

2018/1

HONISMERET

A HONISMERETI SZÖVETSÉG FOLYÓIRATA

XLVI. ÉVFOLYAM

Mit dobolt ki a kisbíró?

Hungarikum és néprajz

Térképezett történelem

HONISMERET

XLVI. évfolyam, 1. szám
2018. február

Kiadja a HONISMERETI SZÖVETSÉG
1088 Bp., Múzeum krt. 14–16.

FELELŐS KIADÓ:
DEBRECZENI-DROPPÁN BÉLA
elnök

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:
ANDRÁSFALVY BERTALAN
BARTHA ÉVA
DEBRECZENI-DROPPÁN BÉLA
FEHÉR JÓZSEF
GÁLNÉ JÁGER MÁRTA
GÖNCZI AMBRUS, HALÁSZ PÉTER
HÁLA JÓZSEF, KOVÁTS DÁNIEL
SEBESTYÉN KÁLMÁN
SELMECZI KOVÁCS ATTILA
SZÉKELY ANDRÁS BERTALAN
ZIKA KLÁRA

SZERKESZTI:
HÁLA JÓZSEF

SZERKESZTŐSÉG:
Budapest V., Magyar u. 40.
Levelezési cím: 1370 Budapest, Pf. 364
Tel/fax: +36 1 327 7761
Internetes elérési cím: www.honismeret.hu
INDEX 25387
E-mail: honismeret25@gmail.com

Megjelenik
az **Emberi Erőforrások Minisztériuma**
a **Nemzeti Kulturális Alap**
és a **Magyar Nemzeti Múzeum**
támogatásával.

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt.
Postacím: 1900 Budapest
Előfizetésben megrendelhető az ország bármely
postáján, a hírlapot kézbesítőknél,
www.posta.hu WEBSHOP-ban
(<https://eshop.posta.hu/storefront/>),
e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen,
telefonon +36 1 767 8262 számon, levélben
a MP Zrt. 1900 Budapest címen.
Külföldre és külföldön előfizethető
a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu
WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), 1900 Budapest, +36 1 767 8262,
hirlapelofizetes@posta.hu
Belföldi előfizetési díjak:
egy évre 1980 Ft, fél évre 990 Ft

Arculat: Farkas Anna
Technikai szerkesztő: Geiger Annamária
Nyomdai munkák:
Opticult Bt., mondÁT Kft.
ISSN 0324-7627 (nyomtatott)
ISSN 1588-0672 (online)

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI

Barta Emil fordító, víváskutató, Miskolc
Bendik Béla helytörténész, Ipolyság
Bihari József középiskolai tanár, ny. megyei múzeumigazgató,
Szentendre
Biró Rozália parlamenti képviselő, Nagyvárád
Bodó Imre helytörténész, Dombóvár
Dukrét Géza ny. tanár, Nagyvárád
Eperjessy Ernő, Dr. néprajzkutató, Budapest
Gelencsér József, Dr. jogász, c. egyetemi docens,
Székesfehérvár
Gráberné Bősze Klára ny. könyvtáros és történelemtanár,
Budapest
Gulyás Zoltán, PhD. térképész, Budapest
Halász Péter ny. főtanácsos, Gyimesközélpok
Harangozó Imre tanár, néprajzkutató, elnök,
Ipolyi Arnold Népfőiskola, Újkígyós
Kemecsi Lajos, PhD. kandidátus, néprajzkutató, főigazgató,
Néprajzi Múzeum, Budapest
Kissné Kovács Adrienne, Dr. etnográfus, tanár,
Budapest, Debrecen
Kovácsné Faltin Erzsébet, Dr. jogász, Szeged, Mezőhegyes
Kováts Dániel, Dr. ny. főiskolai tanár, Dunaharaszti
Krisztián Béla, Dr. c. egyetemi tanár, Pécs
Krutsay Miklós, CSc. patológus, kórházi főorvos, Ajka
Lukács László, DSc. néprajzkutató, egyetemi tanár,
Székesfehérvár
M. Lovas Krisztina, PhD. történész,
Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest
Mándics Mihály, Dr. helytörténész, Csávolly
Merényi-Metzger Gábor, PhD. történész, Budapest
Mihalovicsné Lengyel Alojzia, PhD. ny. egyetemi docens,
Veszprém
Nevizánszky Gábor régész, Régészeti Intézet, Nyitra
Örsi Julianna, PhD. néprajzkutató, ny. múzeumigazgató,
Túrkeve
Pifkó Péterné, Dr. tanár, Esztergom
Prohászka Péter régész, Régészeti Intézet, Nyitra
Sárkány Viola elnök, Bocskai István Társaság, Budapest
Surányi Dezső, DSc. botanikus, történeti ökológus,
c. egyetemi tanár, Cegléd
Szatmári Ferenc önkéntes, elnök,
Romániai Magyar Népművészeti Szövetség, Csíkszereda
Tölgyesi József, Dr. főiskolai docens, Veszprém
Turán István helytörténész, Kiskörös
Valentynik Ferenc helytörténész, Dabas
Várhelyi Gyula ny. könyvtárigazgató, Tokaj
Zika Klára tanár, közíró, Budapest

A borítón:
Mohácsi busó a 2010. évi felvonuláson
(Kalina Veronika felvétele, Kemecsi Lajos cikkéhez)

TARTALOM

ÉVFORDULÓK

A pesti egyetemi ifjúság március 15-i ünnepségei a dualizmus évtizedei alatt III. (1899–1918) (<i>M. Lovas Krisztina</i>)	3
--	---

ISKOLA ÉS HONISMERET

Tanítómestereink

Görgei Artúr: Folyamodvány Ferenc József császárhoz	11
Egy elfelejtett magyar pedagógus, Krúdy Mária (<i>Gráberné Bösze Klára</i>)	12
Radetzky tanár úrról (<i>Lukács László</i>)	17
Történeti oktatási segédkönyv és riportkötet Levelekről (<i>Mihalovicsné Lengyel Alojzia</i>)	19

FÓRUM

A néprajztudomány és a hungarikumok kapcsolata (<i>Kemecsi Lajos</i>)	21
Kísért és tanít a múlt. Gondolatok egy emléknaphoz és egy új könyv megjelenéséhez alkalmából (<i>Kováts Dániel</i>) ...	27
„Honismeret nélkül nincs hazaszeretet”. Találkozás a „Prima Primissima” díjjal kitüntetett „Hazajáró” televíziós műsor szerkesztőjével, Kenyeres Oszkárrel (<i>Zika Klára</i>)	31

HAGYOMÁNY

A pécsi ferencesek betleheme (<i>Eperjessy Ernő</i>)	36
A kisbíró (<i>Gelencsér József</i>)	39

TERMÉS

Bányászat hazánkban a kiegyezés után (<i>Krisztián Béla</i>)	46
A kiskőrösi Szent József-plébániatemplom története (<i>Turán István</i>)	51
A „lőcsei fehér asszony” születése (<i>Merényi-Metzger Gábor</i>)	57
Véres bíróválasztás Sáriban (<i>Valentyik Ferenc</i>)	60
A bácskai bunyevácok (<i>Mándics Mihály</i>)	62

Jeles személyiségek, érdekes emberek

Feichtinger Sándor, Esztergom jótevője (<i>Pifkó Péterné</i>)	66
Miletz János, a sokoldalú tudós (<i>Bihari József</i>)	70
Nécsey József postamester, a régiséggyűjtő és múzeumalapító (<i>Nevizánszky Gábor-Prohászka Péter</i>)	71
Teljes élet egy díva árnyékában. Muráti (Murz) Frigyes, a reneszánsz ember (<i>Barta Emil</i>)	78
Rónai András érdemei a XX. századi magyar térképészet történetében (<i>Gulyás Zoltán</i>)	80
Emlékezés Széles Lajosra (<i>Bodó Imre</i>)	84

KRÓNIKA

Tájházavató ünnep Dorozsmán (<i>Kovácsné Faltin Erzsébet</i>).....	86
A Bocskai István Társaság díjátadó ünnepsége a romániai Bihardíószegen (<i>Sárkány Viola</i>).....	90
Gondolatok a XV. Ipoly Nap kapcsán (<i>Bendík Béla</i>)	92
Konferencia Csemőben Kováts Zoltán növénynemesítő emlékére (<i>Surányi Dezső</i>)	94
A Biblia nyomában (<i>Dukrét Géza</i>).....	96
A Székely Kapuk Napja. (Máréfalva, 2017. október. 13.) (<i>Szatmári Ferenc</i>)	103
Honismeret, helytörténet Jász-Nagykun-Szolnok megyében (<i>Örsi Julianna</i>)	104
Dánielisz Endre laudációja (<i>Biró Rozália</i>)	106
Kájoni János-díjasok a XVI. Csángó Napon. (Csíkszereda, 2017. november 12.) (<i>H. P.</i>)	108
In memoriam	
Emlékezés Huszár Jánosra. (1924–2017) (<i>Tölgyesi József</i>)	111
Dr. Mészáros István emlékezete (<i>Krutsay Miklós</i>)	112

KÖNYVESPOLC

Folia Collecta. A sárospataki Római Katolikus Egyházi Gyűjtemény könyvsorozata (<i>Várhelyi Gyula</i>)	115
Gondolatok Kunkovács László új könyvéről (<i>Kissné Kovács Adrienne</i>).....	118
Kóka Rozália új mesekönyve (<i>Halász Péter</i>).....	120
Szeretettel paraszt őseink emlékére (<i>Harangozó Imre</i>)	122

HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA (Összeállította: *Halász Péter*)..... 124

A Magyar Emlékekért a Világban Egyesület (MEVE) rendezvényei a 2018. év I. félévében	126
---	-----

Tisztelt Szerzőink!

Kérjük, hogy a folyóiratunkba szánt írásaitak lehetőleg elektronikus úton egyszerű Word formátumban szíveskedjenek megküldeni a honismeret25@gmail.com címre. Továbbá kérjük, hogy a terjedelem kötöttségére való tekintettel a megküldött írás ne haladja meg a 4–5 oldalt (10–15 ezer leütést), az esetleges hivatkozások esetén lábjegyzetelést kérünk, a képmelléleteket szintén elektronikusán, lehetőleg 300 dpi felbontásban kérjük megküldeni. Aszerzői korrektúrát szintén elektronikusán úton küldjük meg.

Lapzárta minden páratlan hónap 5-én, megjelenés minden páros hónap 10-én. A közlésre szánt cikkeket a szerző nevének, titulusának és címének feltüntetésével tudjuk fogadni. Kérjük, hogy a lábjegyzeteket vagy irodalomjegyzéket tartalmazó írások esetében a hivatkozások, bibliográfiai adatok legyenek hiánytalanok, pontosak és azok a Honismeretben használt formában készüljenek! Ellenkező esetben a cikket nem áll módunkban elfogadni!
a Szerkesztőbizottság

A Honismeret folyóirat megvásárolható:

Honismeret Szerkesztősége (1053 Budapest, Magyar u. 40.),

Magyar Nemzeti Múzeum Könyvesboltja (1088 Budapest, Múzeum krt. 14–16.)

A pesti egyetemi ifjúság március 15-i ünnepségei a dualizmus évtizedei alatt III. (1899–1918)

A pesti egyetemisták március 15-i ünnepségeit vizsgálva a *Honismeret* hasábjain megjelent korábbi tanulmányinkban¹ rámutattunk arra, hogy a fővárosi ifjúság ünnepein az 1889-es nagy véderővitát követően egyre inkább az ellenzéki politizálás hangjai váltak uralkodóvá. Az egyetemi ifjúság az országos politikai kérdések megítélésével kapcsolatban radikálizálódott. Elsősorban Magyarország közjogi helyzetével való elégedetlenség, a nagyobb gazdasági önállóság igénye, a közös hadsereg magyar jellegének erősítése és a választójog kiszélesítésének problémái foglalkoztatták a fiatalokat a március 15-i ünnepségek alkalmával. A századfordulóhoz közeledve ezeken az 1848-as ünnepeken egyre gyakrabban törtek felszínre a különféle társadalmi-politikai feszültségek. Tekintettel arra, hogy a dualizmus rendszerével 1848 vívmányai nem teljesedtek be, az 1848-as tartalmú március 15-i ünnep az ellenzéki pártoknak minden alkalommal újabb és újabb muníciót adott a kiegyezés talaján álló kormányok politikájának bírálatahoz.

Az 1890-es évektől kezdve az ellenzéki függetlenségi politikusok is felfedezték a pesti egyetemisták március 15-i ünnepségeiben rejlő lehetőségeket az ellenzéki politikai befolyás növelésének érdekében, és a pesti egyetemistákkal való együttműködés a fővárosi ünnepségek alkalmával ettől kezdve végig kimutatható a dualizmus hátralévő évtizedeiben. Az 1893 óta évről évre megrendezésre kerülő délelőtti ifjúsági matiné szónokai, az 1911–1912 közötti rövid időszakot leszámítva, alapvetően a függetlenségi politikusok köréből kerültek ki.²

Bánffy Dezső miniszterelnökségének konfliktusoktól terhes kormányzási éveit követően, 1899-ben a március 15-i ünnepet megelőző napokban a kortársak hatalmas várakozással tekintettek a március 1-jén kinevezett új miniszterelnök, Széll Kálmán tevékenysége elé. Abban bíztak, hogy az új kormányfő végre képes lesz véget vetni a hosszúra nyúlt parlamenti obstrukciónak, valamint az exlex állapotnak, és az ellenzéki pártokkal történt megállapodás után immár békésebb korszak köszönt be Magyarország belpolitikai életébe. A kormánypártból korábban kivált „disszidensek” visszatéréseével, valamint a Nemzeti Párt belépésével a Szabadelvű Pártba Széll Kálmán biztosítani tudta az 1867-es alapon álló pártok kormányzati összefogását.

1 M. Lovas Krisztina: A pesti egyetemi ifjúság március 15-i ünnepségei a dualizmus évtizedei alatt I. (1867–1890). *Honismeret*, 41. évf. 2013. 2. sz. 18–21.; M. Lovas Krisztina: A pesti egyetemi ifjúság március 15-i ünnepségei a dualizmus évtizedei alatt II. (1890–1898). *Honismeret*, 42. évf. 2014. 1. sz. 35–41.

2 1893-ban Eötvös Károly, 1895-ben Kossuth Ferenc, 1896-ban Bartha Miklós, 1897-ben Ugron Gábor, 1899-ben Herman Ottó és Madarász József, 1900-ban Polonyi Géza, 1901-ben Madarász József és Herman Ottó, 1902-ben Rátkay László, 1903-ban Lovászy Márton, 1905-ben Ballagi Aladár, 1906-ban Barabás Béla, 1907-ben Lázár Pál, 1908-ban Ballagi Aladár, 1910-ben Apponyi Albert, 1913-ban Sághy Gyula.

Az 1899 márciusában bekövetkezett belpolitikai megbékélésnek köszönhető, hogy a kiegyezés óta első alkalommal, 1899-ben a magyar kormány tagjai is megjelentek egy március 15-i rendezvényen, a Budapesti Újságírók Egyesületének díszlakomáján, amelyet március 23-án tartottak az Országos Kaszinóban. Először lehetünk tanúi annak, hogy őfelsége hivatalos magyar kormányának tagjai (Ferenc Józsefnek ismert 1848-as ellenérzései ellenére) együtt ünnepelték március 15-ét – igaz annak összetett jelentéstartalmából szigorúan csak a sajtószabadságot kiemelve – a függetlenségi politikusokkal.³

Ugyanakkor az egyetemi ifjúság március 15-i ünnepségén nem fedezhetjük fel az új kormány iránt táplált bizalom jeleit. 1899-ben két ismert függetlenségi politikus, Herman Ottót és Madarász Józsefet kérték fel a fiatalok az ünnepi beszédek megtartására a délelőtti matinén. Ennek következtében az ünnepség heves ellenzéki hangulatban zajlott. A képviselők nyíltan felszólították az ifjúságot a függetlenségi politika támogatására, az egyetemisták nevében pedig az Egyetemi Kör alelnöke, ifj. Chorin Ferenc⁴ ünnepélyesen ígéretet tett arra, hogy az ifjúság rendíthetetlenül hű marad a függetlenségi eszmékhez. Az ünnepi műsort követően az ifjak, vállukra emelve a két ellenzéki politikus, a *Kossuth nóta* éneklése közben, függetlenségi jelszavakat hangoztatva hagyták el a termet. Érdekességgé említhetjük meg, hogy az Egyetemi Kör ünnepségét előkészítő bizottságában szerepet kapott ifj. Bibó István,⁵ ifj. Ugron Gábor⁶ és ifj. Wekerle Sándor⁷ is.

Széll Kálmán miniszterelnökségének első éveiben a közös ünneplésre való törekvés szándéka a kormány részéről megmaradt, ám ahogy a kabinet iránti szimpátia évről évre csökkent, úgy egyre kisebb létszámban jelentek meg a kormány tagjai az újságírók rendezvényén. A Széll-kormány iránt fokozatosan megnyilvánuló bizalmatlanságot a március 15-i ünnepségeket követő fővárosi utcai jelentek is tanúsították. A feszült politikai légkörnek köszönhetően 1900-ban, 1901-ben és 1902-ben a Petőfi-szobortól hazafelé induló tömeget a rendőrségnek kellett szétoszlatnia.⁸

1900 tavaszán a politikai közhangulatot a kabinet által tervbe vett kvótaemelés ingerelte fel. A törvényjavaslatot a kvótáról, amely végül 1902. december végén Magyarország részesedését a közös ügyek költségeiben 36,4%-ra emelte, Széll Kálmán miniszterelnök már 1899 novemberében benyújtotta a magyar képviselőháznak, ami országos méretű tiltakozási hullámmal váltott ki. 1900-ban a márciusi ünnep előtti hetekben heves szócsaták közepette folyt a vita az éves költségvetésről, amelybe Kossuth Ferenc ügyesen becsempészte a kvóta kényes kérdését is, midőn a költségvetés kapcsán azt kifogásolta, hogy az uralkodó által ideiglenesen, csupán további fél évre megállapított kvóta mellett hogyan lehet egyáltalán egy egész éves költségvetést megszavazni.⁹ A vitában – utalva az éppen aktuális osztrák parlamenti válságra – Kossuth Ferenc nem mulasztotta el lépten-nyomon hangsúlyozni, hogy Magyarország egy széteső, belső bizonytalansággal küzdő Ausztriához van hozzáláncolva, a tervbe vett gazdasági kiegyezést pedig ilyen körülmények között nem lehet megkötni. Magyarország csak egy alkotmányos osztrák parlamenttel egyezkedhet. Ha tehát Ausztriát a jelenlegi rendszerrel alkotmányosan kormányozni nem lehet, akkor a

3 Egyetértés, 1899. márc. 24. 3.

4 Ifj. Chorin Ferenc (1879–1964), id. Chorin Ferencnek (1842–1925), a Gyáriparosok Országos Szövetsége (GYOSZ) alapító elnökének és szabadelvű párti, illetve mérsékelt ellenzéki országgyűlési képviselőnek a fia.

5 Ifj. Bibó István (1877–1935) etnológus, filozófus, könyvtárigazgató, Bibó István jogász, politológus apja.

6 Ifj. Ugron Gábor (1880–1960), Ugron Gábor függetlenségi politikus fia.

7 Ifj. Wekerle Sándor (1878–1963), Wekerle Sándor miniszterelnök fia.

8 A tüntetésekre lásd Kis Újság, 1900. márc. 16. 4.; Egyetértés, 1901. márc. 16. 3.; Kis Újság, 1902. márc. 16. 4.

9 Egyetértés, 1900. febr. 14. 2.

kiegyezési törvény értelmében – Kossuth Ferenc szerint – helyreáll Magyarország önállósága, amely magában foglalja az önálló hadsereget és az önálló vámterületet is.¹⁰ A költségvetés és a gazdasági kiegyezés kérdése körül támadt vita hatására 1900-ban a március 15-i ünnep előtti napokban a függetlenségi eszmék ismét új aktualitást kaptak.

Ez az 1848-as politizálás ragadta magával a pesti egyetemi ifúságot is a március 15-i ünnep alkalmával. Móra Ferenc, később ismertté vált írónk, ekkor még csupán a budapesti egyetem földrajz–természetrajz szakos hallgatója, 1900. március 15-re írt ünnepi ódájában az aktuális politikai berendezkedéssel rendkívül elégedetlen hangon azt a „fertőzött kereket” kárhóztatta, amely Magyarországot Ausztriához köti. A fiatal költő Istenhez fohászkodva kérte az ország megszabadítását e „romlástól”.¹¹ Az egyetemi matinén a függetlenségi Ugron-párthoz tartozó Polonyi Géza hergelte fel az ifúságot a közös hadsereg intézménye ellen március 15-e alkalmából, hangsúlyozva annak nemzetietlen jellegét. Legnagyobb bajnak azt tartotta, hogy a magyar fiatalság úgy kénytelen harcba indulni egy közös hazáért, hogy egy idegen, fekete-sárga zászlóra esküszik föl, s kénytelen magyar anyanyelvétől megfosztva, idegen tisztek uralma alatt szolgálatot teljesíteni. A matinén az ifúság ismét lelkesen kötelezte el magát a függetlenségi politizálás mellett és Köpesdy Dezső az ifjak nevében ígéretet tett arra, hogy egyetlen szent cél lebeg továbbra is a szemük előtt a jövőben: „Kossuth Lajos politikai végrendeletének” végrehajtása.¹²

1900-ban, az ötvenedik évfordulót követő első alkalom után, másodszor vált lehetővé, hogy az egyetemisták ünnepséget rendezzenek a Múzeumkertben, s ettől az évtől kezdve a délelőtti matiné után, az 1881 óta rendszeresen, a kora délutáni órákban megtartott Egyetem téri megemlékezést követően, az ifjak testületileg a Múzeumkertbe vonultak, majd innen folytatták útjukat az 1882 októberében felállított Petőfi-szoborhoz az ünnepnap állandóvá váló ceremóniájának keretében. Az 1900-as megemlékezés alkalmával avatták fel a múzeum lépcsőjének oldalában azt az emléktáblát, amely annak a korabeli hagyománynak állított emléket, amely szerint Petőfi ezen a helyen szavalta el 1848. március 15-én a *Nemzeti dalt*. (Ma már tudjuk, hogy a történeti kutatás ezt nem erősítette meg.)¹³

Az ifúságot nemcsak a fent említett közjogi kérdések foglalkoztatták és osztották meg. Az *Egyetemi Lapok* hasábjain nyomon követhetjük a különféle politizáló csoportok alakulását és megállapíthatjuk, hogy már 1900-ra létrejött egy éles törésvonal a konzervatív, nemzeti és a radikálisabb, liberális irányzat között. A konzervatív-liberális ellentét következtében az ifúság egy csoportja már nem kívánta együtt ünnepelni március 15-ét az egyetemi kör által rendezett hagyományos ifúsági rendezvényeken. 1900. április 8-án az újonnan megalakult Radikális Egyetemi Ifjak Pártja¹⁴ március 15-e tiszteletére megemlékezést tartott a Demokrata Kör Nagymező utca 11. sz. alatti helyiségében.¹⁵

10 Egyetértés, 1900. márc. 1. 1.

11 „Oh akkor édes Istenem, / Oh tégy csodát e nemzeten / Így országostul, mindenestül / Tedd át e fertőzött keretből / Egy más, egy fényes csillagodba / Egy hozzá méltó új világba / Hol ösmeretlen a bilincs / A szolgáltatásnak híre sincs / És szívbe, szembe mindenütt / A szabadságnak napvilága süt.” Egyetemi Lapok, 1900. márc. 15. 1.

12 Kis Ujság, 1900. márc. 16. 4.; Egyetemi Lapok, 1900. márc. 15. 8.

13 Lásd erre *Debreczeni-Droppán Béla*: A Nemzeti dal múzeumkerti legendája – hagyomány és valóság. Honismeret, 38. évf. 2010. 2. sz. 47–48.

14 A Radikális Egyetemi Ifjak Pártja nem véletlenül 1900 márciusában aktivizálta magát, ugyanis éppen ebben az évben, március 11-én alakult meg az Országos Radikális Demokrata Párt ugyanabban a Nagymező utcai helyiségben, ahol április 8-án a radikális ifúság 1848-as megemlékezést szervezett. Egyetértés, 1900. ápr. 9. 2.

15 Később az 1908-ban megalakult, szabadgondolkodó egyetemistákat tömörítő Galilei Kör szintén önállóan rendezett március 15-i ünnepségeket, amelyeken kezdetben a polgári radikális irányvonal térnyerése figyelhető meg (1911-ben még Jászi Oszkár tartott ünnepi beszédet), később a nemzetközi munkásmozgalom befolyása érződött erősebben Rubin László és Kunfi Zsigmond szerepvállalása nyomán.

A Nemzeti Múzeum és kertje, a pesti egyetemi ifjúság március 15-i rendezvényeinek egyik helyszíne az 1900-as évek elején

Az 1901 márciusában kirobbant ún. *kereszt-ügy* is ennek az egyre mélyülő liberális-konzervatív ellentétnek volt köszönhető. 1901. március 18-án ugyanis keresztény (elsősorban katolikus) fiatalok megszállták az egyetem épületét és engedély nélkül kifüggesztették a keresztet minden tanteremben. Az akció az egyetemi vezetés és a kormány rosszallását is maga után vonta. Az ügy közvetlen előzményének tekinthetjük, hogy 1900 májusában, midőn felavatták az újonnan épült pesti egyetem auláját, az ünnepélyes ceremóniát követően, a magyar koronás címereket ábrázoló díszítőelemek tetejéről ismeretlen tettesek letörték a keresztet. Ennek hatására született meg egy esti kávéházi beszélgetés során a kereszt kifüggesztésének gondolata 1901-ben, éppen a március 15-i ünnepséget követően.¹⁶

A következő évben, 1902-ben a Vigadóban tartott ifjúsági matinén Rátkey László függetlenségi országgyűlési képviselő március 15-e alkalmából ismét a kiegyezés rendszere ellen agitálta az ifjúságot. Felhívta a fiatalok figyelmét arra, hogy a kiegyezéssel a szabadságnak csak egy részét sikerült visszaszereznie az országnak. A „*magyar nyelv még mindig bujdoskol a királyi palotában*” – fogalmazott a szónok – és a magyar *Himnusz* helyett egy idegen ország himnuszát, a *Gott erhaltét* akarják ráerőltetni a nemzetre. Felszólította az ifjúságot, mindig tartsa készenlétben a kardját, mert soha sem lehet tudni, mikor kell ismét megvédelmeznie szabadságát. Az ifjúság legyen „*a szabadság őrszeme*”, a „*magyar nyelv támoga-*

¹⁶ Nagy Józseftől, az ifjúság egyik vezetőjétől származik az információ, aki később könyvet is írt az eseményekről. Nagy József: Magyar keresztény ifjúság. Bp., 1902. 31.

tója”, a „nemzeti akaratnak éles kardhegye”, a „tudásnak szikrája” és, ha kell, „a harcmezőn a hősiességnek pergő rózsalevele”.¹⁷

1903 tavaszán ismét heves politikai csatározások között telt az ünnepnap. Két hatalmas horderejű kérdés tartotta lázban az ország közvéleményét. Egyrészt az 1903 januárjában benyújtott újabb gazdasági kiegyezési törvényjavaslatok tárgyalása, amelyek végérvényes elintézése jó pár éve húzódott már,¹⁸ valamint az 1902 őszén Fejérváry Géza honvédelmi miniszter által készített új véderőtörvény-javaslat, amely a hadsereg létszámának jelentős emelését célozta meg, ismét felkorbácsolva az indulatokat országszerte. A véderő és a közös gazdasági kérdések kapcsán támadt heves nemzeti érzelmek március 15-höz közeledve egyre csak erősödtek. Mindkét kérdés szorosan összefüggött a Magyarország és Ausztria között, a kiegyezéssel létrejött államjogi kapcsolat szabályozásának részleteivel. Az 1848-as ünnepnap csak olaj volt a tűzre, egy újabb lehetőség és indok a 67-es alapon álló kormánynyal szembeni 48-as ellenállásra.

A tiltakozási mozgalom élére ezúttal is a függetlenségi politikusok álltak. Az egyetemi ifjúság újból hevesen vetette bele magát a politizálásba. A fővárosi március 15-i ünnepségen is érzékelhető volt az ingerült politikai hangulat. A matinén olyan kuruc dalok kerültek elő, amelyekre korábban nem volt példa. A rebellis hangulatot ez alkalommal a Rákóczi-szabadságharc 200. évfordulója is csak erősítette. Felcsendült a *Hej, Rákóczi, Bercsényi...* és a *Csínom Palkó...* kezdetű nóta, majd a 48-as megemlékezés végén az énekkar rázendített a *Rákóczi ébresztőjére*. Ünnepi beszédében Toma István joghallgató magyar hadsereget, önálló vámterületet és kiterjesztett titkos választójogot követelt.¹⁹ A magyar nemzeti érzelmektől fűtött 1903. évi március 15-i évforduló az uralkodó szimbólumait sem kímélte. Az ünnep előtti napokban az ifjúságnak az új véderőtörvény-tervezet ellen rendezett, március 11-i nagygyűlésén Idakéry Győző, az Egyetemi Kör elnöke kemény beszédet mondott: „Szabadulni akarunk a közös hadseregtől, a Gotterhaltétől, a kétfejű sástól és a fekete-sárga zászlótól.” Koricsánszky Sándor gyógyszerészhallgató pedig párhuzamba állította az 1848-as forradalmi napokat az 1903-as véderőjavaslat elleni tiltakozási hullámmal. „Ne éljenek vissza türelmünkkel, – kiáltotta a szónok –, mert leakasztjuk apáink kardját a szegről és megcsináljuk az új 48-at!”²⁰

1904-ben váratlanul egy békésebb hangulat közepette került sor a március 15-i megemlékezésekre országszerte. Éppen az ünnep előtt pár nappal állt be egy átmeneti béke-állapot Tisza István miniszterelnök kormánya és a függetlenségi ellenzék között egy újabb, hosszsan tartó obstrukciós időszak után (ez volt a Thaly-féle béke), ám a következő, 1905. évi március 15-e már ismét rendkívül felfokozott politikai légkörben zajlott. Az 1904. november 18-i ülésen megszavaztatott új házszabály-módosítást követően megalakult ellenzéki koalíció az 1905. januári választásokon abszolút többséget szerzett, ám – mint ismeretes – az uralkodó nem nevezett ki koalíciós kormányt, mivel a Függetlenségi Párt nem volt hajlandó kikapcsolni politikájából a hadsereg nemzeti átalakítására irányuló törekvését, így Tisza István, 1905. februári lemondását követően, még június 18-ig kénytelen volt hivatalban maradni. A március 15-i ünnepségek éppen e mély belpolitikai válságból való kivezető utat kereső, izgatott légkörben teltek. Az ellenzéki koalíció pártjai annak a reményüknek adtak hangot, hogy végre majd egy olyan belpolitikai szituáció alakulhat ki, amelyben

17 Kis Ujság, 1902. márc. 16. 74. sz. 4.

18 A vám és kereskedelmi szövetségről, az osztrák–magyar vámterület autonóm vámtarifájáról és egyes adózási ügyekről szóló törvényjavaslatokról van szó.

19 Kis Ujság, 1903. márc. 16. 4.

20 A beszédekért lásd Egyetértés, 1903. márc. 12. 3.

vezetésükkel ezután valódi nemzeti lelkülettel, valódi nemzeti ünnepként lehet megülni március 15-ét. Ebben az évben a törvényhatóságok közül többen feliratban kérték az országgyűléstől március 15-e nemzeti ünnepé nyilvánítását.²¹

1906-ban éppen a március 15-i ünnepnapot megelőző hetekben tetőzött a Tisza István követő Fejérváry-kabinet okozta mély belpolitikai válság, amelynek kimenetele a lehető legrosszabb forgatókönyv szerint alakult, midőn február 19-én Nyíri Sándor vezérőrnagy, teljhatalmú királyi biztos a katonasággal a háta mögött oszlatta fel az országgyűlést. Ilyen körülmények között március 15-e jelentősége még a korábbiaknál is nagyobb mértékben értékelődött fel. Magyarország alkotmányos életének helyreállítása és az alapvető polgári szabadságjogok biztosítása iránti vágy, az alkotmányos sérelmek orvoslásának igénye újabb aktualitással töltötte meg a 48-as emléknapot. A koalíció vezérő bizottsága a március 15-i ünnepre időzítette közös ellenzéki nyilatkozatát a fennálló alkotmányellenes viszonyokkal szemben.²² Az ellenzéki hangulatnak köszönhetően ebben az évben március 15-e alkalmából magyar arisztokrata hölgyek, a reformkori védegyelet mintájára, megalapították az ún. *tulipán-mozgalmat*, amely a nemzeti érzés ápolása mellett célul tűzte ki a nemzeti önállóság előmozdítását segítő vállalkozások támogatását és magyar iparcikkek vásárlását.²³ Ebben az évben március 15-e országszerte a törvénytelen hatalom elleni tiltakozás jelképévé vált.

1906-ban a pesti egyetemisták ünnepségén is érzékelhető volt az elkeseredett ellenzéki hangulat. A délelőtti matinén ez alkalommal még a szokásosnál is jóval több függetlenségi politikus tűnt fel, többek között Madarász József, Barabás Béla, Sággy Gyula, Rátkey László és Szász József. Az ifjúság vezetői díszmagyarban, karddal az oldalukon jelentek meg és a „*Rabok tovább nem leszünk!*” szavak hallatán lelkesen rántották elő kardjukat. Zsitvay Tibor joghallgató nemzeti érzelmektől fűtött hangon buzdította kitartásra társait: „*Március idusa nem az ma, ami volt. Barbár kezek megtépték, feldúlták. De ez az állapot mégsem csüggeszt el. Hiszen nem találhatják ki a nyomor és szenvedésnek azt az új nemét, amelyet ez a nemzet már ki nem állott. [...] Végig söpörte már ezt az országot sok nagy vihar, de a nemzet él és élni fog és mindennél, mindenkinél tovább fog élni.*” Az öreg honvédek felé fordulva pedig kijelentette: „*mi büszkén állunk előttetek és bár puhán neveltek, de érezzük ereinkben az őserő buzogását. Itt ez ünnepélyes pillanatban fogadom nektek, hogy az ifjúság tudja és tudni fogja kötelességét.*” Szavaira az idős 1848-as politikus, Madarász József hangosan felkiáltott: „*Úgy legyen!*”²⁴

Néhány héttel e rendkívül felfokozott politikai hangulatú március 15-i ünnep után az uralkodó és a koalíciós pártok megkötötték az ismert 1906. áprilisi paktumot. Ezt követően a koalíciónak az 1907., 1908., 1909. évi március 15-i ünnepségek alkalmával immár kormánypozícióból kellett megvédelmeznie, olykor még saját választói által is erősen kritizált politikai tevékenységét, a nemzeti ígéretek be nem váltását, mint 1907-ben a hosszú lejáratú kiegyezés megkötésének pártolását, 1908-ban a házszabályok tervezett szigorítását, 1909-ben pedig az önálló magyar bank helyett a kartellbank tervezett felállítását. Mindezt nehéz volt az 1848-asság szellemében megindokolni.

21 A dualizmus korában március 15-e nemzeti ünnepé emelésére nem kerülhetett sor. Ferenc József uralkodása alatt csak az áprilisi törvények szentesítésének emléknapját, április 11-ét lehetett nemzeti ünnepnek megtenni. Lásd erre *M. Lovas Krisztina*: Március 15. vagy április 11.? Egy nemzeti ünnep vitája 1898-ban. In: *Corolla Museologica Tibor Kovács dedicata*. Szerk. *Tóth Endre–Vida István*. Bp., 2011. 343–363.

22 A nyilatkozat szövegét lásd Kis Ujság, 1906. márc. 16. 3.

23 A mozgalom felhívását lásd Kis Ujság, 1906. márc. 24. 5.

24 Kis Ujság, 1906. márc. 16. 3–4.

Az egyetemi ifjúság is fokozatosan kiábrándult a korábban bálványozott ellenzéki politikusból. 1907-ben a március 15-i matiné szónoka, Németh Tibor a kormánnyal szemben harcot hirdetett a valódi szabadság kivívásáért és arra figyelmeztetett, hogy „*az aljas ellenségek*” most is ott ólálkodnak az ország körül és „*mézes szavaikkal, ravasz fondorlataikkal hazánkat behálózni, nemzetünket erőben, erkölcsben silánnyá tenni és teljesen megsemmisíteni igyekeznek*”. Ezekkel a szavakkal világosan utalt a készülő új, aktuális, hosszú lejáratú gazdasági kiegyezési tárgyalásokra.²⁵

1909-ben az önálló magyar bank felállítása körül támadt feszült politikai légkörben az ifjúság március 15-én rendezett délelőtti matinéjának középpontjába a gazdasági önállóság megteremtésének kérdése került. Téglás Géza, a Sorompó Országos Iparvédő Liga²⁶ elnöke a tettek mezejére hívta az ifjúságot a magyar ipar védelme érdekében és felszólította a fiatalokat, hogy Kossuth Lajos elveinek megfelelően becsüljék meg a magyar kéz munkáját és követeljék a magyar árut mindenütt.²⁷ Az Egyetem téri ünnepségen Nagy József, a Kuruc Ifjak Társaságának elnöke élesen bírálta az aktuális politikai viszonyokat és annak a véleményének adott hangot, hogy az ellenzéki koalíció hatalomra jutása ellenére a 12 pontból még mindig semmi sem valósult meg: nincs sajtószabadság, nincs vallásegyenlőség, nincs felelős független minisztérium, nincs önálló hadsereg és nincs önálló nemzeti bank sem – hangsúlyozta.²⁸

A koalíciós pártoknak az 1910-es országgyűlési választásokon elszenvedett veresége után, a Tisza István vezetésével megalakult új kormánypárt, a Nemzeti Munkapárt győzelmét követően – a korábbi évektől eltérően – kezdetben az egyetemisták és az új kormánypárt együttműködésének jeleit figyelhetjük meg az ifjúság március 15-i ünnepségein. 1911-ben az ünnepi matiné szónoka, Pekár Gyula kormánypárti képviselő 1848-ra hivatkozva a Nemzeti Munkapárt támogatására hívta fel a fiatalokat: „*nemcsak hangoztatni, hanem folytatni kell azokat a nagy eszméket és tetteket, melyeket március 15-én valósítottak meg. Nemzeti munkával akadályozhatjuk csak meg a parazita nemzetköziség terjedését.*”²⁹ 1912-ben pedig a Tisza István köréhez tartozó Herczeg Ferenc író, a Petőfi Társaság elnöke, szintén a Nemzeti Munkapárt országgyűlési képviselője a március 15-i matinén az egyetemi ifjúság legfontosabb feladatának nevezte, hogy ragaszkodjon nemzetéhez és szolgálja híven a magyar kultúrát. A nemzeti hadsereget pedig – amely a korábbi években oly sarkalatos kérdése volt az ellenzéki hangulatú ifjúsági megemlékezéseknek – pótolhatja az irodalom, vélte Herczeg Ferenc, amely „*fekete betűivel meghódítja majd az országot*”.³⁰

A kormány iránt táplált rövid lelkesedést követően, 1912 után az újonnan támadt belpolitikai feszültségek hatására, az egyetemi ifjúság ismét erőteljes ellenzéki politizálásba kezdett a március 15-i megemlékezések alkalmával. Ezekben az években a közvéleményt is erősen megosztó és sürgősen megoldásra váró sarkalatos kérdések, mint a választójog reformja, valamint a véderő fejlesztésének kérdései adtak ismét újabb aktuális mondanivalót az 1848-as emléknaphoz. 1913. március 15-én, az 1912 júniusában, Tisza István házelnöksége alatt, az ellenzéki képviselők kivezetetésével elfogadtatott új véderőtörvény, valamint a házszabályok többszöri szigorítása, végül az ünnep előtti napokban megszavazott, csupán

25 Egyetértés, 1907. márc. 16. 3.

26 A Sorompó Liga a Magyar Védő Egyesület ifjúsági szervezeteként működött. Alapítója Apáthy István, a kolozsvári egyetem professzora, függetlenségi párti politikus volt.

27 Egyetértés, 1909. márc. 16. 9.

28 Budapest, 1909. márc. 16. 2–3.

29 Egyetértés, 1911. márc. 16. 7.

30 Egyetértés, 1912. márc. 16. 6–7.

korlátozott jogkiterjesztésre épülő, új választójogi törvény (1913:14. tc.) szolgáltatott újabb okot a kormány és Tisza István politikája elleni tiltakozásra az ünnep alkalmával. Az említett rendelkezések 1913-ra olyannyira összehozták a különféle ideológiai alapon álló ellenzéki pártokat, hogy – példa nélküli módon a dualizmus korszakát tekintve – együtt tiltakozott március 15-e alkalmából a választójogi törvény ellen a Kossuth-párt részéről Apponyi Albert a nemzetközi munkásmozgalom szociáldemokrata politikusaival, a Justh-párti függetlenségekkel és a Vázsonyi Vilmos vezette demokratákkal a Petőfi-szobornál.³¹

Az egyetemi ifúság ünnepét – a fent említett ellenzéki összefogásnak köszönhetően – 1913-ban ismét ellepték az ellenzéki (Justh-párti, Kossuth-párti és néppárti) politikusok.³² Erősen politikai tartalmú ünnepi beszédében Sághy Gyula egyetemi tanár nem rejtette véka alá ellenszenvét a kormánnyal szemben. Az 1848-as helyzetre utalva megállapította: *„Akkor a nemzet a legteljesebb dagály korszakát élte, sajnos, úgy látszik, hogy ma az apály korszakában élünk. Sőt ha állami és társadalmi életünk széles mezején széttekintünk, a nemzeti hanyatlás oly megdöbbentő tüneteivel találkozunk, amelyek a kishitűséget sokat szenvedett szép hazánk jövője felett egész a kétségbeesésig képesek fokozni, mert könnyen a végmegsemmisülés felé közeledés előjeleként tűnhetnek fel. Alkotmányunk legerősebb alapkövei és oszlopai aláaknázva inognak...”*³³ A közönség kívánságára Justh Gyula is beszédet mondott, amelyben továbbra is a független Magyarország kivívásának szükségességét hirdette és kiállt az általános, egyenlő és titkos választójog mellett.

Az első világháború kirobbanása előtti utolsó békés március 15-i ünnepnek még mindig a Tisza-rendszer elleni tiltakozás vált legfőbb mondanivalójává. Több vidéki városban a függetlenségi pártkörök úgy „ünnepeltek”, hogy nem tartották meg a szokásos március 15-i megemlékezéseket, mondván nincs mit ünnepelni, hiszen a kormány éppen azokat a jogokat veszi el erőszakkal a nemzettől, amelyekért a 48-as forradalmárok életüket áldozták. Sok helyen a nemzetiszín zászló helyett fekete gyászlobogót tűztek ki az ünnep alkalmából. Ahol ünnepséget tartottak, ott az új, megszorításokat tartalmazó sajtótörvény (1914:14. tc.) elleni tiltakozás volt a megemlékezések legfőbb mondanivalója.³⁴

Az első világháború kezdeti éveiben átmenetileg visszafogták az egymással szemben táplált indulataikat a különféle politikai erők az ünnep alkalmával. Az egyetemisták megtartották szokásos rendezvényeiket: a délelőtti matiné mellett kivonultak az Egyetem térre, a Múzeumkertbe és a Petőfi-szoborhoz is, ám egyre fogyatkozó számban és aktuális politikai felhangok nélkül zajlottak a nevezetes nap eseményei.

A következő látványos, tömegeket megmozgató fővárosi megemlékezés 1919-ben már egy egészen új korszakba vezet át bennünket. Mint ismeretes, az 1918-as októberi őszirozsás forradalom törvénybe iktatta március 15-e nemzeti ünneppé emelését, és az új rendszer politikai előképét 1848-ban megtalálva, saját legitimációját 1848 hivatalos megünneplésével is igyekezett megerősíteni.

M. Lovas Krisztina

31 Népszava, 1913. márc. 18. 1–6.

32 A Vigadó-beli matinén megjelent a függetlenségi Justh-párt részéről Justh Gyula, Bakonyi Samu, Csuhá István, Fráter Loránt, Justh János, a Kossuth-párt részéről Posgay Miklós, Désy Zoltán, a pártonkívüli függetlenségi képviselők közül Putnoky Móricz, a Katolikus Néppárt részéről Zichy Aladár, Huszár Károly, Haller István, Szmrecsányi György.

33 Egyetértés, 1913. márc. 16. 5.

34 Budapest, 1914. márc. 17. 8.

Tanítómestereink

Görgei Artúr: **Folyamodvány Ferenc József császárhoz¹**

Felség!

Midőn múlt év augusztus 13-án öfelségének, az orosz császárnak hadai előtt letettem a fegyvert, kíméletért esdekelttem szerencsétlen bajtársaim és Magyarország mélyen meg-szomorodott népei számára, magamat szolgáltatván ki önként engesztelő áldozatul mindenért, ami történt. Nem gondoltam menekülésre, és szántszándékkal kerültem mind a fegyverletétel előtt, mind utána, hogy önmagam megmentésére bármilyen nyilatkozatot vagy cselekedetet megtegyek, mert legalábbis osztozni akartam társaim sorsában, ha kérelmem sikertelen marad: hiszen társaim nem cselekedtek semmi olyat, amiért keményebb sorsot érdemeltek volna, mint én.

A fegyverletételt egy haditanács határozta el, melyben én jelen sem voltam. Én csak a határozat kivitelét vállaltam magamra, és mégis én amnesztiát kaptam, míg a haditanács tagjainak egy része életével, más része szabadságával és vagyonával lakolt.

Mindenekelőtt én voltam az, akinek önálló működése, a hadiszerencsétől támogatva, a felség által felkarolt nagy eszmének, az egységes szabad Ausztriának megvalósítását ellenségesen oly soká hátráltatta: és felséged mégis nekem méltóztatott megkegyelmezni, míg egykori alárendeltjeim – akik csak eszközök voltak merész kezemben – a haditörvény-székek kérlelhetetlen szigorának estek áldozatul.

Hasztalan kerestem azt a szempontot, mely az én sorsomat és szerencsétlen bajtársaim sorsát egymással összhangba tudja hozni. Nem tudtam rátalálni, s nem tudok a kínzó gondolattól szabadulni, hogy a világhi tény a magyar forradalmat gyorsan és további vérontás nélkül bevégezze következményeivel együtt nekem érdememül számít, és amnesztiát ezt jutalmazza.

Amilyen mélyen lesújtó ez a sejtélem rám nézve, éppoly szilárdan ragaszkodom hozzá, mert azt a reményt merítem belőle, hogy egykori bajtársaim, kik még életben vannak, felséged kegyét nem fogják sokáig nélkülözni, ha megadtnék nekem, hogy őszinte nyílt szavaim visszhangot keltsenek felséged szívében.

A világhi önmegadás minden következményeivel együtt azoknak a férfiaknak nemes szívű közreműködése nélkül, akikre azóta felséged haditörvényszékei részint halált, részint a legsúlyosabb börtönbüntetést mondták ki – kivihetetlen maradt volna.

A holtakat – nyugodjanak békében – sem félelem, sem remény nem bántja többé.

¹ Kétszáz évvel ezelőtt született a magyar történelem egyik nagy hadvezére, *Görgei Artúr* (Toporc, 1818. jan. 30.–Budapest, 1916. máj. 21.). Reá emlékezve azt a folyamodványát közöljük újra, amelyet Alexander Bach belügyminiszter útján I. Ferenc József császárhoz intézett Klagenfurtról 1850. május 21-én. A dokumentum eredetileg az *Életem és működésem Magyarországon 1848-ban és 1849-ben* című kétkötetes munkájának előszavában jelent meg 1852-ben németül Lipcsében, angolul Londonban, olaszul Torinóban, svédül Stockholmban. Magyarul 1911-ben adták ki *Görgey István* fordításában, mi ezt idézzük. (A szerk.)

De az élők még remélnek. Hiszen a bocsánat, melyben én, vezetőjük részesültem, minduntalan erre biztatja őket.

Érettük emelem fel kérő szavamat, melynek merészségét hadd igazolja az emberiség érdeke, hadd mentse bánatom földre sújtó terhe.

Kegyelmet kér nekik az a férfiú, aki önmaga számára soha kegyelmet nem remélhetett, soha nem kérhetett, habár szent kötelességei megtiltották, hogy az önként megajánlott kegyelmet magától elutasítsa.

Kegyelmet azoknak, kiket még a halál ki nem ragadott felséged kegyelmének hatalmi köréből.

Mindazok számára, kik hazaszeretetüknél fogva, nagyszerű és zavarba ejtő események közepette, a kötelesség ösvényéről egyszer letérítve, a tisztességes visszatérés útját részint későn keresték, részint legyőzhetetlen akadályok miatt meg sem találhatták; és kiknek éppen hű hazaszeretete jogosít arra a biztos reményre, hogy a nagy közös monarchia iránti szent tartozásukat a sebeknek, melyeket egykor ejteni maguk is segítettek, behegesztése körüli önfeláldozó közreműködésükkel háromszoros kamattal fizetik majd vissza.

A felséged kegyes intésére megnyíló zord börtönök, a „bocsánat és felejtés” kegyes szavai által szomorú kötelességüktől fölszabaduló tisztogató bizottságok ezreknek visszaadnák szabadságukat, otthonukat, tisztas állásukat a társadalomban – a közös hazának pedig számos értelmes jó polgárát, az államnak nem egy hasznos kipróbált szolgáját.

A felséged kegyelmével üzhető aljas visszaélés gyanújának ellene szól a magyar ember alapjellemeinek minden vonása; és azokra nézve is bajtársaim közül, akik nem magyarok, megszűnik minden aggály, ha meggondoljuk, hogy ők is önként adták meg magukat.

Felséged kezének egyetlen tollvonása sok millió hálás szívet nyerne meg – erős támaszt minden időben –, és megszámlálhatatlanul sok keserves, noha néma panasz egyszerre megannyi hangos áldássá változnék a nagylelkű Ferenc József fejére.

Egy elfelejtett magyar pedagógus, Krúdy Mária

Krúdy Gyula első házasságából származó negyedik gyermeke Mária. Édesanyja Spiegler Arabella (írói álneve: Satanella, Bogdán Bella). Gyermekei: Gyula, Ilona, Veronika, aki csecsemőkorában meghalt. Az író nagyapja kapta a „szécsénykovácsi” előnevet.

Születési éve a különböző dokumentumokban más és más. A *Gimnáziumi tanári zsebkönyv 1942¹* közlése a helyes: 1907. A Kenyeres Ágnes szerkesztette *Magyar életrajzi lexikon* 3. kötete² szerint is: „Krúdy Mária (Bp., 1907. okt. 6.–Bp., 1973. jan. 24.): tanár. [...] Érettségi után (1925) a bp.-i egy.-en magyar-történelem szakos tanári oklevelet és bölcsészdoktorátust szerzett (1933). Ezután az Áll.-i Mária Terézia Leánygimn. [...] óradíjas, 1936-tól rendes tanára. 1941-től 1952-ig a Veres Pálné Gimn.-ban tanított. 1952-től 1966-ig, nyugdíjazásáig a Szilágyi Erzsébet Gimn. tanára. [...]” De Gulyás Pál és Viczián János *Magyar írók élete*

1 Szerk. Jámbo György. Bp., 1942. 114.

2 Bp., Akad. K., 1981. 446.

és munkái 17. kötetében³ „Krúdy Mária, szécsénykovácsi, dr. phil. (Bp., 1909.) gimn. tanár.” Más Krúdy Gyula-életrajzok Mária születési évét 1908-ra teszik, pl. Czére Béla *Krúdy Gyula* című művében: „Pesten [...] üt tanyát [...] míg kiköt első feleségénél, Spiegler Bellánál a Királyutcai Pekáry-házban. [...] Három gyerek születik ebből a házasságból. [...] Mária (1908).”⁴ Szabó Ede *Krúdy Gyula alkotásai és vallomásai tükrében* című művében így ír: „1902 megszületik Ilona (majd hat évre rá Mária)” – ez szintén 1908 lenne. Az 1920-as években „két család eltartásának gondja nehezedett rá [Krúdy Gyulára]. Ha el is vált első feleségétől, a három gyerek neveltetéséről nem feledkezhetett meg.”⁵ Krúdy Mária nyilván olvasta Szabó Ede művének kéziratát, mert a könyv végén megköszöni a szerző a képanyag összeállításában közreműködők segítségét, így Krúdy Máriaét.

Gyermek- és ifjúkoráról keveset tudunk. Az *első család*⁶ című művében ír szüleiről, testvéreiről, a dadusról és saját magáról is. Nagy-nagy szeretettel ír róluk.

Ilonáról:⁷ „Ilona, a »legkedvesebb«. Mennyire hasonlítottak egymásra apám és Ilona nővérem, alkatra, természetre is. [...] A nagyon magas, vékony termet azonnal felkeltette az érdeklődést, nem lehetett összetéveszteni senkivel. [...] Bátor, ötletes és kezdeményező volt gyermekkorától fogva. [...] A testvérek között az első hely őt illette; bátyám Gyula vadsággal küzdött fölénye ellen, én meg könnyes szemmel ténferegtem körülötte. [...] Apja is élvezte okosságát, szellemességét, szívesen vitte magával. [...] Elvégezte a Színiakadémiát, [...] roszszul sikerült házassága után próbálkozott írással. [...] Csak a betegségéről nem beszélt soha, akárcsak az apja.”

„Gyula, a fiú. Soha nem akart más lenni csak az apja fia. Apja halála után huszonkilenc évvel úgy írja alá magát: ifjabb Krúdy Gyula. [...] A Barcsay utcai gimnáziumban érettségizik, beiratkozik a jogi egyetemre, de [...] mire való az ilyesmi? Apja se végzett egyetemet. Itt-ott hivatalnokoskodik. [...] A fiú is kipróbál mindent, amiben apja örömét lelte. [...] A legmegértőbb és legbizalmasabb társa. [...] Az apa halála után a fővárosnál kapott állást.”

Édesanyjáról Az *őszülő fejű feleség* címen ír, életéről, írói tevékenységéről, házasságáról, családi életéről, otthonaikról, a válásról. „Anyám semmi áron nem egyezik bele a válásba. [...] Végül 1919. júliusában, a Tanácsköztársaság idején kimondják a válást.” A New York kávéház „egyik páholyában ült minden délután anyám, megfelelő ranggal rendelkezve [...]. Rangját már ekkor férjének köszönhetette. Ő abbahagyta az írást a házasságkötés után [...] nem szűnt meg azonban okos és művelt asszonynak lenni, ezt élete végéig nem hagyja abba. [...] Még idősebb korában az Írószövetségbe, a Gorkij fasorba jár el, s talál ott baráti támogatókra. Barabás Tibor és Devecseri Gábor juttatják csekélyke tanítónői nyugdíja helyett 800 forintos nyugdíjhoz, biztosítva Krúdy Gyula nevét soha el nem hagyó özvegyének, gondtalan, nyugalmas öregséget egész haláláig, 1952-ig.”

„A dadus. Halott már, kint nyugszik a Kerepesi temetőben ő is. Nekem mégis az az út jelenti utolsó útját, mikor a kopár Ligeten keresztül, kézi hordágyon vitték a mentők 1945 tavaszán, [...] még foghattam a kezét [...], melytől csak jót kaptam, s mely soha nem ütött meg. [...] Az élettől se fájt jobban búcsúznia, mint nővéremtől, akit pár hónapja temettünk el, s akit valaha ő szoptatott. [...] Nagy Júlia két törvénytelen gyermek anyja [...] nem tudott írni, olvasni. [...] Csúnya volt, koldusszegény és analfabéta. [...] Nálunk megkapott mindent,

3 Bp., 1995. 682.

4 Bp., Gondolat, 1987. 25–26, 334.

5 Bp., Szépirodalmi K., 1970. 184–186, 265.

6 *Krúdy Mária: Az első család*. In: Krúdy világa. Szerk.: Tóbiás Áron. Bp., 1964. 11–38.; Ua.: 2003. 11–36.

7 Krúdy Ilona Andersen Györgyné. Lásd: Magyar asszonyok lexikona. Összeáll.: Bozzay Margit. Bp., 1931. 63–64.

gyerek volt bőven, akiket szerethetett, s dolgozhatott reggeltől estig. [...] Én azt hiszem úgy születtem, hogy tudtam olvasni, mégis az első elemít végig kellett betűznöm, Dadus nem engedett el egyetlen leckét sem, végigülte már előzetesen bátyámmal, nővéremmel az ábécés-könyvet, de én bizonyultam a legjobb pedagógusnak. Mire kijártuk az első elemít, Dadus megtanulta a betűket, csak a nyomtatottat, de ő olvasni akart, nem írni. [...] Hogyan szólította apámat [...] nem tudok rá visszaemlékezni, talán sehogy se [...] csak szüntelen tevékenységben járva útját.”

Az első család című művében ír magáról is: „Az se volt rendjén, hogy engem négy- vagy ötéves koromban kereszteltek meg, mikor már az iskola közeledtére fel kellett hagyni pogány állapottommal.” (R. katolikus vallású a Gimnáziumi tanári zsebkönyv szerint.) Már az első elemiben megmutatkozott pedagógiai tehetsége. „Mire kijártuk az első elemít, Dadus megtanulta a betűket.” Olvashatjuk a Dadusról szóló szeretettel teljes részben. Melyik elemi iskolába járt? Nem tudjuk.

Édesapjához írt leveleiből az derül ki, hogy nehezen élt elvált édesanyja, gyakran küzdtek megélhetési gondokkal. Ezt bizonyítja két levele is: „1923. XI. 19. Kedves Apám! A szó szoros értelmében nem tudom mit mondjak, mit írok, hogy a Papa ennyire nem törődik velem. 16 éves koromban nem tudom kihez forduljak, ki gondoskodik rólam. Anyámra nem támaszkodhatom, szegénynek igazán nincs annyi, hogy engem teljesen magára vállaljon. A Papának gyermekei közül már csak rólam kell gondoskodnia s ezt se akarja. [...] Én itt állok mint az ujjam, küldeni nem küld eltartásomért, s megtiltotta, hogy kimenjek a Szigetre. [...] Adjon ez egyszer a Papa saját lányának tanácsot, miből éljen. [...] Eltekintve az anyagiaktól, igazán fáj, hogy a Papa ennyire nem szeret s ennyire nem érdeklí életem vagy halálom. [...] Sokszor csókolja szerető leánya Mária”. A másik levél: „1923. dec. 10. Kedves Papa! Mióta nem lát, még jobban megfélemezik rólam. Most még annyira sem törődik velem, mint azelőtt. [...] Apuska a legnagyobb nemtörődömséggel helyezett ki a világba 16 éves koromban. [...] Én Apuskával soha másról az életemből nem beszélhettem, mint a legsürgősebb pénz-szükségletéről. [...] Sokszor csókolja szerető leánya Mici”.⁸

A Váci utcai leánygimnáziumba járt,⁹ valószínű abban a plüsskabátban, amiben édesanyja járt télen, „amit aztán én örököltam, és gyűlöltem a kabátot, annyira kopott volt”. Az V–VIII. osztályt „A budapesti IV. kerületi Gizella leánygimnázium”-ban végezte, az 1921/22–1924/25. iskolai években, mind a négy osztályban „jó” eredménnyel és itt érettségizett. „Mikor érettségiztem, új, nem levetett kabátot kaptam, örömben megpróbálkoztam én is” elmenni a lóversenyre. „A Derby napján, délben zuhogni kezdett az eső és papa kivitt engem is a versenyre. Másnap A Reggelben, szokásos cikkében számolt be az elázott nagydíjról és arról, hogy egyetlen hölgy volt stílszerűen öltözve.”¹⁰ Krúdy Gyula „szerette a Gundelt és mi is szerettük. Öröm volt, ha egy-egy versenynapon papával ebédelhettünk a ligeti fák között.”

Krúdy Mária megörökíti szülei és saját otthonait is Az első család című művében: „Első otthonunk Király utca 47 alatt, szemben a Teréz-templommal, a Pekáry-házban volt. De aztán gyakran változtatták lakásukat, legtöbbször házbérgondok miatt.” Nyaralásaikról is beszámol: „a gyerekek az anyai nagymamával és Dadával Nagymaroson nyaralnak; ez a szerény kis nyaralóhely később is megmarad nyári tartózkodásul. Próbálkoztunk a Balatonnal és Leányfaluval is, de kitűnő és olcsó közlekedése miatt győz Maros.” „1914 nyarán kitör

8 Krúdy világa. Gyűjtötte és írta: Tóbiás Áron. Bp., 1964. 394–395.; Ua. Bp., Osiris, 2003. 339–340.

9 Budapest IV. kerületi Gizella Királyné Leánygimnázium. Váci utca 43. – ma V. kerület.

10 Krúdy világa 2003. 18.

a háború. Maroson nyaralunk. [...] A háború kitörésekor apám hazaköltözik az Astoriából. Mindennapi gondok fogadják, a háborúval járó nélkülözés [...], mindenről gondoskodni kellene [...] ellátni három iskolás gyermeket és az öregedő feleséget.” „1917 nyarán újra Maroson vagyunk. [...] Minden szép és jó lenne, ha nem lenne annyira, alig titkolhatóan reménytelen. [...] A házasság már tarthatatlan.” 1919 júliusában kimondják szülei válását.

A édesapja második családjáról és a velük való kapcsolatáról így ír: „A második feleséggel anyám egyszer beszélt életében, s ennek akaratlanul én voltam az előidézője. A hosszú téli szénszüneteket és a nyarakat kint töltöttem a Szigeten. Egy nyári vasárnapon rajtam és a húgomon [Zsuzsa] diftériát állapított meg a kihívott orvos. Az egész család [...] a Stefánia Gyermekkórházba ment, ahonnan már csak apámat engedték el. [...] Ekkor beszélt egymással a két asszony. Anyám lent állt a kertben tele aggodalommal, a második feleség fent az ablakból nyugtatta, hogy már semmi baj sincsen, minden rendben van.”¹¹

A Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán szerzett doktorátust és középiskolai tanári diplomát. Történelem–földrajz szakot végzett – ezzel kapcsolatban is előfordul egy tévedés a *Magyar életrajzi lexikon*ban, ahol magyar–történelem szakos tanári oklevél szerepel. Ezzel szemben a *Gimnáziumi tanári zsebkönyv*, a Mária Terézia – Leánygimnázium és a többi iskola – ahol tanított – tanévi értesítői/évkönyvei mind-mind történelem–földrajz szakos tanárként emlegetik. (Sajnos a *Pedagógiai lexikon* 2. köt. 1977., a *Pedagógiai lexikon* 2. köt. 1997. c. művek meg sem említik nevét [Krupszkaja mind a két-tőben szerepel], a *Magyar nagylexikon*, a *Révai új lexikon*, az *Új magyar életrajzi lexikon*, a *Magyar irodalmi lexikon* 1970. – sem méltatja említésre sem. Az *Új magyar irodalmi lexikon* 2. jav., bőv. kiadás Krúdy Gyuláról szóló irodalom közt említi művét, de a második házasságából származó féltestvére, Zsuzsa külön szócikket kapott.)

Valószínű doktori disszertációja *A szegedi tanyarendszer kialakulása* című műve (Bp., Athenaeum, 1931. 26 p. 2 t.). A nagyon apró betűkkel nyomtatott dokumentum fejezetekre sincs bontva. „A magyar tanyavilággal, a tanya kérdésével való foglalkozás ma már nemcsak alföldi, de általános probléma. Hazánk mai területének igen jelentős része áll tanyai művelés alatt s a magyarságnak értékes elemekből álló nagy tömege lakik kint a tanyán.” Ezzel a két mondattal kezdődik a mű. A földrajzi bevezető után történelmi áttekintés olvasható, majd Szeged város története és Szeged határa, bőven ellátva hivatkozásokkal. De ezek legtöbbször nem azonosak a bibliográfiában felsorolt művekkel. Külön kitér a paprikatermesztésre. Szőlő- és gyümölcstermesztéssel is foglalkozik. A 23. oldalon található az *Irodalom*, a 24–26. oldalakon táblázatok vannak: *Terméseredmények métermázsákban*; *Bevetett terület kat. holdakban*; *A terület művelési ágak szerinti eloszlása kat. holdakban*; *Állatállomány darabonként*; *Szőlőterület és a termett must*. Végül a két tábla *Szeged határterületének talajtérképe és Szeged határterületének térképe műveléságak szerint*. A táblázatok az 1890 és 1928 közötti éveket tekintik át. Úgy tűnik, sokan érdekesnek találhatták a könyvet, mert a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár példányában bőven találhatók ceruzás megjegyzések. A megjelenéskor beszerzett példányban beragasztva látható kivonat a könyvtári szabályokból, valamint a kölcsönzés határidejét nyilvántartó nyomtatvány, amelyben az első kölcsönzési határidő: 1932. I. 10., az utolsó 47. XII. 29. Ebben az időszakban 16 személy kölcsönözte ki a könyvet. Az utóbbi hatvan évben olvasták-e, nem tudni. E sorok írója 2009 májusában kölcsönözte ki a művet.

„Én anyám mellett maradtam, és az apámat sem akartam elveszíteni. Így simultam mindkettőjükhöz, szinte minden egyéni vonás nélkül növe fel. Valakinek kellett lennie a családban,

11 Krúdy világa. 2003. 34–36.

aki fenntartás nélkül csodál, ragaszkodik, elismer és szeret, és ez én voltam. És valakinek el kellett siratni a megholtakat.” „1933 nyarán fejeztem be éppen az egyetemet. Apám halottas ágya mellett lobogó gyertyák fényénél indultam útnak. Az írók, újságírók [...] a friss szánlom megindultságával azonnal álláshoz juttattak.”¹²

1933-ban szerzett diplomát és rögtön az Állami Mária Terézia Leánygimnáziumban¹³ kezdett tanítani mint történelem–földrajz szakos tanár. Igazgatója: Bernolák Kálmán.¹⁴ Már az előző 1932/33. tanévben mint gyakorló tanárjelölt Szalkay Margit történelem–földrajz szakos tanár¹⁵ vezetésével gyakorolt, aki később éveken keresztül kollégája volt. Az 1933/34. tanévben mint óraadó helyettes tanár működött. Ugyanakkor gyorsírást is tanított és az Ifjúsági Gyorsírókör vezetője. Pár év múlva, az 1937/38. tanévtől mint rendes tanár oktatott e nagy múltú, neves leánygimnáziumban, valószínűleg az 1949/50. tanévig. Egy-egy évben tanított még kézimunkát, gazdasági ismereteket, honvédelmi ismereteket. Az 1941/42. tanévben bízzák rá az I. A. osztályt mint osztályfőnökre. E tanévtől kezdve a földrajzi szertár őre is. Az 1943/44. tanévtől vezető tanár, Debreczeny Márta tanárjelölt vezető tanára. Az 1948/49. tanévben a történelmi szakkört is vezeti ugyanabban az iskolában, de már Varga Katalinról elnevezve.

Az 1950/51. tanévben a Veres Pálné Leánygimnáziumba helyezték. (Itt is téves a *Magyar életrajzi lexikon* közlése!) Itt tanított még a következő 1951/52. tanévben is. Arcképe látható az 1950/51. tanévben végzett IV. A. osztály tablóján. Tóth Géza¹⁶ volt e tanévben az igazgató.¹⁷ Volt tanítványai mint öregdiákok, szeretettel emlékeztek rá.

**Krúdy Mária az
1950-es évek elején**

Az 1952/53. tanévtől a Szilágyi Erzsébet Leánygimnázium tanára. Az 1957/58. iskolai évben megjelent gépírásos évkönyv szerint az I. C. osztály főnöke és történelmet tanít. Az 1960/61. tanévról szóló évkönyv arról tudósít, hogy a IV. C. osztály főnöke és heti 22 órában tanít. Mint rendkívüli tárgyat, művészettörténetet oktat. Az osztályfőnöki munkaközösség vezetője, beszámol a tanévi munkáról. A történelmi szakkör vezetője is. Az iskola 1881–1981. tan évekről szóló emlékkönyvében¹⁸ a 67. oldalon találjuk nevét mint az iskola történelem–földrajz szakos tanárát, aki 1952-től 1966-ig tanított az intézményben. Az emlékkönyv megemlíti, hogy az önképzőkör Krúdy Gyula munkásságával foglalkozott az 1962/63. iskolai évben és leánya, Krúdy Mária aktívan részt vett a megemlékezésben. A *Krúdy világa* című mű (1964) 37. oldalán található képen Krúdy Mária és tanítványai láthatók. „1956 [...] év június első va-

sárnapján, életemben először én is a jutalmazott pedagógusok között voltam” – írja az *Alföld* című folyóiratban megjelent cikkében.¹⁹ Tanári működését a Hunfalvy János Közgazdasági Szakközépiskolában fejezte be. Az 1966/67. tanévben tanított ebben az iskolában már mint

12 Krúdy világa. 2003. 36.

13 1875-ben alapították. Az 1904/05. tanévtől leánygimnázium. 1921/22-től nevezték el Mária Teréziáról, az 1948/49. tanévtől Varga Katalin Leánygimnázium.

14 Matematika–fizika szakos tanár (Besztercebánya, 1883). Lásd Középiskolai tanárok névkönyve 1930–1931. 70.

15 Budapest, 1886. Lásd Középiskolai tanárok névkönyve 1930–31. 71.

16 Tóth Géza–Vadkerti Tóth Géza, dr. (Budapest, 1909. febr. 9.–Bp., 1987. okt. 27). Tanár, festőművész.

17 Gráberné Bösze Klára: A Veres Pálné Gimnázium története. 2. kötet. Bp., 2009. 138–139. A Veres Pálné Gimnázium, Magyarország első leánygimnáziuma az 1896/97. tanévben nyílt meg.

18 A Szilágyi Erzsébet Gimnázium emlékkönyve 1881–1981. Bp., 1981.

19 Krúdy Gyula és az ifjúság. Alföld 1965. 11. sz. 85.

nyugdíjas. A „centenárium évkönyv”-ben és a 120 éves évfordulóra kiadott emlékkönyvben is szerepel Krúdy Mária neve.²⁰

A második világháború alatt, mint írja *„A rakparton szorongtunk az óvóhelyen, nem hallatszott le a géppisztoly ropogása [...] Lakásom és könyveim elpusztultak, sok szép, ritka példány, köztük néhány apám keze vonásaival. A könyvek azóta egy könyvtárlányt töltöttek meg, és már elborítanak mindent. Az új kiadások szépségével nem lehet betelni; az előszók apám helyét jelölik meg a magyar irodalomban. Utca viseli a nevét. Szobor leleplezésén állunk. Az emléktábla-avatáson arról beszélek, miként keresem mindenütt apám emlékét. Még Podolinba is eljutottam [...]. Balatonfüreden a Szanatóriumban próbálták apámat meggyógyítani, emléktábla emlékeztet reá. (Nagyon fájt, hogy nem hívtak meg a leleplezésre.)”*

Ma Óbudán Krúdy Gyula egykori lakóházában található a Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum, amely természetesen Krúdy-emlékhely is, néhány szobában láthatjuk bútorait, személyes tárgyait, és sok fényképet róla és Krúdy Máriáról is.

Krúdy Mária haláláról a *Magyar Nemzet* 1973. január 20-i száma *Halálozás* című rovatában ezt olvashatjuk: *„Hosszú szenvedés után elhunyt Krúdy Gyula leánya, Mária. Minden külön értesítés helyett a gyászoló család.”* Ennyi! Nem írják, mikor halt meg, és hogy mikor és hol lesz a temetés. A. G. [Antal Gábor] nekrológja a *Magyar Nemzet* 1973. január 21-i számában látott napvilágot.

Élete és munkássága példaértékű, ezért kell a jeles pedagógusra emlékeznünk!

Gráberné Bösze Klára

Radetzky tanár úrról*

Radetzky Jenő ízig-vérig pedagóguscsaládból származott: nagyapja a Bácskában iskola-mester, édesapja, Radetzky Dezső az akkor még Fejér megyéhez tartozó Tárnokon, majd Székesfehérváron volt tanító. Elsőként az édesapa érdeklődése fordult a madarak felé: a Magyar Madártani Egyesület tagjaként alapította a dinnyési Madárvártát az 1920-as években. Marosi Arnold igazgató a székesfehérvári múzeumban tiszteletbeli múzeumőrre nevezte ki, rábízta a természettudományi gyűjteményt.

Radetzky Jenő Tárnokon született 1909-ben. Előbb Budán a Werbőczy Gimnáziumban tanult, majd Székesfehérváron a Ciszterci Gimnáziumban érettségizett. Kora reggelenként együtt utazott a személyvonat tanulókocsijában a szomszédos Martonvásárról szintén budai középiskolába járó Gunda Bélával. A Pázmány Péter Tudományegyetemen 1932-ben szerzett természetrajz–földrajz szakos diplomát. A nagy gazdasági világválság idején az állástalan diplomások számát gyarapította. Édesapja vezette be a madártani kutatásokba. Előbb a székesfehérvári múzeum díjtalan gyakornoka. *Madárkataszter a Velencei-tóvidékről* című munkáját a múzeum jelentette meg 1936-ban. 1937-től Székesfehérváron az Állami Ybl Miklós Reálgymnázium, majd iskolájának az 1950-ben államosított Ciszterci Szent Ist-

20 Hunfalvy János Közgazdasági Szakközépiskola centenáriumi évkönyve 1884–1984. 171.; 120 év. A Hunfalvy János Közgazdasági Szakközépiskola jubileumi évkönyve. Bp., 2005. 231

* A jeles pedagógus emlékdomborművét, Nagy Benedek szobrászművész alkotását, 2017. november 11-én helyezték el Székesfehérváron, a Szent István Király Múzeum Országzászló téri épületének utcai homlokzatán, a Múzeumi Panteonban. E megemlékezés ezen az ünnepségen hangzott el.

ván Gimnáziummal történt összevonása után kialakult József Attila Gimnázium tanára, a biológia megyei szakfelügyelője. Utóbbi minőségében a móri, bicskei, sárbogárdi, enyingi, dunaújvárosi középiskolák biológiatanárait is megnyerte a természet- és madárvédelem ügyének.

**Radetzky Jenő székesfehérvári
emlékdomborműve**
(Lukács Károly felvétele)

séggel: kölessel, napraforgóval támogatták munkáját. Telente gyakran láthattuk őt, amint kerékpárjával számos csomagot, madáreleséget vitt a postára, a madárbarátoknak küldte szét. Levélhagyatékában sok száz levélben olvasható a madárbarátok köszönete. Arról is beszámolt, hogy környékükön, milyen eredményeket értek el a madárvédelemben. Számos tanulmánya, cikke jelent meg a megyei és az országos folyóiratokban (*Természet Világa, Búvár, Élet és Tudomány*). A *Fejér Megyei Hírlapban* évtizedeken keresztül olvashattuk izgalmas terepi tudósításait a madarak vonulásáról, a védett fajok számának alakulásáról, a Madárvártán folyó munkáról. Az Ybl Miklós, majd a József Attila Gimnázium évkönyveiben a természet- és a madárvédelemről közölt tanulmányait diákok (szülők és tanártársak) generációi olvashatták. Az 1960-as években iskolánk több tanáráról is azt tartottuk, hogy főiskolán, egyetemen is megállná a helyüket. Közéjük tartozott Radetzky tanár úr is. Sajnálatos, hogy az akkor Székesfehérváron működő Felsőfokú Mezőgazdasági Technikum nem válhatott főiskolává, ahol Radetzky Jenő biológiatanárként oktathatott volna.

Az iskola folyosóinak egyik vitrinében Radetzky tanár úr kiállítást rendezett a Velencei-tó madárvilágáról. Az óráközi szünetekben a nemeskőcsagban, kanalasgémben, szárcsákban, vadkacsákban gyönyörködhattunk. 1968 őszén a földszinti vitrinekben Tokodi Mária tanárnőnek, iskolai könyvtárosnak segítettém berendezni az iskolamúzeumot. Kitéttük azokat a fényképeket, amelyeken iskolánk tanulói mesterséges madárodúkat helyeznek ki a martonvásári kastélypark fáira. Az éppen arra járó Radetzky tanár úrnak mutattam a fényképeket, amire ő: „A legszemélyesebb munkám!” szavakkal reagált. Sok száz

előadást tartott témáiról középiskolákban, diákotthonokban, művelődési házakban, de munkahelyeken, üzemekben is. Témáival az akkor még gyerekcipőben járó környezetvédelmet népszerűsítette. Úgy tartotta, hogy munkájával a hazafias nevelést, a hazaszeretet elmélyítését szolgálja, hiszen a természeti környezet, a növény- és állatvilág, benne a madarak a haza elidegeníthetetlen összetevői, alkotórészei.

Radetzky tanár úr számomra példaképpé vált. Az 1976-ban Velencén rendezett Fejér megyei honismereti tábor diákjaival meglátogattuk őt a Madárvártán. Ott említette nekem, hogy ő a terep embere, nem a krétaszagú biológiáé. Példájára kibéreltem egy hajót, fedélzetén öreg halászosokkal és a Velencei-tó utolsó tőkés halászati nagybérlőjével, Tóth Kálmánnal együtt bejártuk az egész tavat: diákjainkkal ők ismertették meg közléről a Velencei-tó síkvizeit, csatornáit, úszó lápszigeteit, nádasait, helyneveit. Egy alkalommal egy időpontban tartottunk előadást Fehérváron, a Vasvári Pál Gimnáziumban. Az előadás után együtt ballagtunk hazafelé. Jenő bácsi a biciklijét tolva arról beszélt, hogy ő azért becsüli szakmáját, a néprajzot, mert az ugyanúgy a terephez kötött, mint az ornitológia. Tavasztól őszig két napnál többet nem bírt ki Fehérváron Gáz utcai családi házában: hívogatta őt a Madárvárta, várták őt kedves madarai.

Pedagógiai és természettudományos tevékenységét számos kitüntetéssel, díjjal ismerték el: *Chernel István-émlékérmét*, *Pro Natura Emlékérmét*, *Bugát Pál-díjat*, *Íffúsági Díjat* kapott. 1972-ben *Székesfehérvár díszpolgárává* avatták. Fejér Megye Közgyűlése 1992-ben a *Fejér megye díszpolgára* kitüntető címet posztumusz adományozta Radetzky Jenőnek.

Lukács László

Történeti oktatási segédkönyv és riportkötet Levelekről

Levelek Szabolcs megyei település írásos említésének 950. évfordulójára a nagyközség önkormányzatának megbízásából 2017-ben rangos kiadvány jelent meg. A könyv írói és szerkesztői tanárok: Borsodi László történelem szakos tanár, nyugdíjas iskolaigazgató és Dávid József földrajz szakos tanár, nyugdíjas szakfelügyelő. A *Levelek nagyközség történetéből* című kiadvány egy 1998-ban megjelent oktatási segédanyag átdolgozott kiadása. A szerzők a részletekre és filológiai pontosságra érzékeny pedagógusokként igyekeztek összegyűjteni minden lehetséges információt a község történetére és természeti adottságaira vonatkozóan. Történelmi és természetrajzi ismeretterjesztést kívántak végezni, céljuk az olvasók helyi identitástudatának gazdagítása is volt.

Levelek, a Nyíregyházától 20 km-re, keletre fekvő település nevét 1067-ben egy átiratban fennmaradt oklevélben említik. A község legkorábbi építészeti emléke a XIII. században épült római katolikus műemlék templom. A templomkapu feletti gótikus fülkében Szent Antal barokk szobra áll, a jobb oldalhomlokzaton 1959-ben kőkeretes késő gótikus kapu került elő. A XVIII–XIX. században Levelek lakosságának jelentős része görögkatolikus volt. A görögkatolikus vallás dominanciája a török uralmat követő évtizedekben rácok és ruténok betelepítésének következtében erősödött meg. A reformáció terjedése a XVI. század végére tehető a településen, a katolikus templomot 1597-ben foglalták el a protestánsok, az épület 1722-ben került vissza a katolikus egyház birtokába.

A község első iskolájáról, a görögkatolikus kántori iskoláról 1779-ből származik az első említés. Az 1910-re felépült négy tantermes iskola befogadott minden, bármely felekezethez tartozó tanulót. Levelek birtokosai között az 1700-as évek második felében a községben letelepedett (Leveleki) Molnár család jutott vezető szerephez. A család úri lakát, „a kastély”-t 1790 körül építtette. A család a római katolikus és a görögkatolikus egyház kegyura is volt. A görögkatolikusok jelenlegi templomát Molnár György földesúr adományként építtették és szentelték fel 1750-ben. Az 1784–87-es népszámlálás adatai szerint Levelek tipikus magyar falu, a lakosság mezőgazdaságból élt, iparos nincs, s a lakosok zöme jobbágy volt.

A XX. század első felében a község nagyon szegény, lassan fejlődő településnek számított; a község lakóinak 80%-a urasági cseléd volt. 1945 után a termelősövetkezetek megszervezésében a lakosság nagy része sorsa jobbra fordulását látta. A téesz-mellékküzemágak szervezése volt hivatott biztosítani a fiatalok megtartását szülőföldjükön. Az 1970-es években a község látványos fejlődésnek indult: a fiatalok számára házhelyeket osztottak ki, segítettek letelepedésüket. A település történetének bemutatása a község kommunális fejlesztésének, az iskolaépítés és a műemlékvédelem, továbbá faluközpont rekonstrukciója XXI. századi eredményeinek felsorolásával zárul.

A kiadvány második részében Dávid József Levelek nagyközség földrajzi helyzetét, természeti adottságait mutatja be. A szerző nevéhez fűződik Levelek környéke természetrajzának feltérképezése. A település földrajzi helyzetét reprezentáló részben a dűlők, tanya, erdők stb. magyarázatában a szerző – felhasználva Mező András *A baktalórántházi járás földrajzi nevei* című munkáját – a község, és a község határát ábrázoló térkép segítségével mutatja be. Külön fejezet foglalkozik a mező és a víztározó környéke élővilágának bemutatásával, továbbá a kastélykert fáinak, bokrainak számbavételével. A szerző egykor a természetkutató szakkör vezetőjeként sikerrel mérte fel tanítványaival az angol típusú kert fajt, s vizsgálta a település határában kiszáradt tavak élővilágát, továbbá a 41-es számú főút, Szabolcs megye legszebb fásított útja természetét is.

Levelek község kismonográfiája alapos levéltári kutatásokra épülő, tudományos jellegű kiadvány; tartalmi színvonala, kulcsinye fontos hozadéka a helytörténeti kutatásnak. A kismonográfiák szokásos struktúrájával (1950 utáni kitekintéssel) ismerteti meg az oktatás, a kultúra, a szociális helyzet, a vallási élet, és a települési önkormányzat életével, továbbá a község természeti adottságaival is.

A kötetet sok térkép, ábra, táblázat, fénykép teszi színessé. A mellékletekben forrásközlések, eredeti dokumentumok fedezhetők fel.

Levelek nagyközség kismonográfiájával egy időben jelent meg Sipos Gergő tanár, fiatal helytörténeti kutató könyve, a *Legendárium*. A beszélgető könyvben vallomásértékű riportokat olvashatunk nemcsak a község egykori és jelenlegi vezetőivel, oktatási intézmények vezetőivel, hanem „hétköznapi” emberekkel is, akik mesélnek a régi falusi életéről, önmagukról, a háborúról, a különböző paraszti munkaformákról, a mára kiveszőben lévő jeles napok szokásrendszeréről. A jól szerkesztett riportsorozat egy olyan életforma emlékéét őrzi, amelynek utolsó képviselői maguk a vallomástevők.

(*Borsodi László–Dávid József*: Levelek nagyközség történetéből. Önkormányzat, Levelek, 2017. 84 old.; *Sipos Gergő*: Legendárium. [Levelek község emlékezete]. Levelek Nagyközség kiadványa, 2017. 96 old.)

Mihalovicsné Lengyel Alojzia

A néprajztudomány és a hungarikumok kapcsolata

Az utóbbi években szaktudományunk létkérdéseként értékelhető súllyal szokott felmerülni a társadalmi hasznosság kérdése. Messzemenően indokolt a szaktudomány életképessége és jövője szempontjából azon szerepvállalásokra fölhívni a figyelmet, amelyekben a hitelességet, a tudományos háttérrel a néprajz biztosíthatja. Nyilvánvaló, hogy a szűken vett akadémikus tudományosság mellett a kultúrák közvetítésben napjainkban egyre fontosabbá válnak a szélesebb nyilvánosság szférái.

Az identitásnak, a közösségeket összetartó kulturális örökségi elemeknek a számbavétele és elemzése egyértelműen kiváló területe a néprajztudomány tudásbázisára építő kutatásnak. Kézenfelvő az is, hogy a *hungarikumok* és a kulturális örökség viszonyrendszeréről szólva elengedhetetlen az identitás fogalmának bevonása az értelmezési keretbe.¹ Ezek olyan összefüggésre utaló fogalmak, amelyeknek vitája fontos művelődéspolitikai kérdésként bő két évszázada jelen van a tudományos és politikai közbeszédben Magyarországon. A társadalomkutatók legalapvetőbb feladatukként érvényes válaszokat igyekeznek találni a társadalmakat összetartó, egészséges, vitális állapotban működtető rendszer jellemzőire vonatkozó kérdésekre. Egy olyan szimbolikus közösség megalkotásához, mint a nemzet, az összetartozás kulturális jegyeit lényeges megformálni és a külvilág felé is felmutatni. Ez által alakulnak a nemzetre jellemzőnek tartott jegyek, a sztereotípiák. Ebben a felfogásban a mindennapok jelenségei alkotják a nemzeti kultúrát, amelynek szimbolikus karaktere rejtve marad.²

A manapság népszerű fogalomként terjedő társadalmasodással kapcsolatban hangsúlyos a szerepe az aktív közösségképződés folyamatának, amely viszont elválaszthatatlan az identifikáció, az identitásképzés és -örzés jelenségeitől. Az identitásképzés intézményeként tekinthetünk az oktatás és a közgyűjtemények területén működőkre. A népi kultúra és a nemzeti kultúra az azonosságtudat felépítésében fontos szerepet tölt be. A társadalomtudományok – köztük hangsúlyosan a néprajztudomány – segítséget nyújtanak az egyes individuumoknak és a nagyobb közösségeknek abban, hogy a társadalmi viszonyok ellenőrizhetetlennek tűnő külsőlegessége miatt esetenként keletkező feszültségeket, esetleges félelmeket csökkentsék, s ha lehet, legyőzzék. A gyorsuló ütemű átalakulások mind a társadalomképet, mind a kulturális örökség társadalmi jelentőségét és értékelését illetően is jelentős változásokat generáltak a XXI. század második évtizedére. A múlttal kapcsolatos kötelékek ugyan tagadhatatlanok, az örökség mégsem elsősorban a múltról szól, hanem a jelenről. A néphagyományok újjáélesztése bonyolult mechanizmusokat generál esetenként. A komplex jelenségek értelmezése évtizedes kutatásmódszertani és metodológiai kihívást jelent a néprajzkutatók irányába.³

1 Vö. Sonkoly 2001. 9–10.

2 Barna 2011. 7.

3 Vajda 2016. 31–35.

A fentiekben tömören jelzett folyamatokhoz tartozó közvetlen hatásmechanizmusokat elemezve érzem indokoltnak a *hungarikum*okkal kapcsolatos hazai folyamatok szerepének vázlatos bemutatását.⁴ Évtizedes vitát zárt le a 2012 júliusában elfogadott *hungarikum törvény* (XXX. tv.),⁵ amikor megalkotta a definícióját a *hungarikum*oknak. Igaz, hogy ezt a definíciót a 2013 decemberében elfogadott törvénymódosítás (CCLII. tv.)⁶ részben átformálta. A jelenleg érvényes definíció szerint a *hungarikum* olyan gyűjtőfogalom, amely egységes osztályozási, besorolási és nyilvántartási rendszerben olyan megkülönböztetésre, kiemelésre méltó értéket jelöl, amely a magyarságra jellemző tulajdonságával, egyediségével, különlegességével és minőségével a magyarság csúcsteljesítménye.

A *hungarikum* megfogalmazással kapcsolatban célszerű figyelembe venni, hogy az 1997. CXI. törvényben szereplő fogalom még csak az ismert könyvtári értelemben fogalmaz meg definíciót. Igaz, hogy esetenként ez okot adhat félreértésekre is akár. S szintén csak jelzésszerűen hangsúlyozandó, hogy a nemzetközi gyakorlatban sem ismeretlen az egyes nemzetekhez rendkívüli módon kötődő értékek csoportjának megkülönböztetése. A *pat-riotikum*ként ismert fogalom használatos Lengyelországban a *polonikum*, Olaszországban az *italikum*, vagy éppen Németországban a *germanikum* formájában.

A jelenleg hatályos törvény rendelkezik arról is, hogy milyen ún. *nemzeti értékpiramis* segítségével lehetséges a magyar kulturális örökség egyes elemeit elismerni – egészen a legmagasabb kategória, a *hungarikumok* szintjéig. A *települési értéktárak*, majd magasabb szinten a *megyei értéktárak*, illetve a különböző *ágazati értéktárak* fölött a *Magyar*

Táncház a budapest–zuglói Kassák Klubban az 1970-es évek elején

4 Részletesebb kifejtése olvasható Paládi-Kovács 2015a, illetve 2016.

5 http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1200030.TV [Utolsó letöltés: 2014. február 20.]

6 http://www.complex.hu/kzldat/t1300250.htm/t1300250_13.htm [Utolsó letöltés: 2014. február 20.]

Értéktárban a nemzeti értékek, illetve a világhírű kiemelkedő nemzeti értékek alkotják a legfontosabb elemeit az értékpiramisnak. Külön kategóriát képvisel a *külhoni magyarság értéktára*.⁷ Az Erdélyi Értéktár és az értékgyűjtő mozgalom a Kriza János Néprajzi Társaság aktív szerepvállalásával zajlik. Példaértékű eredményeikről konferenciákon és publikációkban számolnak be az erdélyi kollégák.⁸ A földrajzi eredetvédelemben részesülő *Európai Unió oltalommal védett értékek* szintén fontos alkotórészei a rendszernek. A legfőbb szintet jelenti a *Hungarikumok Gyűjteménye*. A gondosan kialakított és a kezdeti időszak tapasztalatait felhasználva módosított komplex rendszer kiteljesedéséhez elengedhetetlen, hogy az alacsonyabb elismerési szintek is elismert és biztos színvonalat képviselő kategóriaként működjenek. Ebben alapvető szerepe és felelőssége van a *Hungarikum Bizottságnak*. 2015. július 3-án hatályba lépett a *hungarikum törvény* módosításáról szóló 2015. évi LXXX. törvény, amely alapján a korábban 16 tagú *Hungarikum Bizottság* 21 tagúra bővült. A tagok delegálás útján kerülnek a testületbe, így ott vannak a Magyar Országgyűlés, a Magyar Állandó Értekezlet, a különböző minisztériumok, a Magyar Tudományos Akadémia, a Magyar Művészeti Akadémia, a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatalának elnöke által delegált tagok. A bizottság elnöke az agrárpolitikáért felelős miniszter.⁹

A *Hungarikum Bizottság* operatív tevékenységét a bizottság titkársága segíti, amely a *hungarikum törvény* kidolgozásában és az azzal kapcsolatos komplex tevékenység koordinálásában is meghatározó szerepet játszó Vidékfejlesztési Minisztérium szervezeti keretei között működik. Időről időre a bizottság nyomtatott formában is közreadja az egyre bővülő lista elemeit reprezentatív kiadványban.¹⁰ Az egyre gyarapodó és formálódó listák az értékpiramis különböző szintjeire jellemzőek.

Szintén az értékörző tevékenység színvonalának biztosítása és a bizottság tevékenységének segítése céljával jöttek létre a törvény kínálta kereteknek megfelelően a különböző ágazati szakbizottságok (7), amelyeknek összesen több mint 150 szakemberből álló tagsága – az esetenként felkért külső szakértők bevonásával együtt – biztosítja a szakmai és tudományos háttérrel a *Magyar Értéktárral* kapcsolatos döntések előkészítéséhez.¹¹ A döntési jogkör a *Hungarikum Bizottságé* és a törvény által kialakított demokratikus feltételekhez igazodva igen széles körből érkehetnek a javaslatok az értéktárba kerüléssel kapcsolatosan. Óriási a felelőssége a folyamat minden szintjén közreműködőknek a kulturális örökség védelme, a magyarság csúcsteljesítményeinek elismerése területén. Ezt az állítást meszesemenően igazolják e tömör ismertető megírásakor (2017 kora őszen) a *hungarikumok* listáján szereplő – s mire a *Honismeret* aktuális száma napvilágot lát, minden bizonnyal újabbakkal gyarapodó – elemek. Aktuálisan az összesen 67 *hungarikum* között 27 elem tartozik a kulturális örökség kategóriájába.¹²

A tudományos elemzések egyértelműen igazolják, hogy a túlszabályozott, fönről lefelé irányuló identitásképzés visszas megoldás. Nyilvánvaló a hazai szisztéma sikeressége szempontjából is annak a jelentősége, hogy valós szereplők álljanak az identitásépítés mögött. A *Magyar Értéktár* kialakításának folyamata tehát elindult, de ez a folyamat még az elején tart. Az egyre szélesedő társadalmi bázisra utalt egy interjúban Lezsák Sándor az

7 Paládi-Kovács 2015b. 80.

8 Pl. Jakab Albert–Vajda 2016.

9 <http://www.hungarikum.hu/hu/hungarikum-bizottsag> [Utolsó letöltés: 2016. október 28.]

10 Vö. Pappné Máté 2013.

11 A szakbizottságok tagjai elismert szakemberek, akik külön díjazás nélkül végzik felelősségteljes munkájukat.

12 <http://www.hungarikum.hu/sites/default/files/hungarikumok-lista.pdf>. [Utolsó letöltés: 2017. szeptember 28.]

Országgyűlés alelnöke is, amikor arról beszélt, hogy a *hungarikum törvény* négy évvel ezelőtti elfogadása nyomán országos értéktár mozgalom indult: több mint ezer településen jött létre értéktár bizottság; s számos diákcsoport is a kezdeményezés részese lett.¹³ A folyamat kiteljesedése közben szerzett tapasztalatok indokolták a törvény módosítását is, alakították a korszerű és alkalmas szervezeti kereteket, a döntésekkel kapcsolatos összetett tevékenység jellemzőit.

A közvetettnek ítéltető identitásképző és -építő hatás mellett elindult a közvetlen működési mechanizmus kidolgozása és működtetése is. Ennek megfelelően a helyi közösségek számára közvetlenül hasznosuló pozitív hatása is van a *Magyar Értéktár* különböző szintjeihez történő csatlakozásnak. 2017-ben már negyedik alkalommal írta ki a Vidékfejlesztési Minisztérium azt a pályázatot, amely a *hungarikumokkal* és a *kiemelt értékekkel* kapcsolatos tevékenységet támogatja.¹⁴ A nyílt pályázat célja a *nemzeti értékek és hungarikumok* gyűjtésének, népszerűsítésének, megismertetésének, megőrzésének és gondozásának támogatása. A pályázatok megismerhető tapasztalatai szerint a társadalmi nyilvánosság a kollektív identitás külső burkaként működik. A pályázatok elbírálásánál egyértelműen fölismerhetőek az identitásfenntartás szempontjai, illetve az identitásépítés tényezői. A szabályozás fontos része a *hungarikum tanúsító védjegy*, amelynek alkalmazásával a *hungarikum* termékek előállítása kis- és középvállalkozások beindítását eredményezheti a törvényhozó szándékai szerint.

Mohácsi busók

A *hungarikum törvény* által szabályozott formában működő, a fentiekben röviden vázolt folyamat eredményeként az identitással szoros kapcsolatban álló lokalitás, a regionalitás ismét szimbolikus szerepet kaphat. A helyi hagyományos elemeket őrző kultúra felé fordulás közösségformáló és megélhetést javító szándékkal működik napjainkban. Ezáltal viszont a globális szemlélet helyi megjelenéseként, az ökológiai gondolkodás, és a fenntartható fejlődés uniós normájának is megfelel.

A néprajztudomány két évszázados eredményei közvetlenül hasznosíthatóak az iméntiekben röviden vázolt *hungarikum mozgalom* hiteles működése érdekében. Az értékpiramis minden szintjén biztos tudományos háttérrel nyújtanak a szakirodalomban, az archívumokban, múzeumokban és gyűjteményekben meglévő információk. A néprajzos szakemberek aktív szerepvállalása szükséges a szaktudományi tudásbázis értékeinek kiaknázásához. Paládi-Kovács Attila konferenciaelőadásokon és cikkekben több alkalommal is fölhívta a figyelmet az *alkalmazott néprajz* jelentőségére.¹⁵ Az is feladata a szakembereknek,

13 <http://www.hungarikum.hu/hu/hirek/lezs%C3%A1k-s%C3%A1ndor-%C3%A9rt%C3%A9kt%C3%A1r%C3%B3-mozgalom-indult-hungarikum-t%C3%B6rv%C3%A9ny-nyom%C3%A1n> [Utolsó letöltés: 2017. szeptember 28.]

14 <http://www.hungarikum.hu/hu/hirek/hung-2017-p%C3%A1lly%C3%A1zati-d%C3%B6nt%C3%A9si-lista> [Utolsó letöltés: 2017. szeptember 28.]

15 Vö. Paládi-Kovács 2015a. 83.

hogy esetenként a lelkes amatőrök által a néphagyomány történeti rétegeibe álmódott elemeket kiszűrjék a szaktudomány eszközkészletére építve.¹⁶ A *hungarikum*okkal kapcsolatos tudományos tevékenység – összhangban a fentiekben jelzett identitásépítő formációs folyamatokkal – a kulturális formák, jelentésrendszerek esetenként közvetlenül kitapintható társadalmi hatásait is generalja.¹⁷

A *hungarikum*okkal szorosan összefüggő kulturális örökséggel kapcsolatos, egyre kiterjedtebb és koordináltabb magyarországi tevékenység színvonalának megőrzése érdekében tisztában kell azzal lennünk: az európai társadalomtudományi hagyományhoz igazodva, az egyes embertől a családon, a rokonságon, a faluközösségeken át, az egyre nagyobb méretű közösségeknek és a területi, politikai egységeknek egészen az emberiségig, az általános etnológiáig ívelő sorozatában fontos hely illeti meg a nyelvi, nemzeti közösségek vizsgálati szintjét.¹⁸ A lokális, a kiterjedtebb regionális, az elevenen élő felekezeti, és az erőteljes szociális identitás egyaránt része az egyének, családok, és a tágabb közösségek önmeghatározásának. Maga a népi kultúra is változatos jellegzetességeket és tagozódást mutat. Az életképes etnikus népcsoportnak nyilvánvaló szüksége van nemzeti néphagyományra.

A néprajz a közvélekedés alapján elsősorban identitástudomány, amelynek ma is megkerülhetetlen feladata a különböző közösségek kulturális örökségéhez való ragaszkodásának a széles körű és mélyreható értelmező vizsgálata. A néphagyománynak egyedülállóan fontos szerepe van a nemzeti kultúra, a nemzeti önazonosság fennmaradásában.¹⁹ Ezzel összhangban a néprajzzal kapcsolatban működő intézményeknek, szervezeteknek ennek a felelősségnek a tudatában kell működniük. A *hungarikum mozgalom* intézményesülő tevékenysége az örökségipar és diskurzus bonyolult környezetét tudatosan leegyszerűsítve kommunikál a társadalom széles rétegeivel. Ez a folyamat a hagyomány rekontextualizációjaként és revitalizációjaként egyszerre értékelhető.²⁰ Meggyőződésem, hogy a hazai néprajztudomány képviselőinek aktív szerepvállalása a *hungarikum*okhoz kötődő formálódó folyamatokban érdemben segítheti a hiteles és egészséges működés feltételeinek alakítását.

Kemecsi Lajos

Függelék

A HUNGARIKUMOK LISTÁJÁNAK KULTURÁLIS ÖRÖKSÉGBE TARTOZÓ ELEMEI 2017. OKTÓBER ELSEJÉN

33. A táncház módszer mint a szellemi kulturális örökség átörökítésének magyar modellje; 34. Mohácsi busójárás, maszkos télűző szokás modellje; 35. Solymászat mint élő emberi örökség; 36. A matyó népművészet – egy hagyományos közösség hímzéskultúrája; 37. Budapest – a Duna-partok, a Budai Várnegyed és az Andrássy út; 38. Hollókő ófalu és környezete; 39. Az Ezeréves Pannonhalmi Bencés Főapátság és természeti környezete; 40. Hortobágyi Nemzeti Park – a Puszta; 41. Pécs (Sopiana) ókeresztény temetője; 42. Fertő kultúr-

16 Paládi-Kovács 2015b. 17.

17 Külön figyelmet igénylő témaként hívom föl a figyelmet a *hungarikum mozgalom*hoz kapcsolódóan a néphagyományoknak az Interneten való megjelenésére. Ezen kérdésről lásd Vajda 2016.

18 Paládi-Kovács 2005. 5.

19 Paládi-Kovács 2016. 19.

20 Vö. Vajda 2016. 44.

táj; 43. A Tokaji történelmi borvidék kultúrtája; 44. Herendi porcelán; 45. Magyar operett; 46. Kassai-féle lovasíjász módszer; 47. Halasi csipke; 48. Kalocsai népművészet: írás, hímzés, pingálás; 49. 100 Tagú Cigányzenekar – A zenekar világhírű művészi és hagyományörző gyakorlata; 50. Gróf Széchenyi István szellemi hagyatéka; 51. Klasszikus magyar nóta; 52. Zsolnay Kulturális Negyed; 53. Tárogató; 54. Vizsolyi Biblia; 55. IX–XI. századi magyar íj; 56. Magyar cimbalom; 57. Kodály-módszer; 58. A magyar tanya; 59. Magyar huszár.

A KIEMELKEDŐ NEMZETI ÉRTÉKEK MAGYAR ÉRTÉKTÁR LISTÁJÁNAK KULTURÁLIS ÖRÖKSÉGBE TARTOZÓ ELEMEI 2017. OKTÓBER ELSEJÉN

105. A Népművészet Mestere díj kitüntetettjeinek tudása és tevékenysége; 106. Busójárás Mohácson – maszkos farsangvégi télűző szokás; 107. A kunsági birkapörkölt karcagi hagyománya; 108. Élő hagyományok Kalocsa kulturális terében: hímzés, viselet, pingálás, tánc; 109. Mezőtúri fazekasság; 110. A magyar solymászat; 111. A halasi csipkevarrás élő hagyománya; 112. Matyó örökség – a hímzés, viselet, folklór továbbélése; 113. Pütkösdí templomdíszítés Mendén; 114. Tikverőzés Mohán – maszkos, alakoskodó, farsangi szokás; 115. Emmausz Bólyban – húsvéthétfői népszokás; 116. A molnárkalács borsodnádasdi hagyománya; 117. Sárköz népművészete: szövés, hímzés, gyöngyfűzés, viselet; 118. Kassai-féle lovasíjász módszer; 119. Herendi porcelán; 120. Magyar operett; 121. Klasszikus magyar nóta; 122. Zsolnay Kulturális Negyed; 123. Gróf Széchenyi István szellemi hagyatéka; 124. 100 Tagú Cigányzenekar – A zenekar világhírű művészi és hagyományörző gyakorlata; 125. Höveji csipke; 126. Tárogató; 127. Magyar íj (IX–XI. század); 128. Vizsolyi Biblia és a Vizsolyi Református Templom; 129. Bocskai viselet; 130. Szegedi papucs; 131. A magyar tanya; 132. Magyar cimbalom; 133. Békés-tarhosi Énekiskola; 134. Mihalkó-féle hortobágyi pásztorkalap; 135. Kós Károly életműve; 136. Magyar huszár; 137. Aradi Szabadság-szobor; 138. Feszty-körkép; 139. A nagybányai művésztelep és festőiskola; 140. Pálos rend; 141. Hortobágyi karikás ostor; 142. Hollóházi porcelán.

Felhasznált irodalom. Barna Gábor (2011): Népi kultúra – nemzeti kultúra – nemzeti identitás. In: *Jankovics József-Nyerges Judit* (szerk.): Kultúra, nemzet, identitás. A VI. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszuson elhangzott előadások. Nemzetközi Magyar-ságtudományi Társaság, Budapest, 7–18.; *Jakab Albert Zsolt-Vajda András* (szerk.) (2016): Érték és közösség. A hagyomány és az örökség szerepe a változó lokális regiszterekben. Kolozsvár; *Paládi-Kovács Attila* (2005): Merre tart az európai néprajztudomány? Székfoglalók a Magyar Tudományos Akadémián, Budapest; (2015a): Hungarikum és értékmentés a néprajzi felfogásban. Néprajzi Hírek 2015/3. 78–85.; (2015b): A néphagyomány, a néprajz szerepe a nemzeti önazonosság fennmaradásában. In: *Alabán Péter* (szerk.): Közösségek – sorsok – tradíciók. Tanulmányok a barkóságról. (Studia Barkonum III.) Ózd, 12–20.; (2016): Hungarikum és értékmentés a néprajzi felfogásban. In: *Jakab Albert Zsolt-Vajda András* (szerk.): Érték és közösség. A hagyomány és az örökség szerepe a változó lokális regiszterekben. Kolozsvár, 11–19.; *Pappné Máté Erzsébet* (2013): Hungarikumok gyűjteménye. Magyar Értéktár 2013. Budapest.; *Sonkoly Gábor* (2001): A kulturális identitás új kerete: a kulturális örökség. In: *Bárdi Nándor-Lagzi Gábor* (szerk.): Politika és nemzeti identitás Közép-Európában. Teleki László Alapítvány, Budapest, 9–26.; *Vajda András* (2016): Hagyomány, örökség, érték. A hagyomány használatának változó kontextusai. In: *Jakab Albert Zsolt-Vajda András* (szerk.): Érték és közösség. A hagyomány és az örökség szerepe a változó lokális regiszterekben. Kolozsvár, 21–58.

Kísért és tanít a múlt

Gondolatok egy emléknapi és egy új könyv megjelenése alkalmából

1. Az Emlékezés Napját Sátoraljaújhelyen 2017-ben egy új könyv megjelenése színesítette. A támogatók jóvoltából a Zempléni Regionális Vállalkozásfejlesztési Alapítvány Juhász István ügyvezető igazgató kezdeményezésére kiadhatta dr. Csorba Csaba könyvét a sátorlajújhelyi zsidóság történetéről.¹ Hézagpótló műről van szó, amely arra vállalkozik, hogy tények, ismeretek nyújtásával hozza közelebb a mai olvasóhoz egy népcsoportnak, egy ősi vallás híveinek életmódját, hitvilágát, szokásait. Mégpedig egy város, Sátoraljaújhely kezeihez, társadalmi-gazdasági sajátosságaihoz igazodva, s ezzel közelebb hozva a témát a mai városlakókhoz. Nem túl gazdag e tárgy kör regionális irodalma, de vannak példák, amelyek azt jelzik, hogy él az igény mind a szerzők, mind a helyi közösségek részéről a megismerésre, a tisztánlátásra. Megyénkben az utóbbi években megjelent Miskolc (2011), Abaújszántó (2013), Ónod és Tokaj (2014) zsidó közösségének története, ebbe a sorba helyezhető Csorba Csaba munkája. Az e témával foglalkozó művek szomorú tanulsága, hogy színes kép rajzolható fel a zsidóság helyi történeti útjáról, szerepéről, de kevés a mondanivaló a jelenről, s kétségesnek látszik a jövő. Hogy a helyzet így alakul, abban három fő tényező játszik szerepet: a vészorszak okozta nagyarányú vérvesztés, amely a vidéki zsidóság sorsát megpecsételte; a hitélet sorvadása, amely asszimilációhoz vezetett; valamint az önálló zsidó állam megteremtése, amely sokakat vonzott oda a zempléni régió túlélői közül a biztonság reményében. A zsidó lakosság megfogyatkozása azonban nem jelentheti azt, hogy megfeledkezzünk a hazai társadalom egy érdekes eleméről.

Egyre kevesebb a tárgyi emlék; városunkban eltűnt két zsinagóga, a harmadik pedig elcsúfítva hirdeti a tragikus fordulatot. Teitelbaum Mózes sírja, két temető, egy kicsinyke imaház és az egykori zsidó iskola épülete tanúskodik még arról, hogy a zsidóság Újhely társadalmának meghatározó tényezője volt. Régi képeslapok örökölték meg az egykori boltokat, vannak emléktáblák, amelyek elgondolkoztathatják a mai újhelyieket, múzeumi kiállítás elevenítette meg egy sajátos kultúra tárgyi-képi emlékeit, a Kazinczy Társaság évkönyveiben néhány közlemény foglalkozott a zsidók sorsával, a Zemplén Televízió egyórás dokumentumfilmet szentelt a témának. Ez az idei alkalom, Az Emlékezés Napja ezt folytatta, s a szervezők átgondolt programja a rendszeressé tétel ígérését sejteti. Lám, van egy szilárd pont, egy sátorlajújhelyi épület, amelyben 105 éven át zsidó fiúkat és leányokat neveltek, s amely önkéntes munkatársak fáradozása nyomán már második alkalommal ad otthont egy eltűnt társadalmi réteg múltját megidéző tanácskozásnak. Megkeresték az iskolalapító Kaesztenbaum Márton sírját, reprintben kiadták az iskola centenáriuma alkalmából 1938-ban megjelent könyvet, és a korábbi gesztusok után most itt az újabb eredmény: Csorba Csaba könyve.

A szerző felkészült történész, számos publikáció írója, Sátoraljaújhely történeti monográfiájának alkotója, s ha a most reá bízott téma nem is tartozik szűkebb tudományos szakterületéhez, tudni lehetett, hogy a rendelkezésére álló tényanyag, dokumentumok ta-

1 „Szerettem volna, ha nem kísért a múlt.” Sátoraljaújhely zsidóságának története. Zempléni RVA, Sátoraljaújhely, 2017. 224 old. + DVD-mell.

nulmányozásával viszonylag rövid idő alatt elkészül e művel. Nehéz feladatra vállalkozott, mert nem támaszkodhatott kiterjedt előmunkálatokra, és mert a népirtás árnyékában csapdákat rejtő területen kellett elindulnia. Bátor vállalkozás tehát az övé, olyan érzékeny pontokkal találkozott, amelyek igénylik ugyan a szembenézést, de amelyek kapcsán a kibeszélést több tényező korlátozza. „Szerettem volna, ha nem kísért a múlt”, olvassuk könyve címlapján, mert túl közel vagyunk egy tragédiához, amely sok mindent felülírt. A gázkamrák fojtogató füstje ma is könnyet fakaszt szemünkben, s elhomályosítja tekintetünket, amikor a múltba nézünk. De addig is szólnunk kell, mondanunk kell valamit, míg az utókor majd harag és elfogultság nélkül képes lesz leírni a múltat.

2. Hogyan tekinthetünk mi, úgynevezett „kívülállók” a zsidóságra? Mi alakítja róluk kialakult képünket? Megpróbálok – részben személyes benyomásaim, emlékeim alapján – e kérdéscsoportra válaszolni. Vannak élményeink, vannak neveltetésünk és tanulmányaink keretében szerzett ismereteink.

Zsidó emberrel már gyermekkoromban találkoztam, Schwarcz bácsi volt szülőfalumban a boltos. Háza a falu közepén, utak találkozásánál, jól megközelíthető helyen állt, s eltért formájában a gazdák portáitól: nem merőlegesen, hanem párhuzamosan állt az utcavonalhoz képest. Szélső helyisége volt az üzlet, ahol némi zsúfoltsággal egymás mellett sorakozott mindaz az áruféleség, amire egy falusi embernek szüksége lehetett, amit nem tudott megtermelni magának, a petróleumtól és szerszámoktól kezdve a cukorig. Engem is elküldtek néha élesztőért, valamilyen fűszerért, s ma is érzem a helyiség szagát, magam előtt látom sokpolcos, sokfiókos berendezését. Ostorhoz való szíjat is vettem ott, nemcsak cukorkát. Szombaton a bolt zárva volt, egyszer azonban sürgősen szükségünk volt valamire a háztartásban, bekopogtattam Schwarcz bácsi lakásának ajtaján. Lakószobáján keresztül kísért be a bolthelyiségbe, ideadta, amit kértem, de pénzt nem vett el, azt tiltotta a vallása. Azután megismertem a szomszéd faluban élő Jónap doktort, aki családuknak kiváló orvosa volt. Jártam egyszer-kétszer nagyanyámmal Kassán a Fényes nevű ügyvéd lakásán, akire nyugodtan rá lehetett bízni a család ügyes-bajos dolgait. Azután jött a zsidóüldözés, én már nem éltem falunkban, csak hallottam, hogy Schwarcz bácsi és családja odaveszett valamelyik lágerben, Fényes ügyvéd úr a feleségével öngyilkos lett, amikor be kellett volna menniük a gettóba, Jónap doktor hazatérhetett ugyan, de visszavonult, nem folytatta praxisát.

Gimnazista éveimben olvasmányaimban találkoztam zsidó szereplőkkel, sőt, magával a zsidókérdéssel, hiszen az 1930-as években közéleti-irodalmi téma volt, hogy a magyarság szellemi értelemben saját hazájában kisebbségbe szorul a német befolyás, a kozmopolitizmus terjedése és a zsidóság terjeszkedése miatt. Azután hallottam a zsidótörvényekről, állásfoglalásokról, amelyek fokozatosan szűkítették e réteg mozgásterét, egészen a „végső megoldásig”. Családuknak nem észleltem a durva antiszemitizmus jeleit, sőt, egyik nagybátyámat, dr. Zsedényi Bélát – aki 1944-ben az Ideiglenes Nemzetgyűlés elnöke, majd a személyi kultusz áldozata lett – zsidóbarátként emlegették. Őszinte sajnálat kísérte a személyes ismerősök tragédiáját, azt valahogy úgy éltük át, mint a háborús veszteségeket, nem fogtuk fel az események népirtás jellegét. A koncentrációs táborok rettenetét jóval később érezhettem meg, amikor családommal Auschwitzba zárándokoltunk.

1948-ban kerültem a budapesti bölcsészkarra, abban az évben, amikor Rákosiék átvették a teljhatalmat, s durván élesedni kezdett az osztályharc. Voltak fővárosi zsidó hallgatótársaim, s azt figyeltem meg, hogy magatartásukban meglehetősen eltérő vonások mutatkoznak. Néhányan kihasználták kapcsolataikat, s vezető szerepet kaptak a tanulókörökben meg az ifjúsági szervezetben; „külsősként” feladathoz jutottak a sajtóban, rádióban, s már egyetemistaként megalapozták jövőjüket. Ugyanakkor elismeréssel tekintettem azokra,

akik kitűntek olvasottságukkal, szellemi frissességükkel, tehetségükkel. Egyikük önzetlenül kórust szervezett, másikuk elmélyedt szakja tudományában, s később elismert professzor lett, harmadikuk biztos idegennyelvtudásával építhetett magának karriert. Tehát a zsidó emberek világát éppolyan differenciáltnak láttam, mint más népcsoportokét. Később bodrogi néprajzi gyűjtésem során is azt tapasztaltam, hogy nem egyszemélyről van szó. Adatközlőim szavaiból megismertem a zsidók helyét, szerepvállalását a falvakban. Az is kiderült, hogy elhurcolásuk után sokan kapva kaptak az elhagyott zsidó értékeken, erősebb volt a nyereségvágy a humánumnál. Elmondták azonban azt is, hogy a málenkij robotba kényszerített falusi fiatalok elhurcolásában a munkaszolgálatból hazatért bosszúra vágyó emberek segédkeztek a szovjet katonák mellett. Nem volt könnyű a 40-es éveknek sem az első, sem a második felében szuverén személyként igaznak maradni. Ennyit személyes emlékeimből.

3. Csorba Csaba könyve érzékelteti a többségi magyar társadalom passzivitását, az igazságtalanul üldözöttek melletti széles körű kiállás hiányát, amiben szerepe volt a korabeli propagandának. Ahol zsidóság él, ott az antiszemitizmus is megjelenik, állítja egy zsidó tudós. Ez tehát „természetes” jelenség, de eltérő változatai vannak. A Habsburg-birodalomba, Magyarországra települő zsidóság Galíciából nem ellenséges közegbe érkezett, sőt, menekülteként otthonra lelt a Kárpát-medencében, s jól megfigyelhető a fokozatos befogadás mind a rájuk vonatkozó jogszabályokban, mind a társadalmi munkamegosztásban. Sajátos vallási kultúrájuk, öltözködésük, szokásaik, bizonyos fokú bezárkózottságuk ébreszthetett idegenkedést velük szemben, de – különösen a kiegyezést követően – nem érezhettek hátrányos megkülönböztetést, és újabb nemzedékeik a társadalom legfelső rétegeibe is beépülhettek, főnemesi rangot szerezhettek, a hadseregben akár a tábornoki rangig juthattak, s a pénzpiac, az orvoslás, a jogászat terén meghatározó szerepet játszottak. Vagyis az adott kor viszonyai között nyitottak voltak lehetőségeik. A zsidóság nagy többsége magyarnak vallotta magát, lelkesen csatlakozott az I. világháború frontra induló katonáihoz. A háborút követő forradalmak és a Tanácsköztársaság vörös terrorja hozott azután gyökeres változást.

A szerző arra is kitér könyvében, hogy az 1919-es kommunista uralom vezető alakjai között a zsidó származású emberek voltak nagy többségben. Ez a tény alkalmat és ürügyet adott az ellenhatásként kialakult fehérterror kilengéseire, az antiszemitizmus fellángolására. Az kevésbé élt a köztudatban, hogy a Tanácsköztársaság elnyomottjai, áldozatai között zsidó honfitársak is szenvedtek. Jellemző újhelyi adalék ehhez, hogy amikor 1919 áprilisában a diktatúrával nem rokonszenvező tekintélyes polgárokat túszként letartóztatták és Budapestre deportálták, közöttük – mint a könyvben olvashatjuk – tizenhatan zsidó emberek voltak. Azt is megtudjuk, hogy amikor 1918 őszén erőszakkal dr. Bettelheim Ernő zsidó ügyvédet akarták Dókus Gyula helyett az alispáni székbe ültetni, akkor az ugyancsak zsidó ügyvéd, dr. Székely Albert határozottan szembeszegült a törvénytelen erőszakkal. Többek között ezekkel a határozott szavakkal: *„én, mint zsidó ember, ünnepélyesen kijelentem, hogy a leghatározottabban tiltakozom az ellen, hogy egy ilyen fiatal zsidó vallású fiskális, ősi alkotmányunk autonómiájának megsértésével, terrorral akarja feltölteni magát az alispáni székbe...”* Vagyis nem ítéltünk el általánosítva egy társadalmi csoportot, vallásfelekezetet, a valóság sokkal bonyolultabb, összetettebb. Nem kerülhetnek végső nyugvópontra a magyar-zsidó viszony körüli viták, ha nem valós tényekre alapozva, a történelmi folyamatokat teljes körűen feltárva, elemezve nyilatkozunk meg.

A holokausz tragédiája – érthető módon – feledtetheti aényt, hogy a zsidóság nem homogén társadalmi alakulat, éles ellentétek húzódnak meg közegén belül. Hallunk ar-

ról, hogy részben a zsidó nagytőke segítette győzelemre jutni Lenint és a bolsevizmust Oroszországban, Hitlert és a nácizmust Németországban. Vannak összeesküvéselemlékek, amelyek szerint ma is valamilyen világerő irányítja a történeéseket, amelyben a zsidó pénz-hatalom domináns szerephez jut. Nem tudhatjuk pontosan, mi zajlik a kulisszák mögött, attól azonban óvakodnunk kell, hogy leegyszerűsítsük, zsidókérdéssé szűkítsük ezeket az ellentmondásos jelenségeket. Hadd emlékeztessék a cionizmusnak legismertebb, Budapes-ten született vezéralakjának, Herzl Tivadarnak a szavaira, aki már 1896-ban rámutatott a zsidó társadalom kettősségére, bonyolultságára. Idézem őt: *„A művelt és vagyontalan zsi-dók most mind a szocializmus karjaiba kerülnek. A szociális háborúnak ezért mindenesetre a mi hátunkon kellene lefolynia, mert úgy a kapitalista, mint a szocialista táborban a legex-ponáltabb pontokon mi állunk.”*

Vita volt és lehet a zsidóságon belül a követendő stratégia meghatározásában. A II. világ-háború előtt az volt a fő tendencia, hogy a világ zsidóságának elsősorban hazájuk társadal-mába kell minél szerveesebben beilleszkednie. Ez a törekvés a társadalmi mozgásokban Sá-toraljaújhelyen is megfigyelhető. A már idézett Herzl Tivadar egy teljesen más álláspontot képviselt: *„Nép vagyunk, mert külső ellenségeink kovácsoltak bennünket egy összetartozó néppé... Asszimilálódni nem tudunk és nem fogunk soha, mert a népek ezt lehetetlenné te-szik számunkra... Az antiszemitizmust leküzdeni nem lehet, mert ott, ahol zsidók nagyobb számban élnek, ott az antiszemitizmus okait megszüntetni nem lehet... A megoldás csak egy lehet: az önálló zsidóállam!”* Ez az állam, Izrael 1948 tavaszán létrejött. Az államiságot kivívó cionista mozgalom minősítése mégis vitát vált ki mindmáig. Az Egyesült Nemzetek Szervezete 1975-ben olyan határozatot, hozott amelynek értelmében *„A cionizmus a rasz-szizmus és a faji megkülönböztetés egyik formája.”* 1991-ben ezt a határozatot visszavonták ugyan, továbbra sem egységes azonban Izrael állam jogos önvédelmének megítélése.

Csorba Csaba könyve nem foglalkozik ezekkel a feszültségforrásokkal, a szerző a helyi társadalom viszonylatában kíséri végig a sátorlajújhelyi zsidóság történetét. Igen helyesen a zsidó vallás, rítus jellemzőinek bemutatásával kezdi, hogy az ezen a területlen járatlan olvasó megértse egy sajátos kultúra alapjait. A történeti szál érdeme, hogy az beleszövődik a város szövetébe. Tények alapján láthatjuk, miképp illeszkedik egy kisebbség a többségi társadalomhoz, s azt is, milyen téren hoz új szint a zsidóság a polgári fejlődés előmozdítá-sával Újhely és az újhelyiek életében. A plasztikus kép megrajzolását kiválóan szolgálják a korabeli sajtóból átvett közlemények, amelyek által a város hétköznapi élete megnyílik az olvasó előtt. Ami az egyik legfőbb tanulság: a zsidó emberek szerves elemei voltak a helyi társadalomnak. Hírt kapunk üzleti vállalkozásaikról, kulturális és szociális tevékenysé-gükről, ünnepeikről. A megye és a város vezetői figyelemmel, segítőkészen viszonyultak a zsidó intézményekhez. Fontos helyet foglal el a könyvben annak szemléletes bemutatása, mit tettek zsidó honfitársak az értelmiségi pályán mint orvosok, ügyvédek, továbbá a kapi-talista fejlődést segítő bankvilágban, a borkereskedelem fellendítésében, a kiskereskedelmi kínálat gazdagításában és a város szellemi életében.

Nem kevésbé érdekes az a kép, amely a zsidóság belső életét hozza az olvasók elé. Látjuk, hogy a vallás mennyire meghatározó mind a szemléletben, mind az életvitelben. Mivel különböző irányzatai alakultak ki az izraelita vallásnak, nem egynemű a világlátás, éles különbség mutatható ki az ortodox és a neológ felfogás között. A zsidóságon belül is meg kellett küzdeni például azzal, hogy ne csak az ószövetségi tudásanyaggal, a *Talmuddal* fog-lalkozzanak iskoláikban, hanem kapjanak ott helyet a világi tárgyak is. El kellett dönten, miképp viszonyuljanak a világi hatalomhoz, más vallású polgártársaikhoz. A status quo anyahitközség neves iskolájának történetét ismerjük, s kiolvasható belőle, milyen tudatos

hazafias nevelés folyt ott a két világháború között. Amikor Fodor Sámuel igazgató 1938-ban visszatekintett az intézmény 100 éves történetére, ezekkel a szavakkal gondolt a jövőre: „*Szívem minden dobbanásával óhajtom, hogy Isten áldása lebegjen továbbra is szüntelenül még nagyon sokáig ezen az iskolán a vallás és az igazi hazafias nevelés szent céljai érdekében!*”

Öt év múlva azonban be kellett zárni az iskolát, s azután a sátoraljaújhelyi gettó egyik központjaként látták ezek a falak a pusztulásra ítélt újhelyi és környékbeli zsidó polgárokat. Nyomon követhető a könyvben, miként bomlik meg az együttélés kialakult rendje, miképp élesedik a hatalom hangja, fellépése a zsidóság irányában. A vészkorszak embertelensége Sátoraljaújhelyen – más településekhez képest is – nagy vérveszteséget okozott. Csorba Csaba rámutat arra a történelmi léptékű változásra, amelyet a holokauszt mérhetetlen tragédiája városunk életében okozott.

4. Mit mondhatunk, ha bejárjuk azt a történelmi utat, amelyen könyvében a szerző végigkalauzol bennünket? Két költőnk üzenetét tudom válaszként idézni. Radnóti Miklós zsidóként és magyarként vallotta meg: „*Hisz bűnösök vagyunk, akár a többi nép, / s tudjuk miben vétkeztünk, mikor, hol és mikép...*” Azt teszem hozzá példás vallomásához, hogy ha ismerjük és bevalljuk vétkeinket, akkor nem feledjük a tanulságot. Az lehet a reménységünk, amit József Attila mondott: „*A harcot, amelyet őseink vívtak, / békévé oldja az emlékezés.*” Ebben van a jelentősége a most megjelent könyvnek és a sátoraljaújhelyi emléknaphoz. Együttlétünk és olvasmányunk hozzásegít ahhoz, hogy ne *kísértsen* a múlt, hanem *tanítson*, hogy megértsük a történelmi leckét.

Kováts Dániel

„Honismeret nélkül nincs hazaszeretet”

Találkozás a „Prima Primissima” díjjal
kitüntetett „Hazajáró” televíziós műsor
szerkesztőjével, Kenyeres Oszkárral

A váci állomásépület előtt beszéltük meg a randevút, s az üdvözlések után Kenyeres Oszkár lelkes lokálpatriótához illően mesélt a szép műemléképületről és az elsőként megépülő Budapest–Vác közötti vasútról. Amerre mentünk, minden érdekességre felhívta figyelmemet, bár lépten-nyomon megállították egy üdvözlésre, vagy gratulációra.

– *Ez természetes, hiszen itt születtem – magyarázza mosolyogva –, később sokak gyermekét is tanítottam, és vittem kirándulni. Egyébként a Naszály a váciak „szent hegye”. Az általános iskolában volt turisztikai szakkör, már kiskamaszként jártunk a barátaimmal a visegrádi hegyekre, később a Börzsönybe, ahonnan átláthattunk a felvidéki „nagy” hegyekre is! Kialakult egy baráti kör, egyre merészebbek lettünk, fiatalos hévvel meg akartuk hódítani a magas hegycsúcsokat.*

1990-ben alakult meg a Börzsöny Akciócsoport azzal a céllal, hogy megóvja, megismertesse és megszerettesse a Börzsönyt. Kenyeres Oszkár és barátai a túrázások mellett önszorgalomból karbantartották a turistaösvényeket és lassan egyre többen segítettek, csatlakoztak hozzájuk. A Duna–Ipoly Nemzeti Parktól is sok segítséget kaptak. 1997-ben

A „hazajárók” a „Prima Primiissima” díj átadó ünnepségén

(Balról jobbra: Tóth József, Tokai Csaba, Farkas Zoltán, Moys Zoltán, Kenyeres Oszkár, Schödl Dávid, Jakab Sándor; Csapó T. Ágota felvétele)

megmászták a Chopok csúcsát, amely egyfajta áttörés is volt. Ezután jöttek a Magas-Tátra csúcsai, aztán célul tűzték ki, hogy Pozsonytól az Al-Dunáig bejárják a Kárpátok gerincét. Ekkor még egyetemisták voltak és a hegyi túrázás lett a hobbijuk. 2001-ben a Mont Blanc csúcsára is feljutottak, de közben járták a Felvidéket, Erdélyt, ismerkedtek a magyar közösségekkel, emlékekkel. Kenyeres Oszkár és barátja, Moys Zoltán voltak a lelkei ezeknek a túráknak: kerékpárral minden várat felkerestek és közben lajstromba vették a magyar emlékeket.

– Ezek a találkozások nagy hatással voltak ránk – emlékszik vissza Kenyeres Oszkár. – Sok olyan emberi kapcsolat alakult ki, akik közül később többen segítőkink lettek. A barátom, Moys Zoltán a médiában helyezkedett el, rendezőként sok szép munkája volt Schödl Dávid operatőrrel: ők készítették el például Böjte Csabáról és a dévai Szent Ferenc Alapítványról az első filmet „Csillagösvény” címmel. Zoltán később Dextramédia Kft. néven alapított egy céget Dáviddal és Vándor Attilával, így megőrizhették függetlenségüket. Külsőként leginkább egyházi műsorokat gyártottak a közmédiának.

– És a „Hazajáró” mikor indulhatott el?

– Szerettük volna már közkinccsé tenni a Kárpát-medence magyar emlékeit, ami végül akkor valósulhatott meg, amikor Dobos Menyhért 2011-ben a Duna Televízió élére került. Ismerte Moys Zoltán rendezői és Schödl Dávid operatőri munkáit, és segített abban, hogy „Hazajáró” címmel elindítsunk egy olyan műsort, amelyben mozaikszerűen megjelenünk a Kárpát-medencében és bemutatjuk a magyar közösségeket, lelkeségüket, értékes emlékeiket. A Magas-Tátrával – a turizmus bölcsőjével – kezdtük.

– Kenyeres Oszkárt a műsor mindenésének is mondhatjuk, hiszen Ön a szerkesztője, szervezője, és gyártásvezetője is. Kitalálja az epizódokat, a megszólalók személyét, szervezi a szállásokat, elkészíti az adásmenetet. A többiekkel ezután egyeztet?

– Igen, összeülünk a rendezővel, operatőrrel és közösen kialakítjuk a végleges tartalmat. Hála Istennek, mindenki úgy érzi, hogy amit csinálunk, az több mint egy TV-műsor! Lélek-ből épül, küldetésből, nem a pénzről szól. Hét éve együtt van az ötfős alapcsapat, azonosak a céljaink. Először egy év fizetés nélküli szabadságot vettem ki az iskolától, de amikor megszű-
letett a televíziós szerződésünk, abba kellett hagynom a tanítást.

– A felesége mit szól a sok távolléthez, s a még több önkéntes munkához?

– A feleségem is szeret túrázni, ezt a munkát már házas emberként kezdtem, így is szeret-
ném befejezni. Most már, hogy a lányaink nagyobbak lettek, lehetőség van a közös családi túrákra is. Nekem nagyon sokat jelent a szeretetteljes, biztos háttér, boldog vagyok, amikor hazatérve örömmel fogadnak!

– A kiemelkedő emlékekből, a meghatározó találkozások közül említene néhányat?

– Nagyon sok van. A Bodzai-havasokban, amikor például úgy látszott, hogy nem érjük el világosban a hegycsúcsot, egyszer csak Valaki eltüntette a felhőket és csodálatos látvány-
ban lehetett részünk! A téli túrákra különösen szívesen tekintek vissza, de azokra a talál-
kozásokra is, amikor rögtön talált a szó, megvolt a közös hang. Kisebb-nagyobb katarzisos
folyamatosan érnek bennünket. Régiókban gondolkozunk, 56 részre osztottuk fel a régi ha-
zát, mindenhol megvannak a „helyi hazajárók”: Poprádon, a Szepességben, a Barcaságban,
Csíkban és nemcsak idősebbek, hanem egyre több a fiatal – hála Istennek! Liptóban, Szepes
vármegyében olyan magyarokkal találkoztunk, akik főleg házasság révén kerültek oda, hi-
szen alig élnek ott magyarok.

– Megértem, hogy nem akar neveket sorolni, mert, ha valakit kihagyna, megbánthatná
vele.

– Főleg a szórványvidékeken vannak olyan emberek, akik felismerték, ha ők nem őriz-
nek, mentenek, eltemetik az utolsó magyart és nem marad semmi az utókorra! Ők a „tűző-
rzők”, ahogyan mi nevezzük őket. Remélnék egy szebb jövőt a Mezőségben, a Szilágyságban
és próbálják őrizni a lángot. Tragikus a kép, de vannak alapítványok (pl. Kallós Zoltáné),
ezek teszik a dolgukat és bíznak a Jóistenben. Az erdélyi Hegyalján is szomorú a helyzet, de
Gyulafehérváron például ott van Gudor Kund Botond református esperes, aki kézben tartja
az ottani munkát, ápolja az emlékeket, vagy Hunyad megyében, a Zsil völgyében – ilyen he-
lyekre szeretünk járni, ahol tíz százalék körüli magyar él. El sem tudjuk képzelni, mit jelent
ezeknek az embereknek, ha odamegyünk és magyar szót hallanak, sőt, azt érzik, hogy kíván-
csiak vagyunk rájuk, nagy örömet szerzünk nekik ezzel. Azért is fontos a „Hazajáró”, mert a
nyomunkban – a műsorok után – megindultak a turisták, s ha már ott járnak, magyaroknál
szállnak meg. Azoknak az embereknek, akik egy zsil-völgyi bányában 15–16 órát eltöltenek
a föld alatt, ez rengeteget jelent. December közepén voltunk ott és könnyes szemmel búcsú-
ztunk el a helyi magyaroktól.

Kenyeres Oszkár többször is kihangsúlyozta, céljuk az, hogy minél több turistát indítsa-
nak el ezekre a helyekre, ismerkedjenek, barátkozzanak, járjanak vissza, ezáltal is segítve
az ottani emberek megmaradását.

– Szeretnénk a 2018-as tervekről is hallani.

– A „Hazajáró”-nak eddig 206 része ment adásba, ebben az évben 26-ot tervezünk – ebből
már négyet elkészítettünk. Következik az erdélyi Magyarlapád, majd Nagyenyed és környéke,
Tövis, Diód, Marosszentimre (az itteni templomról írta híres versét Jékely Zoltán). Számta-
lan felfedezésre váró terület van még, igyekszünk tartani az egyensúlyt, mert az elején sok

kritikát kaptunk amiatt, hogy a Székelyfölddel többet foglalkoztunk. 2018 januárjában Sáros vármegyébe készülünk, aztán Zágrábba, majd Szlavóniában várnak minket. Kárpátalján többször jártunk, de még hátra van Nagyszőlős, Ungvár és Nagydobrony bemutatása. Horvátországban viszonylag keveset voltunk, de például a Temesközben terveink között szerepel Nagybecskerek, Lugos és Oravicabánya feldolgozása.

– Az a tapasztalatom – sajnos –, hogy itthonról is inkább külföldre utaznak az emberek, pedig a saját kicsi országunkat sem ismerik – miért is kötődnének? Milyen hasznos lenne, ha a jelenlegi Magyarország kincseit is bemutatnák!

– Nekünk is nagy álmunk, hogy a már jól bevált koncepcióval fedezzük fel Magyarország szépségeit! – derül fel Kenyeres Oszkár arca. – Nagyjából 100 „Hazajáró”-t kellene készítenünk, de ez merész álom, hiszen a Duna TV-ről áttették a műsorunkat az M5-ös csatornára (amit kevesen érnek el) és a Duna World ismétli elég rossz időpontban. Erre az évre megvan a szerződésünk, de nem tudjuk, mit hoz a jövő?

– A televízió kivül milyen lehetőségeik vannak arra, hogy ezt a felhalmozott tudást, ismeretségi kört közkinccsé tegyék?

– Elsősorban a Honismereti és Turista Egylet – válaszolja Kenyeres Oszkár. – Azzal a céllal alapítottuk, hogy ha megszűnne a „Hazajáró” műsor, tovább vigyük ezt a szellemiséget, és ezen keresztül közkinccsé tegyük az információinkat, tapasztalatainkat. Azt szeretnénk elérni, hogy a turisták ne csak a „sláger” helyekre menjenek, hanem látogassák meg a szórványban élő magyarokat, náluk szálljanak meg, kössenek barátságokat, tartsák a kapcsolatot. Ezzel sokat lehet tenni a magyar identitás erősítéséért. Mottónk: honismeret nélkül nincs hazaszeretet! Az ember hogyan szeresse azt, amit, akit nem is ismer. Legyen önbecsülésünk, álljunk ki a világ elé – egy-egy ember csodákat érhet el!

– A honismereti mozgalom is így, alulról indult el annak idején, egy-egy elkötelezett lo-kálpatrióta lelkes munkájával, amiből országos, sőt, Kárpát-medencei mozgalom szerveződött.

– Pontosan ez történt velünk is – bólogat egyetértően Kenyeres Oszkár –, a „Hazajáró” egy kis fiatal facsemete volt, mostanra terebélyes tölgygé fejlődött, amelynek az ágai egy-egy régiót jelképeznek. Fontos, hogy mindent megtegyünk ezeknek az ágaknak az életben tartásáért, és azért is, hogy a barátságok tovább működjenek. Így lehet élő kapcsolat például az erdélyi Magyarlapád és a Csallóköz között, hogy csak egy példát említsek, mi segítünk ebben. Ezért hoztuk létre a Hazajáró Egyletet, 2015-ben volt az alakuló ülés Csobánkán. Minden barátunkat, ismerősiünket meghívtuk, Bőjte Csaba misézett, zászlót szentelt – ott már sokan megismerhették egymást. 2018 áprilisában és ősszel szervezünk hasonlót azzal a céllal, hogy minél több kapcsolat, barátság alakuljon ki. Olyan világban élünk, amelyben gyengék a gyökerek, ezért történik az elvándorlás is, a liberális média is ezt erősíti, ezért kell a „Hazajáró”-nak is a média eszközeivel egyesíteni az erőit.

– Milyen lehetőségeik vannak erre?

– Televíziós műsorainkon kívül a közösségi média segítségével is lehet már kapcsolatot tartani: a facebook-os táborunk már több mint 100 ezres, több Youtube csatornánk is van, ahol megnézhetik a filmjeinket. A fiatalok inkább ezeket használják, így legalább őket is megszólíthatjuk.

– Ezt a szerteágazó hálózatot, folyamatos kapcsolattartást ki tudja kézben tartani?

– Ez is az én feladatom, s ha valaki éppen ráér a csapatból, akkor besegít. Válaszolok a levelekre, feltöltöm a híreket, a képeket. Közönségtalálkozókra járunk, 2017-ben 98 volt a Kárpát-Hazában, de már voltunk Svájcban, Németországban is az ottani magyarok meghívására. 2018 nyarán Amerikába készülünk, a clevelandi magyar közösséghez.

Az elmondottakból kiderül, hogy a túrázás, filmkészítés mellett nagyon sok a járulékos munka, s ezt senki sem honorálja. Pedig – meggyőződésem –, hogy identitásunk megőrzése, sőt, megmaradásunk érdekében ez olyan misszió, amelyet komolyan kellene támogatni. Valamikor a vagyonnal rendelkező emberek erkölcsi kötelességüknek tartották, hogy felkarolják a haza szolgálatában munkálkodókat és anyagilag is támogassák őket. De jó is lenne ilyen mecénásokat találni a „Hazajáró” misszionáriusai számára is!

Zika Klára

HÍREK

A római uralom után is használták a fenékpusztai erődöt. Pannónia provincia feladása után is még évszázadokig működött és fejlődött a Balaton nyugati szegletében, a mai Fenékpusztá területén épült egykori késő római erőd. Az eddigi kutatások azt valószínűsítik, hogy az erőd a térséget mezőgazdasági termékekkel ellátó „logisztikai” központ lehetett – mondta az ásátás szakmai vezetője. Heinrich-Tamáská Orsolya arról számolt be, hogy az idei, négyhetes ásátási munkálatok során a mintegy 15 hektáros egykori erőd legjelentősebb, központi épületét, egy palotát igyekeznek feltárni. Az évszázadok során egymásra rétegződő leletek ugyanis azt bizonyítják, hogy egészen a VII. századig éltek itt rómaiak és a velük keveredő barbár csoportok tagjai. Német–magyar kutatók bevonásával 2009 óta zajlanak itt ásátások, idén többek között előkerült két olyan ezüstlemezke is, amelyeken maszkos alakok láthatók, valószínűleg egy ereklyetartó oldalát díszíthették a VII. században. Ez is a további használatot igazolja. Mostanáig egyébként 27 épület alapjait tárták fel, köztük gabonatarlókat, kisebb villákat és a reprezentációs célokat szolgáló palotát, az erőd négy égtájra nyíló kapuiból hármat, valamint egy római fürdő nyomait. (MTI, 2017. aug. 14.)

Előkerült egy újabb Szent László-falkép. Szent László legendáját ábrázoló falképre bukkantak kutatók az erdélyi Somogyom száz év evangélikus templomában. A 2017. októberi felfedezésről Kiss Loránd erdélyi falkép-restaurátor számolt be, aki többedmagával évek óta igyekszik karbantartani a középkori templomot. Nemrég jöttek rá, hogy az épület belső falain a mészréteg alatt Erdély egyik legösszefüggőbb középkori falképegyüttese található, amelynek egyik regisztere a Szent László-legendát ábrázolja. Összfelülete több mint száz négyzetméter, így egyelőre csak az üldözési jelenetet sikerült láthatóvá tenni.

Csanáddal bővül Csongrád megye neve. A Csanád nevet is felveszi Csongrád megye, miután a parlament 2017. október 3-án döntött a megyejegyzék megváltoztatásáról. A megyék nevééről és székhelyéről szóló határozat 2020. június 4-én lép hatályba. Lázár János Miniszterelnökeket vezető miniszter – aki fideszes képviselőként Kovács Zoltán területi közigazgatásért felelős államtitkárral közösen jegyezte a most elfogadott javaslatot – korábban szimbolikus jelentőségűnek nevezte a névváltoztatást, utalva arra, hogy a több mint tucatnyi települést magában foglaló térségben ma is csanádi identitás él.

A pécsi ferencesek betleheme

A Néprajzi Múzeum kiadásában 2017-ben megjelent *Betlehemek* című reprezentatív tanulmánykötet a betlehemállítás eredetét, elterjedését, a magyar nyelvterület betlehemállító szokásait, a Néprajzi Múzeum tárgyi emlékeit mutatja be.¹ A kiadványban nem történik említés a pécsi ferences szerzetesek által a XX. század közepén alkotott, egyben az ország egyik legszebb, ember méretű templomi betleheméről. Ennek feltehető oka, hogy a II. világháború alatt és azt követő időkből mindössze 9 évig, 1941-től 1949-ig állt módjukban a csodálatos diorámát újraalkotni. 1950. június 10-étől, a rendház feloszlása és a szerzetesek elhurcolása után a szobrok hollétéről 40 évig keveset lehetett tudni. E tanulmány célja, hogy az eddig megjelent tudósításokat a jövőendő szakirodalom számára kiegészítse, illetve impulzusokat adjon a nevezetes betlehemes teljes újraalkotására, hogy Pécs városának, akár az egész országnak, ismét egyik művészeti nevezetessége legyen.

Az idők rohanásában ma már csak kevesen tudják, hogy Pécsen a ferences rendház udvarában – kb. az 1920-as évek elejétől – Szent Józsefről elnevezett asztalosműhely működött. Benne a saját és más templomok (Szeged, Szigetvár, Mohács stb.) részére, magas szintű, művészi oltár- és szoborkészítés, valamint antik egyházi berendezések, pl. bútorok restaurálása folyt. Az utolsó megrendelést, a Máriapócs görögkatolikus temploma számára szánt mellékoltárt még a rend feloszlása előtt sikerült elkészíteni. A neves Mária-kegyhelyen ma is látható. A rend tagjainak elhurcolása után a rendházat tartozékaival együtt államosították, a művészműhely helyére többszintes szállodát építettek.²

A műhelyben teológiát nem végzett, de a képzőművészetben jártas Ferenc-rendi szerzetes testvérek (fráterek) dolgoztak. A műhely megszervezője és mindvégig vezetője Fráter Ernesto (Tóth Ernő) volt, akinek eredetileg is restaurátor volt a mestersege. Rajta kívül 1946–1947-ből Fr. Gordián, Fr. Krizosztom, Fr. Caius–Kajusz testvér oltárkészítő iparművészek nevét ismerjük.³ Korábban, rövidebb-hosszabb ideig Fr. Leander, Fr. Gallus, Fr. Zeno, Fr. Geminus, Fr. Peregrin is alkotott itt. Esetenként, speciális feladatok ellátásában világi mesterek is közreműködtek.

A nagyméretű, templomi betlehem készítését Pater Hermenegild, a Kapisztrán Szent János Ferences Rendtartomány tartományfőnöke kezdeményezte az 1930-as évek közepén. Az elhatározáshoz valószínűleg köze volt Schwartz (Komjáthy) Elemér cisztercita paptanárnak, egyetemi professzornak, aki a 30-as években országos mozgalmat indított, hogy karácsonykor minden katolikus templomban állíttassék betlehem.⁴

A munkálatok előtt Fr. Ernőt és egy másik hozzáértő testvért Olaszországba küldtek, hogy az ott látható templomi betlehemeket tanulmányozzák. Tudomásunk szerint végigjárták Itáliát, végül is a római San Antonio-templom kompozícióját vették mintaképül. Pécsen az ember méretű szobrok a kolostor műhelyében, barokk stílusban, száraz fűz- és

1 Szojka Emese–Foster Hannah Daisy: *Betlehemek. Nativity Scenes*. Néprajzi Múzeum, Budapest, 2017.

2 A szerző visszaemlékezése.

3 Ua.

4 Schwartz (Komjáthy) Elemér: *Betlehemes mozgalom és a magyar falu*. Katolikus Kántor. XXVII. 1939. 1. 1–3.

nyárfából (hársfából és jávorfából?) készültek. Festették és aranyozták őket. A több évig készülő, kb. 34–35 (a háttér tartozékaival akár 40) darabból álló, teljes betlehemes szoboregyüttes felállítására 1941 karácsonyán került sor. (Kortárs emlékezők szerint karácsonykor az addig elkészült elemek már korábbi években is láthatók voltak.⁵) A látványos betlehem híre gyorsan elterjedt. Fennállásának ideje alatt a hívek szokatlan sokasága töltötte meg a templomot.

A betlehemet a rend templomának főoltára körül karácsonyt megelőző éjjeleken, illetve vízkereszt előtti éjjel újíttatták meg a szerzetes testvérek. A templom vörös márvány főoltára, a szentély teljes szélességében takarásba került. Erre az időszakra a szentély elején kisebb, ideiglenes oltárt emeltek, s az atyák viszonylag szűk helyen mondták a szentmisét.⁶ A betlehem felállítását 1941 és 1949 között, mindvégig a művész tehetségű Fr. Ernő (Ernő testvér) irányította.

A betlehemnek két variációja volt. Az egyik a karácsonyesti, amelyben a kisded Jézus kis jászolban szalmán fekszik, mögötte ül Mária, mellette Szent József. Kétoldalt pásztorok csoportja, a jászol mellett ökör és szamár, valamint számos bárányok, 2 pásztorkutya (pulik) töltötték ki a teret. Az első variáció karácsonytól vízkeresztig volt látható. Emlékezet szerint Máriának és a kis Jézusnak két változata volt. Az egyik a karácsonyi, a másik a vízkereszti.

A mellékelt fotó a második változatot mutatja be, amely vízkeresztől (január 6.) gyertyaszentelőig (február 2.) állt. A képen a kisded Jézus már Mária ölében ül, kezükben ajándé-

A pécsi ferences betlehem vízkereszt utáni változata (Fráter Ernő felvétele, 1942)

5 Bözsöny Ferenc szíves közlése (Budapest, 2017).

6 Ua.

kokkal megjelennek a napkeleti bölcsek (háromkirályok) és azok kísérői. Az első képből a bal szélén csak egy bárányt hozó pásztor és a bárányok maradnak. Az ökör és a szamár helyett a háromkirályok hatalmát szimbolizáló díszes elefánt baldachinnal és egy teve díszes nyereggel, valamint a királyok testőrei és szolgálai töltik ki a teret. A teljes hátteret két, menyegyzetig érő, hatalmas vászonkép zárta, ószövetségi hangulatot teremtve. A látványt oldalt két óriási műpálma és két élő legyezőpálma keretezte. A talapzatot élő, zöld erdei moha borította. A stilizált barlangistálló felett öt angyal és több puttó hirdette Jézus születését, középen az üstökössel. Ez az égi jelenet a betlehem mindkét változatában helyén maradt.⁷

A pécsi ferences betlehem napjainkban látható változata (Lantos Miklós felvétele, 2003)

Az ember méretű, darabonként elmozdítható, látványos betlehemet karácsonyi időben 1949-ig minden évben újraállították. Kétségtelen, hogy a XX. század közepén az ország legpompásabb betlehemes életképe volt.

Információk alapján a mintegy 35–40 darabból álló kollekció a rendház felszámolása, a szerzetesek elhurcolása után is megmaradt. Ismereteink szerint újrakepítésükre a szocializmus éveiben nem került sor. A rendszerváltás után sokkal szerényebb formában évente ismét újraalkotják.

A szentély jobb oldalán, néhány négyzetméterre leszűkítve, egy fenyő előtt a szereplőknek egy része alkotja csak a sematizált betlehemet, karácsonyi változatban. A dekoratív angyalok nélkül (lásd a második képet). Ismereteink szerint a két nagyméretű művészi olajfestmény és más darabok időközben elkallódtak. Sajtótudósítások 2010 körül arról adtak hírt, hogy az egykor híres ferences betlehem maradványait Pécs városa a *Pécsi Értéktár* részévé nyilvánította.⁸ Jó lenne arról is hírt kapni, hogy a karácsonyi ünnepkör jegyében az egykor híres pécsi betlehem ismét a régi gazdagságában lesz látható.

Eperjessy Ernő

⁷ A képet, amelyen a betlehem vízkereszt utáni változata szerepel, Fráter Ernő készítette 1942-ben. Karácsonyi üdvözlőlapként a pécsi Szent Antal Könyvesbolt árusította. A lap egy példányát e sorok írója 2017-ben a Néprajzi Múzeumnak ajándékozta.

⁸ pécsma.hu. (2016. 01. 15.)

A kispíró

A *kispíró* feladatait legrövidebben úgy lehet összefoglalni, hogy országunkban ő volt a falusi, városi közigazgatás mindenese, szolgálja. Elnevezése jelzi, hogy a település bírása (és más vezetője) általa intézkedett. Kifejezők további elnevezései: *községi szolga*, *város cselédje*, *dobos*, és a ritkábban használt *gornyik*, *plájás*. A *kispírói szolgálat* már a feudalizmus idején létezett: a jobbágyok, telkes gazdák egymást követően állították ki a *kispíró*t, leginkább alkalmazottaikat vagy fiaikat bocsátották az előjáróság rendelkezésére. A szolgálat időtartama általában fél évig tartott. Volt ahol télen a földtelenek, nyáron a földtulajdonosok látták el a kötelezettséget (*téli-nyári kispírók*). Aki ennek nem tudott eleget tenni, más személyt küldött maga helyett. Egyes településeken választással töltötték be ezt a szerény tisztséget. A polgári korban a település fizetett szolgálaként, annak alkalmazásában álltak. Egyenruhát vagy arra emlékeztető öltözetet viseltek. Több településen a kezükben bírói pálcára vagy botra emlékeztető, szolgálatukat jelképező *kispírói pálcát* hordtak.

Munkakörüket gyalog látták el, a két világháború között egyes településeken már kerékpáron. Szerény fizetést kaptak, a feladatra mégis akadt jelentkező. Jogviszonyuk határozatlan, máskor határozott időre szólt. Határozott idő esetén a szorgalmas *kispíró* többször, sőt, sokszor elnyerte a megbízatást. Volt, ahol apáról fiúra szállt a tevékenység. Jellegzetes feladatukként a település meghatározott pontjain *dobszó* után hivatalos hirdetményeket tettek közzé. A hirdetnivalókat általában *publikációs könyvbe* jegyezték be, a *kispíró* az abban foglaltakat olvasta fel. A hirdetményeknek sajátos nyelvezetük volt, amelyhez jellegzetes közlési mód társult. A hivatalos hirdetések, vagyis az országos és helyi rendelkezések, közlések mellett magánhíreket, ipari és kereskedelmi reklámokat, árveréseket, kiárúsításokat, személyes üzeneteket is közöltek. Ennek díja egyes településeken a *kispíró* fizetésének kiegészítésére szolgált. Vásáros helyeken az élelmesebbjének szép bevétele származott a magánhirdetésekből. A felvidéki városokban nem *dobszó*, hanem *kürt* vagy *harsona* hangja után közölték a hirdetést. A *kispíró* fő kötelezettségei a község- vagy városházához, az ottani vezetőkhez kapcsolódtak.¹

A kiegyezés után, a polgári korban sem az 1871. évi XVIII. tc. (Ktc. 1.), sem az 1886. évi XXII. tc. (Ktc. 2.) nem tartalmazott rendelkezést sem a *kispíró*ról, sem a hirdetés dobolás útján történő formájáról. Mégis figyelemre méltóak a két községi törvénynek témánkhoz kapcsolódó egyes rendelkezései. Mindegyikben a *községben szokott módon* vagy *szokásos módon* történő kihirdetésről rendelkezett a jogalkotó. A Ktc. 1. 41.§ és a Ktc. 2. 39.§ egyaránt azt tartalmazza,

A *kispíró* a Fejér megyei Alapon
(Lukács László felvétele, 1975)

¹ Tárkány Szűcs 1978. 195–197.; 1980. 205–206.

hogy a helyi választásnál a választók közszemlére tett névjegyzékének megtekintése, észrevételezése kapcsán az előjáróság a tudnivalókat „bemondás, falragasz vagy más szokásos módon hirdeti ki”. A Ktc. 1. 106.§ illetve a Ktc. 2. 113.§ pedig azt mondja ki, hogy a községi vagyonnal kapcsolatban meghatározott képviselő-testületi határozatok „a községben szokott módon szabályszerűleg kihirdetendők”. A szokott módon hirdetés az abban a korban még gyakori, sőt, az összes településre figyelemmel elsődlegesnek nevezhető, dobszó útjáni közzétételt jelentette. A jogalkotó ilyen módon helyi jogszokást ismert el. Inkább jogszokást, mint szokásjogot, mivel a dobszóval hirdetésben településekként voltak különbségek.

A *helyben szokásos módon kihirdetés* formula a későbbi jogszabályokban is megmaradt, úgy az 1950-nel kezdődő tanácsai, mint az 1990 utáni önkormányzati időszakban.

Sárkeresztes (Fejér m.) egykori nagyközség népi jogélete kapcsán vizsgáltam a település *kisbíróinak* jogállását, feladatait. Bár az adatok a források hiánya miatt meglehetősen hézagosak. A Ktc. 2. mint irányadó jogszabály alapján Sárkeresztesen 1888-ban került sor a nagyközség szervezési és szervezeti szabályrendelet megalkotására. A jogi normában a *szolgaszemélyzet* körében feltüntetésre került két *kisbíró*, akik a bíró és a jegyző által kerültek felfogadásra, illetve elbocsátásra. Az, hogy határozott vagy határozatlan időre, az okiratból nem derül ki. Viszont tartalmazza a szabályrendelet, hogy a *kisbírók* a bíró és a jegyző parancsainak feltétlenül engedelmeskedni tartoznak. Kettejük fizetése összesen 60 forint volt. 1890-ben a nagyközségi szervezetben változatlanul két *kisbíró* szerepelt. A szolgaszemélyzet, így az ő napidíjukat 25 krajcárban állapították meg,² 1900-ban a *kisbírók* együttes fizetését 200 koronára emelték fel,³ ami személyenként 100 forintnak felelt meg.

A két világháború között egy *kisbíró*t alkalmazott a település. Kezdeti díjazásán látszott a forradalmak utáni idők inflációja: egyrészt az emelkedő készpénzfizetésben, másrészt abban, hogy növekvő mértékben természetben kapta a bérezést. A díjazás 1922–1924-ben három elemből tevődött össze. Készpénz fizetésként 1922-ben 4000, a következő évben 28 000 koronát kapott (1924-re nincs adat.). Természetben 1922-ben még csak 2 láncc rétet; a következő évben 3 mázsa búzát, 1 láncc rétet és 2 magyar hold szántóföldet; 1924-ben 5,5 mázsa búzát, 1 láncc rétet és 1 magyar hold földet. A levélhordásért darabonként 20 fillért, majd 1923–1924-ben 10 koronát kapott.⁴ Tehát már 1945 előtt összekapcsolódott a szűkebb értelmű *kisbírói* és a *levélhordási* („postási”) *tevékenység*. A hivatali működtetésbe tartozó feladatait a visszaemlékezők úgy foglalták össze, hogy az három fő területet érintett: a község házán belüli ténykedést, a kézbesítést és a hirdetést. Részleteiben az első a hivatali helyiségek rendben és tisztán tartására, szellőztetésére, hidegebb időben a tűzifa összevágására, behordására, a helyiségek fűtésére, a vezetők részére különféle szolgálatok ellátására, utasításait teljesítésére, a szükséges fizikai munkák elvégzésére terjedt ki. A kézbesítés hivatalos iratok és szóbeli üzenetek továbbításában nyilvánult meg valamint a levélhordásban. Számos alkalommal a *kisbíró*t küldték a bíróért. Ide kapcsolódóan két tipikus esetkört kell kiemelni. Egyrészt, amikor a jegyző a bírót a község házára hívatta, azt a *kisbíró* küldésével tette. Másrészt, amikor valamilyen feszültség, veszélyhelyzet alakult ki a községben, őt *szalasztották* a rendet teremtő bíróért. A *kisbíró* szükség szerint elkísérte a bírót falun kívüli útjára és községen belüli tevékenysége, ellenőrzése során.

A leginkább közérdeklődésre számot tartó, leglátványosabb feladata a hirdetmények (rendeletek, határozatok, rendelkezések, közlemények) *közhírré tétele*, vagyis *kidobolása*

2 MNL FML IV. 427. Egy láncc 1600 négyszögöl, egy magyar hold 1200 négyszögöl.

3 MNL FML Alispáni iratok, 1883–1908. Sárkeresztes.

4 MNL FML Fejér Megyei Törvényhatósági Bizottság Jegyzőkönyvei 1919–1928.

volt. Ehhez elengedhetetlen eszközül a vállszíjjal ellátott *dob* szolgált, a két *dobverő*vel. Meglepő módon a dob az 1892. évi igen részletes sárkeresztesi községi vagyonleltárban nem szerepelt. Pedig ez a nélkülözhetetlen eszköz egyben a jelképévé vált. Annál is inkább, mivel a településen a *kisbírói pálca* sem az iratokban nem szerepelt, sem az adatközlők nem hallottak róla. A dob viszont egyes településeken a *kisbíró* névadója lett: *dobos*. A Sárkeresztessel szomszédos településen, Zámolyon pedig az utolsó *kisbíró* ragadványneve *Dobos* Margit volt. Valódi nevét – Menyhárt Ferencné – sokan nem is tudták.⁵

Sárkeresztesen a kihirdetésre kerülő köz- és magánhirdetményekről a jegyző döntött. Bejegyezték ezeket a *közhirdetések beírására szolgáló könyv*be, majd a szöveget megkapta a *kisbíró*, hogy ismertesse a település lakosságával. Hirdetésre szükség szerint, megközelítőleg azonos napon, órában került sor. Meghatározott útvonalat járt be, minden alkalommal ugyanazon helyeken állt meg. Először hosszabban dobolt, hogy az utca, a falurész népe a közelébe érjen, híradását hallja. Dobolása nyomán valóban köré sereglettek az érdeklődők, a gyerekektől az öregekig. Az ismert fordulattal kezdte a hirdetmények, a leírt szöveg hangos, erőteljes felolvasását: *Közhírré tétetik!* Előbb a köz-, majd a magánhirdetményeket olvasta fel. A végén röviden pergetett a dobon. Útja tehát a községházáról indult, először a Fő utca középső részén, a boltnál állt meg, majd az alsó faluvégén, a kocsmánál. A Kis utcában a dűlőúttal szemközti háznál (1945 után Kakas József háza), aztán följebb még egy helyen, a Dávid-kocsmá táján. Következett a Zámolyi utca, ahol az emelkedő részen (a Muzs család háza előtt) hirdetett. Aztán egyszer megállt a Gyöpszélen, végül az 1920-as évek eleji telekosztás után az Újsoron (Kis Nagy János háza előtt). Jó időben a ráérő gyerekek hosszú ideig kísérték.

A magánhirdetményekből eredő *kisbírói bevételeket* a 305 887/1927. BM rendelet megszüntette. Ezt követően a hirdetési díj teljes összege a községet illette, abból másnak átengedni sem lehetett. Sárkeresztes 1942-ben alkotta meg a *dobolási szabályrendeletét*.⁶ Valójában a vármegye által kinyomtatott tervezetet fogadta el, a helyi életviszonyokból adódó néhány kiegészítéssel. A szabályrendelet egyértelműen kimondta, hogy a magánérdekű *doboltatásért* a község részére *dobolási díj* fizetendő. Mégpedig egyszeri *dobolás* után helybeli lakos 1 pengőt, vidéki személy pedig 3 pengőt volt köteles fizetni. (Korábban ez az összeg 70 fillér, illetve 1 pengő volt. Erre vonatkozóan közelebből nem ismert szabályrendelet vagy határozat született.) Rendkívüli doboltatás esetén másfélszeres díjat kellett leróni. A doboltatásra az engedélyt a díj előzetes befizetése mellett a jogi norma szerint az előljáróság adta meg, valójában a helyi jogszokás alapján a jegyző egyedül vagy a bíróval egyeztetve. A dobolás idejét az előljáróság állapította meg. Tilos volt a dobszó vasárnap, ünnepnap és az éjjeli órákban. Sürgős szükség esetén az előljáróság tilalmi időben is elrendelhetette a dobolást. Az utóbbi két előljárósági hatáskört illetően az mondható el, hogy ezekben is a jegyzőnek és a bírónak volt meghatározó szava. Annál is inkább, mert sürgős esetben nem lehetett várni a testületi gyűlésre, az ott megszülető döntésre.

A két világháború között hosszabb ideig Kiliti János volt a *kisbíró*.

Tisztséget viselő felmenői nyomán találóan fogalmazott a *kisbíró* szerepéről Krekó Sándorné Gelencsér Ilona (1948): „A *kisbíróval* együtt három ember mindig vót a kösségházán. A *jedző*, a *segédjedző*, meg a *kisbíró*. Mer valakinek *füttenyi* köllött, meg a leveleket *kihordanyi*.”

5 Demeter–Lukács 2002. 59.

6 MNL FML IV. 427.

1944-ben a dobolási díjak módosításra, majd a lakosságnak a menekülésből történő hazaérkezését követően, 1945. július 15-én újbóli megállapításra kerültek. Ez a körülmény már az életviszonyok rendeződésére is utalt. Az elszabadult infláció miatt a díjakat a mindenkori búzaárban rögzítették. A képviselő-testület a helybéli személyeknek a dobolásért 3 kg, a vidékieknek 10 kg búza árának megfelelő összeget írt elő, melyet a községi pénztárba kellett befizetni.⁷

1945. szeptember 5-én a képviselő-testület közgyűlésének jegyzőkönyve szerint *kisbíró fogadásra* került sor, mégpedig azzal, hogy a kiskorú Hungler Ferencet az év december 31-ig „*alkalmazza a bíró*”, havi 1 métermázsa búzabér mellett. Az év végéhez közeledve, a jövőre nézve ismét dönteni kellett a *kisbíró* személyéről. A december 29-i képviselő-testületi gyűlésen az 1946. esztendőre újfent kk. Hungler Ferencet fogadták fel. Életkorára figyelemmel a megállapodást anyjával, Hungler Istvánnéval kötötték meg. A gyermeknek azonban nem volt lábbelije. Így a testületi döntés értelmében a díjazást január hónapra előre megkapta, vagyis abból a lábbelit beszerezhetette. Az alkalmazás ügyében az előjáróságot képviselve a bíró kötötte meg a szolgálati szerződést. A bér, a havi 1 métermázsa búza természetben járt.⁸

1946. augusztus 20-án a képviselő-testület közgyűlése a három mezőőr és két éjjeliőr mellett egy *kisbíró felfogadásáról* is döntött. A hat személy fejenkénti díjazása 12 métermázsa búza árának felelt meg. A megszűnt inflációra, a bevezetett új pénzre figyelemmel a döntés rögzítette, hogy a fizetés összesen 480 forint. Vagyis személyenként 80 forintot kaptak. 1947. január 2-án a képviselő-testület ismét döntött a csőszök, az éjjeliőrök és a *kisbíró*, tehát a *szegődményesek* személyéről, valamint díjazásáról. A szerződés megkötése az előjáróság feladata volt. A *kisbíró* Kállai Jánosné Izmini Irén lett. A bérét havi 80 forintban állapították meg. A dobolási díjakat is napirendre tűzte a testület. Döntése értelmében dobolások csak közérdekből eszközölhetők, azok is csak hivatalos dobolásokkal együtt, vagy halaszthatatlan sürgős ügyben soron kívül. Véltetően mindez úgy értelmezhető, hogy a hivatalos hirdetmények mellett magánjellegűek csak akkor hirdethetők, ha közérdekű tartalmuk is van. Kivételként, halaszthatatlanul sürgős ügyben, hivatalos nélkül is lehetett magánhirdetményt *dobszó útján* közhírré tenni. A díjat a testület helybelieknek 3 forintban, vidéki személyeknek 6 forintban állapította meg, amit változatlanul a község pénztárába kellett befizetni.⁹

1947. december 28-án a képviselő-testület 1948-ra *kisbíró*nak idősebb Lukács János (1910–1972) ötgyermekes községi lakost választotta meg. A kevéssel korábbi BM-rendelet értelmében már nem a szolgaszemélyzet tagjaként, nem szegődményesként, hanem *altiszt*ként. Az állásra eső illetményt az állam vállalta magára.¹⁰ A felek közötti, a jegyzőkönyvben nem szereplő megállapodás szerint a *kisbírói feladatokat* valójában a még kiskorú Lukács János (1933–1997) látta el. Ő már – mint későbbi felesége, Kun Zsófia (1938) elmondta – ezt megelőzően sok munkát végzett Vajda György jegyző és családja részére. Szorgalmával, tevékenységével elégedettek voltak, ezért láthatta el apja helyett még 1951-ben is a *kisbírói szolgálatot*. Mondhatni éjjel-nappal a község házában volt, természetesen a dobolást is ő végezte.

Időközben, 1950. május 18-án kihirdetésre került az 1950. évi I. tv., az első tanács törvény. A korábbi szegődményes, majd altiszt *kisbíró*ból *állami alkalmazott*, hivatalsegéd lett.

7 MNL FML Sárkeresztes Képviselő-testületének jegyzőkönyve.

8 MNL FML Sárkeresztes Képviselő-testületének jegyzőkönyvei.

9 MNL FML Sárkeresztes Képviselő-testületének jegyzőkönyvei.

10 MNL FML Sárkeresztes Képviselő-testületének jegyzőkönyve.

Ahogy hivatalosan megszűnt a bíró, a jegyző megnevezés, úgy a *kisbíró* megjelölés is. A falu közössége, sőt, a tanácsi tisztségviselők és dolgozók is a köznap beszédben változatlanul *kisbírónak* nevezték az immáron *tanácsházán* belül tevékenykedő, illetve dobszó útján hirdető személyt. Sőt, újabb fordulatként Sárkeresztesen is esetenként *kisbírónak* mondták a sötétkék egyenruhás, tányérsapkás *póstást*, mivel dobszóval hirdetést is végzett. Az 1950-es évek első felében Kalamár Gábor (1898–1975) ilyenkor a méretes, bőr postástáskát kisdobra cserélte fel. A család emlékezete szerint ő valójában előbb *kisbíró* volt, aztán postás. Vagyis már nem a községi tanácsnál dolgozott, hanem a Magyar Posta állami alkalmazottja lett. A postai kézbesítés mellett ellátta még a tanácsi iratok községen belüli továbbítását is.

A hangosbeszélőn a beolvasásra kerülő közlemények előtt és után – változó sorrendben – egy magyar nótát és egy népdalt játszottak le. Immáron ezek szolgálták a figyelemfelhívást és a zárást, nem a dobolás. Az egyik egy lassú betyárnóta volt, a *Kiskereki betyárcsárda* kezdetű. A másik a sors furcsa fintoraként egy gyors csárdás: *A faluban nincs több kislány, csak kettő* kezdetű. A dal folytatásából kiderül, hogy az egyik hajadont a jegyző, a másikat a segédjegyző szerette el. Vagyis az ének az előző közigazgatási rendszer akkor sokat bírált községi vezetőiről szólt, akik ráadásul a kidoboltatás elrendelésében, tartalmi meghatározásában közreműködtek.¹¹

A *kisbíró* kifejezésnek a mindennapi nyelvből történő kihullásához jelentősen hozzájárult, hogy 1955-ben Sárkeresztesen is kiépítésre került a hírközlést szolgáló hangosbe-mondó-rendszer. Ahogy országszerte, úgy Sárkeresztesen is tévesen *mikrofonnak*, tréfásan *pletykafazéknak* nevezték. Amennyiben nem működött, szükségből, 1960 körül a VB-el-nök, Oláh Márton két nagyobb gyermeke, Márton (1947–2016) és Sándor (1949) végezték nagy élvezettel a dobolást, amely után felolvasták a tanácsi hirdetményeket. Őket természetesen nem tekintették *kisbíróknak*.

A II. világháború után, ahogy más településeken, úgy Sárkeresztesen is a nők vagy az iskolát éppen befejezett kiskorúak, illetve legénykék töltötték be a *kisbírói* posztot. Hozzájárult ehhez, hogy az elhunytak, megsebesültek, megrokkantak, fogságban lévők miatt kevesebb férfit állt rendelkezésre. Akik pedig közülük dolgozni tudtak, a mindennapi munka mellett az újjáépítésben vettek részt. A kevesebb fizikai erő, de kellő szorgalmat, sok időt kívánó, szerényen fizetett feladat ellátása így a nőkre vagy a fiatalokúakra maradt. Az 1945-el kezdődő jó egy évtizedben a mindennapokban *kisbírónak* nevezett személy alkalmazó szerve és munkakörének hivatalos megnevezése is változott. Mindez összefüggésben volt azzal is, hogy egy-egy településen kit tartottak az utolsó *kisbírónak*. Több községben a postást mondták annak. Általánosságban az szögezhető le, hogy ha már megszűnt a dobolás, a dobszó, úgy a közösség, a település népe sem használta a *kisbíró* titulust.

Összehasonlításképpen megemlíthető néhány település gyakorlata. Fiedler Márkusné Szaller Mária (1904) szólt nekem aprócska német ajkú faluja, Bakonykúti (Fejér m.) *kisbírójáról*, aki a családjából került ki. A két világháború között ugyanaz a személy látta el a *kisbírói* és a postási feladatokat. Reggeltől délig napszámban dolgozott, délután gyalog ment a szomszédos Isztimérre a postai küldeményekért. Aztán szétosztotta azokat, szükség szerint dobolt, tevékenykedett a községházán. Éjjel érkezett haza. Fizetése 60–70 pengő volt. Tehát már 1945 előtt is összekapcsolódott a *kisbírói* és a *kézbesítői* (postási) *tevékenység*. A társ-község jogállású Kékkúton (Veszprém m.) 1980 körül a postás és a dobolással hirdető *kis-*

11 Az előbbi műdal szövegírója Nádor József (1876–1967) volt, zeneszerzője ismeretlen. A népdal zenéje eredetileg Radics Béla (1867–1930) cigányprimás neve alatt jelent meg. Lajtha László 1921-ben Nagydorogon (Tolna m.) már népdalként gyűjtötte.

A kisbíró a Veszprém megyei Kékkúton
(Gelencsér József felvétele, 1982)

bíró feladatait ugyanaz az asszony látta el. Zámolyon a már említett asszony volt a postás, egyben az utolsó kisbíró.

Az Ormánságban, Hirics település (Baranya m.) 1962-ig önálló tanácsú községnek minősült, 520 lakossal bírt. Azt követően Vejtő, majd 1977-től Vajszló községi közös tanács társközsége lett. Az utolsó kisbíró Hiricsben Kovács Károly volt, aki hivatalsegédként a tanács alkalmazásában állt. Ennek keretében többek között takarított, rendet tartott a tanácsháza, majd a kirendeltség épületében, az utolsó években felesége segítségével. Épületen kívül a legjellegzetesebb feladata a hirdetés volt. A

településen négy helyen dobolt, majd a köré gyűlt személyeknek hirdetett: a falu Vajszló felé eső végén, a református templomnál, az *egysoron*, vagyis az egy házsból álló utcán, végül a *kétsoron*, vagyis a település déli, két házsból álló utcáján. Ahogy fogalmaztak, „*minden a tanácson keresztül ment*”, így a hirdetmények igen vegyes tartalmúak voltak. Az 1950–60-as években többek között szóltak beszolgáltatásról, kultúrházi falugyűlésről, tyúkoltásról, sertésoltásról, mozielőadásról. A tartalmat a VB-elnök, illetve -titkár határozta meg vagy bólintott rá. Legalább 1966-ig volt dobolás a településen, annál is inkább, mivel hangosbeszélő nem került felszerelésre. Hiricsen tehát nem a postás látta el az utolsó kisbíró feladatait.

A magyarországi nemzetiségek körébe tartozó Dráva menti sokácoknál, Alsószentmártonban és Kásádon (Baranya m.) a dobolást (*bubanje*) követő hirdetés horvát nyelven történt. A két település 1962-ig önálló tanáccsal rendelkezett, azt követően viszont mindegyik községi közös tanács társközsége lett, vagyis önállóságát elveszítette. Az előbbinél Egyházasharaszti, az utóbbinál Beremend vált székhely településsé, a két sokác községben pedig kirendeltség működött. Alsószentmártonnak 1960-ban 1180, Kásádnak 680 lakosa volt. Alsószentmártonban a tanács ügyekkel Bosnyák Márján (Bošnjak Marjan) foglalkozott, akinek irodáját, a kirendeltséget az érdeklődők a kultúrház épületében találhatták meg. A postás (*poštaš*) az 1960-as években Blázsevit Márk (Blažević Marko) volt, aki Egyházasharasztiából mint utolsó postáról naponta vitte a küldeményeket. (Alsószentmárton társközséggé válása körül ugyanis önálló postája is megszűnt, de amíg az működött, a postás hirdetési tevékenységet nem végzett.) Egyben a közös tanácstól Bosnyák Márjának az iratokat, köztük azt, amit ki kellett hirdetni. A tanács hivatalos iratok magyar nyelven készültek. A hirdetendőket Bosnyák Márján lefordította horvátulra, átadta Blázsevit Márknak, aki a település öt helyén dobolva kihirdette. A régi horvát szokásnak megfelelően, hagyományosan kezdődött a szöveg: *Svakojem se gazdi daje na znanje!* (Minden gazdának tudtára adatik!) Aztán a postás horvátul elmondta a döntően vagy elsősorban ezen a nyelven értő lakosoknak a közölnivalót. A hirdetés felolvasása után dobjára három erőset ütött és ment a következő helyre. (Korábban ugyanilyen módon hirdetett a *mali*

birov, vagyis a helyi tanácsnál alkalmazott *kisbíró*.) A közzététel ilyen formában kb. 1968-ig zajlott. Ekkor szerelték fel a községben a hangszórókat (*mikrofon*). Az 1960-as évek végén a hirdetés némelykor, ha a hangosbemondó valami miatt nem működött, dobolással történt. A hangszóró egyébként egyes híreket, hirdetményeket magyar nyelven, másokat horvátul közölt. A *mali birov* 1962 előtt a községházához majd a tanácsházhoz kapcsolódóan, egyéb feladatokat is ellátott. A postás viszont csak dobolva hirdetett és kézbesítést végzett.

Kásádon kb. 1965-ig maradt meg a dobolás és az azt követő horvát nyelvű hirdetés. Az utolsó *kisbíró* (*mali birov*) talán Gráity Vince (Graić Vinko) volt. Ő viszont nem a posta alkalmazásában, hanem termelőségvetkezeti tagként dolgozott és mellette dobolt. Esete jelzi, hogy nem szükségszerűen postás látta el az utolsó időben a dobolást. Szerepe megszűnéséhez az is hozzájárult, hogy az 1960-as években Kásádon is felszerelték a hangosbeszélőket.

Az egyes *kisbírók* tevékenységéről számos igaz történet maradt fenn, amelyek némelykor anekdotává csiszolódtak. Példaként egyet említek, Fejér megyéből.

Seregélyes községben ismert és népszerű *kisbíró* volt Gy. István, aki nem vetette meg az italokat sem. Hivatása teljesítése közben, ahogy ment végig a falun, több helyen is megkínálták. Különösen akkor, ha valakinek magánhirdetményét is közzétette. A dolog vége az lett, hogy az alsó faluvégén már mást dobolt, mást hirdetett, mint a felsőn. Mikor szóvá tették neki, gyorsan kivágta magát: „*Mindent az ott lakó nép nyelvén kell megmagyarázni!*”

Gelencsér József

Források. Demeter Zsófia–Lukács László: Zámoly. Száz magyar falu könyvesháza. Budapest, 2002; Dokumentumok a Magyar Nemzeti Levéltár Fejér Megyei Levéltárából; *Tárkány Szücs Ernő*: A kisbíró. In: *Jávor Kata–Küllös Imola–Tátrai Zsuzsanna* (szerk.): Kis magyar néprajz a rádióban. 195–197. Budapest, 1978; *Tárkány Szücs Ernő*: Kisbíró. In: *Ortutay Gyula* (főszerk.): Magyar néprajzi lexikon 3. 205–206. Budapest, 1980.

HÍREK

Átadták a Prónay-kilátót a Romhányi-hegyen. Saját forrásból épített kilátót az Ipoly Erdő Zrt. a Romhányi-hegyen. A Prónay családról elnevezett kilátó teljes magassága 26 méter, és az Országos Kéktúra útvonaláról rövid kitérővel megközelíthető minden évszakban. A teraszáról teljes körpanorámás kilátás élvezhető: nyugat–északnyugati irányban a Börzsöny, északon a Selmeci-hegység a Szitnya csúccsal, kelet felé a Szanda-vár, illetve a távolban a Karancs, a Mátra hegyvonulatai, délről a Gödöllői-dombság lankái, majd dél-nyugatra a Naszály és a Pilis, a Visegrádi-hegység csúcsai is láthatók – mondta Ugron Ákos, a Földművelésügyi Minisztérium állami földekért felelős helyettes államtitkára. A szomszédos tájakon az Ipoly mente és a Karancs–Medves-vidék látható, ahol újabb turisztikai beruházásokkal bővíti kínálatát az állami erdőgazdaság. Ezek a vidékek olyan kulturális, történelmi és geológiai értékek őrzői, mint a Palóc Múzeum Balassagyarmaton, a Madách- és a Mikszáth-kúria, a szécsényi kastélymúzeum és történelmi városközpont, a Páris-patak völgye, a somoskői, szilvaskői bazalt- és a béri andezitoszlopok, továbbá a nógrádi, a csábrági, a somoskői, valamint a salgói vár. (Magyar Idők, 2017. okt. 13. 16. old.)

TERMÉS

Bányászat hazánkban a kiegyezés után

Százötven évvel ezelőtt létrejött az Ausztriával kötött kiegyezés és megszületett az Osztrák–Magyar Monarchia. Az 1867 utáni gazdasági fejlődés alapja a modern szabad verseny aktivizálódása volt. Elviekben már a szabadságharc utat nyitott a tőkés szabad versenynek, ám csak a dualizmus rendszere hozta meg a megfelelő feltételeket. A Monarchia történetén áthuzódó végletes politikai küzdelmek ugyan befolyásolták a fejlődés folyamatát, de kihatásaikban pozitív irányba mutattak. A Monarchia nagy gazdasági egységében, amelynek áruforgalma vámok és deviza nélkül, közös pénz- és árrendszer alapján, szinte belkereskedelmi jelleggel zajlott, a bányászat jelentős súlyt képviselt. Termékei szabadon áramolhattak, a bányászok toborzása, telepítése, átköltözése akadálytalan volt. A szaporodó bányatelepek tükrözték a Monarchia népeinek sokszínűségét, ez időben alakultak ki a jellegzetes hazai bányavidékek, szerveződött meghatározó réteggé a bányamunkásság, szerveződött meg a bányagazgatás, a képzés egy része.

A magyar gazdaság alapja a mezőgazdaság, az ipar a legdinamikusabb ágazata volt. Míg előbbi növekedési üteme a különböző számítások szerint évi 1,7–2,2% között mozgott, addig az utóbbi 4,5 és 6% között alakult. 1913-ban az ipar és bányászat foglalkoztatta a kereső népesség 18%-át, s a nemzeti jövedelem mintegy 25%-át adta.

Két évszázada a magyar ipari struktúra egyik meghatározó vonása a hagyományos szervezetű és technikájú kisüzemek, s a legkorszerűbb berendezésekkel ellátott nagyüzemek egyaránt magas száma volt. Ez utóbbiakban már érvényesült a taylorista, fordista vezetésszervezés sok eleme, annak ellenére, hogy a társadalomban még uralkodóak voltak a patriarchikus viszonyok. A bányamunka sem volt szakmához kötött (erre majd csak 1937-ben kerül sor), csak mint foglalkozás volt számon tartott.

Az ipar egyenetlenül oszlott el, a modern nagyipar jelentős része Budapestre és közvetlen környékére koncentrálódott. 1910-ben Nagy-Budapest területén az ország lakosságának 5%-a, az iparban foglalkoztatottnak viszont 18%-a, a gyári munkásoknak 28%-a élt. Angyalföld, Újpest, Kispest és Csepel valóságos gyárövezetet képeztek a főváros körül. Nagy ipari régió alakult ki a Felvidék középső vidékein. Az ércbányászat a Hernád, a Garam, a Sajó és az Ipoly völgyében összpontosult, a nagy vas- és acélipari üzemek a Salgótarján és Diósgyőr közötti barnaszénmedencékben létesültek. Ezt a nehézipari övezetet délről élelmiszeripari üzemek, mindenekelőtt cukorgyárak szegélyezték. Jelentős iparvidék alakult ki Krassó-Szörény és Hunyad vármegyékben, a körzethez csatlakozott északról Temesvár és Arad, amelyek az ország leginkább iparosodott vidéki városai közé tartoztak. Az Alföld, a Dunántúl, Kárpátalja és Erdély nagy részén alig települt ipar, Debrecen, Győr, Kolozsvár, Pécs, Pozsony, Szabadka, Szeged szigetekként emelkedtek ki a tradicionális agrárvilágból.

A növekvő szénigényt a földtani kutatásokkal feltárt új és a korábbi lelőhelyekre települt bányák igyekeztek kielégíteni. A technikai fejlődés, az építkezések sokfélesége máig meghatározza a bányavidékek képét, az alkotók munkásságát, amelyet az utókor igyekszik megőrizni. Szűkre szabott kereteink nem teszik lehetővé a dinamikus fejlődés teljes bemutatását, így csak néhány részletet érinthetünk.

A bányászatban alkalmazottak létszámát a bányatársuladéknál biztosítottak alapján az 1867–1881 közötti években 39 000–45 000 főre tehetjük (kincstári bányákban 8–10 000 fő; magánbányákban 31–35 000 fő), akik közül 1080–1600 volt a nők száma, 4–5000 foglalkoztatott pedig még gyermekkorú volt. A felnőtt férfiak közül rendszeres volt az ideiglenes napi felvétel. Az 1867–1881 közötti években számuk országosan a napi 230–410 fő, 1910–1915 között átlagosan 520 fő volt.

A több száz bánya közül a kiegyezés után kiemelkedő vállalattá fejlődött a Salgótarjáni Kőszénbánya Részvény Társulat, meg a Magyar Általános Kőszénbánya Részvénytársaság. A nemzeti gazdaság szénellátására szerveződött a kincstári bányászat. A távlatokra tekintve határozott az osztrák Duna Gőzhajózási Rt. hajózási vállalat Pécs vidéki bányája fejlesztéséről.

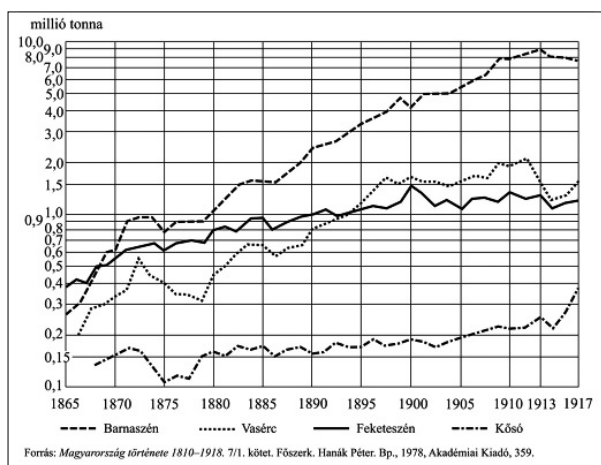
A közös vámterület – különösen kezdetben – nem kedvezett a magyar ipar fejlődésének, a helyzetet a kormányok tudatos ipartámogatással igyekeztek ellensúlyozni. A Matlekovits Sándor kezdeményezésére 1881-ben megalkotott első iparpártolási törvény még csak illetékmentességet biztosított az új gyáraknak, de az 1890-es és 1899-es ipartörvények már kamatmentes kölcsönök nyújtását, valamint tarifa- és adókedvezményeket is lehetővé tettek. Végül az 1907. évi iparfejlesztési törvény általános felhatalmazást adott a kormánynak új iparvállalatok alakítására, s a meglévők még hatékonyabb szubvencionálására. Az állam 1868 és 1880 között éves átlagban 32 ezer, 1891 és 1899 között 2,7 millió, 1913-ban közel 10 millió koronát fordított ilyen célokra.

A vasútépítés jelentős keresletet támasztott a vas- és gépgyártással szemben. Az 1890-es években a nagy- és közepes üzemek százai tértek át a gépi technikára. A gőzkazánok száma 1890 és 1914 között 14 ezerről 37 ezerre emelkedett. Gyorsan nőtt a villamosenergia-termelés, amely egyre jelentősebb szénfogyasztóvá vált. Az igények következménye, hogy a magyar bányászat termékszerkezete a XIX. század második felében átalakult. A kiegyezés előtt a színesfémtermelés adta a kohászati termékek 44%-át, a vastermelés a 30%-át, a széntermelés csupán 15%-kal szerepelt. A vasútépítés és az ehhez kapcsolódó vasgyártás föllendülése szükségessé tette a szénbányák fejlesztését. A vasúthálózat hossza 20 év alatt megduplázódott. A nagy vasúti megrendelésekkel ellátott Diósgyőri Vasgyár átalakítása után faszéntüzelésről a szénfelhasználásra állt át. Ez abban az időben történt, amikor Felvidéken 37 vasmű közül mindössze a Rimamurányi Vasművekben használtak fel jelentősebb mennyiségű kőszént, s mégis ez a vidék adta az ország nyersvastermelésének 80%-át.

Magyarország a XIX. század végén élen járt a bányászati gépesítés és villamosítás területén. Általános lett például a drótkötél használata, mert az aknák mélysége meghaladta a 400 métert, s a külszíni szállítások a sokszorosára emelkedtek. A Ganz-gyár a világon elsőként teljeshomlokú vágathajtó gépet gyártott, s bevezették a kutatásban a sűrített levegős fúrógépeket. Kísérleti réselőgépek készültek, amelyeket a vágathajtásokban és a fejtésekben próbáltak ki. Megjelentek sűrített levegővel működtetett kéziszerszámok, hordozható villamos kézilámpák, a biztosításban a torkrét-eljárás, meg a kísérleti fémtám. Mindazonáltal a termelés legfőbb termelőeszköze az emberi munka volt, a munkakörülmények és a bérezés azonban csak igen kismértékben javultak, ami állandósította az elégedetlenséget a bányavidékeken.

A nehézipar hagyományos alapja a szén és a vasérc. A nyersanyagkincs részben nem volt számottevő, a kitermelése részben átlagon felüli költségeket kívánt. Így, bár a széntermelés 1860 és 1913 között több mint meghússzorozódott, 1900 és 1913 között pedig csaknem megkétszereződött, magas kalóriaértékű, jól kokszolható feketeszenből az ország behoza-

talra szorult. Az 1890-es évekig a nógrádi szénbányák adták a legtöbb szenet, ettől kezdve viszont a tatabányai és a zsil-völgyi szénmedencék kerültek az élre. A nyersvastermelés ugyancsak többszöröződött: a kiegyezés és a háború közötti fél évszázadban 105 ezer tonnáról 623 ezer tonnára emelkedett. A vastermelés több mint 90%-át három nagy vasmű szolgáltatta: a Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű Rt., az Osztrák–Magyar Államvasutak resicai vasgyára és a magyar állam vajdahunyadi és tiszolci kohói. Eltérően a szénbányáktól, amelyek a sűrített levegővel működő légkalapácsok és a villanyáram elterjedése ellenére elmaradt technikai körülmények között termeltek, a vasércfeldolgozás a legmodernebb európai gyártástechnológiákat importálta. Az 1910-es évek elején az úgynevezett Siemens–Martin-kemencéből került ki a hazai acél 90%-a.

A magyarországi barnaszén-, vasérc-, feketeszén- és kősztermelés 1865 és 1917 között

Lapok jelent meg, amelyet sorra követtek különböző időt megelőző más lapok. *Bányamunkás* címen több újság is szerepelt. Az első *Bányamunkás–Bergarbeiter* (1906) a *Munkás* pécsi újság mellékleteként két nyelven Pécsen jelent meg, 1909-től Budapesten a *Volkstimme* mellékleteként létezett. 1913-tól a Szakszervezetek Tanácsa adta ki a máig élő (kezdetben kétnyelvű) *Bányamunkást*. 1919-ben jelent meg Kolozsvárott, majd Nagyszebenben egy *Bányamunkás* (mint az Erdélyi és Bánáti Bánya- és Kohómunkás-Szövetség közlönye). 1902-ben jelent meg Ózdon a *Munkás* című lap (a Magyar Bánya- és Kohómunkások Társadalmi Lapja), 1907-ben a *Jószerecsét*, 1908-ban *A Bánya* került az olvasók kezébe. 1909-ben a *Magyar Szénújság–Ungarische Kohlenzeitung*, 1912-ben a *Bányászat* (A Magyar Bányász- és Kohász Altiszték Országos Egyesületének havi értesítője, 1912. márciustól A magyar bányász- és kohász altiszték szak- és társadalmi lapja és hivatalos közlönye), 1915-ben az *Ungarischer Metallarbeiter*, 1917-ben a *Bányász–Kohász*, A Bányász altiszték és kohász munkavezetők szak- és társadalmi közlönye Mátyásföldön jelent meg.

A régtől óhajtott bányász szakmai szervezet Selmezbányán 1892. június 27-én alakult meg Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület néven. Vidéki szakosztályai rövidesen behálózták az országot. Az altiszti kar és a bányamunkásság szerveződése is lendületet vett. Egy belügyminiszteri részjelentés szerint 1883-ban 56 altiszti kör és százat

A nyilvánosság egyre többet tudhatott meg a bányászatról. A szakkiadványok mellett a millennium idején pl. ezekből: Az 1896. évi ezredéves kiállítás eredménye: bányászat, kohászat, ipar, Az ezredéves magyar állam és népe című könyvek bányászattal, kohászattal foglalkozó részeiből, meg a millennium tiszteletére kiadott többkötetes *Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képben* című kiadvány bányász-kohász anyagaiból.

Megszaporodott az újságok száma. Név és cím szerint 1848 lelkes lendületében a Pécsen megjelent *Das Fünfkirchner Bergmandl* nyitja meg a bányászattal is kapcsolatos újságok sorát. Szaklapként elsőként 1868-ban a máig élő *Bányászati és Kohászati*

meghaladó (110) sokféle kulturális és művelődési egyesület, nemzeti alapú, szocialista megkeresztényszocialista munkásszervezet hálózta be a bányavidékeket.

A bányászati akadémiai képzésben a kiegyezés után az oktatás nyelve a német helyett a magyar lett, a selmecbányai intézmény neve Magyar Királyi Bányászati és Erdészeti Akadémiára változott. A képzés hat (bányászati, fémkohászati, vaskohászati, gépészeti-építészeti, erdészeti és erdőmérnöki) szakon folyt. 1904-től neve M. Kir. Bányászati és Erdészeti Főiskola, 1922-től M. Kir. Bányamérnöki és Erdőmérnöki Főiskola (1919-től soproni székhellyel). A XX. századba átlépve az ősi alma mater gyökeresen megújult; a tanulmányi időt 1904-ben 8 szemeszterre emelték, a korábbi tantervhez képest a természettudományi és matematikai képzés közel duplájára, a teljes képzési óraszámot tekintve mintegy 40%-kal emelkedett. Ez az óraszám akkor 10–30%-kal meghaladta az európai technikai főiskolák és a budapesti műegyetem hasonló képzésének óraszámát.

Az iparoktatásban 1873-ban a bányaiskolákat is reorganizálták (Felsőbánya, Nagyág, Selmecbánya), 1896-ban új bányaiskolák nyíltak Pécssett és Petrozsényben, 1897-ben Verespatakon. 1909-ben az Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület Borsod-Gömöri Osztálya bányaiskolát alapított Rozsnyón. Élénk eszmecsere folyt a bányászati képzés megújításáról, felvetődött a munkásképzés szakmai és társadalmi fontossága, a bányaismeretek tanítása a bányatelek elemi iskoláiban, vagy e célra rendelt külön iskolákban.

Az 1907. évi III. törvénycikk a hazai ipar fejlesztéséről címet viselte. Ez szabad kezet adott a kormánynak annak eldöntésére, hogy mely iparágakat, vállalatokat akarja támogatni. A kormányzat és az 1907-ben létrehozott Országos Ipartanács által kidolgozott ágazati támogatási rendszer fő célkitűzése az önellátás és nem a modernizálás volt. Ennek jegyében született meg a kincstári szénbányászat.

Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása a közép-európai történelem sokat vitatott fejezete. A háború következtében addig kialakult gazdasági egysége az erőforrások kimerülése, a hadigazdálkodás bevezetése miatt is szétesett. A gazdaság teljes egésze a hadseregnek termelt. A háborús gazdálkodás terhei, a társadalmi elégedetlenség, az erőforrások növekvő hiánya, a háborús veszteségek, meg a kiválni igyekvő nemzetiségek egyre kilátástalanabbá tették a helyzetet. A Monarchia megmentésére 1918. október 17-én IV. Károly utolsó kísérletet tett: a Monarchiát szövetségi állammá nyilvánította, de a nemzetiségek teljes önállóságot akartak. Az utódállamok gyorsan szerveződtek, sorra jelentették be igényüket a kiszemelt magyar területekre. 1918 november 1-jén a kormány felmentést kapott a királynak tett esküje alól, ezzel kinyilvánították az Ausztriától való elszakadást. 1918. november 16-án Magyarországon is kikiáltották a köztársaságot. A köztársaságot váltotta Magyarország új államformája, a tanácsköztársaság (1919. március 21-étől 1919. augusztus 1-jéig), ami alatt a gazdasági rendszer gyökeres átalakítása is megkezdődött: a 10 főnél többet foglalkoztató kereskedelmi, illetve a 20 főnél többet foglalkoztató ipari üzemeket államosították. A Monarchia felbomlását jogilag az 1919. január 18-án összeült békekonferencia rögzítette, az új magyar állam nemzeti kormányának megbízottjai 1920. június 4-én a franciaországi Versailles-hoz tartozó Nagy-Trianon épületében írták alá a békeszerződést.

A bányászat kiegyezéssel megkezdődött fejlődését már a háború is lefékezte, csak a legnagyobb erőfeszítésekkel tudta teljesíteni a szénigényeket. A trianoni változások még tovább sújtották a bányászatot, mert a döntés következtében súlyos aránytalanságok jöttek létre. A nyersanyagok döntő többsége „külföldre” került, a gyártókapacitások nagyobb hányada a magyar határokon belül maradt. A történelmi Magyarország területe 282 ezer km²-ről (Horvátország nélkül) 93 ezer km²-re, lakossága 18 millió főről 7,5 millió főre csökkent. Hozzávetőleg 3,3 millió magyar került a szomszédos országokhoz, 63 vármegye közül

mindössze 10 maradt érintetlen. A gyáripárt súlyos veszteség érte: az ipartelepek 44,7, az alkalmazott erőgépek 47,5, a munkaslétszám mintegy 50, míg a termelés 52%-éka jutott az elszakított területekre.

A történelmi Magyarország gazdag só-, arany- és ezüsbányáiból például egy sem maradt Magyarországon, de más ércek bányászatának is befellegzett. Jelentős kőszénterületek kerültek határokon túlra, a trianoni határon belül csak egy feketekőszénterület, a mecseki maradt. A szénbányászat kivételével a bányaipar szinte majdnem minden üzeme, így az arany- és ezüsbányászat 99,1, a vasércbányászat 98,5%-ban az utódállamokhoz került. A korábbi terület egyharmadára zsugorodott ország azokat a területeket veszítette el, amelyek hasznosítható ásványi nyersanyagokat rejtettek; ezzel Magyarország hagyományos „bányászati jelleg”-ét veszítette el egyik napról a másikra, s vált „alföldi, mezőgazdasági” jellegűvé. A bányaterület szerinti veszteség országosan 80%-osra, benne a nemes- és színesérctermelésé 99%-osra, a vasérctermelésé 96%-osra, a kőszéntermelésé 70%-osra tehető, a kősótermelésé pedig elérte a 100%-ot. Megjegyzendő, hogy az egy évezreden át bőséges nemes- és színesérctelepek a XIX. század utolsó évtizedeire a Kárpát-medence területén gyakorlatilag kimerültek, az iparág leépülése kizárólag a természeti adottságok következménye és a kutatások elmaradása volt. A bányászat hozzájárulása a nemzeti jövedelemhez 1911/13-ban 2% volt. 1920 után – az említettekbenől következően – gyökeresen megváltozott az új határok közé szorult ország bányászatának összetétele: a kőszénbányászat a maga 85–86%-ával túlnyomóvá vált, a fennmaradó 13–14% a vasérctermelésre jutott.

Az önálló Magyarország új korszak elé nézett, melyben építhetett a korábbi évtizedek teljesítményeire, de már más feltételek között kényszerült alakítani bányászatát.

Krisztián Béla

Felhasznált irodalom. Berend T. Iván–Szuhay Miklós: A tőkés gazdaság története Magyarországon 1848–1944. Kossuth Könyvkiadó–Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1978; Katus László: A modern Magyarország születése. Magyarország története 1711–1914. Kronosz Kiadó–Pécsi Történettudományért Kulturális Egyesület, Pécs, 2012; Magyarország története 1810–1918. 7/1. köt. Főszerk.: Hanák Péter. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978; A magyar társadalombiztosítás ötven éve 1892–1942. Országos Társadalombiztosítási Intézet, Budapest, 1943; Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. Osiris, Budapest, 2010.

HÍREK

Közös pályázat világörökségre. Elkészült a Római Birodalom határai világörökségi nevezésének négy országot – Magyarország mellett Németországot, Ausztriát és Szlovákiát – érintő közös nevezési dokumentációja – közölte a Miniszterelnökség. A Duna mentén húzódó határvonal magyarországi szakaszát 65 helyszín képviseli, két légiószállás, számos segédcsapattábor, őrtorony és több polgári település. A mostanra elkészített, egyetlen pályázattá összeolvasztott anyagot az osztrák fél a napokban juttatta el az UNESCO világörökségi bizottságához. (Magyar Idők, 2017. okt. 9. 4. old.)

A kiskőrösi Szent József-plébániatemplom története

DE TEMPLO LAPIDEO ANTIQUO – A RÉGI KŐTEMPLOMRÓL

Amikor 1529. április 11-én Pósa István capellanus magister levélben tájékoztatta Mihály kalocsai prépostot Zenthimre, Thetéthlen, Vadkerth és Kyskeres török általi elpusztításáról¹ és a lakosság elhurcolásáról, a középkori Kiskőrös település története véget ért. A XVI–XVII. századi török világ idejéből hiányos információkkal rendelkezünk, így csupán egy 1860-as településstatistikai leírás említi: „mivel a régi Kiskőrös felől azt kivéve, hogy csakugyan létezett, de a törökök berohanásával egészen megsemmisítettett, adatok nem léteznek”.²

Ez az állítás azonban nem teljesen igaz, csupán az adatok hiányosságai miatt rendkívül nehézkes képet alkotnunk a középkori településelőzményről. Arra a kérdésre ugyanis, hogy hol volt a középkori Kiskőrös központja, a választ legbiztosabban a templom helye adja meg, hiszen a korabeli települések legfontosabb épülete volt. Ennek a helyszínnek a beazonosítása pedig nem lehetetlen feladat. A régi templomot nem sikerült teljesen elpusztítani, források tanúskodnak róla, hogy az újratelepítés után is, egészen a XIX. századig látszottak a falak, s ami fontosabb, az oszlopok maradványai.

Miért fontos ez a tény? Azért, mert a középkori falu legelső feltételezhető említése 1396-ból származik, ekkor azonban még csak Kurus *possessio*,³ tehát település, Fejér vármegye Dunán inneni felében, a későbbi Solti székben.⁴ A XV. század okleveleinek tanúsága szerint többször is gazdát cserélt, majd a Jagelló-korban már megjelent nevében a „kis” előtag, Kiskewrews, majd Kyskeres alakban, jelezve, hogy van már akkora és annyira említésre méltó község, hogy meg kelljen különböztetni a Pest megyei Nagyköröستől, illetve a többi „névrokonától”. A templomépítés így valószínűleg csak ez idő tájt, valamikor a XV. század utolsó harmadában, vagy a XVI. század elején valósulhatott meg, ez pedig a gótika időszaka, amely templomoknak az egyik fő jellemzője az oszlopsorok beiktatása a fő- és mellék-hajó közé, mintha a csúcsívek tartópillérei volnának.

De menjünk tovább, és vegyük sorra a későbbi forrásainkat, amelyek segítségével pontosabb képet kaphatunk a templom elhelyezkedéséről. 1853-ban, a helységnév kutatás hajnalán, a városba látogatott Ráth Károly történész-levéltáros, akinek egyik fennmaradt levelében azt állítja, „maga a kis-kőrösi katolikus templom is egy régi templomnak a romjaira építetett, és éppen ezért engedett a kalocsai káptalan is azoknak, kik e helyen építették azt. Többen ugyanis a tér közepén kívánták, [...] de a népész bebizonyítja, hogy azon [ti. a végleges helyén – a szerző] téren hajdan templom állott, s így engedett a káptalan is, és lemondott a díszesebb és tágasabb helyeni építésről.”⁵ Vigyáznunk kell azonban a forrással, mert bár a keletkezési idő nincs messze a Szent József-plébániatemplom építésének idejétől (1825–26), a „népész” mint hivatkozási alap óvatosságra kell hogy intsen.

1 Haus, Hoff und Staatsarchiv, Ungarische Akten Allgemeine Akten Fasc. 11. Konv. A. 57.

2 Horváth M. Ferenc–Szabó Attila: Pest–Solt megye 1860. évi település-statisztikai leírása. Pest Megye Múltjából 9. Budapest, 2000. 197.

3 MNL OL DL 008141 1396. 03. 01.

4 Hozzá tartozott még Cebe, Szűcs és Bodoglár, mind templomos hely a régészeti leletek alapján.

5 Ráth Károly: Levél Pest megyei templomromokról. Új Magyar Múzeum, 1853. 3. évfolyam, 638–639.

A Szent József-templom az 1930-as években (Korabeli levelezőlap)

Vissza kell tehát mennünk korábbra, s ez is lehetséges. 1723–24-ben a betelepülő evangélikus szlovákság imaházat épített Isten dicsőségére, amelyet az akkori vallásügyi szabályozások következtében a Helytartótanács a vármegye segítségével 1730-ban többszöri kísérlet után végül leromboltatott.⁶ 1733-ban, amikor a település katolikusainak száma 12 fő, összeírták a vármegye községeinek templomait, s itt a kiskőrösi résznél szerepel a következő mondat: „a régi kőtemplom romokban hever”.⁷ Kőtemplom (*templum lapideum*), nem pedig az elpusztított lutheránus fatemplom, vagy imaház (*oratorium*), amelyet az iratban külön említene. Ez tehát az újratelepítés utáni első írásos emlék az egykori középkori település utolsó maradványairól.

Nem tudhatjuk biztosan, hogy a régi újjáépítéséről, vagy már egy új templom felépítéséről,⁸ de az evangélikus imaház lerombolása után 1733-ban született egy döntés ebben a témában. 1734-ben Patachich Gábor érsek köszöntét fejezte ki a Helytartótanácsnak, hogy az újonnan építendő jankováci, kiskőrösi és csátaljai templomok költségeit jóváhagyták. A rendelet után hozzákezdhetek volna a katolikus templom építési munkáihoz, ám rögtön az elején problémák jelentkeztek. A kalocsai érsek panasszal fordult a tanácshoz, állítása szerint a kiskőrösiek mentességet kaptak a vármegyének teljesítendő szekerezés és a szállítások alól, pontosan azért, hogy az épülő templomon dolgozzanak. Ennek ellenére nem

6 Turán István: Egy templomrombolás háttere. A kis-kőrösi lutheránusok elleni 1726–30-as vármegyei intézkedések vizsgálata, Honismeret 2017/1. 63–66.

7 Borosy András–Kiss Anita: Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési iratainak regesztái. Közigazgatási és politikai iratok IV. 1731–1740. Pest Megyei Levéltári Füzetek 36. Budapest, 2004. 63.

8 Valószínűleg mind a kettő szempont volt, így épült újjá 1744-ben a szomszédos Akasztó temploma.

voltak hajlandóak részt venni benne. 1735. november 23-án a Helytartótanács a vármegyehez fordult, hogy kötelezze a lakosokat, ők azonban határozatlanban fejezték ki, hogy nem tudnak semmilyen mentességről. Az építkezésből így nem lett semmi,⁹ ami a pár évvel korábbi események tükrében a döntően evangélikus vallású lakosok szempontjából nem is csoda.

Szintén 1733-ban a Helytartótanács rendeletet bocsátott ki, miszerint a vallásgyakorlástól eltiltott lutheránusok visszatérítésére a Kalocsai Érsekség papot köteles küldeni a községbe. Az ebbe az irányba való első elmozdulás alkalmával két kalocsai szerzetes érkezett, de a térítés sikertelen maradt, olyannyira, hogy az egyiküket a hívek agyonverték, a másikat elüldözték a településről. Legközelebb csak 1769-ben történik változás, ekkor iktatták be Klinovszky Mátyást, Kis-Körös első római katolikus plébánosát hivatalába, de a hitközség hivatalosan csak 1773-tól létezett.¹⁰

Katona István 1800-ban íródott egyháztörténeti munkájából (*A Kalocsai Érsekség története*) azt is megtudhatjuk, hogy ebben az évben egy kis imaház épült, ugyancsak a későbbi templomnak nevet adó Szent Józsefnek szentelve, aki nem mellesleg az iparosok védőszentje is, a helyi katolikus közösség tagjai pedig döntően betelepült felszabadult céhlegények, iparosmesterek.¹¹ Erről 1773. március 17-én Batthyány József kalocsai érsek a következőket közölte a Helytartótanáccsal: „Miután Kiskörösön a katolikusoknak a kápolna, a plébánialak és a tanítói lakás az én költségemen teljesen elkészült és istentiszteletre valamint lakásra alkalmas, plébánost és tanítót is küldtem oda. Mivel ezeknek eltartására a magas királyi Helytartótanács 1768. február 22-én hozzám küldött értesítése szerint, a plébánosnak évi 200 forintban, a tanítónak pedig 50 forintban megszabott segély a Cassa Parochorum-ból igen fontos lenne, alázatosan folyamodom annak a Cassa Parochorum-hoz március 1-től történő kiutalásáért.”¹²

Kis-Körös földesura az 1770-es évek második felében fogott hozzá a végül 1913-ban elbontott Nagyvendéglő építéséhez, amit eredetileg a mai templom helyére terveztek, ez pedig konfliktushelyzetet teremtett. Klinovszky plébános kétségbeesett levelet írt gróf Batthyány József érsekhez 1774. március 5-én: „Legkegyesebb Tiszteletendő Úr! Tiszteletendő Úrnak alázatos kötelességem jelenteni, hogy a Kiss-Körösi birtok földesura, Wattay Pál újabban, a három évvel ezelőtt Kiss-Körösi legkegyelmesebben iskolának jelölt házat elfoglalni igyekszik, hogy ott urasági fogadót és ivót létesítsen, s közel áll hozzá, hogy ezen felül még a katolikus egyháznak épület felhúzása céljából odaadott telekből is egy nagyobb részt kihalásítson. Mégpedig azt a telket, ahová a templomot terveztük felépíteni, és tiltakozásom ellenére a parasztokkal köveket hordatott oda és lerakatta, és nem más céllal és elhatározással, – miként azt néhány katolikustól hallani – minthogy ama földes úr iskolának és a templomnak meghatározott helyet ki akarja sajátítani, és ott hamarosan egy kocsmát fog építtetni. Ezért tehát, a katolikusok eme félelmén osztozván, magasabb hatalomhoz fordulok, nehogy az iskola és a katolikus templom vagy akár a paróchia telke ilyenféle veszélybe kerüljön. Ezért a legalázatosabban kérem, hogy legkegyelmesebb ajánlásával maradhassak önagyságod alázatos szolgája.”¹³ Az érsek Klinovszky levelének kézhezvétele után nem sokkal máris hatá-

9 Borosy András: Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái. 1712–1740. Új sorozat VI. kötet. Pest Megyei Levéltár, Budapest, 1994. 1735–1737. ügyszámon.

10 Borosy András: Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési iratainak regesztái. 1712–1740. V. kötet. Pest Megyei Levéltár, 1994. 3696. ügyszámon.

11 Katona István: A kalocsai érseki egyház története. I. kötet. Kalocsa, 2001. 64.

12 Katona István: A kalocsai érseki egyház története. II. kötet. Kalocsa, 2003. 216.

13 Suba i. m. 51.

rozott hangnemű választ írt Enyingről Wattay Pálnak az ügyben. Úgy tűnik ennek már volt fogantaja, mert a vendéglő épületét végül messzebb építették fel a tervezettől, elkerülve a további vitás ügyeket. A válaszleveléből kiderül, hogy egyrészt a terület az érsek fennhatósága alá tartozik, másrészt „*az a hely, ahol a régi templom állt, ahol még az oszlopok most is láthatók*”.¹⁴

Szintén megerősíti a tényt következő forrásunk, amely kicsit későbbi, 1810-ből származik. Leska István kiskőrösi evangélikus lelkész bibliai cseh nyelven írott történeti munkájáról¹⁵ van szó, aki szintén említést tesz „*a török alatt elpusztult régi Kiskőrösről, ami után semmi nem maradt, kivéve az egyetlen kőoszlopot, mely a mostani katolikus parochia közelében áll, ahogy a városházához megyünk. Az oszlop a szétdúlt templom (chram) maradéka.*”¹⁶ A korábban még meglévő maradványokat a lakosság időközben valószínűleg széthordta, és felhasználta saját építkezéseihez. Leska leírásánál fontos kiemelni, hogy minden korábbinál pontosabb helyszíni leírást is tartalmaz, amely nem hátrány, hiszen tudjuk, hogy a régi, nádtetős városháza 1806-ban Balázs György községi bíró alatt épült fel, mégpedig nem teljes pontossággal, de a mai, 1893-ban felépített városháza és a 48-as centenáriumi emlékmű közti területen. Ennek kapcsán kell bemutatnunk a legfontosabb forrást, egy Suba György által a Kalocsai Főegyházmegyei Levéltárban felfedezett, 1806–26 között készülhetett német nyelvű térképet, amelyen a készítő egyrészt megjelölte a városból kivezető utakat (akasztói, keceli, fülöpszállási, vadműi), és a városházát, vele majdnem szemközt pedig berajzolta a régi templom maradványait.¹⁷

Az írott források összevetése és a térkép helymeghatározása alapján elfogadhatjuk azt az állítást,¹⁸ hogy a mai, 1825–26-ban épült Szent József-templom és a hozzá tartozó plébánia többé-kevésbé a középkori Kiskőrös templomának alapjaira épült, s ezáltal tovább őrzi az elpusztított település utolsó emlékeit.

AZ ÚJ TEMPLOM FELÉPÍTÉSE

A XIX. század elejétől, a városba költöző mesterembereknek köszönhetően, emelkedni kezdett a katolikus lakosság száma, így a templom felépítése egyre sürgetőbbé vált. 1824 szeptemberében egy úriszék alkalmával Tejölőssy István plébános tájékoztatta Kis-Kőrös mezőváros bíróját és az esküdteket, hogy Klobusiczky Péter kalocsai érsek utasítására a következő évben megkezdik a „*régóta húzódo*” római katolikus templom építését. A város esküdteinek válaszleveléből kiderül, hogy még az utolsó pillanatban is megpróbáltak kitérni a dolog elől. Szintén innen tudjuk,¹⁹ hogy a kijelölt hely a fent említett térkép alapján a régi romtól nem messze levő faluharang helyét is magában foglalta, s az építkezés alatt ez a harangláb eltűnt volna (mint ahogy egy évre rá így is történt). Kifogásolták továbbá a vendégfogadó szomszédságát, ugyanis ilyen helyre nem illik templomot építeni, valamint a hely szűkös voltát, amely nem teszi lehetővé nagyszabású építkezés lebonyolítását. „*Meg*

¹⁴ Uo. 21.

¹⁵ Leska István: Kiskőrös városának és egyházának rövid története. Gépelt irat. 4–5. Az eredeti 1810-es szlovák nyelvű szöveg magyar nyelvű gépelt változata, fordította: Kovács Györgyné. Forrás: PSVK Helytörténeti Gyűjtemény.

¹⁶ Suba i. m. 22.

¹⁷ Uo. 80–81.

¹⁸ Szándékosan nem írunk tényt, hiszen a teljes bizonyosságot csak egy régészeti feltárás tudna adni, amelyre eddig nem került sor.

¹⁹ Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár, I. 1. b. Kiskőrös feudális kori vegyes iratok 1824–1825. öe. Kiskőrösi előljárók kérvénye a kalocsai érsekhez.

„vagyunk győződve excellenciádnak bölcs kormányáról és mély belátásáról, melynél fogva hisszük egyszersmind azt is, hogy a fent említett okoknál fogva a mostani harangláb helyén való építését a templomnak nem rendelte és nem fogja rendeltetni, mivel okaink helyes voltát a helyszínen való megvizsgálódás legjobban meg fogja valósítani [...] mindezt azért közöljük, hogy e tárgyba maga magát bővebben megnyugtanni méltóztasson.”²⁰

Az építkezés helyszínén azonban ekkor már nem lehetett változtatni. Ez a terület tartozott az érsekség fennhatósága alá (ezt már a korábban hivatkozott 1770-es évekbeli forrásokban egyértelművé tette az érsek Wattay Pál felé²¹), amennyiben máshová helyezték volna az építést, azt a terület földesurával újra meg kellett volna tárgyalni, tehát a folyamat vége jelentősen kitolódott volna. Másrészt: a források szintén alátámasztják, még ugyanebben a hónapban az érsekség megrendelte az ács- és asztalosmunkákhoz szükséges építőanyagokat: tölgy- és fenyőgerendákat, dúcokat, vörösfenyő-cölöpöket, zsindelyeket, vasanyagot, szegeket.²²

Az 1825–26-ban felépített neobarokk stílusú plébániatemplomot Szent Józsefről, Mária jegyeséről, a Szent Család védelmezőjéről, az iparosok védőszentjéről nevezték el. Alapkövét ünnepélyes keretek közt maga Klobusitzky Péter érsek helyezte el, majd 1827. október 9-én a felszentelést is ő végezte.²³ Az átadási ünnepségről a *Hazai és Külföldi Tudósítások* című lap így számolt be 1827-ben: „Nagyméltóságú Klobusitzky Péter kalocsai érsek Őexcellenciája, saját személyében vitte végbe az új római katolikus szentegyháznak felszentelését, mely egyházi szent tételnél méltóságos Szutsits Pál Mátyás fehérvári új püspök is jelen volt, és három kanonok urak több egyházi személyekkel tettek szolgálatot. A város részéről érsek úr Őexcelenciájának tiszteletére számos lovagiak küldettek elejébe, kik lövöldözések között vezették be ezen apostoli buzgóságú férfiút, ki a templom megáldása után maga tartotta az énekes misét, és annak utána szokott buzgósággal, és ékesen szólással a temérdek sokaságú néphez egyházi beszédet is mondott, így elvégződött az isteni tisztelet ugyan Őexcelenciájának nagylelkű bőkezűségéből a jelenlévő urak és szomszédos helységek előljárói is gazdagon megvendégeltettek. E végre egy asztal, volt a városházánál, melynél Őexcelenciájával az előkelő személyek ültek, másik asztal pedig volt a vendégfogadóban, hol szinte csak válogatott vendégek voltak. A szelíd lelkű főpásztor Felséges Urunkért és az Uralkodó házáért kezdvén a borospohár elköszöntését, nyájasságával az egész gyülekezetbe vidámságot öntött, mely utóbb Tejfelessy helybeli plébános úr a jelen, és távol lévőknek rangjukhoz képest folytatta az egészség ivást. Jelen voltak pedig a nemes vármegye részéről a járásbeli tisztviselő urak, több úri nemes személyek, a helybeli tiszteletes evangélikus prédikátorok, kik mindnyájan örmérezésekkel eltelve részesültek Őexcelenciájának az érseknek nyájas leereszkedésében. Ebéd után Őexcelenciája mozsarak durrogása között ismét a bevezető lovagok, és több urak által kísértetve éjszakára Vadkertre ment.”²⁴

Az elkészült templom harangtornyának órái csak később, egy nagylelkű felajánlás következtében, 1888-ban kerültek fel, Argauer Ferenc helyi iparos mester adományából, aki 1904-ben a temető²⁵ ravatalozókápolnáját is felépíttette, amelybe később őt magát is temet-

20 Uo. A levél csak decemberben kerülhetett a címzetthez, erről árulkodik az iktatási dátum.

21 Szintén ekkor, 1774-ben határoztak arról a kiskőrösi esküdtek, hogy a plébános részére lakot és parókiát építenek. In: *Suba* i. m. 51.

22 Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár, I. 1. b. Kiskőrös feudális kori vegyes iratok 1824–1825. ée. Áts munkáról kimutatás azon templomnak és toronynak, mely Kis-Kőrösön újonnan építtetik...

23 Az érsek saját közlése egy 1831-es decretum alapján. KFL Kiskőrösi plébánia iratai, 1880 előtti vegyes iratok csomója.

24 *Hazai és Külföldi Tudósítások* 1827. július–december (1–52. szám) 1827. 10. 27. 265–266.

25 A temetőt az 1850-es években hasítja ki a közösség a határból.

ték. A felajánló egyetlen feltétele az volt, hogy a továbbiakban a községnek kell vállalnia az órák karbantartási munkálatait. A toronyban található szöveg emlékeztet a nem mindennapi eseményre: *„Ezen toronyóra Argauer Ferenc úr nagylelkű ajándéka a kiskőrösi Rom. Kath. templom számára főtisztelendő Drach Antal plébános úr idejében, készítette Nározsny Béla toronyórás, Budapest, 1888.”* A következő évben a bejárat előtt a gyülekezet keresztet állított, az egyháznak forrása nem lévén, a hívek adományaiból. A maga 33 méteres hosszúságával és 12,25 méteres szélességével a templomépület egészen 1931-ig megőrizte eredeti alakját, ekkor bővítette ki az egyház a kereszthajó megépítésével.

Ekkorra ugyanis a hívek száma oly mértékben növekedett meg, hogy a templom már nem volt képes befogadni a sokaságot, ezért a kiskőrösi katolikus közösség, 1921-től már plébániai ranggal, a kultuszminisztérium vallási és tanulmányi alapjához fordult segítségért. Tették ezt éppen időben, még a gazdasági válság kiteljesedése előtt, így a támogatás szerencsére nem maradt el. A hónapokig tartó egyeztetések és tervezések után 1931. március 28-án dr. Madarász István apát vezetésével, a térség képviselője, Meskó Zoltán közbenjárására delegáció érkezett a részletek megvitatására. A megállapodás értelmében Petrovác Gyula építész-mérnök tervei alapján igen hamar hozzáfogtak az építkezés lebonyolításához.²⁶ A gyorsan végrehajtott kivitelezési munkálatok miatt a felszentelő szentmisét még ugyanebben az évben, december 20-án megtartották. Dél előtt 9 órakor gróf Zichy Gyula kalocsai érsek érkezett meg kíséretével, akiket a járási vezető, Melczer Gyula mellett Borsay István plébános, a katolikus hívek nevében dr. Fék András és Baksa György fogadtak, a templom belsejét pedig az Oltáregyesület és a Szociális Misszió Társulat nőtagjai díszítették fel. A szertartás során a főpásztor először a külső falakat áldotta meg, majd a templom belseje következett, csak ezután mutatta be a szentmisét. A bejárat előtt a tornyot lobogókkal vonták be, elé diadalkaput állítottak, az oltárhoz vezető úton a cserkészek, a leventék és a tűzoltóság álltak dízsorfalat. A szentelés végeztével a plébánián tartott fogadást Borsay István a díszvendégek tiszteletére, amely után az érsek és kísérete hazaindultak. Az egykorú tudósítás szerint *„évtizedek peregnek le, nemzedékek tűnnek el, míg megéri a földi halandó, hogy a Mindenható dicsőítésére emelt hajlék felszentelésének tanúja legyen. A kiskőrösi templomszentelés felejthetetlen emléke marad a most élő generációnak.”*²⁷

Ezzel a rangos eseménnyel azonban még nem ért véget a templom újabb kori megszépülésének története. 1943-ban elkészült a máig működő két manuális Angster-orgona, valamint szintén ekkor érkezett Karol Malczyk és Pawlik Milada, a náci megszállás elől menekülő lengyel házaspár, akik az országban összesen öt templomot festettek ki. Kiskőrösön időzve elkészítették a belső tér faliképeit. Külön érdekessége ezeknek a ma is meglévő szekciónak, hogy a művész modellnek az akkor élő, egyszerű kiskőrösi katolikus híveket kérte fel, a felnőttekről a bibliai személyeket, a hittanra járó gyermekekről pedig az angyalok arcképeit mintázta.

Turán István

26 MTI Napi hírek, 1931. márc. 28.

27 Kiskőrös és Járása, 1931. dec. 26.

A „lőcsei fehér asszony” születése

Korponay Jánosné született Géczy Julianna életéről és haláláról már több monográfia, valamint számos egyéb publikáció látott napvilágot. Ennek ellenére a hazai történetírás még adós a Győrben, 1714. szeptember 25-én kivégzett asszony születési adataival. A legfrissebb és legteljesebb életrajza – amelyben a korábbi kutatási eredmények mind visszaköszönnek – és a legújabb magyar életrajzi lexikon ugyanis csak annyit közöl, hogy Géczy Julianna garamszegi Géczy Zsigmond és osgyáni Bakos Judit gyermekeként, a Hont vármegyei Osgyánban (ma a szlovákiai Ožďany), 1680 körül látta meg a napvilágot.¹ Ezen hiányos születési adatok indítottak arra, hogy megpróbáljam felkutatni a „lőcsei fehér asszony” – mely megnevezés Jókai Mór 1884-ben megalkotott regényének a címéből lehet ismerős a számkra – születésének legautentikusabb korabeli forrását, azaz a keresztelési anyakönyvi bejegyzését.

Mint fentebb már említettem, a szakirodalmi források szerint Géczy Julianna Osgyánban, 1680 körül született. Igen ám, de az osgyáni római katolikus anyakönyveket csak 1745-ben, az evangélikus matrikulákat pedig csak 1767-ben kezdeték el vezetni. Barna Attila írja monográfiájában, hogy „Közelebbi születési dátummal egyelőre nem rendelkezünk, annak ellenére, hogy a Betléri Múzeum munkatársai komoly kutatásokat végeztek a környékbeli egyházi anyakönyvekben.”² De mi van akkor, ha a „lőcsei fehér asszony” nem is Osgyánban, hanem valahol máshol látta meg a napvilágot? Könnyen elképzelhető például, hogy Julianna a Géczy család ősi fészkeben, a Zólyom vármegyei Garamszegen (ma a szlovákiai Hronsek) jött a világra. Sajnos azonban ennek a községnek sincsenek anyakönyvei ezekből az időkből. Ezután arra gondoltam, hogy talán a Garamszeghez közeli megyeszékhelyen, nevezetesen Besztercebányán (ma szlovákiai a Banská Bystrica) látta meg a napvilágot a „lőcsei fehér asszony”. És lőn igazam, mivel a besztercebányai római katolikus egyház matrikuláiban – amelyek jelenleg a Besztercebányai Állami Levéltár (Štátny archív v Banskej Bystrici) őrizetében vannak – megtaláltam a keresett bejegyzést.³ E kútfő az alábbi táblázatban olvasható adatokat tartalmazza.

Korponay Jánosné született Géczy Julianna 1706-ban

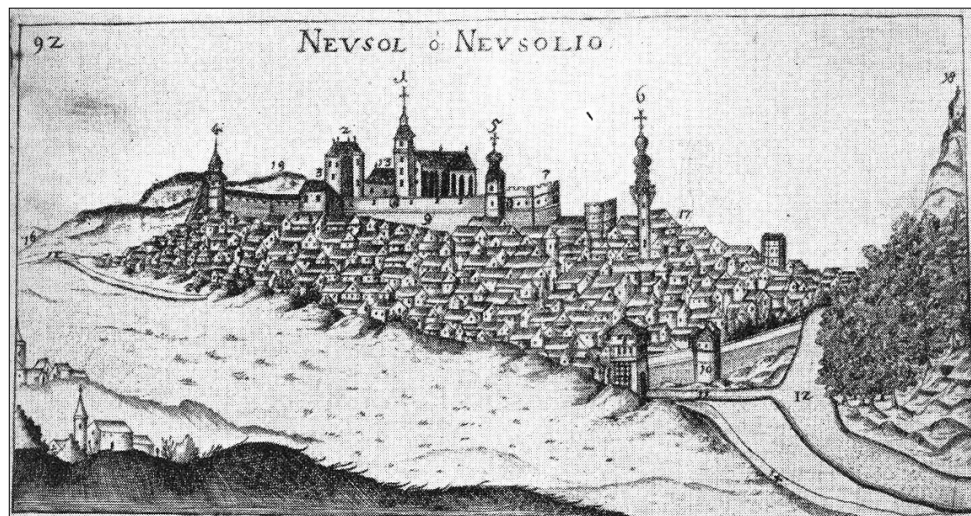
26 Augus[ti] [1677]	Juliana	Sigismundus Geczj, Eva	Gene[rosus] D[ominus] Georgius Radvanskj, D[ominus] Joannes Rotth, Catharina Mervald, Ephfrosina Sudj	P[ater] Petrus Stanko
---------------------	---------	------------------------	---	-----------------------

1 Barna Attila: Lőcsei fehér asszony. Legenda és valóság. Győr, 2014. 6.; Új Magyar Életrajzi Lexikon. III. köt. Főszerk.: Markó László. Budapest, 2002. 1098.

2 Barna i. m. 6.

3 Štátny archív v Banskej Bystrici (a továbbiakban: SABB). Zbierka cirkevných matrík. Inv. č. 34. Rímsko-katolícky farský úrad Banská Bystrica. Matrika narodených a sobášnych. 1676–1704. Str. 27.

Azaz, 1677. augusztus 26-án nyerte el a keresztség szentségét Géczy Zsigmond és Éva lánya, Julianna. A keresztszülei nemzetes Radvánszky György úr, Róth János úr, Mervald Katalin és Südy Eufrozina voltak. A keresztség szentségét pedig Stankó Péter (jezsuita)⁴ atya szolgáltatta ki. És mit kell tudnunk ezen dokumentummal kapcsolatban? Nos, a következőket.

Besztercebánya 1676-ban

1. Az édesapa családnevének a második betűje fölött egy paca található. Így, azt olvashatjuk Geczy-nek, Géczy-nek, Goczy-nak, vagy éppen Göczy-nek is. Szerencsénkre azonban a besztercebányai római katolikus matrikulákban megtalálható Géczy Zsigmond és Éva egy másik gyermekének, az 1679. január 31-én megkeresztelt ifjabb Zsigmondnak – akinek szintén Radvánszky György volt a keresztapja – a keresztelési bejegyzése, melyben egyértelműen a „Géczi” vezetéknev szerepel.⁵ (Amúgy, a családnevek végén szereplő „y”-nak akkoriban még nem volt akkora „jelentősége”, mint később, a XIX–XX. században. A nemesi famíliák neveit írták így is, úgy is. Lásd például a keresztapát, aki Julianna anyakönyvi bejegyzésében mint Radvánszky, azaz Radvánszky György; ifjabb Zsigmond esetében viszont mint Radvánszki György szerepel.)

2. A keresztszülőkről a következőket lehet tudni. Radványi Radvánszky György Zólyom vármegyei nagybirtokos volt, akit 1687-ben a Caraffa-féle eperjesi vértörvényszék halálra kínoztatott, majd – már holtában – lefejeztetett és felnagyeltetett.⁶ (Tehát, őt is kivégezték, mint a keresztlányát!) Királyfalvi Róth Jánost, a későbbi zólyomi alispánt, szintén az eperjesi vértörvényszék megkínzottjai, igaz, ki nem végzettjei közt tartja számom a történettudomány.⁷ A besztercebányai patrícius családból származó Mervald Katalin pedig

4 Kádár Zsófia–Kiss Beáta–Póka Ágnes: A Nagyszombati Egyetem Teológiai Karának hallgatósága 1635–1773. Budapest, 2011. 86.

5 SABB. Zbierka cirkevných matrik. Inv. č. 34. Rímsko-katolícky farský úrad Banská Bystrica. Matrika narodených a sobášnych. 1676–1704. Str. 37.

6 Új Magyar Életrajzi Lexikon. V. köt. Főszerk.: Markó László. Budapest, 2004. 558.

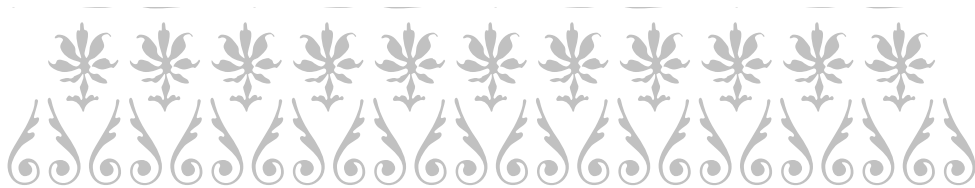
7 Heckenast Gusztáv: Ki kicsoda a Rákóczi-szabadságharcban? Életrajzi adattár. Budapest, 2005. 367.

micsinyei Beniczky Tamás zólyomi alispán felesége volt.⁸ (Südy Eufrozínáról sajnos nem sikerült semmilyen adatot fellelnem.) Arra nézve tehát, hogy a dokumentum valóban a „*lőcsei fehér asszony*” keresztelési bejegyzése, fontos bizonyíték a keresztszülők társadalmi pozíciója, nemesi jogállása, illetve az a tény is, amely szerint nevezettek famíliái rokonságban, „atyafiságos viszonyban” álltak a garamszeghi Géczy családdal.⁹

3. Mindenképpen említésre méltó adalék még, hogy az összes, Korponayné Géczy Juliannával kapcsolatos publikációban az édesanya neve osgyáni Bakos Juditként van feltüntetve. A keresztelési anyakönyvi bejegyzésben azonban az Éva név szerepel. Mi lehet ennek az oka, az nem egyértelmű. Lehetséges, hogy elírás történt, de ennek ellentmondani látszik az a tény, amely szerint az 1679-ben született Zsigmond nevű öccsének szintén Éva volt az édesanyja.¹⁰ Lehetséges, hogy Bakos Juditnak több keresztnéve volt, azaz hívhatták Judit-Évának, vagy Éva-Juditnak. Az osgyáni Bakos famíliának – Nagy Iván által – az 1850-es években összeállított családfáján, az 1666-ban elhunyt Bakos Gábor várkapitánynak és három feleségének (Bornemissza Máriának, Kökönyesdy Borbálának és Perényi Juditnak) összesen hét gyermeke van feltüntetve, úgymint István, Borbála (Marjássy Imréné), Mária (Vér Ferencné), Zsuzsa (Wesselényi Lászlóné), Mózes, Éva és Judit.¹¹ Forgon Mihály – Gömör-Kishont vármegye nemesi családjairól – 1909-ben megjelent monográfiájában azonban nem szerepel az Éva nevű lány, csak Borbála (Máriássy Imréné), Zsuzsanna (gróf Wesselényi Lászlóné, majd Fáy Andrásné) és Judit (Géczy Zsigmondné).¹² Egy jóval frissebb publikációban, Bodnár Tamás 2008-ban megjelent tanulmányában, pedig Bakos Gábornak három lányáról, Zsuzsannáról (gróf Wesselényi Lászlónéról), Juditról (Géczy Zsigmondnérol) és Borbáláról (Máriássy Imrénéről) történik említés.¹³ Bakos Éva neve tehát a XX–XXI. századra „elkallódott”. Ezen tényre alapozva, nagyon is valószínűnek tartom, hogy osgyáni Bakos Judit és osgyáni Bakos Éva egyazon személy volt, két keresztnévvel.

Konklúzió: Komonkai Korponay Jánosné született garamszeghi Géczy Julianna – szerény véleményem szerint – Besztercebányán, 1677. augusztus 26-án nyerte el a keresztség szentségét. A világra jötté pedig vagy ugyanezen a napon, vagy – a gyakori gyermekhalálozás miatt – egy, maximum két nappal korábban történhetett a zólyomi megyeszékhelyen.

Merényi-Metzger Gábor

8 Divald Kornél: A renaissance építészet Zólyom vármegyében. Művészet, 1911. 1. sz. 33.

9 Géczy Endre Jenő: A Felsőgéczi, Garamszeghi és Farkasfalvi Géczy család. Levéltárosok Lapja, 1916. 1–2. sz. 14–18.; Nagy Iván: Magyarország családai címerekkel és nemzékrendi táblákkal. IV. köt. Pest, 1858. 343–350.; Radvánszky László: A Radvánszky család története 1738-ig. Sajókaza, 1905.; etc.

10 SABB. Zbierka cirkevných matiek. Inv. č. 34. Rímsko-katolícky farský úrad Banská Bystrica. Matrika narodených a sobášnych. 1676–1704. Str. 37.

11 Nagy Iván: Magyarország családai címerekkel és nemzékrendi táblákkal. I. köt. Pest, 1857. 105.

12 Forgon Mihály: Gömör-Kishont vármegye nemesi családjai. I. köt. Kolozsvár, 1909. 60.

13 Bodnár Tamás: Topográfiai és genealógiai kapcsolatok a kora újkori vég Szendrő városában. A Hermann Ottó Múzeum Évkönyve. XLVII. köt. Miskolc, 2008. 330.

Véres bíróválasztás Sáriban

A magyar történelem legfényesebb lapjai tanúsítják, hogy a Kárpát-medencében mindig megbecsült dolog volt a szabadság, annak minden fajtája és típusa. A mintaadó helytállások egy részének azonban a feledés jutott osztályrészül, kihullottak a közösségi emlékezet rostáján. Jó példa erre Sári község¹ 1896. december 17-i bíróválasztása, amelyet a csendőrök sortüze zárt le.

A feledés folyamatában meghatározó szerepet játszott a korabeli sajtó, hiszen a lapok túlnyomó többsége egész egyszerűen elhallgatta az akkori hatalom számára kínos incidenst. A ritka kivételek közé tartozik a *Budapesti Hírlap*, amely ugyan a sokadik oldalán, apró betűkkel és az áldozatok nevének feltüntetése nélkül, de az 1896. december 20-i számában hírt adott a Pest megyei község erőszakba torkolló választásáról. A beszámolóból az is kiderül, hogy Tiszakerecs Bereg megyei faluban szintén hasonló eseményre került sor, egy halálos áldozattal. A Sáriban történeteket részletesen megismerhetjük:

„Sáriban december 17-én volt a bíróválasztás. A község választótöbbsége az eddigi bíróval szemben egy másik, jómódú gazdát óhajtott bírónak. Halász Jenő helyettes főszolgabíró a választás reggelén négy csendőrrel a községházában megjelenván, a szobába csak alig néhány embert bocsátott be, azokat tudniillik, akikről tudta, hogy nem fognak neki ellenszegülni. A választók nagy többsége pedig jelöltjükkel az udvaron szorongott. Benn a teremben a főszolgabíró három jelöltet jelölt: a régi bírót, s más két embert, akiknek előre megmondta, hogy le kell mondaniok. Úgy is történt; az utóbbi két jelölt lemondott s ekkor Halász főszolgabíró a régi bírót kikiáltotta újonnan megválasztott bírónak. A teremben levők hallgatva fogadták ezt az eredményt, az udvaron türelmetlenkedő nép azonban tiltakozott az ilyen választás ellen, s berontott a községházába. Lärmázva és fenyegetőzve tiltakoztak a kinevezés ellen. Hasztalan volt a csendőrök minden igyekevése, hogy a háborgó sokaságot lecsendesítsék: a nép haragja annyira fenyegetővé vált Halász főszolgabíróra, hogy az ablakon át volt kénytelen menekülni. A főszolgabíró futása csak fokozta a nép dühét s az egyik ember izgatottságában rátámadt a csendőrszervezőre s kezét emelt rá. A csendőrök ekkor a szobában összeszorult tömegbe löttek: két ember azonnal meghalt, kettő haldoklik s négy szintén súlyosan megsérült. Fölösleges volt, hogy a csendőrök másodszor is löjenek, mert a nép egymást tiporva menekült ki a községházból. A községben azóta folytonosan csendőrök vannak: a nép csöndesen viseli magát. A vizsgálatot az ócsai járásbíró és Zaudegiascomi-Marczer Károly dr. csendőrségi hadbíró vezeti.”²

A *Pesti Napló* 8 nappal későbbi rövid híre szerint a helyszínen kilenc képviselő-testületi tagot azonnal letartóztattak, de az ócsai bíróság szabadon engedte őket, míg a halálos áldozatok száma négy főre nőtt.³

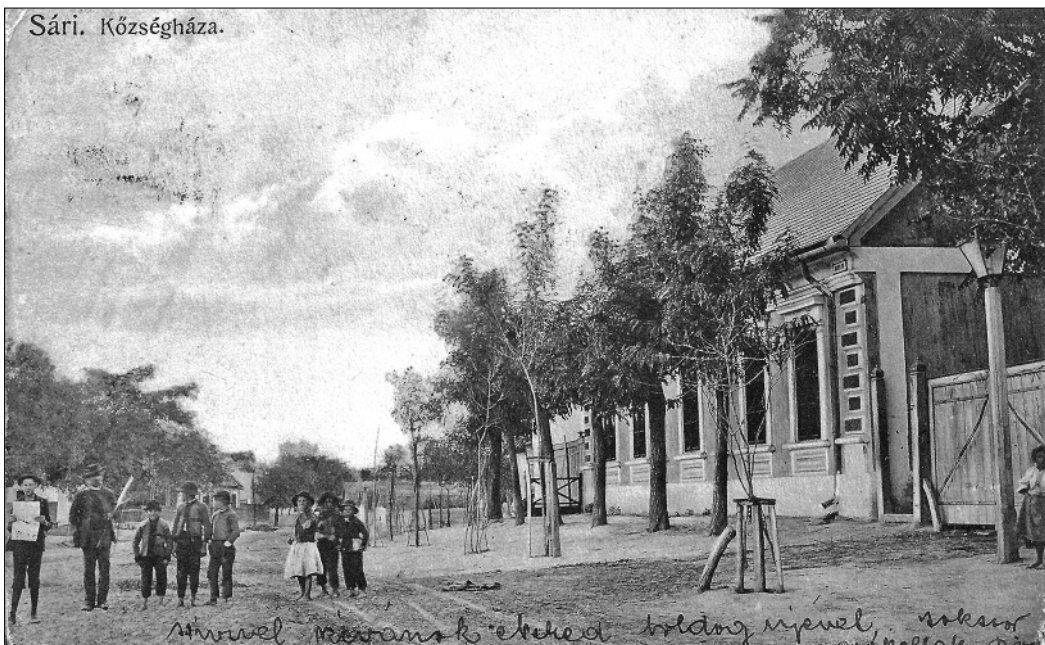
Pest vármegye közgyűlése 1897. januári ülésén fél napig foglalkozott a véres bíróválasztással, amelyről a legrészletesebben ismét a *Budapesti Hírlap* tudósított, négy leterített ember említésével.⁴ A hozzászólók többsége Halász Jenő főszolgabíró ellen fegyelmi eljárás indítását követelte, elítélő véleményüket hangoztatva. Halász Jenő azzal védekezett, hogy ő szocialistát nem jelölhetett. Úgy gondolta, hogy távozása után a nép nyugodtabb lesz.

1 Ma a Pest megyei Dabas városának része, 1966-ig önálló település, szlovák népességgel.

2 Két véres bíróválasztás. *Budapesti Hírlap* 1896. december 20. 7.

3 A sári bíróválasztás. *Pesti Napló* 1896. december 28. 5.

4 Pestmegye közgyűlése. *Budapesti Hírlap* 1897. január 12. 10.

A sári községháza egy XX. század eleji képeslapon (Kohut Adolf kiadása)

A megye vezető tisztségviselői a főszolgabíró mellett érveltek. A helyzet megoldásaként, egy kompromisszumos javaslat hatására végül maga Halász Jenő kérte a fegyelmi eljárás indítását. Az 1897 áprilisában befejeződő vizsgálat a főszolgabírót érdemben elmarasztaló intézkedés nélkül zárult.⁵ Az eset a Magyarországi Szociáldemokrata Párt ötödik kongresszusán is szerepelt, három halott név nélküli említésével.⁶

Hosszas nyomozás után, a véres eseményeket követően közel két évvel később, 1898 novemberében a Pestvidéki Törvényszék 28 választót hatóság elleni erőszakkal vádolt meg.⁷ A több napig elhúzódó tárgyalásra 38 tanút idéztek be Sáriból. A jogerős ítélet végül 1899 májusában született meg, amelyben a fölbujtónak tekintett Mráz Pált és Janicsák Istvánt két-két hónapi, Újvári Istvánt, Újvári Jánost és Garajszki Józsefet hat-hat heti, a többi vádlottat pedig nyolc-nyolc napi fogházzal sújtották.⁸ A csendőri túlkapás lehetősége, eljárásuk arányosságának, szabályszerűségének, jogszerűségének vitatása a per során fel sem merült.

A szabad választás jogáért kiálló, s életükkel fizető áldozatok pontos létszámának és neveiknek széles körű megismerésére végül 120 évig, Pásztor Győző kanonoknak a sári plébánia történetét összefoglaló könyvének kiadásáig kellett várni.⁹ A *Halottak anyakönyvéből* idézett adatok szerint 1896. december 17-én a csendőrök két helyi földművest lőttek le. Kosztolányi János 43 évesen vált áldozattá, özvegye: Csernák Apollónia, akivel 20 évig élt házasságban és 5 árva maradt utána. A másik áldozat az 58 éves Petrányi János, akit

⁵ Pestmegye a kvótaemelés ellen. *Pesti Napló* 1897. április 13. 4.

⁶ Különös események. *Népszava* 1897. június 11. 6.

⁷ Véres bíróválasztás. *Budapesti Hírlap* 1898. november 26. 9.

⁸ Véres bíróválasztás. *Budapesti Hírlap* 1899. május 5. 9.

⁹ Pásztor Győző: *A Sári plébánia 300 éve*. Kucsák Könyvkötészet és Nyomda, Vác, 2016. 656.

felesége, Gombár Mária és két árvája gyászolt. Mindössze két nappal később, december 19-én újabb helyi földművessel, a bíróválasztásnál kapott sebeibe belehalt Krigel Pállal nőtt az áldozatok száma. Krigel Pál, Kisziczki Erzsébet férje 34 éves volt, 11 éve élt házasságban és négy árvája maradt.

A történetben negatív szerepet játszó dabasi Halász Jenő (1855. december 7.–1903. augusztus 3.) az események lezárulta után néhány évvel, mindössze a negyvennyolcadik életében elhunyt. Alakját még nyolcesztendőskorában a Vay család házitanítója, Kászonyi Dániel (1813–1886) örököztette meg, aki apja kérésére írni-olvasni, francia és angol nyelvre tanította őt. A *Magyarhon négy korszaka* című kötet szerzője a következőket jegyezte fel tanítványáról: „A kis Jenő élénk gyermek volt, amellettt azonban engedelmes, tanulékony, mindent gyorsan fölfogott. Figyelme nem szóródott szét, jó emlékezőtehetsége és főleg jó kedélye volt és bátor szíve. Hamarosan nagyon megszerettem, és ő is ragaszkodott hozzám. Szabad időmben mindenféle képeket rajzoltam neki, városlátképeket, térképeket, terveket stb., és így játszva veztettem be a tudományba. Hamarosan megtanult olvasni. Egy hónap után már olyan jól írt, hogy tollba mondhattam neki. Így tanulta a földrajzot.” Kászonyi a nyugati demokráciák eszményét tekintette mércének, ezért, ha még módjában állt volna, a Sári bíróválasztásban vállalt diktatórikus magatartásáért – hihetőleg – megfeddte volna egykori tehetséges tanítványát.

Valentyik Ferenc

A bácskai bunyevácok

A törökök uralma Buda 1686. évi felszabadulását követően 1687-ben – a Duna–Tisza közéből való kivonulásával – ért véget. Pusztaságot és elnéptelenedést hagytak maguk után. A hódoltság alatti XVI. században is éltek itt szláv népelemek. „Csávól 1578” összeírásakor 28 fő a családjával. A ma itt élő bunyevácoknak nem ők, hanem a XVII–XVIII. században érkezettek az elődeik. Nagy törzsi nép, akik több szakaszban üldöztetési kényszer és egyéb okok miatt Ferenc-rendi szerzetesek, hadvezérek vezetésével érkeztek jelenlegi lakhelyeikre, miközben többféle népközösségekkel keveredtek (rác, vlah, macedoromán, bosnyák, muzulmán, szerb pravoszláv és kisebb-nagyobb iszlamizált népelemekkel). A bunyevácok ragaszkodása a Ferenc-rendiekhez mind a mai napig megmaradt, akik nemcsak vallási kérdésekben, hanem szellemileg is a vezetőik voltak. A bunyevácok utolsó szervezett csoportja 1687-ben érkezett a Szeged–Szabadka–Baja háromszögbe. Az ország elnéptelenedett vagy ritkán lakott területeire több felől érkezve kezdték új hazájukban a tájformáló termelő munkájukat.

E helyütt nem célok annak a bőséges történeti irodalomnak az interpretálása, amely a bunyevácok eredetkérdését és letelepedésének körülményeit vizsgálja. Ezt megtettem *A magyarországi bunyevác-horvátok története* című, kétnyelvű, 1989-ben megjelent könyvemben. Azóta sem jutottak nyugvópontra a különböző nézetek, de közelednek, illetve újabb adatokkal gazdagodunk.

A könnyebb megértés kedvéért emlitem, hogy a bunyevácok történetét kutató nemzetközi tudományos berkekben három nagy csoportjukat szokták megkülönböztetni, amelyből kettő a Balkánon él: a dalmát és délnyugat-bosznia–hercegovinai, valamint a likai és a

tenger melléki területen. A harmadik pedig a Duna menti, Magyarország déli, bácskai és Budapest környéki területein él.

A világ nagyon széles területén szétszóródva a bunyevácok ugyanannak a népnek azonos nevű és – a távolságok ellenére – még mindig sok közös szokással bíró, igen erős katolikus embercsoportját, a horvát nép részét alkotják. A hazai horvát nemzetiség nyolc etnikai csoportjának egyike. Talán a legnépesebb, akik szórványokban vegyesen lakott településeken, városokban és falvakban élnek. Legnagyobb számban a Duna–Tisza közén Bácskában, Bács-Kiskun megye déli, szerbiai határának mentén. Ez a határ a történelem során többször változott. Metropoliszuk a Sugovica parti Baja város. Létszámukat illetően nagy a bizonytalanság, csak becslést számok vannak. A népszámlálási ívekről a lokális elnevezések (bunyevác, sokác, rác...) hiányoznak.

A bunyevácok – akiket a régi oklevelek hol szlávoknak, rácoknak, hol dalmátoknak neveztek, hol illírekként emelgetnek – a horvátoknak azon etnikai népcsoportja, amelyek tagjai a nyugat-hercegovinai típusú, vagyis *što* hangsúlyrendszerű *í-ző* archaikus nyelvjárást beszélik, és latin betűkkel írnak. Az *í-zéstől* és néhány morfológiai jellegzetességtől eltekintve a bácskai bunyevácok nyelvjárása lényegében az irodalmi állapottal egyezik. Vagyis a horvát, illetve szerb nyelvet beszélik.

Szerbiában a bunyevác önálló nemzetiségként van elismerve. Mi ezt a területet egy néprajzi, kulturális egységnek tekintjük. Testvértelepülések alakultak ki. Rokoni, baráti szálak, természetes kapcsolatok. A két települési körzet mai államközi kapcsolata példaértékű.

Baja városában a rendszerváltás után, 1992-ben magalakult a Bunyevác Túlélők Egyesülete azzal az elsődleges szándékkal, hogy mielőbb önálló legitim nemzetiségként ismertessék el a hazánkban élő bunyevácságot. Kezdeményezésük eddig kétszer is eljutott a parlamenti tárgyalásig, ahol támogatóik is voltak, de nemzetiségkénti elfogadásukhoz nem elegendően. A kisugárzó erejű hazai bunyevácok a helyi Horvát Nemzetiségi Önkormányzatok patronálásával – az ősi földdel való földrajzi kapcsolatok nélkül – immár több száz éves együttélés után is őrzik nyelvüket, gazdag hagyományvilágukat és szerteágazó népi művészetüket. Baján 1979-ben nyílt meg a Bunyevác Tájház.

A horvát származás következetes publikálására, tudatosítására csak a rendszerváltozás után került sor. Addig csak a lokális elnevezés: bunyevác, sokác, rác, szerb volt ismert a köztudatban, a velük együttlakók és az idősebb bunyevácok ma is zömében a lokális elnevezéssel élnek.

Egy kisebbség identitása, léte, létezése szempontjából meghatározó, hogy milyen az anyanyelvének ismereti szintje. Ez nem független a környezetétől és lehetőségeitől. A nemzeti érzés nem születik az emberrel, hanem a társadalmi fejlődéssel együtt járó egyedi vagy társas tulajdonság. Napjainkban is tanúi lehetünk kiválásnak, beolvadásnak, visszaválásnak. Integráció versus asszimiláció nap mint nap zajlik! Vegyes házasság és kettős identitás ma már természetes. Leon Wieseltier amerikai filozófus szerint, ha a szülők szava már feledésbe merült, etnikai identitás még akkor is létezik. A valóság: amíg egy nép hagyományokat ápol, csoportja táncol, énekel, zenél – messzire hallik, hogy még létezik!

A hazai köztudatban még nem eléggé elterjedt, hogy a világ bunyevácsága ismert három nagy csoportjának van egy közös tudományos szellemi műhelye, tudós könyvtára és kiállítóhelye, az egyetlen Bunyevác Múzeum az Adriai-tenger partján, Senj (Zengg) ősi városban, a bunyevácok által ma is lakott régióban. Ez a városi múzeum 1962-ben jött létre és kapott helyet a közmegebecsült egykori Vukasović család palotájában, mely a XV. században épült gótikus stílusban. A város és a múzeum vezetője a helyi bunyevác házaspárja. A sokoldalú gyűjtemény magas színvonalú, szellemi értéke felbecsülhetetlen. Hatáskörébe

elsősorban a város és régiója tartozik. Tárgyaiból említem a bennünket is érintők közül a bunyevácok címerével ellátott színes térképet, amely a bunyevácok három nagy csoportjának fontosabb mozgását, vándorútját mutatja be a XVIII. század végéig. Hitelesen és szemléletesen. A „*Stjepan herceg földjéről*” indult bunyevácok mikor, honnan, hová vándoroltak, pl. a Bácskába. Ott láthatók még a *bunja* néven ismert kőházacsakjuk makettjei, amilyenekben az ősházájukban laktak, a Velebit, Dinara, Svilaja, Chlum hegyvidék körül. A néprajzi részlegben bemutatott szobabelső a vándorlás előtti kort tükrözi.

Egy régi rejtély oldódott meg a XXI. században. Évszázados vitának vetett véget egy báránybőrre írt pápai bulla. Arról tanúskodik, hogy a bácskai bunyevácok a hercegovinai Buna folyó környékéről származnak. Lazar Ivan Krmpotić kandidátus, a vajdasági Györgyén plébános, az Ivan Antunović Intézet igazgatója, a bunyevácok neves kutatója Rómában a Vatikáni Levéltárban bukkant a pápai bullára. Eszerint Matija Dulić a subotikai határörvidéken letelepült dulić törzs kiemelkedő egyénisége idősebb korban, 1773. május 6-án meglátogatta XIV. Kelemen pápát és áldását kérte a bunyevác népre. A bulla mellékletének családfájából derült ki, hogy nevezett apja (Ivan D.) is a Buna partján született. E tájról térkép is igazolta a környéket. A subotikai anyakönyvben már 1687/88 évben szerepel a Dulić név. A legújabb kutatások is ezt támasztják alá, hogy a bunyevácok minden közössége szakaszosan, de kizárólag a hercegovinai Vilojetből indult útnak a hús vizű Buna forrás mellől. Ezt megerősíti a nyelvük is.

A II. világháború után a körülmények kedvezően hatottak a bunyevácok számára. A fejlett identitástudattal rendelkező, antifasiszta beállítású bunyevácok a népmozgalomból kinőtt Magyarországi Szlovákok Antifasiszta Frontjába tömörültek. Helyet követeltek a néphatalom kiépítéséből. Megszervezték önálló iskolájukat. Jugoszláviával jó viszonyt alakítottak. A kezdeti jó légkört hamar megzavarta az 1948 nyarán a Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodájának Jugoszláviával kapcsolatos határozata. Tito „*láncos kutya*” lett... Ettől kezdve a bunyevácokkal szemben is hátrányos megkülönböztetéseknek lehetünk tanúi. Nem beszélve a személyi kultusz éveiről. Ez a félelem nem múlt el nyomtalanul.

A pártállam idején bunyevác lokális nevük helyett *délszlávok* elnevezést kaptak. Ez a politikai jellegű szóhasználat lett a hivatalos. Intézményekre is ez vonatkozott. A hazai horvátok, szerbek, szlovének és azok etnikai lokális csoportjai kapták ezt a nevet. Érdekképviselői szervezetük is közös volt: a Magyarországi Délszlávok Demokratikus Szövetsége. Hetilapjuk is közös volt. Iskoláik is a *délszláv* elnevezést kapták, de ki-ki a saját nemzetiségi nyelvét oktatta. Sajnos az órarendben is a *délszláv* óra szerepelt. Pedig ilyen nyelv nincs is! A legszomorúbb az volt, hogy az etnikum lokális nyelvét megtiltották! Ezen a tájnyelven sehol semmi nem jelenhetett meg. Mindez a rendszerváltozásig így maradt. A köztudatban ezeket a félreértéseket magyaráztatni kellett. A hazánkban élő délszlávok nem egységes nép, különböző idők óta itt lakó, egymástól elszigetelt népcsoportok, nemzetiségek összessége.

A Magyarországi Délszlávok Demokratikus Szövetsége mint a hazai horvát, szerb, szlovén nemzetiség érdekképviselői szervezete 1986. november 11-én döntött egy jubileumi ünnepség megrendezéséről. Ennek szellemében került sor országosan először a bunyevácok magyar földön való letelepedésének 300. éves emlékidéző találkozóra. Az országos találkozót az MDDSZ (DSJS) Délszláv Szövetség és a Bács-Kiskun Megyei Tanács közösen rendezte meg Budapesten 1987. március 8-án a Vígyszínházban. A pártállam vezetői képviselőjében több emlékbeszédre került sor, amely után magas szintű díszelőadás következett.

Ezután került sor a vidéki ünnepségekre városokban és falukban az érdekelt nemzeti-önkormányzatok szervezésében. Annak keretében kétnyelvű emléktáblákat avattak

a város-, illetve községháza épületein elhelyezve. Külön kérésre a települést jelző magyar felírású tábla mellé anyanyelven írt táblát is elhelyezett ez útfenntartó vállalat.

A jubileum alkalmával több írás, kiadvány is megjelent. Több helyen színvonalas kiállítást rendeztek. Az amatőr fesztivál díját kapta Pécs városában a Csávolyon készült *Bunyevacok* című 37 perces kisfilm, Katits Kálmán tanár műve.

A bunyevácok történetéről tartott szimpóziumra Katymár községben került sor neves előadókkal 1987. május 1-jén. Az ünnepség záró gálaestjére Csávol községben került sor 1987. szeptember 3-án.

A rendszerváltozáskor a három szláv nemzetiség szétvált és azóta külön önálló nemzetiségként él és működik. Hatás nélkül semmi sem maradt. Bács-Kiskun megyében ma csak egy körzeti horvát nyelvű diákotthonos általános iskola működik – a bácskai sokácok által is lakott (a bunyevácoktól csak a szembetűnő női népviseletükben különböző) Hercegszántón.

A XXI. században, a rendszerváltozás után sem maradtak el a megemlékezések. Ezek mindig a kitüntetett pillanatai az időnek. Kifejezik, hogy mennyire fontosak a mának az elődök és az általuk teremtett értékek. Ünneplők és ünnepeltek együtt ölelik át a múltat, osztják a fájót és hálával gondolnak a jóra, tisztelettel hajtanak fejet a már örökre hiányzók emléke előtt.

A Magyarországi Horvát Szövetség Bács-Kiskun Megyei Szervezete és a Bács-Kiskun Megyei Horvát Kisebbségi Önkormányzat 2008. május 31-én Baján tartotta a bácskai bunyevác horvátok utolsó letelepedésének 320. évfordulójának tiszteletére *Az évszázadok ereje és ellenállóképessége* című rendezvényét. Az emlékülés védnökei Szili Katalin, az Országgyűlés elnöke, Luka Bebič, a Horvát Sabor elnöke voltak. Ekkor határozták el, hogy a magyarországi horvát-bunyevácok nevében Baja Város Horvát Nemzetiségi Önkormányzata „szimbolikus bölcsőjüknél” horvát nyelvű emléktáblát helyez el. Erre a 2009. évi međugorjei zarándoklattal egybekötve került sor. A csermelyként indult Buna folyó által átszelt ősi városban, Blagaj rk. templomfalánál avatták fel és koszorúzták meg az emlékjelet. A márványtábla szövege magyarul nyersfordításban: „A történelem viharai rég eltávolítottak bennünket a Buna folyótól, a köves Hercegovinától, elődeink hazájától. A messzi bácskai rónaságról térünk vissza gyökereinkhez az emlékezés szándékával.”

A 330 éves ünnepi emlékidéző országos találkozóra szintén a fenti szövetség szervezésében került sor a bajai Városháza dísztermében 2016. november 12-én. E rendezvény után került sor régiókban az érdekelt településeken a megemlékező találkozókra az illetékes helyi Horvát Nemzetiségi Önkormányzatok szervezésével. A rendezvénysorozat záró találkozására az ősi földön kerül sor Baja Város Horvát Nemzetiségi Önkormányzat szervezésében a Međugorjébe tett zarándokút keretén belül, kis kerülővel a Buna folyó forrásánál lévő Blagajban elhelyezett horvát nyelvű emléktábla megkoszorúzásával.

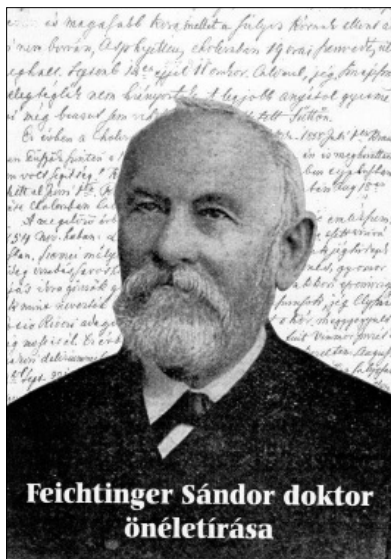
Elmondhatjuk, hogy ma adottak a lehetőségek nyugodt munkánkhoz. Egymás kölcsönös tisztelete, elfogadása alapvető értékként jelenik meg a mindennapjainkban. A sors megtanította az embereket a tolerancia jegyében élni. Bartók szerint: „... a népek képesek együtt élni és még ha előítélet mozgatja is néha gondolatainkat, nem acsarkodás, nem mások iránti gyűlölség a mozgó rugója, népek közötti gyűlölséget mindig kormányok, uralmon lévők szítanak”.

A bunyevác mindig Magyarországot tekintette hazájának, sorsa összefonódott a magyarság sorsával és sohasem akart az ország testéből kiszakadni – szülőföldje Magyarország!

Mándics Mihály

Feichtinger Sándor, Esztergom jótevője*

Feichtinger Sándor nem volt tanár, mégis igen jelentős az a tevékenység, amelyet Esztergomban a nevelésért, az oktatásért folytatott. Különböző mértékben, de munkálkodott szinte minden szintjén: a kisdedóvástól a papnevelésig. Pedagógiai szervezőmunkája szorosán összefonódott sokrétű közéleti tevékenységével.

*Esztergom jótevőjének arcképe
önéletrajzának borítólapján*

A KISDEDÓVÁS SZOLGÁLATÁBAN

1863-ban nyílt meg Esztergom szabad királyi város óvodája. Kezdeményezői között három, a városban fontos szerepet játszó személyt találunk: Malina Jánost, Pongrácz Lajost és Feichtinger Sándort.

Malina János a Takarékpénztár igazgatóságának a tagja, titkára volt 1859 –től haláláig. Az a hír járta róla a városban, hogy hajdan Kossuth Lajossal együtt volt országgyűlési tudósító. Városi tanácsosként 1851-ben a kórház igazgatói feladatait is ő látta el. 1863-tól az 1837-ben megnyílt Kaszinó igazgatója, s Feichtinger Sándorral a reáliskola bővítésén, felszerelésén is tevékenykedett.

Nem kevésbé érdekes Feichtinger másik társa, Pongrácz Lajos sem, akit egyszerűen „Pongrátz szerkesztő”-nek nevez emlékirataiban. 1861-ben telepedett le egy időre városunkban, hogy gyermekeit az itteni iskolákban neveltesse. 1863 januárjában szerkesztette és kiadta az *Esztergomi Újságot*. Rövidesen azonban visszatért Hont vármegyébe, ahol szintén kiemelkedett egyesületi és kulturális szervezőtevékenységével. Megválasztották Hont vármegye főjegyzőjének, majd 1881-től a megye alispánja volt.

A kezdeményezők elsődleges feladata az volt, hogy híveket szerezzenek az óvoda ügyének. A szervezőmunkát 1863 márciusában kezdte Feichtinger Sándor, s május 6-án megalakult a Kisdedóvó Társulat 40 alapító taggal, s 330 részvényessel. A hatékony munka eredményeként november 15-én Scitovszky János már fel is avatta a kisdedóvót.

Feichtinger komoly szerepet vállalt az óvoda helyének kiválasztásában, az úgynevezett Kakass-ház megszerzésében, ahol ma a belvárosi óvoda is működik. A ház tulajdonosa, Kakass Ferenc annak a Takarékpénztárnak a tisztviselője, pénztárosa volt 35 éven át, amelynek a létrehozásában szintén kiemelkedő szerepe volt Feichtingernek. Kakass városi tanácsnok – aki városkapitánya és nemzetőr-alkapitánya is volt Esztergomnak – háza eladása után a Takarékpénztár épületébe költözött.

* E cikk előadásként az Esztergom Város Önkormányzata és az Esztergom Barátainak Egyesülete által 2017. szeptember 23-án megtartott szimpóziumon hangzott el. A szerző forrása *Feichtinger Sándor doktor önéletírása* (a sajtó alá rendezést szakmailag irányította: Szállási Árpád, a szöveget gondozta: Gazda István. Magyar Tudománytörténeti Intézet, Piliscsaba, 2005) volt. Esztergom jótevőjének arcképét e kötet borítólapjáról vettük át. (A szerk.)

Feichtingert a Kisdedóv Társulat október 11-i közgyűlésén aligazgatónak választotta az igazgatói funkciót betöltő Kollár István belvárosi plébános mellé. Az elnöki tisztet Zalka János kanonok, az alelnököt Malina János birtokolta.

Azt, hogy milyen jelentős, a város lakosságának szempontjából milyen fontos munkát végeztek a szervezők, azzal tudjuk legjobban szemléltetni, hogy nyitáskor 116 gyermek felügyeletét látták el, s ez a szám 1864 végére 290-re emelkedett.

Mindez arra is rámutat, hogy igen aktív szervezőmunkára volt szükség az óvoda fenntartásához. Rendszeresen rendeztek bálakat, hangversenyeket, kirándulásokat, sorsjátékokat, hogy biztosítsák a működtetéséhez szükséges összeget. Miután kialakult a működés rendje, s biztosnak látszott az anyagi háttér, Feichtinger megvált aligazgatói tisztségétől, s csak az orvosi teendőket látta el a kisdedóvban.

ISKOLASZÉKI TAGSÁG, AZ ELEMI LEÁNYTANODÁÉRT

Áldozatos munkája eredményeként 1869. december 14-én a Katolikus Iskolaszék tagjául választották.

Az iskolaszék tagjaként, valamint a leányiskolai bizottság elnökeként komoly szerepet vállalt a szabad királyi város elemi leányiskolájának bővítésében. A bizottságban 1881-től többek között Ferenczy Jákóval, Marosi Józseffel dolgozott azért, hogy a két osztályból álló iskolát négyosztályossá fejlesszék. Ferenczy Jákó a magyar nyelv és irodalom tanára volt. 1852-ben Szent Benedek-rend esztergomi székházának főnöke és a gimnázium igazgatója lett és volt 1872-ig. 1872-től haláláig rendházfőnök maradt Esztergomban. 1853 és 1872 között szerkesztette a gimnázium évkönyveit. Az igazgatás alól saját kérésére mentették fel. Tudnunk kell róla, hogy jelentős, országosan is elismert irodalomtörténeti és nyelvészeti munkásságot fejtett ki.

Marosi József városszerte ismert vaskereskedő volt, az Arany Kaszához címzett kereskedés tulajdonosa, a Kereskedelmi és Iparbank igazgatója.

A leányiskola harmadik osztályát 1882-ben nyitották meg, a negyedik osztály ünnepélyes megnyitójára 1883. szeptember 5-én került sor, s itt Feichtinger is beszédet mondott.

A REÁLTANODA

Feichtinger Sándor legismertebb és legjelentősebb szervezőtevékenységét a reáltanoda ügyében fejtette ki. Az 1850-es években merült fel a reáliskola megalapításának gondolata azzal a céllal, hogy a polgári fiúk neveltetéséhez hozzájáruljon, hogy ne kelljen őket a családokból túl korán kiszakítva más városokba küldeni. A reáliskola első osztálya 1856-ban nyílt meg. Az intézményt ekkor három osztályra tervezték.

Feichtinger nagy szerepet vállalt a létrehozásához szükséges összeg előteremtésében. Házzról házra járva 4–500 forint körüli összeget szedett össze.

A megalakult reáltanoda fenntartásában 1860-ig a szabad királyi városon kívül részt vettek a testvérvárosok is. Ezt követően azonban a szabad királyi városra maradt a költségek előteremtésének a gondja.

A reáliskolának két igazgatója volt. Az igazgatót a város bízta meg választott képviselői sorából. Feladata volt, hogy anyagi és szellemi érdekeiben képviselje az intézetet Esztergom városa, valamint a nem tanügyi hatóságok előtt. Az igazgató-tanár a tantestület ügyeivel foglalkozott és a tantestület soraiból került ki, s évenkénti váltásban látta el feladatát. Ő tartotta a kapcsolatot a tanügyi hatóságokkal.

A reáliskola város által megbízott igazgatója Kollár István plébános lett, majd őt 1873-ban bekövetkezett haláláig Malina János követte az igazgatói székben. Őt váltotta halála után Feichtinger Sándor. 1873. május 15-én iktatták be hivatalába, ahová Kollár Antal polgármester vezette be, aki szintén részt vett választmányi tagként a Takarékpénztár működésében. Az iskolának ekkor 156 tanulója volt.

Az új igazgató programbeszédében így fogalmazta meg célkitűzéseit: „... a tanintézetnek eddig szerzett méltó fényét fenntartani és növelni, sőt azt bárholnnan fenyegető ártalmas befolyások vagy megtámadások ellen védeni, anyagi és szellemi szükségleteiről folyton gondoskodni, a figyelmet fenntartani, örködni és arra törekedni, hogy minden tanuló rendeltetése céljának a lehetőségig megfeleljen és a tanulmányokban haladást tegyen: szóval a tanintézet érdekeinek előmozdítására mindent megtenni.”

Feichtinger Sándor 1881-től a reáliskola bizottság elnöki tisztét is betöltötte.

Érdemes figyelni arra a tényre, hogy igazgatói munkáját minden fizetség nélkül végezte. Azonnal nekilátott, hogy az iskolát négyosztályossá bővítse. A költségeket ehhez is közadakozásból teremtették meg. Elsősorban az iskolába járó tanulók szülei adakoztak, s mellettük Feichtinger Sándor ismerőseit és barátait nyerte meg s bővítés ügyének. Közöttük számos egyházi személyt találunk: Zalka János győri püspököt, aki esztergomi kanonok volt, s már a kisdédóvó vezetésében is együttműködtek, vagy Jekelfalussy Vince székesfehérvári püspököt, aki az 1820-as években esztergomi káplán volt. A Feichtinger által megnyert adakozók egyike volt Luczenbacher Pál főrendiházi tag, királyi tanácsos. A rokoni kapcsolatokat is felhasználva Tolleé Gyula főkapitányi számvevő, nánai kasznár (felesége Feichtinger Adél) is hozzájárult a reáliskola négyosztályúvá bővítéséhez. Meg kell említenünk, hogy az esztergomi polgárok közül a szülőkön kívül csak Marosi József vaske-reskedő támogatta a fejlesztés ügyét.

Feichtingernek arra is gondja volt, hogy folyamatosan bővítse az iskola szemléltető eszközeit, gazdagítsa a reáliskola múzeumát. Az ő közbenjárására került az 1880/81-es tanévben Simor János ajándékaként az intézménybe Grundl Ignác növénygyűjteménye, amely 28 vastag kötetet tett ki, és rendezője, s négy iskola közötti szétosztója maga Feichtinger volt.

Ő nyerte meg Somogyi Károlyt is az adakozásra, aki nem csupán Szeged városának ajándékozott könyveket, de a reáliskola könyvtárát is több ízben gyarapította.

Emlékiratait olvasva arról is képet kaphatunk, hogy milyen hosszú, szívós küzdelem eredményeként sikerült végül is felállítani a negyedik osztályt, s megszerezni hozzá a testvérvárosok közül Szenttamás és Víziváros támogatását is. Ez utóbbiak szintén az ő közbenjárására nyújtottak segítséget az intézmény működéséhez. Mint ahogy az ő kapcsolatai révén lett az ügy támogatója a prímás és a káptalan is.

Arra sem volt rest, hogy az országgyűlési követ, Pissuth István társaságában személyesen kérje Trefort Ágoston kultuszminisztert arra, hogy segítse állami támogatással a reáliskola működését. Pissuthal rokoni kapcsolatba is kerülnek, mert az ő Izabella nevű lányát vette feleségül ifjabb Feichtinger Sándor.

Pissuth Istvánon kívül Majláth György főispánt, valamint az esztergomi születésű, magas műveltségű Kruplanicz Kálmánt is megnyerte a reáliskola ügyének. Igyekezetüket siker koronázta, mert a kultuszminiszter ellátogatott a reáliskolába, ahol maga az igazgató fogadta, s valószínűleg kedvező tapasztalatokkal távozott, mert 1884-től a reáltanoda állami támogatásban részesült.

Érdemes még a reáliskola kapcsán a tantestületről is megemlékezni. Feichtingernek arra is gondja volt, hogy kiváló tanerők tanítsanak az iskolában. A figyelemre méltó a névsor-

ból csak néhányat emelünk ki: Kaán János, aki kiváló festő és rajztanár volt, s mértani rajzból is vizsgát tett, Bellovits Ferenc zenetanár, aki a reáliskola mellett a tanítóképzőben is tanított, s ő volt a dalárda szervezője, Nemtsák János doktor mennyiségtant, természetant, franciát és olaszt tanított, Obermayer György – aki a Takarékpénztár vezetéséhez tartozott – magyart, németet, történelmet, földrajzot, szépírást tanított. 1860-tól 41 évig tevékenykedett ott, amelyből 16 évig volt igazgató. 1901-ben vonult nyugdíjba. Szmatanay József bölcséleti tárgyakat tanított, az ő helyére került az esztergomi születésű Kőrösy László, aki magyart, németet, történelmet, földrajzot és természetrajzot oktatott, s az ifjúsági és a tanári könyvtár őre volt.

A GIMNÁZIUM

A reáliskola fejlesztése mellett szerepet vállalt abban is, hogy a hatosztályos esztergomi gimnáziumot nyolcosztályossá emeljék. A bencés rendház kibővítésével létrejött a nyolcosztályos gimnázium, s ehhez az ügy szorgalmazásán túl egy arannyal járult hozzá. Ezután az új gimnázium építésének ügyét karolta fel, kezdetektől tagja volt a gimnázium építészeti bizottságának. Az épület elkészültében komoly érdemeket szerzett a Ferenczy Jákót követő igazgató, Fehér Ipoly. Fehér a város által épített gimnázium megvalósításához Kruesz Krizosztom főapáttól és a közoktatási minisztertől is szerzett anyagi támogatást. Érdemeit az esztergomi polgárok arcképének megfestésével honorálták. A képbizottság elnökének Feichtingert választották, aki közadakozásból összegyűjtötte a szükséges összeget és egy Molnár nevű pesti festővel megfestette Fehér Ipoly egész alakos képét a gimnázium díszterme számára.

A SZEMINÁRIUM

Feichtinger Sándor a nevelés és oktatás valamennyi szintjén vállalt kisebb-nagyobb szerepet. A legfelsőbb szintet a papnövelde képviseli, ahol orvosként működött, nemegyszer fizetés nélkül, vagy kevés javadalmazásért. Elsősorban a sebészeti feladatokat látta el ingyenesen.

Az orvosi munka mellett azzal is szolgálta a szemináriumban folyó nevelést, hogy a négy részre osztott Grundl-gyűjtemény egyik része ebbe az intézménybe került.

EGYLETEK, EGYESÜLETEK

Feichtinger Sándor igen gazdag kapcsolatrendszerének csak töredékét vázoltam fel. Zárás-ként kitérek még néhány olyan egyesületre, amelyekben szerepet játszott.

Elsőként az Esztergomi Orvos-Gyógyszerész Egyesületet említeném. Ennek 1896-ban az elnöki tisztét töltötte be, olyan igazgatósági tagok társaságában, mint Mátray Ferenc alelnök, aki ebben az időben járási főorvos volt, Földy Emil orvos, az egyesület titkára, Zsiga Zsigmond gyógyszerész, az egyesület pénztárosa.

Szerepet vállalt az Esztergom Vidéki Gazdasági Egyletben is, amelynek gondolata 1863-ban merült fel egy, a Kaszinóban rendezett gyümölcskiállítás kapcsán, s 1864-ben alakult meg Palkovics Károly elnökletével. Hogy létrehozásában milyen szerepet vállalt Feichtinger, azt nem tudjuk, de arra van adatunk, hogy egy 1884-ben rendezett gazdabál rendezőbizottságában is szerepet vállalt.

1882-ben a Borászati Egylet igazgatósági tagja is volt.

Az Izraelita Betegségélyző Egylet tiszteletbeli tagjául választotta, mert vállalta az izraelita betegek gyógyítását is.

Nem riadt vissza a politikai szerepvállalástól sem. Biztosan tudjuk azt, hogy 1887-ben ő volt a Szabadelvű Párt (Kör) elnöke. Ebben az évben a Három Szerecsenben tartott ülésen országgyűlési képviselőnek Niedermann Pál káptalani ügyészt jelölték. S olyan adatunk is van 1901-ből, amely díszelnökként említi.

* * *

Láthattuk, hogy pedagógiai szervezőmunkájában nagy segítséget kapott azoktól a városi polgároktól, akikkel a Takarékpénztár alapításánál és működésénél együtt tevékenykedett. Ő maga az alapító részvényesek közé tartozott, s kezdetektől, 1844-től 1895-ig választmányi tag volt. 1890 és 1895 között a közgyűlési elnöki feladatokat is ellátta.

1886-ben ebbéli tevékenységét összegezte Reusz József, e szavakkal az Esztergom érdekében kifejtett összes tevékenysége jellemezhető:

„Egyike volt ő azon kevés még élő lelkes polgároknak, kik társulatunk létrejöttén az ifjú kebel tüzével buzgólkodtak, és egyike azoknak, kik társulatunkat mind maig a férfikor higgadt-ságát gazdag tapasztalataikkal egyesítve ápolni, gondozni meg nem szüntek, s így elősegélék, hogy ez intézet oly erőteljes tölggyé izmosodjék, mely a takarékosági szellem ébresztése, a kereskedelem és ipar emelése és a közjótékonyosság terén oly dús galyakat fejlesztett.”

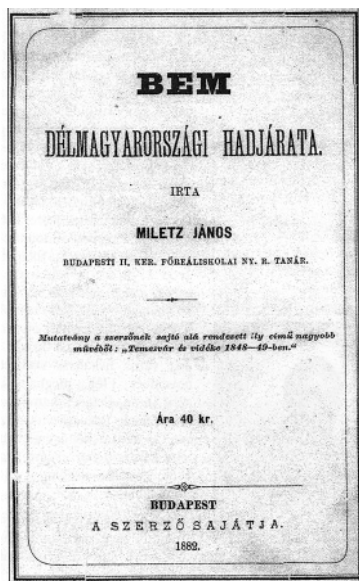
Pifkó Péterné

Miletz János, a sokoldalú tudós

1841 szeptember 8-án született Tápiógyörgyén az a sokoldalú tudós ember, akinek édesapja 1838-tól 1858-ig volt itt kántortanító, s akiről a györgyei *Historia Domus* nagy elismeréssel ír.

Miletz János 1863-ban a kiskunfélegyházi, 1870-ben a verseci gimnázium, 1871-ben a temesvári állami főreáliskola, 1879-ben a pesti II. kerületi katolikus főgimnázium, majd 1880-ban a budai állami főreáliskola tanára lett. Cikkei, tanulmányai elszórtan jelentek meg különböző lapokban, folyóiratokban. A *Történelmi és Régészeti Értesítő*nek 1875–79-ben a szerkesztője is volt. Édesanyja révén Katona József családjával rokonságban volt. A *Bánk bán* szerzőjének öccsénél lakott és a családtól, tudós ember lévén, nagyszámú dokumentumot, levelet, kéziratot kapott. Ezek alapján írta meg 1886-ban a *Katona József családja, élete és ismeretlen munkái* című tanulmányát. Ebben a munkájában számos adatot pontosított, életrajzi tényt módosított, s e művével a Katona-bibliográfia és -filológia egyik alapvető művét hozta létre. E kötete 1886-ban, Hornyánszky Viktor akadémiai könyvtáros nyomdájában készült el.

Bem Délmagyarországi hadjárata című tanulmányát saját költségén adta ki Pesten 1882-ben. E füzet *„Mutatvány a szerzőnek sajtó alá rendezett ily című nagyobb művéből”*, a *Temesvár és vidéke 1848–49-ben* című könyvből. Ebből Szinnyei József könyvtárából került egy példány az Országos Széchényi Könyvtár állományába Szinnyei saját kezű feljegyzésével, aláírásával. A 7. lapon egy kevésbé ismert Petőfi-levelet ismertet Karánsebesből 1849. április 17-i keltezéssel.

Miletz János egyik művének borítólapja

Bem hivatalos jelentésénél még érdekesebb Pe-tőfi Sándor levele, ki mint a táborozásban részt vett szemtanú, élénken, telve humorral, lelkesültséggel, s kedélyességgel írja le az „öreg úr” vaskapui diadalát.

Élénken foglalkoztatta Temesvár története, a magyar történelemben betöltött szerepe, s erről sokat írt, előadásokat tartott. *Gizella első koronás magyar királynő élete* című művét saját költségén jelentette meg 1875-ben Temesvárott. *Somogyiszentgyörgy vára – humoros versezet* című művét Nagykanizsán adta ki 1892-ben.

Történelmi, régészeti, irodalmi ismeretei, széles körű műveltsége alapján megbecsült tanárként tartották számon 1903. február 15-én bekövetkezett haláláig.

Tápiógyörgye büszke szülöttjére, aki élete végéig györgyeinek tartotta magát.

Bihari József

Nécsey József postamester, a régiséggyűjtő és múzeumalapító¹

Bars megye azon megyék közé tartozott, ahol a különféle korszakok emlékeinek kutatása és gyűjtése már az 1870-es években megkezdődött. A múlt emlékei után érdeklődő számos amatőr közül gyűjteményeikkel a verebélyi, majd tildi ügyvéd, Dillesz Sándor, valamint Nécsey József tűntek ki. Míg számos amatőr régész esetében életrajzukkal kapcsolatban csupán elszórt adatokra vagyunk utalva, addig Nécsey Józsefről (1842. augusztus 27.–1929. január 17.) szerencsére elhunytának évében barátja, Kriek Jenő a *Bars* különszámában emlékezett meg.² A személyes benyomásokon túl Kriek a lévőai múzeumba került iratok segítségével mutatta be Nécsey életútját és széles körű tevékenységét Bars megyében.³

Nécsey József régi oszlányi nemesi család sarja volt,⁴ akinek már édesapja – Nécsey János – is szenvedéllyel gyűjtötte a régiségeket, amelyek között füstölő és régi oltárdísz is

¹ A tanulmány elkészítését a Szlovák Tudományos Akadémia és az Európai Unió által támogatott SASPRO 0104/01/03 és a VEGA 2/0072/17 pályázat tette lehetővé.

² Kriek Jenő: Nécsey József (1842. augusztus 27.–1929. január 17). Bars 1929. december 22. Melléklet 1–11.; Nováková, Margáéta: Zberateľ Jozef Nécsey a novú poznatky o vzniku Metského múzea v Leviciach. In: Vráble príspevky k histórii mesta. Vráble, 2015. 80.

³ Kriek i. m. 1–2.

⁴ Kriek i. m. 2.

volt.⁵ Apja részt vett a szabadságharcban, majd hazatérte után gyermekei életútját igyekezett egyengetni. Őt gyermeke között József volt a másodszülött.⁶ A család anyanyelve ugyan német volt, azonban József később a szlovák, majd a magyar nyelvet is elsajátította. Alapfokú iskoláit Oszlányban és Németprónán végezte, majd Privigyén és Nyitrán a piarista gimnázium diákja volt.⁷ Felsőfokú képzésre Selmechányára, a bányászati iskolába küldi apja, ahol szerzett képesítését azonban életében sohasem használta.⁸

A geológiai terepszemlék során azonban a fiatal ember felfigyelt a régészeti leletekre (eszközökre, szerszámokra) és vált ekkor a régmúlt korok emlékeinek szorgalmas archaeológus gyűjtőjévé.⁹ Ezen korai évei azonban még a szakmai útkereséssel telnek, így 1859-ben gyógyszerészgyakornok Trencsénbanban, ahol dr. Keötől botanikát és florisztikát tanult.¹⁰

A gyógyszerész pályának azonban egy baleset vetett véget, amely során a jeges vízbe esve megfázott és lábszugarodást kapott. Hosszas pöstyéni kezelését követően lábra állt, azonban atyja ekkor már a postás pálya irányába fordította. Nécsey 1862. szeptember 16-án sikeres vizsgát tett Pozsonyban, majd több postán dolgozott.¹¹ 1863-ban a Matica által szervezett turócszentmártoni tudományos találkozóra rendelték postatisztnak a szlovák nyelv ismeretének köszönhetően. Itt ismerkedett meg a megye adminisztrátorával, Nemes Albert gróffal és tett szert fontos politikai és tudományos kapcsolatokra.¹² Innen a Pest megyei Izsákra helyezik, ahol megismerkedik későbbi feleségével, Agárdy Ilonával, akit 1866-ban vett el. Itt mélyíti el magyar nyelvi ismereteit, majd rövid komáromi kitérő után vette bérbe 1869-ben a verebélyi postaállomást, ahol közel 44 évig postamesterként működött.¹³

A postamesterség mellett azonban tovább gyarapította a családi hitbizományt és földek bérletével, valamint a postai bevételek segítségével komoly jövedelemre tett szert, amelynek egy részét gyűjteménye gyarapítására fordította. Nécsey gyűjteménye azonban nem kizárólag régészeti leletekből állt, hanem néprajzi tárgyak és képzőművészeti alkotások egyaránt szép számmal voltak benne.¹⁴ Így például egy képvásárlás ügyében Simor érsekkel is felvette a kapcsolatot.¹⁵ Míg azonban a kortárs Dillesz Sándor gyűjteményének jó része, mintegy 1000 lelet az aranyosmaróti múzeum alapját képezte már 1894-ben,¹⁶ addig Nécsey gyűjteménye hosszas küzdelem után csak 1927-ben került Lévára a frissen alapított múzeum törzsanyagaként.¹⁷ Nécsey gyűjteménye ennek köszönhetően fennmaradt, azonban Dilleszé az elmúlt száz év során eltűnt, talán valamely nagyobb múzeumban lappang. Nécsey gyűjtőtevékenysége elsősorban a vármegyében volt ismert, míg nem Dillesz Sándornak,¹⁸ majd Divald Kornélnek köszönhetően országosan ismertségre tett szert.¹⁹

5 Kriek i. m. 3.

6 Kriek i. m. 4.

7 Kriek i. m. 4.; Nováková i. m. 80.

8 Nováková i. m. 80.

9 Kriek i. m. 4.

10 Kriek i. m. 4.

11 Nováková i. m. 80–81.

12 Kriek i. m. 4–5.

13 Kriek i. m. 5–6.; Nováková i. m. 82.

14 Divald Kornél: Bars és Hont vármegyei kutatások. Múzeumi és Könyvtári Értesítő 5. Nr. 2–3. 163–164.

15 Esztergomi Érseki Levéltár, Simor-hagyaték.

16 X. Y.: Alapítvány a vármegye muzeumának. Barsi Ellenőr 13. (1894) Nr. 25. 3.

17 Nováková i. m. 82–84.

18 Dillesz Sándor: Bars vármegye őskora. In: Borovszky Samu: Bars vármegye. Magyarország vármegyéi és városai. Budapest, 1903. 285–292.

19 Divald i. m. 163–164.

A múzeum létrehozásának és saját gyűjteménye ottani elhelyezésének gondolata már az 1890-es években megérlelődött Nécseyben, azonban hiába próbált támogatást nyerni a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségénél, amelynek alacsony költségvetése nem tette lehetővé a múzeum létrehozását és fenntartásának támogatását.²⁰

Gyűjteményének a köz részére történő felajánlásánál szerepet játszott két fiának, Istvánnak és Lászlónak korai halála. István a festőművész, László a művészettörténész pályát választotta magának.²¹ István a zsánerképek festése mellett kiváló illusztrátorként Herman Ottó megbízásából ornitológiai műveket, köztük a Magyarország madarait bemutató köteteket illusztrálta.²² Jelentősek még a lepkerajzai, amelyek azonban a lévai múzeumba kerültek.²³ A néprajz iránt is érdeklődött, így került a Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályára, amelynek rajzolója lett.²⁴ Ezen osztály megbízásából gyűjtőutat is tett Bars megye felső részén, amelynek során szerzett néprajzi tárgyait a múzeumnak ajándékozta.²⁵ Müncheni tanulmányútján szerelmi csalódás miatt öngyilkos lett. László fia művészettörténész lett, majd a Szépművészeti Múzeumban működött, ahol a kutatási területe a quattrocento volt. Nécsey fiai halála után egyre komolyabban próbálkozott gyűjteményének állami kézbe adásával, amelyre azonban csak 1927-ben került sor.²⁶

Nécsey József gyűjteménye, mint arra már utaltunk, nem csupán régészeti leletekből állt, hanem képzőművészeti, iparművészeti és néprajzi tárgyakkal is.²⁷ A gyűjtést már fiatal korában, tanulmányai idején kezdte meg és élete végéig folytatta. A gyűjteményéhez tartozó ásványtani kollekciót a lévai piarista gimnáziumnak ajándékozta, amely intézetnek tanulói voltak a fiai. Így a gimnáziumi értesítő szerint 1882-ban közel 400 darabos ásvány- és kőzetgyűjteménnyel gazdagodott az iskola szertára, majd a következő évben meteoritkővel és római érmekkel.²⁸ A régészeti kutatásait elsősorban a Zsitva–Garam vidékén gyűjtötte.²⁹ Sőt, saját maga is folytatott ásatásokat, így például 1893–1894-ben a vasútépítés nyomvonalába eső verebéli lelőhelyeken, valamint a verebéli Földvár területén 1896-ban.³⁰ 1894-ben Szombathy István és Ruffy Pál környékezték meg Nécseyt, hogy Dillesz gyűjteménye mellett az övé is Aranyosmarótra kerüljön. Nécsey végül csupán a verebéli Köröspusztán kiásott bronzleleteit küldi Marótra, míg gyűjteményének többi részét Lévára szánta.³¹ Né-

Nécsey József

20 Kriek i. m. 2.

21 Kriek i. m. 2.

22 Fejős Zoltán: Nécsey István. In: Bodó Sándor–Viga Gyula (szerk.): Magyar múzeumi arcképcsarnok. Budapest, 2002. 648.

23 Kriek i. m. 3.

24 Fejős i. m. 648.

25 Kriek i. m. 8.; Fejős i. m. 648.

26 Nováková i. m. 84–87.

27 Kriek i. m. 2, 8.

28 Lásd Szabady György: A lévai kegyes-tanítórendi nagy-gymnasium értesítője az 1881/1882. tanévről. Léva, 1882. 41.; Uő.: A lévai kegyes-tanítórendi nagy-gymnasium értesítője az 1883/1884. tanévről. Léva, 1884. 42–43.

29 Kriek i. m. 2.

30 Szombathy Ignác: A verebéli régészeti leletek. Barsi Ellenőr 12. (1893) 51. szám, december 17. 2.; Hampel József: Verebéli leletek. Archaeológiai Értesítő 14. (1894) 93.

31 Kriek i. m. 8.

csey éremgyűjteményéről tett említést Divald, illetve a gyűjteményhez tartozott egy 1500 kötetes könyvtár, amelyben a történelemtudományi, a filozófiai, államtudományi kötetek mellett természettudományi művek is szép számban voltak.³² 1927-ben, Kriek beszámolója szerint három teherautónyi múzeumi anyagot szállítottak Lévára.³³

Nécsey és fiai a helyi intézmények mellett azonban az országosakat is gyarapították ajánlékozásaikkal. Az apa a Magyar Postatörténeti Múzeumnak küldött különféle postatörténeti emlékeket és tárgyakat.³⁴ A Magyar Nemzeti Múzeum leltárkönyvében 1880-ban olvasható először a neve, amikor Csiffáron előkerült kőbaltát és agyag orsógombot ajándékozott a régészeti gyűjteménynek.³⁵

Nécsey József a leletek beküldése mellett 1880 novemberében fordult a Nemzeti Múzeumhoz, közvetítve egy Saari község határában kiszántott sír mellékletei ügyében, ugyanakkor egy XVIII. századi képről beszámolva.³⁶ Neve majd ismét 1897-ben tűnik fel, amikor a Verebely környéki leletekről tájékoztatta több levelében a Nemzeti Múzeumot. Verebely régészeti kutatása a Zsitva-völgyi vasút építésének köszönhetően kapott új lendületet 1893/1894-ben. Nécsey ekkor, felügyelve a földmunkákat, kisebb ásatásokat folytatott a vasút nyomvonalában, így a Földvár-dűlő, a Sütteő-birtok és Paphegy-dűlő területén,³⁷ amelyről a *Barsi Ellenőr* hetilap mellett,³⁸ illetve annak nyomán az *Archaeológiai Értesítő* is beszámolt.³⁹ Nécsey ekkor, mint arról a levéltáros és tanár Szombathy Ignác – a Barsi régészeti és történeti bizottság tagja⁴⁰ – a *Barsi Ellenőr*ben beszámolt, őskori telepnyomokat figyelt meg és az ásatásai során állatcsontokat, kőeszközöket és cserépedények töredékeit gyűjtötte össze.⁴¹ 1896 júliusának közepén fordult Nécsey ismét a Magyar Nemzeti Múzeumhoz, tájékoztatva Hampel Józsefet megfigyeléseiről:

„Mélyen tisztelt Nagyságos Úr!

Régóta készültem Nagyságodat soraimmal felkeresni és a mi verebelyi ősrégi lelhelyekre kegyes figyelmit kikérni, de a hivatalos elfoglaltságom oly annyira valaimat nyomja, hogy alig vagyok képes annak egyedül megfelelni. De térek kegyes engedelmével röviden a tárgyhoz melytől Nagyságodnak közlést tenni ohajtok. –

Verebely körüli lelhelyeket rég óta kutattam és mind egyikről van tudomásom hol minő nagyságban létezik, mind annyi sértetlen kivéve néhányat a mely a Zsitva völgyi vasúti munkások felnyitottak, e munka közben több lelhely nyitott meg, és a megye megbízott ott lelt tárgyaknak összeszedéssel a Bars megyei muzeum részére, az összeszedés úgy történt, hogy bár minden tárgyat vagy magamnak kellett felkutatni és a munkásoktól bár csekély borrhavólóért megváltani –

Leltározva átadtam a megye muzeumnak; a tárgyak mind kőkorszakból valók és igen érdekesek.

32 Kriek i. m. 2.

33 Kriek i. m. 2.

34 Kriek i. m. 6.

35 Magyar Nemzeti Múzeum (Budapest) Őskori Gyűjtemény: 177/1880. 1–2.; Mílesz Béla: A n. múzeum érem- és régiség osztályának gyarapodása a f. évi július–novemberi hónapokban. *Archaeológiai Értesítő* 14. (1880) 341.

36 Magyar Nemzeti Múzeum (Budapest) Adattár Érem- és Régiségtár 527/1880.

37 Dillesz i. m. 288, 290.

38 Szombathy i. m.

39 Hampel i. m.

40 Kriek 1929. 8.

41 Szombathy i. m.

A többi lelőhelyek a hogy mondtam sértetlenek és mivel most a termés betakarítása után könnyen felnyithatók és területenként szemügyre vehetők Nagyságod bölcs belátására bízom kérésemet, nem e méltóztatna azoknak átkutatását augusztus elején elrendelni, nagy költséggel nem volna az összekötve, Nagyságod vagy kiküldöttje szívesen látott vendégem a munkások 50–100 ftel sokat tennének, vannak 5 helyen tűzhelyek mind különböző egymástól a cserepekről ítélve, de az úgy nevezett földvárunk a hol a kincésások által kivájt gödrökből itélem hogy minden egyes réteg más és más korszak felette érdekes és sokat ígérő! –

Igen örölnék ha mi előbb a lelettek át kutatnák mivel, megye részéről halomás szerint a lelőhelyeknek átkutatást elővesznek és ha az szakszerűen és figyelemmel nem lesz kiásva kárba vész. –

Nemecsi földekben lévő törzshelyeken % mellékelt tárgyat találtam a díszítése primitív, pénzzenemnek vélem ha érdemes muzeumnak kérem megtartani. –

Végül bocsánatot kére, hogy mint Nagyságodnak régi tisztelő ismerőse fiamat ki Ngos Hermann Ottó úr folytán Pesten működik, eddig be nem jelentettem, és szíves pártfogásába nem ajánlottam, de ismervén Ngod jóindulatát remélem hogy ezt rossz néven venni nem tetszik, ha csak szabadulhatok kiállításunkat megtekinteni lerandulok és engedelmével bátor leszek Ngodnál tiszteletemet tenni és fiamat bemutatni. –

Magamat további szíves hajlamaiban ajánlván vagyok

Nagyságos Úrnak

Alázatos szolgája

Verebely 1896 Juli 16

Nécsey József
postamester⁴²

Alig néhány néhány hónappal később, 1896 decemberének végén pedig elsőként végzett régészeti ásatást a verebelyi Földváron, amelyről azonban a megyei lapok hallgatnak. Így sem a Bars, sem pedig a Barsi Ellenőr nem számolt be a kutatásról és annak eredményeiről.

Szerencsére fennmaradt Nécsey jelentése, amelyet a Nemzeti Múzeumnak küldött,⁴³ valamint a múzeumnak ajándékozott leletekről a leltárkönyv adatai, illetve két tárgyról későbbi fényképek. Sajnos a közel harminc csont- és kerámialeletről ma már csupán egyetlen agyagkorong lehető fel a múzeum raktárában.

A Verebely/Vráble településtől délre elterülő Földvár/Fidvár a bronzkor kutatásában a nyitrai Régészeti Intézet és a frankfurti Römisch-Germanische Kommission együttműködésében 2007 óta folyó munkáknak és azok eredményeinek köszönhetően vált nemzetközileg ismertté.⁴⁴ A geomagnetométeres vizsgálatok, valamint a hozzájuk kapcsolódó ásatások során egy kora bronzkori település házai, egy földvár szerkezete, valamint egy közelében található temető sírjai kerültek elő. Ettől keletre, délkeletre pedig egy, a vonaldíszes kultúrához tartozó település maradványait és jelenségeit figyelték meg, amely település árokkal volt körbevéve.

42 Magyar Nemzeti Múzeum (Budapest) Adattár Érem- és Régiségtár 534/1880 – levele a Régészeti Adattár 9.V.I. jelzete alatt található a téves Mátraverebely lelőhellyel.

43 Magyar Nemzeti Múzeum (Budapest) Adattár Érem- és Régiségtár 43/1897.

44 Batora, Jozsef et alii: Fidvár bei Vráble (Kr. Nitra, Südwestslowakei): Untersuchungen auf einem äneolithisch-frühbronzezeitlichen Siedlungshügel. Germania 87. (2009) 1–39.; Batora, Jozsef et alii: The Rise and Decline of the Early Bronze Age Settlement Fidvár near Vráble, Slovakia. In: Collapse or Continuity? Environment and Development of Bronze Age Human Landscape. Proceedings of the International Workshop „Socio-Environmental Dynamics over the last 12.000 Years. The Creation of Landscapes II. (14th–18th March 2011)” in Kiel. Bonn, 2012. 111–129.

A lelőhelyen azonban már korábban is történtek régészeti kutatások, amelyek közül Anton Točík 1967. évi ásatása igen fontos volt.⁴⁵ Mind Točík dolgozata, mind pedig a későbbi publikációk elsősorban Š. Janšák rövid tanulmányára hivatkoztak a verebélyi földvár kutatásával kapcsolatban.⁴⁶

Verebély őskori emlékeinek és magának a Földvárnak a kutatása azonban sokkal korábban, még a XIX. század utolsó harmadában megkezdődött. Elsőként Dilesz Sándor hívta fel a figyelmet a verebélyi földvárra, illetve a település különféle részein előkerülő leletekre. Az 1876. szeptember elején Budapesten megrendezésre került VIII. Ősrégészeti és Embertani Kongresszushoz kapcsolódóan 1875-től kezdve Rómer Flóris élénk szervezőmunkát végzett, hogy a Magyar Királyság egyes részeiről régészeti térképek készüljenek, illetve ásatásokra, anyaggyűjtésre kerüljön sor.⁴⁷ A megyei és köztük a verebélyi leletek a kongresszus alkalmából megrendezett kiállításon, illetve az ezen alkalomból készült vezetőben kerültek bemutatásra. Dillesz Sándor gyűjteményének legszebb és legérdekesebb darabjait a kiállítás első számú vitrinjében helyezték el. Ezek között számos csont és kerámia volt Verebélyről, amelyek legnagyobb részét a Földvárról származtak.⁴⁸

1896 decemberének végén Nécsey két napig ásatott a Földvár területén, az ekkor tett megfigyeléseiről a következőket írta Hampelnek:

„Mélyen tisztelt Nagyságos Úr!

M. év dec 30 és 31^{én} két emberrel a verebélyi földvárnál egy ca 12 □ méf felásatam a földnek tulajdonosa által, hogy a szűk időben kis napszamot szerezzem, az ásatás eredménye érdekes; összes tárgyakat fiamnak küldtem, melyeket Nagyságodnak bemutatja és adja át. Kérem azt mint Bars vm verebélyi földvár leletet tekinteni és esetleges ásatásra tájékozódás kedvéért tanulmányozni. –

A földvár területe körülbelül 8–10 holdnyi lehet, csillag alaku fokai tarthatók, belseje kör-sáncz, közel hozzá lehet temetkezési hely, de az teljesen ismeretlen hol, belseje üres lehet kongása árulja el és azon állítás, hogy egy helyen behorpad a föld évek előtt rozdalú fa dorongal nem értek fenekét, betömték. –

A cserép edények legprimitívebtől fokozodva találhatók ott, csont tű, csont nyak és körbevágással és átlukasztó helyek.

A kis kövéső, béka teknőcske, agancskalapon hasonlót de átfúrva előbb adtam, a mi szinté földvárból került, kőkorszakra vall, az ezüst gomb később keletre de érdekes vasból csak egyetlen egy igen rozsdás kocsiszeget találtak.

Bronzból semmit. –

Reménnyel hogy e lelettel, múzeumnak régészeti osztálynak kedveskedem vagyok

Mélyen tiszt nagyságos urnak

Alázatos szolgálója

Nécsey

Verebély 1897 jan 17e”⁴⁹

45 Točík, Anton: Opevnené sídlisko zo staršej doby bronzovej vo Vrábľoch. Slovenská Archaeológia 34. (1986) 463–476.

46 Janšák, Štefán: Hradište pri Vrábľoch a skupina sídlisk pri Žitva-Ďarmotách. Sbornik MSS 25. (1931) 53–56.

47 Prohászka Péter: Rómer Flóris és a budapesti VIII. Ősrégészeti és Embertani Kongresszus előkészületei. Arrabona 51. (2015) 87–114.

48 Hampel, Joseph: Catalogue de l'exposition préhistorique des musées de province et des collections particulières de la Hongrie. Budapest, 1876. 6.

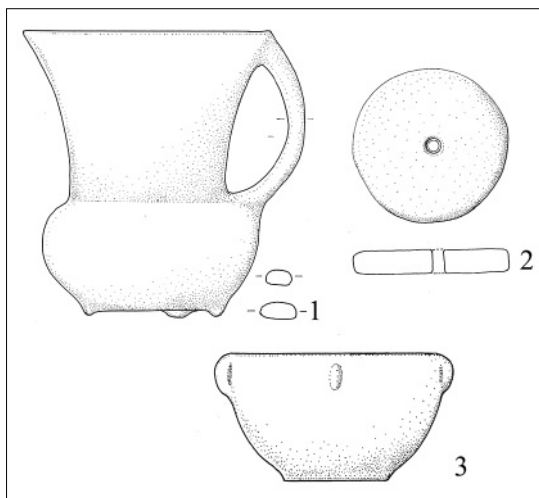
49 Magyar Nemzeti Múzeum (Budapest) Adattár Érem- és Régiségtár 43/1897.

Hampel József a Magyar Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtár gyarapodásának negyedéves jelentésében emlékezett meg Nécsey ajándékairól: „Nécsey József úr ajándéka gyanánt a verebélyi őskori sáncból származó 30 agyag és kő régiség került a n. muzeum gyűjteményébe.”⁵⁰ A verebélyi Földvár területén előkerült és Nécsey által a Nemzeti Múzeumnak ajándékozott mintegy 30 leteből ma már csupán egy agyagkorong található meg az őskori gyűjteményben. Szerencsére két másik edényről fényképfelvétel maradt fenn a múzeum fényképtárában.⁵¹

Ugyan az aktából hiányzik a válasz és a köszönőlevél, azonban ennek okát abban kereshetjük, hogy Szalay Imre, a Nemzeti Múzeum igazgatója köszöntö meg az ajándékokat. E levél piszkozata a múzeum igazgatósági levéltárával együtt 1945-ben semmisült meg. Kriek Nécsey-életrajzában említést tesz Szalay Imre köszönőleveleiről, amelyek 1897-ből valók voltak és amelyekben a Földvárról származó leleteket, illetve néprajzi emlékeket köszönt meg.⁵² Ezek egyike, amely 1897. január 20-án kelt, szerencsére közlésre került és benne Szalay az elsőként beküldött leleteket köszöntö meg.⁵³

A leltárkönyvben leírt, ill. a fennmaradt fényképek alapján megállapítható, hogy a Nécsey által megmentett leletek kora bronzkoriak. Érdekes lelet a közepén a lyukkal ellátott agyagkorong, amely valószínűleg orsó nehezéke volt. Majdnem azonos leletet közöltek az újabb földvári ásatás anyagából.⁵⁴ Korsó/kancsó a fenekén négy lábacskaival: általában a késői magyarádi, ill. a magyarádi halomsíros horizontba kelteznek.⁵⁵ Ugyancsak a magyarádi kultúrába sorolható a félgömb alakú tál, négy szimmetrikusan elhelyezett ovális bütyökszerű füllel az oldalán. Hasonló darabokat közölt A. Točík a kisváradai (Nitriansky Hrádok–Zámeček) lelőhelyről.⁵⁶

Nécsey további verebély-földvári kutatásairól nem állnak rendelkezésünkre adatok. Gyűjteményét azonban ezt követően is gazdagította a környéken előkerült leletekkel, amelyek a néprajzi és képzőművészeti tárgyaival együtt az 1927-ben megalapított lévai múzeum gyűjteményének alapját képezték.

*Korsó, agyagkorong és tál,
Nécsey kora bronzkori leletei Verebélyből*

Nevizánszky Gábor–Prohászka Péter

50 Hampel József: A Magyar Nemzeti Múzeum Régiségtárának gyarapodása az 1897. év I. negyedévében. *Archaeológiai Értesítő* 17. (1897) 277.

51 Magyar Nemzeti Múzeum (Budapest) Negatívár Ö 7482 és 1876.

52 Kriek i. m. 8.

53 Nováková i. m. 87.

54 Batora, Jozef–Tóth Peter: Vrable „Fidvár” – archeologické náleziško európskeho významu. In: Vrable príspevky k histórii mesta. Vrable, 2015. 26.

55 Batora, Jozef–Vladár, Jozef: Kultúry staršej doby bronzovej. In: Staré Slovensko 4. Doba bronzová. Nitra, 2015. 14. kép.

56 Točík, Anton: Nitriansky Hrádok–Zámeček. Bronzezeitliche befestigte Ansiedlung der Maďarovce Kultur. Band II. Nitra 1978. Tab. 86: 13, 139: 14, 156: 29, 163: 24.

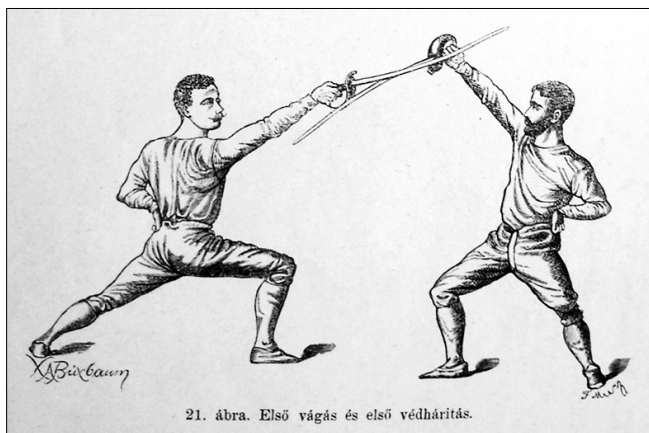
Teljes élet egy díva árnyékában

Muráti (Murz) Frigyes, a reneszánsz ember

A dívák előszeretettel tagadják le az igazi korukat, találhatnak ki magukról színesebbnél színesebb történeteket, ezzel kielégítve a rajongók mérhetetlen kíváncsiságát. A magyar dívák hasonlóképpen tették kalandosabbá élettörténetüket. Egy véletlen folytán számos izgalmas részlet derült ki az 1930-as, 1940-es évek egyik legismertebb színésznőjének, Muráti Lilinek életéről, egy számára fontos ember életútjáról. Tanulmányában egy neves színházkritikus megemlíti, hogy a művésznőről „*semmi nem igaz*”, és így folytatja: „*Nem úgy hívták. Nem akkor született. Nem attól született. Nem azt csinálta az árpádsávos-karszalagos időkben, mint ráfogták. Nem akkor ment el Magyarországról, és nem úgy ment el, miként hírlett róla. [...] Élete merő bújócska. Sosem mondott igazat. De mindig őszintén és mély hittel tódított. Igazat magáról és a világról csakis szerepeiben mondott. Színpadon és föllevőgép előtt.*”¹ Pedig ebben a történetben a valóság sokkal érdekesebb, mint a kitalált részletek, az élet pedig tehetségesebb forgatókönyvírónak bizonyult, mint a szárnyaló képzelet.

Történetünk azzal kezdődik, hogy 2017-ben a Magyar Elektronikus Könyvtárba (MEK) felkerült egy ritka vívőkönyv, egy bizonyos Murz F. százados *Vitör-, kard- párbajvívás* című műve. A kiválóan megírt könyv 1890-ben magánkiadásban jelent meg Debrecenben, előbb német nyelven (*Degen-, Säbel- und Duell-fechten*), aztán magyar fordításban is, amit a századossal együtt szolgáló Laky Imre hadnagy (1865–1930) készített el. A szerzőről csak annyit lehetett tudni, hogy a 39. gyalogezred századosa, és F-el kezdődik a keresztnéve. A MEK adatlapja Murz Ferencként említi a szerzőt, ugyanakkor a korabeli újságcikkekben főleg Murz F.-ként szerepel a neve (*Vasárnapi Újság*, 1890. június 22.; *Vadász- és Versenylap*, 1890. november 30.). A *Debreczen-Nagyvárad*i Értesítő 1890-es 48. számában „*Murs Ferencz 39. gy. ezredbeli százados*” változatban olvashatjuk a nevét.

Az adott ezred hivatalos német névsorában csak egy Murz nevű tisztet találunk, méghozzá Friedrich keresztnévvel. Ezt a szálat követve fokozatosan kirajzolódott Murz Frigyes – osztrák hivatalos kiadványokban Friedrich Murz – katonai pályafutása: 1877-ben hadnagy a 2. gyalogezrednél,² 1882 novemberétől főhadnagy ugyanott,³ 1889 májusától már II. osztályú százados a

21. ábra. Első vágás és első védhárítás.

Kép Muráti Frigyes vívőkönyvéből

1 <https://www.criticailapok.hu/24-2004/38081-murati-eletrajz-i>

2 Budapesti Közlöny, 1877. november 10. 1.

3 Budapesti Közlöny, 1882. október 31. 2.

debreceni 39. honvéd gyalogezrednél,⁴ 1899 októberében I. osztályú századosként visszasikerül a gyalogsághoz,⁵ 1899. november 1-jei hatállyal előléptetik őrnaggyá a nagyváradi 4. gyalogezrednél.⁶

1899 után a Murz név hirtelen eltűnik a katonai évkönyvekből, ami nem különösebben meglepő, hisz az őrnagy hivatalos engedélyt kapott arra, hogy megváltoztassa vezetéknévét, egy magyarosabb hangzásúra.⁷ Az új nevét követve arról értesülünk a *Budapesti Közlöny* 1905. szeptember 19-i számából, hogy a nagyváradi 4. honvéd gyalogezred alezredesét – saját kérésére – nyugállományba helyezik. Eddig egy teljesen átlagos katonai pályafutás állomásait láthatjuk a hivatalos évkönyvek lapjain. Ugyanakkor, közelebbről megvizsgálva számos érdekességet deríthetünk ki Murz őrnagy karrierjéről. Azt például, hogy 1894 és 1897 között a bécsújhelyi katonai akadémián tanított előbb francia (az 1894/95-ös tanévben), majd később orosz nyelvet (az 1895/96-os tanévben).⁸ Az sem teljesen mindennapi dolog, hogy valaki lelkes amatőrként vívőkönyvet ír, főleg úgy, hogy abban az időszakban többnyire katonai tanfolyamon végzett, hivatásos vívómesterek vagy híres vívódinasztiák tagjai írtak ezeket a szakkönyveket. Meglepő, hogy a szerző saját – kiváló minőségben elkészített – rajzaival illusztrálta művét. A katonatiszt sokoldalú tehetsége csak nyugdíjba vonulása után bontakozott, bontakozhatott ki igazából. Ebben az időszakban ismerhette meg a nyilvánosság a regényíró, a középkort kutató történészt, a 11 nyelven beszélő poliglottot,⁹ a francia kiállításokon díjakat nyerő festőt,¹⁰ a zenészt – egy szóval egy igazi reneszánsz embert. A hosszú és tartalmas élet záróakkordja 1939. január 24-én következett be, a nyugállományú honvéd ezredes 82 éves korában halt meg Szegeden. Lánya, Teodóra Aurélia, valamint két fia – György és Árpád – gyászolta halálát. Lánya – művésznévén Muráti Lili – az 1930-as–1940-es évek egyik legismertebb magyar színésznője és filmsztárja volt.¹¹

„Muráti felrobbantotta az álszent színpadi illemet. Kihívóan erotikus volt jelenléte. Mosolya. Dinamizmusa. Az erős és önálló nő jelent meg személyében a színpadon. Merőben különbözött kortársnőitől. Nem volt szemérmes, holott szemérmetlennek sem volt mondható. Érvényesítette akarátát. Ellenállhatatlan erőt képviselt. Nemcsak vérszívó mosolya tette legyőzhetetlenné, hanem szellemi fölénye. Pimasz szellemessége. Szókimondása, ami nem a négybetűs szavakban jelentkezett, hanem a drámai szituáción belül a szemforgatás és a fiatal nő illemszabályaihoz mért elhallgatások mellőzésében” – írta róla Molnár Gál Péter.¹² Családi körülményeiről a színésznő kalandos történeteket mesélt 2002-ben Pósa Zoltán-nak, amelyekben szerepel egy Murát nevű, lotaringiai francia apa, aki állítólag a bulgáriai Listowban (?) volt az ottani hajóállomás parancsnoka.¹³

4 Budapesti Közlöny, 1889. május 3. 1.

5 Budapesti Közlöny, 1899. október 4. 1.

6 Budapesti Közlöny, 1899. október 31. 13.

7 Rendeleti közlöny a Magyar Királyi Honvédség számára, 1899. december 19. 292.; Pesti Napló, 1899. december 15. 10.

8 Magyarország tiszti cím- és névtára, 1896. 710.

9 „– Rendkívüli nyelvtelenség – írja a görög tudós –, aki a magyar nyelven kívül tökéletesen beszél franciául, angolul, németül, olaszul, spanyolul, oroszul, törökül, románul és latinul. Negyvenhárom éves korában hozzáfogott a modern görög nyelv tanulásához, majd tökéletesen megtanulta a klasszikus görög nyelvet is.” Budapesti Hírlap, 1930. július 27. 13.

10 1911-ben a la-rochellei nemzetközi kiállításon nyert aranyérmeket. Művészeti lexikon 2. L–Z. Főszerk.: Éber László. Budapest, 1935. 155.

11 Murz őrnagy 1899 decemberében kapott engedélyt arra, hogy a vezetéknévét *Murátira* változtassa.

12 <https://www.criticailapok.hu/component/content/article/24-2004/38107-murati-eletrajz-i>

13 <https://www.criticailapok.hu/24-2004/38081-murati-eletrajz-i>

A *Művészeti lexikon* (Bp., 1935) szerint a művésznő édesapja, Muráti Frigyes festő az erdélyi Barcarozsnyón született 1856-ban. Valószínűleg egy szász családban, ami megmagyarázza azt a tényt, hogy mind a vívőkönyvét, mind pedig a regényét idegen nyelven – németül, illetve franciául – írta. A *Budapesti Hírlap* riportere megemlíti, hogy Muráti ezredes „egy kis idegenszerűséggel beszél. Mintha franciából hirtelen magyarra fordítaná, amit mond. Külsőre is, fehér bajuszával és a kis fehér szakállával az ajka alatt, francia professzorral emlékeztet, s fekete kabátjának kihajtásából – hogy teljes legyen a hatás – a francia akadémia tisztjeinek lila színű gombja kandikál ki.”¹⁴ Egy másik érdekes forrás – *Archiv für siebenbürgische Landeskunde* (1882) – szintén 1856-ot adja meg Friedrich Murz főhadnagy születési évéért, aki Rosenau (Barcarozsnyó) városában látta meg a napvilágot, 1873-ban lépett be a seregbe (2. gyalogezred),¹⁵ 1877-ben léptették elő hadnaggyá, 1882-ben pedig főhadnaggyá.

Egy rövid cikkben nem lehet bemutatni Muráti (Murz) Frigyes sokszínű életútját, hiszen csak a vívőkönyve elemzése egy külön tanulmányt érdemelne. Szintén izgalmas lenne felkutatni a francia nyelvű regénye (*Un manuscript de Constantinople*) eredeti kéziratát, vagy annak magyar fordítását (*Egy konstantinápolyi kézirat*), amit az ezredes jogász végzettségű fia, György készített el még 1930-ban. Ismereteink szerint Muráti regényét csak görögül – *Hen cheirographon tes Konstantinoupoleos* – adták ki Athénban 1931-ben. Remélhetőleg ez a színes életpálya felkelti a kutatók érdeklődését, és még számos izgalmas részlet derül majd ki az ezredes életművéből!

Mélységesen egyet lehet érteni a *Pesti Napló* athéni tudósítójával, aki 1939-ben arra szólította fel olvasóit, hogy „ámulnunk kell s holtában is megbecsülnünk az öreg magyar tudóst, művészt és katonát, a színes és ezerfelé is ki-kitörő tehetségének, egyéniségének ezt a tarka és erőteljes példáját, amely az átörökléstan gazdag kazuisztikájába kívánczik: mi minden kell ahhoz, hogy valakinek a lányából végül eredeti tehetségű, kitűnő színésznő legyen.”¹⁶

Barta Emil

Rónai András érdemei a XX. századi magyar térképészet történetében

Rónai András (1906–1991), a magyar tudomány jeles alakja a társadalomföldrajz és a földtan területén is egyaránt kiemelkedő, nemzetközi szintű eredményeket ért el. A politikai okokból pályamódosításra kényszerült Rónai szakmai munkássága két egymástól lényegesen eltérő időszakra tagolható, amelyeket szorosan összekapcsol térképalkotói tevékenysége. Mind földrajzusként, mind pedig geológusként magas színvonalú kartográfiai, illetve földtani műveket hozott létre, amelyek révén őt a hazai térképészet kiválóságai között is számon tartják. Tanulmányomban röviden ismertetem Rónai szakmai életútját, valamint bemutatom a nevéhez fűződő főbb térképészeti munkákat.

14 Losonczy Zoltán: A csodálatos Muráti ezredes újjáéledése. *Budapesti Hírlap*, 1930. július 27. 13-14.; Muráti Frigyes ny. alezredes 1914-ben kapott engedélyt a *Palmes d'officier d'Académie* francia kitüntetési jelvény viselésére. *Budapesti Közlöny*, 1914. május 10. 2.

15 Ezt támasztja alá az 1856-os születésű Muráti alezredes hivatalosan elismert szolgálati ideje: 33 év 4 hónap és 10 nap. Zárszámadás, 1905. 137.

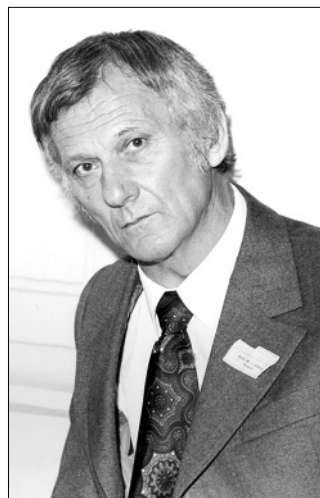
16 „Le Colonel Frédéric Muráti” – és leánya, Muráti Theodora. Athéni gyász egy magyar tudósért. *Pesti Napló*, 1939. február 1. 14.

RÓNAI VÁZLATOS ÉLETRAJZA

Rónai András 1906-ban született Nagyszébenben, hétgyermekes székely származású családnak harmadik gyermekeként. Kolozsváron a nagy hírű piarista gimnázium diákja volt, ahol 1924-ben kitüntetéssel érettségizett. A román fennhatóság alá került Erdélyben az 1920-as évek közepén magyarként nem volt esélye arra, hogy megkezdhesse egyetemi tanulmányait, ezért az érettségit követően Budapestre utazott, ahol beiratkozott az orvosi egyetemre. Szűkös anyagi helyzete miatt azonban felhagyott a medikus pályával, és még ugyanabban a szemeszterben átiratkozott a budapesti József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Közgazdasági Karára. Az egyetemen különösen nagy hatást gyakorolt rá gróf Teleki Pál személye, aki a gazdasági és politikai földrajz tárgyat adta elő. Teleki felkarolta a sokat nélkülöző Rónait, állást nyújtott számára az Államtudományi Intézetben, és ezzel hosszú időre földrajzi pályára állította a tehetséges fiatalembert.

Rónai mint fiatal erdélyi referens 1928-ban kezdte meg munkásságát az Államtudományi Intézet kötelékében, ezzel párhuzamosan az egyetemi tanulmányait is folytatta. Szorgalmának és nagy munkabírásnak köszönhetően gyorsan haladt előre az intézeti ranglétrán: 1934-től igazgatói titkári, majd igazgatóhelyettesi tisztséget töltött be. 1937-ben ösztöndíjjal fél évre Genfbe utazott, ahol a Népszövetség intézményeinek munkáját tanulmányozta. A mindvégig politikai semlegességre törekvő intézetben Rónai aktív kutatói és publikációs tevékenységet folytatott, valamint Teleki Pált helyettesítve megbízott előadóként az egyetemen oktatói feladatokat is vállalt. 1938-ban, amikor Közép-Európában kezdetét vette az első világháború utáni területrendezés revíziója, az Államtudományi Intézet élen járt az új rendezés előkészítéséhez szükséges adatok szakszerű és tárgyilagos feldolgozásában. Rónai földrajzi és nemzetiségi szakértőként tevékenyen hozzájárult a rendezést megalapozó tudományos anyagok összeállításához. 1940. október 23-án Teleki Pál megbízásából Rónai igazgatói minőségben átvette az intézet vezetését, amely a következő évtől kezdve új feladatok előtt állt. Fel kellett készülni a háború végére, illetve az ország érdekeinek megvédésére a leendő béketárgyalásokon. 1940 novemberétől a nyilvános rendes egyetemi tanárrá kinevezett Rónai – az Államtudományi Intézet vezetői teendői mellett – a Műegyetem politikai földrajzi tanszékén az oktatásban is folyamatosan részt vett. Teleki Pál halála után az egyetem Gazdaságföldrajzi Tanszékének vezetésével is megbízták. Rónai és munkatársai ekkor már a béketárgyalásokra szánt *Közép-Európa Atlasz* összeállításán dolgoztak, amely végül 1945 márciusára készült el Balatonfüreden, ahová az intézetet 1944 tavaszán a háborús körülményekre való tekintettel kitelepítették.

Rónai ígéretes földrajzi pályafutása 1945 áprilisa után hanyatlásnak indult. Mint a korábbi rendszerben prosperáló, jelentős eredményeket elérő személyt, Teleki Pál egyik legközelebbi munkatársát – a megváltozott politikai közegben fokozatosan kiszorították a tudományos életből. Elmozdították az Államtudományi Intézet éléről, amelyet később meg is szüntettek. Nyilvános rendes tanárként 1946-tól még folytathatta egyetemi előadásait, azonban 1948-ban az egyetem új politikai rendszerhez igazodó átszervezésekor Rónait áthelyezték a Nemzeti Múzeum Széchényi Könyvtárába, ahol a könyvtári katalóguscédulák

Rónai András
(Scharek Péter geológus
magángyűjteményéből)

megírását jelölték ki feladatául. Végül 1949-ben mint egyetemi tanárt nyugdíjazták. Nyugdíj nélkül, mivel akkor – mindössze 43 évesen – még messze volt a korhatártól. Rónai ilyen irányú ellehetetlenítése nem csupán a tudományos pályáját törte ketté, hanem egzisztenciális nehézségeket is okozott a háromgyermekes családapának.

„Második élete”, azaz tudományos munkásságának másik fő része 1950 februárjában vette kezdetét, amikor Vitális Sándor igazgató révén a Magyar Állami Földtani Intézetben kapott állást, ahol egészen nyolcvanéves koráig dolgozott. Kezdetben a Térképszerkesztő Osztály munkájának irányításával bízták meg, majd 1954-től 1986-os nyugdíjba vonulásáig a Síkvidéki Kutató Osztály vezetője volt. Rónai alulról építkezve lényegében egy újabb, az előzőtől merőben eltérő tudományos életművet hozott létre: a hidrogeológia és a negyedidőszaki földtan nemzetközi hírű szaktekintélyé vált, és többek között Magyarország földtani térképezésében is maradandót alkotott.

RÓNAI ÉS AZ ETNIKAI TÉRKÉPEZÉS

Az Államtudományi Intézetet 1926-ban azzal a céllal hozták létre, hogy a trianoni békeszerződést követően megalakult utódállamok területéről nagy gondossággal gyűjtsön minden közérdekű adatot, statisztikai kiadványokat, térképeket, folyóiratokat stb. A tudományos műhelyként is működő intézetben sorra jelentek meg a különféle összefoglaló munkák és térképek. Rónai már az intézeti pályája kezdetétől aktívan foglalkozott statisztikai adatok feldolgozásával és térképi megjelenítésével, ezáltal jelentős térképszerkesztői gyakorlatot szerzett, valamint a tematikus kartográfia ábrázolási módszereinek terén is nagyfokú ismeretekre tett szert.

Az ország területgyarapodása idején szakértői tevékenységével részese volt a diplomáciai úton elért sikereknek. Az első bécsi döntést megelőzően Rónai szakmai irányítása alatt az Államtudományi Intézet térképsorozatokon és adattáblákban a legkisebb faluig menő pontossággal, fél évszázad hivatalos népszámlálásai nyomán feldolgozta a csehszlovákiai terület nemzetiségi viszonyait. A visszatért felvidéki országrész igazgatásának megszervezésében az illetékes hivatalok az intézet útján szerezték meg a munkájukhoz szükséges információkat és térképeket, mindez pedig komoly feladatot jelentett Rónaiék számára. Kárpátalja 1939-es visszacsatolása, majd a második bécsi döntéshez fűződő erdélyi határrendezés újabb kihívások elé állította az intézetet. Rónai és munkatársai az erdélyi kérdés megoldásának egy sor változatát dolgozták ki, valamint a tárgyalásokhoz mindvégig szolgáltatták a térkép- és dokumentumanyagot. Felismerte, hogy a statisztikai adatok értelmezésének és szemléltetésének leglátványosabb eszköze a térkép, ezért az Államtudományi Intézet igazgatójaként a legnagyobb gondot a térképraajzoló részleg fejlesztésére fordította.

A Rónai nevéhez, illetve az Államtudományi Intézethez kapcsolódó legjelentősebb alkotás kétségtelenül a *Közép-Európa Atlasz*, amely ötévnyi megfeszített munka eredményeként látott napvilágot. Készítésének legfőbb célja az volt, hogy a Kárpát-medencei utódállamok teljes területére és az azzal szomszédos térségekre nézve átfogó képet adjon a nemzetiségi viszonyokról, a gazdasági és természeti jellemzőkről, mindezt pedig egységesen, minden állam saját statisztikáinak megfelelően szemléltesse. Az atlasz megalkotása mellett szólt az is, hogy a háború végére ezt a tudományos művet szánták tájékoztatási alapul az ábrázolt területre vonatkozó mindenféle tárgyalás, megegyezés esetére.

A magyar és angol nyelvű változatban egyaránt összeállított *Közép-Európa Atlasz*, amely az 1930–1940 közötti időszak állapotait tükrözi, közel 1,5 millió km²-nyi, akkoriban 125 millió ember lakóhelyét jelentő területről nyújt sokoldalú tájékoztatást. Elsőként az atlasz

magyar változata készült el: 139 térképpel és a magyarázó szöveggel együtt 334 oldalon. A kibővített angol nyelvű változat, amelyben 171 térkép kapott helyet, 367 oldalnyi terjedelmű. Az atlasz a térképekhez csatolt rövid magyarázatokat és számszerű adatokat, illetőleg a hiteles források pontos felsorolását is tartalmazza. A benne szereplő színes térképeket az ábrázolt tematika szempontjából a sokszínűség jellemzi. Legnagyobb részben népességi, nemzetiségi és népesedési térképekből tevődik össze, ugyancsak nagy számban fordulnak elő a mezőgazdasági termeléshez és az állatállományhoz kapcsolódó térképek, továbbá találhatók még benne éghajlati, földtani, talajtani, közlekedési és külkereskedelmi térképek, valamint kis mennyiségben bányászati, ipari és egyéb lapok. Az atlasz térképei együttesen mintegy 3 860 000 statisztikai adatot mutatnak be.

Az atlaszt a háborús viszonyok közepette nem sikerült az eredeti terveknek megfelelően befejezni. Az ötéves munka eredményét a kéziratok megsemmisülésének veszélye fenyegette, ezért Rónai úgy döntött, hogy – szinte házi körülmények között – ideiglenes kiadásban kinyomtatja az addig elkészült lapokat, és ezekből néhány fűzött példányt állít össze. Jelen ismereteink szerint az atlaszból kb. 80 példány készült, ezek nagy része viszont eltűnt vagy megsemmisült. A páratlan alkotás szélesebb körben való megismertetését csak évtizedekkel később, az 1993-ban megjelent új kiadás tette lehetővé: az ELTE Térképtudományi Tanszékén Zentai László vezetésével készült el a *Közép-Európa Atlasz* tartalomhű, digitális faksimile változata.

A *Közép-Európa Atlasz*ról elmondható, hogy a művet általános atlasznak szánták a nemzeti atlaszok példájából kiindulva. Utóbbiaktól eltérően azonban nem belső oktatási vagy igazgatási célokat szolgált, hanem összevetette az egymás mellett lévő államok nemzetiségi, gazdasági és természeti viszonyait.

RÓNAI ÉS A FÖLDTANI TÉRKÉPEZÉS

Rónai térképészeti tevékenységének magas színvonalát jelzi, hogy a társadalomföldrajzi pályát elhagyni kényszerült tudós a Magyar Állami Földtani Intézet szolgálatába lépve nem egyszerű beosztottként, hanem a Térképszerkesztő Osztály vezetőjeként kapott munkát. Rónai szakmai életútjának első részét tekintve – a jelentős térképszerkesztői gyakorlatán túl – kiemelendő a nagy adatbázisok kezelésében, feldolgozásában, kiértékelésében szerzett jártassága, amelyet geológusként is kitűnően tudott hasznosítani, például a talajvízkutatás, illetve az azzal összefüggő térképezések során.

Rónai 1950–1955 között részt vett az ország alföldi területeinek földtani térképező munkálataiban, amelynek révén igen sok időt töltött a terepen. 1956–1964 között az ő vezetésével zajlott a síkvidéki földtani felvételek reambulációja, ennek eredményeit 1 : 200 000 méretarányú lapokon kinyomtatták és tartalmas magyarázófüzeteket csatoltak hozzájuk. 1964-ben megindult az új komplex Alföld-térképezés, amelynek vezetése, illetve irányelveinek kidolgozása is Rónai nevéhez köthető. Ez a térképezés túlmutatott a felszíni földtani viszonyokon és az alföldi medence negyedidőszaki rétegeinek teljes feltárását tűzte ki célul. E munka eredményeként jelent meg 1969-ben *Az Alföld földtani atlasza* első kötete, az 1 : 100 000 méretarányú *Szolnok-Atlasz*, amelyet később további kötetek is követtek.

A térképi munkák közül megemlíthető még a *Magyarország Földtani Atlasza* 1 : 500 000-es sorozata keretében 1984-ben – magyar és angol nyelvű változatban – kiadott *Magyarország földtani térképe* és annak domborművű változata, amelynek szerkesztésében Rónai is közreműködött. A földtani térképezés eredményességéhez jó szervezőképessége és rendszerező szemlélete is hozzájárult, amely már a *Közép-Európa Atlasz* munkáinak koordiná-

lásában is megmutatkozott. Rónai kiválóan össze tudta fogni a térképkészítés munkafolyamatát, továbbá a rajzolásban és a szerkesztési feladatokban maga is mindig részt vett, még a betöltött vezetői tisztségek idején is.

Rónai András a Földtani Intézet munkatársaként is mindvégig aktív részese maradt a tudományos közéletnek. Több szakmai szervezet (pl. a Magyarhoni Földtani Társulat, a Magyar Hidrológiai Társaság) tevékeny tagja volt, szakfolyóiratokat szerkesztett, számos hazai és nemzetközi konferencián szerepelt, illetve esetenként a szervezésükben is fontos szerepet játszott. Kiemelkedő munkásságát a számára odaítélt rangos szakmai kitüntetések is híven tükrözik (pl. *Bogdánfy Ödön-emlékérem* 1955-ben, *Koch Antal-emlékérem* 1969-ben, *Vásárhelyi Pál-díj* 1971-ben).

Felhasznált irodalom. *Rónai András: Az Alföld-kutatás programja.* A Magyar Állami Földtani Intézet Jelentése az 1981. évről. Budapest, 1983. 51–55.; *Rónai András: Térképezett történelem.* Püski Kiadó, Budapest, 1993; *Rónai András (szerk.): Közép-Európa Atlasz.* Szent István Társulat–Püski Kiadó, Budapest, 1993; *Vitális György: Rónai András emlékezete (1906–1991).* Földtani Közöny 122/1. (1992) 107–117.; *Zentai László: A Közép-Európa Atlasz (1945) új kiadása (digitális faksimile).* Geodézia és Kartográfia 1993/6. 360–365.

Gulyás Zoltán

Emlékezés Széles Lajosra

Ki ne tudná, hogy ki volt Széles Lajos bácsi? Ha égési sebekről volt szó a sajtóban, rádióban, vagy a televízióban, az ő neve, illetve a *Naksol* nélkül nem fejeződhetett be riport, vagy tudósítás.

A Tolna megyei Nakon született 1897. augusztus 3-án. Fodrászmesterséget tanult. Már 17 évesen harcolt az I. világháborúban. Több katonai kitüntetésben részesült. Leszerelést követően Budapesten, a Helyőrségi Kórházban dolgozott, majd fodrászüzletet nyitott Dombóváron. 1923-ban megnősült, feleségül vette Kovács Teréziát. A gazdasági válság idején feleségével együtt Dél-Amerikába emigrált. Több országban megfordult, majd 1929-ben Uruguayban telepedett le. Szakmájának megfelelően ott is borbélyüzletet nyitott. Az üzletben kis labort rendezett be, ahol kezdetben gyógynövényekből krémeket és parfümöket készített. Megszervezte új hazája borbély-szakszervezetét, majd annak elnökévé is megválasztották.

Széles Lajos

1957 fordulópontot jelentett életében, ugyanis két barátja baleset következtében súlyos égési sérüléseket szenvedett. Ekkor kezdte el az égési sebekre vonatkozó kísérleteit, fejébe vette, hogy megtalálja az erre szolgáló gyógymódot. Egy alkalmasnak vélt szert állatokon is kipróbált és sikerrel járt. 1962-re már tökéletes volt az *Anti-que* receptje.

1964-ben hazatért feleségével együtt, hogy szeretett magyarjainak is átadja az új „csodaszert.” Szülőfalujában, Nakon telepedett le. A környék falvaiban és városaiban is szájról szájra terjedt a hír: égési sebeket gyógyít a furcsa „amerikás”! A gyógyító borbélyra felfigyelt a falu orvosa, dr. Klapka János is. Ő 1966-tól dokumen-

tálta a sérültek gyógyulását. Talán a doktor javaslatára több egészségügyi intézményben is próbálkozott, de zárt ajtóba ütközött. Mivel nem volt orvos, nem is foglalkoztak a találmánnyal. Az „illetékes” orvosok, szakemberek közül sokan kuruzslónak tartották, meg sem mutathatta új szerét, mert azt „elavult”-nak tartották. Széles Lajos, a sok megpróbáltatás ellenére, nem adta fel, tovább gyógyított és segítő kezekre is talált.

1978 májusában Vitray Tamás *Csak ülök és mesélek* című tévéműsorában végre az egész ország felfigyelhetett a zöld üveges gyógyító borbélyra. Felkavarták az állóvizet! A gyógyulni vágyók pedig özönlöttek hozzá. Emlékszem, hétvégeken a falu végéig álltak az autók a település utcáin. Tehát a szer használt!

A televízióban történt bemutatás után, még 1978-ban az Interag vállalat megvásárolta a receptúrát és a Human Oltóanyagtermelő és Kutatóintézetben megkezdődött a *Naksol* gyártása. Huszonöt évnyi kálvária és harc után 1988-ban végre Magyarországon is törzskönyvezték a *Naksolt*.

A „Mester” gyógyító oldatának árából lakást vásárolt Dombóváron. 1988-ban *Maece-nas-díjjal* tüntették ki, 1991-ben pedig *Pro Oppidio Dombóvár* kitüntetésben részesítette a város vezetése. Szinte haláláig, 1992. január 18-ig fogadta a gyógyulni vágyó emberek. A dombóvári temetőben pihen, szeretett felesége mellett.

Temetése 1992. január 24-én volt a dombóvári temetőben, amelyen jómagam is, mint Lajos bácsi tisztelője részt vettem.

A búcsúbeszédet sorát Farkasdi András római katolikus esperes kezdte, aki méltatta Széles Lajos hosszú munkás életét, amellyel a sok-sok szenvedés és nélkülözés árán elérte célját. Ezután Eretnek János nyugalmazott tanár felolvasta a Mezei András író által Budapestről küldött búcsúbeszédet. Ebből idéznék: „Széles Lajos bácsi élete Naké, Dombóváré, ahol hazáját, melybe értéket hozni jött vissza több évtizede, itt végül is meg találta. Harca, hogy égési szere gyógyítson, egybe esett azzal a gyógyítási akaró reformtörekvéssel, amely minden ízében átjárta a nemzetet. Mondjuk ki, hogy Széles Lajos harca szabadságharc volt 1964-től kezdve, mikor is dr. Klapka János, Nak körzeti orvosa szemének hitt a gyógyításban, nem az akkori államhatalommal összefonódó orvosi diktatúrájának, s kezdve attól, hogy Szegvári Katalin felfedezte őt Nakon Vitézy Lászlóval, hogy a filmet Vitray Tamás »mesélő széke« elé vetítette, országos ügygé válhatott, mert sebet ejtett a diktatúrában érdekelt presztízsen. Ne emlékezzünk név szerint most meg mindazokról a hatalmasságokról az egészségügyben, a sajtóban, a kulturális és tudományos kormányzatban és az újságírásban, akik a sebet, amit egy egyszerű, naki parasztember gyógyítása keltett lelkünkben, oly annyira emlékezetes gyulladásba hozták. A rossz elévül. Neve nincs. A jó fönnmarad. Birman Erzsébet nevét mondjuk most, aki már 1978-ban merte idézni Széles Lajos bácsit: »Aki nekem ellenségem, az buta. Nem?«

Az égési szertől gyógyultak ezrei, tízezrei a tanúk arra, hogy Széles Lajos bácsi a nemzetnek, sőt, nem túlzok, ha azt mondom, hogy az egész emberiségnek alkotott és dolgozott. Ő igen szerény ember hírében állott, sosem tagadta meg paraszti múltját, és mindvégig megőrizte magyarságát, ízes, tájszólásos dél-dunántúli, ha úgy tetszik somogyi beszédével, naki származásával és hitével együtt.

„Széles Lajos bár már nincs közöttünk, hogy gyógyítson, vagy újabb »csodaszert« találjon fel, de szelleme és találmánya tovább él. Örökösei a hátrahagyott receptjeit még ismerik és használják” – írta róla unokahúga, Pál Roxána.

Szülőfaluja emlékszóbat alakított ki tiszteletére, illetve emléktáblával adóztak munkásságának és egy rózsakertet is létrehozta, amelynek terméseit fel is dolgozzák.

Bodó Imre

Tájházavató ünnep Dorozsmán

Csongrád megye tudományos életének kiválóságai mellett Szeged város és Szeged–Csanádi Egyházmegye képviselői is kitüntették jelenlétükkel Deli Albint és családját, majd a Keresztelő Szent János-templomban részt vettek a Márton Áron életművét bemutató előadáson 2017. június 23-án. A Csongrád Megyei Honismereti Egyesület eme jelentős rendezvénye talán az első, igazán nagy ívű esemény volt Kiskundorozsmán.

Deli Albin és felesége, Julia asszony Kiskundorozsmára költözését követően, 1991 óta foglalkoztatja Deli urat a település története. Figyelmes szorgalommal jegyzetelte a helyi idősebb lakosok emlékezéseit az általuk még megélt eseményekről, használt tárgyaikról, Dorozsma település létrejöttéről, alakulásáról, és ismert kutatók forrásmunkáiból merített. Kutatómunkájával egy időben gyűjteni kezdte a település történetével összefüggő néprajzi tárgyakat. Sokszor a fordítottja is előfordult, ajándékba, adományként kapott valamit. Ilyen például az a néhány régi fatábladarab, amelyre két név van mívés betűkkel bevésvé. Kutatni kezdett a nevek után. Meglepetésére kiderült: az egykori főbíró táblái állnak előtte darabokban. Összeállította, a hiányzó részeket pótolta, restaurálta. Öröme, Dorozsma történetéből értékes tárgyi emléket sikerült az enyészettől megmentenie, a főbírói táblát.

Egyesületünk tájházavató és Márton Áron életművét bemutató programjának szervezése során tapasztaltam: az egész család, Deli Albin, felesége, Julia asszony és fiaik – Alex és Alen – is részt vesznek a hagyományápolásban, a kevésbé látványos munkákban is szíves örömet együtt dolgoznak. A család kezdetben csak érdeklődéssel hallgatta a családfő Dorozsma történetével kapcsolatos kutatásai eredményeit, nézegette a kapcsolódó, korabeli begyűjtött tárgyakat, amelyek kisvártatva őket is elvarázsolta. Csakhamar mindannyian aktívan gyűjtöttek, restauráltak, gondoztak, elhelyeztek – hagyományt őriztek. A mesés polgári bútorokat Deli úr és fiai restaurálják. Julia asszony a textíliák gyűjtésében, restaurálásában, konzerválásában jeleskedett, jeleskedik. Az idők folyamán így összegyűlt, mára már egy városi múzeum által is irigylésre méltó tárgyakat előbb két részre csoportosították: a népi és a (közép)polgári életben használatos tárgyakra. Így alakult ki a tájházi és a helytörténeti gyűjtemény. Ez utóbbit két nagy, a polgárit pedig több kisebb fejezetből fokozatosan több és több téma köré rendezték.

A Helytörténeti Gyűjtemény. A Negyvennyolcas u. 1. szám alatti, az „ősi dorozsmai domb” közelében lévő polgári épület jelentős hányadának megvásárlásával valósíthatták meg elképzelésüket: lakásukat Dorozsma helytörténetét meghatározó ismert polgári családoktól származó, zömében neobarokk stílusjegyeket hordozó bútorokkal és korhű tárgyakkal rendezték be. Nagy hangsúlyt fektettek az életszerűsége, hiszen ők maguk is ezen nagybecsű tárgyak között éltek mindennapjaikat. „Élő múzeum” – mondják sokan.

Tematikus rendezést igényelt az élet számos területét tükröző tárgyak, képek sokasága, ezért a polgári épületben több kiállítótermet alakítottak ki, a látogatói útvonalnak megfelelő sorrendben.

Egyházi Gyűjtemények. A helyi egyház történetéből mutatja be azt a korszakot, amelyből még fellelhető tárgyi emlékek maradtak reánk. Egykori templomi tárgyak és plébánosok reverendái és okmányai láthatóak itt, amelyek az egykori plébánosok hozzátartozói, vagy

Polgári szoba a Helytörténeti Gyűjteményben

közele ismerősei nagylelkű felajánlásából származnak. Az egyházi vonatkozású kegytárgyak tekintetében, jelen pillanatban, Dorozsmán ez a leggazdagabb gyűjtemény. Itt található Sztríha Kálmán kanonok – Kiskundorozsma történetírójának – könyve, amelyet a szerző 1937-ben saját kezűleg dedikált Farkas Béla főispánnak és a kanonok gyóntatóstólája, karingje. Kis és nagy ostyaszaggyatók 1906-ból, Ács István, helyi kovácssegéd munkái. Régi templomi szenteltvíztartó, oszlopos gyertyatartó. Dorozsmai papok személyes holmijai: Megyeri Lajos plébános reverendája, néhány irata, fotókkal. Bruszniai atya stólája, néhány irata. Mádi György plébános reverendája, pecsétgyűrűje.

Kiskunsági Szövőgyár – Nagymihály Gáspár Gyűjtemény. Emléket állít a kiskundorozsmai gyárnak és tulajdonosának, aki sokat tett az állandó munkahiánnyal küszködő dorozsmai nők érdekében. Üzemében helyben dolgozhattak az asszonyok, nem kellett vidékre menniük napszámba, téglát vetni. Az egykori Kunsági Szövőgyárban használatos tárgyakat, munkaeszközöket, munkaruhákat, képeket és okmányokat állítottak ki.

Moóró János Könyvtára.

Balázs Piri Aranka Terem. Ebben az egykori főbíró családjából származó helyi festőművek tekinthetők meg.

Helytörténeti Szalon. Dorozsma kulturális és gazdasági életéből ismert polgárok bútoraival rendezték be. Személyes tárgyaik, fotóik hirdetik: e településen, a zömében szegény napszámos és kubikos munkáscsaládok mellett – bár kis számban –, de éltek jómódú polgárok is, akik sokat tettek a helyi társadalom megélhetéséért, az oktatás és a kultúra ápolása, terjesztése terén.

A Dorozsmai Tájház. A főépülettel egy telken található, feljűk nyíló, az 1800-as évek végén, az 1900-as évek elején épült, alacsony, mestergerendás házat – 2016 nyarán meg-

nyílt lehetőséggel élve – megvásárolták, kifejezetten tájház céljára. Itt elhelyezhették az addig gyűjtött helyi paraszt, kubikos, téglavető világból származó néprajzi tárgyakat. Futótűzként terjedt ennek híre. Egymás után jöttek a közeli és távolabbi szomszédok, sőt, a környékről is, és régi néprajzi jelentőségű tárgyakat kínáltak fel. A Deli család számára megtisztelő volt az irántuk táplált bizalom, ezért még nagyobb tempóban láttak hozzá a tájház kialakításának. Mint a nagy regényírók könyvében: amikor új pap érkezik a faluba, összefognak a helyi asszonyok, hogy kimeszeljék, rendbe tegyék a paplakot, úgy jelentkeztek náluk is: „*Segíteni szeretnénk!*” Látszott az őszinte segítőszándék, boldogság: elődeiknek, szüleiknek, nagyszüleiknek állítanak emléket! Megszervezték a tájház meszelését. Az asszonyok előszedték a már több évtizede a padláson, fűszekrényben heverő meszelőket. „*Nem gondoltuk, hogy ezt még használni fogjuk!*” – mondták.

A ház egy tengelyre fűződő helyiségekből áll: bejárat, konyha-kamra, középső szoba, tisztaszoba. Az elképzelésük szerint *élhető* tájházat alakítottak ki, mintha nagyszüleink házat mutatnák be, akik azért nincsenek otthon, mert éppen a templomba mentek. Minden megtalálható itt, amely a zömében az 1900-es évek elején-közepén a paraszti életvitelhez szükséges volt: az éléskamrában a rúdön szalonna és kolbász, a stelázsra befűttek, paradicsomlé – épp úgy sorakoznak, mint nagyanyáink idejében.

Tisztaszoba a tájházban

A helyiségeket a helyi idősebb lakosok tanácsaira is figyelemmel rendezték be. Csongrád megye, Szeged történészei, régészei, muzeológusai közül többen, főként egyesületi tagtársaink segítették tudományos alapokon megjeleníteni ezt a töménytelen mennyiségű múltidéző tárgyat: Barna Gábor, az SZTE Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék egyetemi tanára, az MTA-SZTE Vallási Kultúrakutató Csoport vezetője; Blazovich László, az SZTE emeritus professora, egyesületünk elnöke; Bárkányi Ildikó néprajzkutató, muzeológus, a Móra Ferenc

Múzeum igazgatóhelyettese; Bogoly József Ágoston irodalom- és művelődéstörténész; Fári Irén történész-muzeológus, mindhárman tagtársaink; Fodor Ferenc néprajzkutató, muzeológus; Hegedűsné Majnár Márta, a Magyarországi Tájházak Szövetségének elnöke; Juhász Antal professzor néprajzkutató, muzeológus, egyetemi tanár, egyesületünk örökös tiszteletbeli elnöke; Msgr. Kiss-Rigó László, a Szeged-Csanádi Egyházmegye megyés püspöke; Msgr. Kovács József tanszékvezető főiskolai tanár, a Szeged-Csanádi Egyházmegye vicarius generalisa; Marjanucz László, a történelemtudományok kandidátusa, egyetemi tanár, egyesületünk alelnöke; Markos Gyöngyi történész, néprajzkutató, muzeológus, tagtársunk; Nagy Gábor történész, néprajzkutató, muzeológus; Simon András egyetemi do-

cens, az SZTE Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszékének vezetője; Szalay István matematikus, Szeged volt polgármestere, a Közéleti Kávéház kuratórium elnöke; Szűcs Judit, a csongrádi Tari László Múzeum nyugalmazott igazgatója, néprajzkutató, tagtársunk; Tóth István történész, muzeológus; Zombori István, a történelemtudományok kandidátusa, egyetemi tanár, muzeológus.

A tájház 2017. június 23-ai felavatásával és felszentelésével nemcsak a Deli család nagyszerű munkáját, de Kiskundorozsma népét is üdvözölni kívánta a Csongrád Megyei Honismereti Egyesület (CsMHE).

Eredetileg csak Márton Áron, Erdély legendás, szent életű püspöke emlékprogramját szerveztem volna Kiskundorozsmán a CsMHE tagjaként. Azonban első ottlétemkor a lakást és a tájházat látva, majd elnökünk egyetértését kikérve és megkapva: a Márton Áron-megemlékezést a tájház felavatásával együtt szerveztük, rendeztük meg.

Az ünnepi avatás és felszentelés minden várakozást felülmúlt! Az Öreghegyi Bodza Citerazenekar népdalcsoikkal köszöntötte a megjelenteket. Blazovich László, országunk nemzetközileg elismert emeritus professora, egyesületünk elnöke nyitotta meg a rendezvényt. Msgr. Kovács József és főtisztelendő Gordos Ferdinánd atya, a Keresztelő Szent János-templomunk plébánosa szentelték fel a házat. Majd mindannyiúnk szívét-lelkét megindítón főtisztelendő Sándor Tivadar atya, az aradi Szent Gizella-templom plébánosa Gizella-királynénk ereklyéjével áldotta meg a házat és Dorozsma népét. A tájházat Fodor Ferenc és Simon András mutatta be, Deli Albin pedig a főépület helytörténeti gyűjteményét.

A templomban néztük meg Nagy Zoltán székelyudvarhelyi hitoktató Márton Áronról, Erdély legendás, szent életű püspökéről készített – *A Sas* című – 5 és fél órás filmjének részleteit, és meghallgattuk a püspök atya példaadó életének kiemelkedő eseményeit.

Mind a mai napig úton-útfélen megállítják Deli urat, köszönik a dorozsmaiak ezt a csodálatos délutánt. Messzebből is érkeznek már érdeklődők. Sikeres rendezvényeik sora azóta is igazolja: igénylik az emberek, hogy betekinthesse a múltba, kézzelfoghatóan megérinthesse történelmüket, bővíthesse helyismeretüket.

A Dorozsmai Tájház és Helytörténeti Gyűjteményt a Dorozsmai Hagyományörző és Kulturális Egyesület működteti. Mivel a két épület egy telken található, ezért „egy kapunyitással” mutathatják be a település népi és XVIII–XIX. századi polgári életét. A jövőben – a dorozsmai szélmalom mellett – a Dorozsmai Tájház és Helytörténeti Gyűjtemény is áll az érdeklődő nagyközönség rendelkezésére. Országunk és Dorozsma jelesebb napjain mindenki előtt megnyitják mindkét házat, és az udvaron az aktualitásnak megfelelő programokat szerveznek. Egyéb esetben előzetes egyeztetés alapján állnak a Kiskundorozsma története és néprajza iránt érdeklődők rendelkezésére. Tel: + 36 70 555 3636, e-mail: delialbinalex1@gmail.com

Bízom benne, a jövőbeli látogatók is tiszteletteljes elismeréssel adóznak a Deli család munkássága előtt! Kívánom, hogy minél több – a legkülönbözőbb korosztályokkal foglalkozó – intézmény, civil egyesület látogassa Kiskundorozsmán a Deli család közkinccsá tett magántulajdonú, egyedülálló népi és helytörténeti gyűjteményét!

Kovácsné Faltin Erzsébet

A Bocskai István Társaság díjátadó ünnepsége a romániai Bihardiószezen

A Bocskai István Társaság megalakulásakor (2010) a fejedelem szüleinek, őseinek temetkezési helye mellett, a kismarjai református templomban egybehangzóan kijelentette, hogy a társaság minden évben Erdély és Magyarország fejedelmére emlékező ünnepség keretében díjat ad át a közgyűlés által választott olyan személynek, vagy személyeknek, akik a legtöbbet tették a nemzet egységének és önbecsülésének megerősítéséért.

Ebben az évben, tekintettel a reformáció 500. évfordulójára, elhatároztuk, hogy olyan személy kapja a díjat, aki idegen földön, elszakadva az anyaországtól, nehéz körülmények között is pásztorolta nyáját, magyar református népét. Így jelöltük a díjra dr. Erdélyi Géza nyugalmazott református püspököt, aki a Felvidéken, Rimaszombaton szolgált Istennek és nemzetnek.

A díjátadás helyszíne szintén az évfordulóhoz kapcsolódik. Álmosd–Bihardiószeg (1604. október 15.) a magyar reformáció „szent helye”, hiszen Bocskai István, „a hit harcosa” itt aratja első nagy győzelmét a csatlakozott hajdúkkal, a nemzetből kitagadott „korcsos magyarokkal”! Ez a táj: az Ér, a Berettyó, Kereki, Álmosd, Diószeg kiindulópontja a győztes Bocskai-szabadságharcnak!

Méltán idézhetjük az erdélyi költőt, Farkas Árpádot: „E rögös földön, csak lábujjhegyen, halkan! / apáink hűlő, drága arcán járunk.” „Hiszen itt vannak, akik Kálvin istenéből bölcs, külön magyar Istent csináltak... Ez itt a magyar föld, az első foglalkóké, magyar, véres, szomorú, fáradt, sivár, de harcoss, de szép, de elpusztíthatatlan.” (Ady)

A 2017. július 16-án megrendezett megemlékezés ünnepi istentisztelettel kezdődött a diószegi református templomban. A helyi hagyományörző hajdúk, a Bóné András hagyományörző kurucezred, a gróf Széchenyi István hagyományörző huszárezred ünnepi menetének élén Bocskai István zászlóját vitték, s közben Nagy Csaba *Bartók-díjas* tárogatóművész toborzó dala szólt. Elvonult előttünk a történelem! Az ünneplő gyülekezet megrendülten és meghatottan nézte szabadságharcaink késői jelképes képviselőit. A bevonulást a református püspökök és lelkipásztorok menete zárta.

Ígét hirdetett főtiszteletű dr. Csüry István, a Királyhágómelléki Református Egyházkerület püspöke, Pál I. lev. a Korintusbeliekhez 1,18 alapján, „A keresztről szóló beszéd... Istennek ereje.”

„A Bocskai István Társaság díjosztó alkalmain mindig visszagondolunk a magyar nemzet múltjára” – kezdte a püspök ünnepi igehirdetését. „Bihardiószeg és Álmosd között megtörtént a csoda, és a szabadságvágy az álomból valóságra kelt! A képzett, jól felszerelt zsoldosokhoz képest Bocskai csapata igen hevenyészett összképet festett. Valami mégis több lett a szabadságharcosok között, valamit nekünk is meg kell fejtenünk a magunk jövődjére javára ebből a dicsőséges győzelemből!” Majd így folytatta: „A református fejedelmek között Bocskai István az, aki Krisztus erőtlennek minősített erejét az igazi erőnek tekintette...” „Bocskai István engedelmissége Krisztus mellett erősödött máig ható példaként a modern ember boldogulásának kutatásában.” „Fejedelmi örökség az is, ha elfogadjuk tőle a Krisztus-követés hűséges szolgálatát!” – fejezte be a püspök ünnepi igehirdetését.

Bara László bihardiószezi református lelkipásztor köszöntötte a helyben Romániából, a Szlovákiából és a maradék-Magyarországból érkezett vendégeket.

A kort idéző tárogatómuzsika és versek követték egymást. Dusa Lajos *Hajdútánc* c. versét, amit a költő a 400. évfordulóra írt, v. Erdei József előadásában hallhattuk. A költemény Bocskai-ünnepségeink elmaradhatatlan kísérője. A költőnél senki nem fogalmazta meg jobban a kor hajdúinak életérzését, akik az „*ölni kell, vagy megdögölni*” között választhattak! Csatlakozva Bocskaihoz, egy magasabb célért: „*Istenért és Hazáért*”, „*Pro Deo et Patria*” fogtak fegyvert.

Sárkány Viola, a társaság elnöke Bocskai Istvánra, „*a hit harcosára*” emlékezett, akinek győzelmes kardja elvezetett a bécsi békéhez, ami a protestánsok vallásszabadságát biztosította a vallásháborúktól szabdalt Európában! Ez tette őt a világhódító eszme – a reformáció – kiemelkedő alakjává, s méltán áll hatalmas kőszobra a nagy reformátorok és a „*hit zordon hadnagyai*” között Genfben, a reformáció emlékművén! A társaság elnöke megragadta az alkalmat, hogy itt, a nagy Habsburg-ellenes győzelem színhelyén beszéljen a törökkel kötött kényszerű szövetségről, ami biztosította, hogy Bocskainak nem kellett „*kétfrontos harcot*” folytatni! Beszélt a fejedelemnek küldött koronáról, arról az eseményről, amely a pesti Duna-parton, majdnem a Budai várral szemben történt. Az elnök elmondta, hogy a Bocskai István Társaság szeretett volna ezen a helyen szobrot állítani ennek az egyedülálló eseménynek a tiszteletére, de a főváros elutasította a kérelmüket, a Magyar Tudományos Akadémia szakvéleményére hivatkozva. Dr. Pálffy Géza a következőket írta: „*A fejedelemnek itt szobrot állítani olyan paradox lépés lenne, mintha Kádár Jánosnak akarna valaki hasonlót emelni a szovjet tankok 1956. novemberi bevonulásának egyik csomópontján.*” Ezt a szakvéleményt nem is lehet értelmezni, hacsak nem egyoldalúan ismerik a történelmet az Akadémia urai! Előadásában az elnök a Habsburgok több száz éves uralkodását elemezte, akiknek nem köszönhetünk mást, mint „*vért, könnyeket és szenvedés*”-t! Végezetül Bocskai István példáját említette, aki a Habsburgok ellen vívott küzdelemben a pusztulás végveszélyétől mentette meg Szent István örökségét: a magyar államiséget, s megnyitotta az utat Erdély aranykora előtt.

Ezután következett a díjátadás. A reformáció 500. évében emlékezetes marad mindnyájunk számára. A laudációt Szoboszlai-Gáspár István mezőtelegi lelkipásztor, a Bocskai István Társaság egyik alapító tagja olvasta fel. Ismertette dr. Erdélyi Géza püspök úr életútját, aki református papi családban született. Kiemelte hűségét a családhoz, az egyházhoz, nemzetéhez és ez adott neki erőt, hogy a nehezebb időkben is pásztorolja református népét! A továbbiakban a püspök úr *Hűség* című önéletrajzi művéből idézett: „*Az igazságosabb jövő csupán részben érkezett meg... mert a meghosszabbított múlt haszonélvezői különböző fondorlatokkal fékeznek. Ez a tényleges helyzet jelentősen befolyásolta és befolyásolja életemet, próbára tette kitartásomat, de Istennek hála, nem tudott letéríteni a szolgálat egyenes útjáról.*”

Dr. Erdélyi Géza válaszában megköszönte az elismerést és elmondta, hogy ez a díj mindazoknak szól, akik között dolgozott! Bocskai mindig közel állt hozzá, hiszen édesapja által már gyermekkorában megismerkedett a magyar történelem jeles személyeivel. Hozzátette:

Sárkány Viola átadja a kitüntetést
dr. Erdélyi Gézának

„Igazán szívem szerint tudok örülni ennek a díjnak, ám akkor lesz megérdemelt, ha tovább szolgálom Istenemet és nemzetemet!”

A befejező tárogatómuzsika és a vers: *Magyarnak lenni büszke gyönyörűség* (Sajó Sándor) után a három országból összegyűlt vendégereg szíve mélyéből énekelte a *Himnusz*t, amely elhangzott a Nyúzó-völgyig, a hajdúk egykori győzelmének a színhelyéig. Az istentisztelet végén dr. Börzsönyi József szerencsi ny. ref. esperes kérte Isten áldását gyülekezetünk és nemzetünk életére.

Az ünnepség a templomkertben, Bocskai István szobránál folytatódott, ahol Vida Máté kismarjai helyettes református lelképásztor mondott hálaadó imát. Az emlékezés és a tisztelet koszorúinak elhelyezésével és a *Szózat* eléneklésével ért véget a Bocskai István Társaság nyolcadik alkalommal határon túl rendezett díjátadó ünnepsége. Társaságunk ezután is a nagy fejedelem végrendeletének eleget téve feladatának tekinti az állandó együttműködést és a közös hagyományok ápolását a határon túli magyarsággal, ezzel is elősegítve a magyar nemzeti egységet! Vezérelvének tekinti a fejedelem testamentomi rendelkezését: „[...] szeretettel intvén mind az erdélyieket és magyarországi híveinket az egymás közt való szép egységre, atyafiúi szeretetre. Az erdélyieket, hogy Magyarországtól, ha más fejedelemség alatt lesznek is, el ne szakadjanak. A magyarországiakat, hogy az erdélyieket el ne taszítsák, tartsák ő atyafiaiknak, és ő véreknek, tagjoknak...” (Bocskai István Testamentuma, 1606. december 17., Kassa)

Sárkány Viola

Gondolatok a XV. Ipoly Nap kapcsán

Az I. Ipoly Napot a Honti Múzeum és Galéria Baráti Köre (HMGBK) 2003-ban rendezte. Az ötlet a HMGBK akkori elnökétől, Danis Ferencről származik. Az Ipolyságon működő polgári társulás tevékenységének fő irányvonala ugyanis a történelmi Hont vármegye, különösen az Alsó-Ipoly mente néprajzi és helytörténeti értékeinek felkutatása, dokumentálása és megismertetése, népszerűsítése. Kutatási és ismeretszerző tevékenységét igyekszik az Ipoly mindkét partjára kiterjeszteni, hogy a trianoni határ által elválasztott településeken élők tudatosítsák az egykori Hont vármegye homogén egységét. Hosszú időn keresztül a határfolyó Ipoly volt a kapocs az egymástól elválasztott falvak és városok között, ám a politikusoktól kapott elválasztó szerep mellett is őrizte a partjain élőkben az összetartozás érzését.

Az Ipoly folyó feltehetőleg a kvádoktól nyerte nevét, s mai alakja a német Eipel (alma) szóból alakult ki, és valószínűleg csupán alaki hasonlósággal kapcsolódik a naptárban augusztus 13-án feltüntetett, görög eredetű, Ipolyra magyarosított Hippolit (jelentése: lovakat eloldozó) személynévvel. Ennek ellenére ragyogó ötletnek bizonyult, hogy ez a nap alkalom legyen a folyó két partján élők találkozására, ismerkedésére, barátkozására.

Az önkormányzati támogatással és a Pongrácz Lajos Társaság társszervezésével a Sóderoson először megrendezett névnapi összejövetel óta 2017-ben tizenötödik alkalommal gyűltek össze Ipolyságon a barátok és érdeklődők, hogy virággal köszöntsék az Ipoly folyót.

A kezdeti néhány évben főként a nevükben az Ipoly előtagot viselő települések mutatkoztak be, és az Ipoly virággal való köszöntése után a rövid kultúrműsorral színesített találkozók piknik jelleggel bírtak. A legelső Ipoly napon a Váci Múzeum Egyesület, a Szécsényi

Múzeum Baráti Köre és a Balassagyarmati Honismereti Kör tagjai ünnepeltek a hazaiakkal; előadóként a palóc tájszótár összeállítóját, a bernecei születésű Tóth Imrét köszöntötték. A következő éven a Sigillum Oppidi Saag Alapítványnak köszönhetően lényegesen kibővült a program. Míg a HMGBK által szervezett folklórműsor a Városi Parkban folyt le, a Menora Saag Centrum Artisban kiállításmegnyitóra, szoboravatásra és az Átrium Európa udvar felavatására került sor. A bemutatkozó falvak között Ipolykeszi is szerepelt, és Ipolyszalka hagyományőrző csoportja. Magyarországról Ipolytarnóc község érkezett a Geopark megismertetésével, valamint Ipolyvece folklórcsoportja és Koczó József Ipolytölgyes községről szóló helytörténeti előadásával.

Az ünnepség rendezvénysorozattá nőtte ki magát, a múzeumegyesület szinte családi-as légkörben folyó ünnepsével párhuzamosan koncert, tárlatnyitó, jeles személyiségek részvételével folyó, társadalmi problémákat megvitató kerekasztal-beszélgetések várták az érdeklődőket. Aztán a Sigillum Oppidi Saag Alapítvány Ipoly Napok név alatt a nyár elejére helyezte rendezvényeit, így az augusztusi Ipoly Nap továbbra is a Honti Múzeum Baráti Körének ünnepe maradt. Társult szervezatként 2009-ben az Ipoly Vadásztársaság gulyásfőző versenyt hirdetett, bemutatkozó vendégközségként pedig Ipolybalog érkezett. A balogi hagyományőrzők színvonalas műsora mellett volt egy másik attrakciója is ennek az Ipoly Napnak: a városi rendőrség díszkísérete mellett Ipolybalogról az ipolysági római

*A XV. Ipoly Nap résztvevői a folyó „névnapi” köszöntésére indulnak
(Pallos László felvétele)*

katolikus templomba hozták a magyar Szentkorona hiteles másolatát, ahol szinte „telt ház” várta a minden magyar számára kedves szimbólumot.

Az ünneplési forma megújulását a hetedik Ipoly nap hozta. A szobi Börzsöny Múzeum Baráti Köre lépett a társ szervezők sorába, és első ízben került sor értéktartó konferenciára. A helyszín is megváltozott, a Városháza színházterme adott helyet a tudományos szónak. Az elkövetkező években számos neves előadót, helytörténeti kutatót köszönhetünk; néhányuk többször is az előadói pulpitusra lépett, mint Koczó József, dr. Kiss László, Végh József, dr. Hála József, Pálkás Tibor, Bendík Márta, Csukovits Anita, Mándli Gyula. Az előadások leg többjét vetített képes illusztráció, sőt, hangzóanyag és ének, illetve hangszeres zene kísérte, mint Tóth Edit, Istvánfi Balázs, valamint Gyenes Tamás bemutatóit.

Szinte minden Ipoly Nap felvezetőjét Vas Ottó tanár szavai adta, aki Szabó Lőrinc, Áprily Lajos, Csáky Károly, Sajó Sándor és mások műveiből készített összeállításokkal köszöntötte mind a folyót, mind a megjelenteket. A különleges vízi világ Antal Gábor ipoly-sági grafikust is meghívta, a vendégek érdeklődéssel szemléltek „halas” kiállítását.

Az idei, immár XV. Ipoly Nap központi témaköre a folyó menti életteremtővilágának és természeti szépsége sokszínűségének, gazdagságának bemutatására épült. Dr. Kiss László az Ipoly szabályozásáról és a vízimalmokról hozott értékes információkat, Pallos László a vadgazdálkodásról készített tartalmas összefoglalót, Wollent József pedig az Ipoly Unió tevékenységét, eredményeit és feladatait ismertette. Kiegészítésképpen Majoros Róbert természetfotós nagyszerű felvételeiben gyönyörködhetnek a résztvevők.

Az Ipoly Nap a szervezési formák változása ellenére is megőrizte eredeti célkitűzéseit: lehetővé tenni a folyó mindkét partján élők számára, hogy újrateremtsek a politikai döntések következtében fellazult családi és baráti kapcsolatokat, illetve legyen fóruma a regionális néprajzi-helytörténeti értékek bemutatásának.

Bendík Béla

Konferencia Csemőben Kováts Zoltán növénynemesítő emlékére

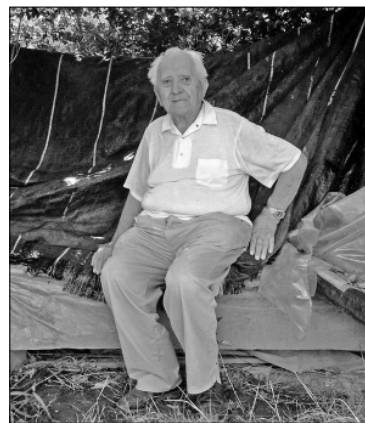
A hírneves virágnemesítő, édesapjának botanikai érdeklődése, a hencidai szikes tölgyes erdőnek és a Berettyó partjának sokféle virágélménye megszabták pályáját. Kováts Zoltán páratlanul gazdag életművet hagyott ránk, az állami elismerést nyert fajtáinak száma 153, amelyek 22 nemzetségbe sorolhatók. A Pest megyei „virágos Csemő” színpompája messze földön ismertté tette a homokon született települést. A nemesítő azzal fejezte ki háláját a befogadó község iránt, hogy tagéteszt (bársonyvirágot) nemeztett el róla. Az emlékülések évente Marosi Mihály kertész és faluszerépítő fáradozásából valósulnak meg, a 2017. évi rendezvény augusztus 30-án volt.

Négy előadás foglalkozott az életművel.

Fári Miklós debreceni genetikaprofesszor unikális dokumentumképeket használt fel a páratlan életút bemutatására. Felmerül a kérdés: kiváló felkészültségét hogy szerezte meg Kováts Zoltán? A gyerekkori élmények ismertek, de az kevésbé, hogy sikeres skandináv és német tanulmányutak kora világszínvonalán mutatták be számára a legkiválóbb nemesí-

tői iskolákat. Már gyermekkorában megismerkedett Debrecenben Soó Rezső (1903–1980), majd Máté Imre (1911–1993) professzorokkal és más jeles hazai botanikussal. A nagy botanikus, Kitaibel Pál (1757–1817) tanításait, a terepi munkák és a herbáriumok készítésének fontosságát megértette. Amikor édesapja a II. háború után elvesztette jegyzői állását, Soó professzor segített a családjának apja hiánypótló botanikai gyűjteményének megvásárlásával és állást biztosított neki a debreceni Kaktuszházban. Kováts Zoltán egyetemi tanulmányai, során Mohácsy Mátyás (1881–1970) és Domokos János (1904–1978) professzor ösztönzésére svédországi szakmai útra jelentkezett, megúsza a liszenkoi fordulatot (1948 augusztusa). Segédkertészként dolgozott Landskronában, a Weibull A. B. vetőmagtermesztő és növénynemesítő cégnél. 1948 és 1949 között Sralöfben Arvid Nilsson vezette be a dísznövény-nemesítés rejtelseibe. Hazatértekor magával hozta az egyik igen fontos genetikai mályvaanyagot, amely később az egynyári Hungária mályvasorozat kiinduló mutáns anyaga lett. Élete végéig Mándy György (1913–1976) volt rá a legnagyobb hatással, akit az egyetemről 1950-ben gyalázatos okkal távolítottak el. Fári professzor felhívta a figyelmet Szabó Zoltánra (1882–1944) is, akinek nevét és munkásságát az új növénygenetikai és növénynemesítő generáció tagjai a II. világháború után méltatlanul elfelejtették. Hazatérte és diplomázása után kapcsolatban állt Ormos Imre (1903–1979) és Domokos János professzorokkal, az 1950-ben szervezett Kertészeti Kutató Intézet Dísznövény Osztályára került. Kováts Zoltán sikereinek támasza volt Rainer Reiman-Phillip és Wolfgang Horn professzor, akik Berlin-Dahlemben Hans Kappert igazgató-professzor tanítványai voltak. Fári Miklós hangsúlyozta, hogy nagyon szomorú, de a II. világháború után egy romokban álló és ideológiailag, tudományosan is elszigetelten élő kis országban jobban megvoltak a feltételek a virágnemesítéshez, mint most! Kérdés, hogy a nagyszerű Kováts-életmű maradandó tanulságaira mikor figyelnek fel a hazai kertészeti szakhatóságok.

Szabó Mária, a neves virágnemesítő közvetlen munkatársaként az egynyári virágok színvilágát elemezte és próbálta megfejteni. Vizsgálta, hogy az Európa-hírű nemesítő miként tudta az egynyári virágok „szín-jellemét” a magyar forró nyarakra (meleg színek) a saját kedvenc színeivel harmóniába hozni (közismerten kedvence a kék szín volt). Az egynyárvirág-nemesítés egyik legfontosabb feladatának tekintette, hogy a fajtái a virágágyai kiültetésekben a legnagyobb díszértékkel rendelkezzenek, és minél tovább bírják a parkok, kertek miliőjét és azoknak igazi ékszeri lehessenek. Nála ez nemcsak elméleti megfontolásokat jelentett, hanem konkrét gyakorlatias eredményekhez is vezetett. Az intenzív meleg színekből – mint az arany, narancs, citromsárga, piros, vörös – álló nagy színfoltok kellemesek a szemnek és fokozzák a boldogságérzetet. Ez esetenként 100–150 fajta kiültetését is jelenti, 12–15 tő /m² sűrűségben. Új kihívás lett a nagyvárosok zöld felületeinek bővítése érdekében az úgynevezett „vertikális virág foltok” létrehozása. Ezt épületek homlokzatán, vagy épített támrendszerek kialakításával, olyan légyszárú színes virágok beültetésével lehet elérni, amelyek a nagyvárosok ismétlődő azonos formájú és szürke épületeit színesebbé, változatosabbá varázsolják, a díszítő értékük mellett a levegőt is tisztítják. Ezek növelik az utcák, terek levegőjének páratartalmát, javul a közterületek esztétikai összképe is. A Kováts-féle magyar egynyári virágfajták kiválóan használhatók a vertikális virágágyedények-

Kováts Zoltán

nél is. A színek szerepét egészen más fajnál és szemszögből elemezte Hajdú Edit szőlőnemesítő. Ősi kultúrnövényünk formagazdagsága genetikai és termesztési-ökológiai hátterű. Különösen a bogyók és az őszi levelek színe jelent igazi színözönt. Az ún. nasztiás mozgások révén a kacsoknak különféle formái alakulnak ki (violinkulcs, szemüveg, csomókötések sokasága, kígyómozgás, andráskereszt stb.). A kacsok a képzőművészek figyelmét régtől felkeltették. A szőlőtőkét az ember metszéssel alakítja, formálja; formagazdagsága népcsoportokra és korokra jellemző. A lugas adja talán a legnagyobb változatosságot: bőven terem, árnyékot és esztétikai értéket biztosít; szerencsés egyedek évszázadokig velünk maradnak (Pécs, Buda). A szőlőfajták esetében talán mégis a legfontosabb szempont a termés milyensége, akár bornak, akár csemegének valók. Hajdú Edit a nagyon kedvelt hazai csemegeszőlőfajta-sorozattal illusztrálta a főbb bogyószíneket. Sokszor a szeszélyes időjárás sajátos ajándékkal lepi meg a szőlősgazdákat, pl. amikor tavasszal a fakadó rügyekre vagy ősszel a színes levelekre ráhull a hó, vagy késő ősszel-télelőn az ún. fagyos borokhoz való fürtökre (kövidinka).

Végül e cikk írója, Surányi Dezső történeti ökológus, botanikus a virágsszínek jelentését és üzenetét mutatta be Kováts Zoltán virágainak színeire is utalva. A magyar nyelven kiadott mindenféle virágnyelvkönyvecske szövege segíti a fő színek szimbolográfiai megértését. A középkorban hét szint különböztettek meg a mindennapokban, ezek a fehér, fekete, vörös, kék, sárga, zöld és barna, de a gyakorlatban csak hatot vettek számításba – a feketét vagy a barnát figyelmen kívül hagyták. A régi liturgikus miseruhaszínek mindezt hűen tükrözik. A szivárványban – mint köztudott – az emberi szem csak négy színt azonosít: a zöldet, sárgát, pirosat és bordót. A színek a virágok világában sokkal összetettebben jelentkeznek, az elmondottak a tiszta „egyféle színre” értendők, mint az ember életkorával, a virágok előregedésével csökken a színek jelentősége. A Kováts Zoltán nemesítette virágfajok és -fajták világában tudatos a meleg színek választása, a már-már lángoló piros vagy bordó sokkal inkább figyelemkeltő a parkokban, mint a kevésbé erős színek, bár a finom árnyalatok és az összetett színek nagyon illeszkedtek a tudós nemesítő törekvéseibe. A kék és zöld szín, amelyek Kováts Zoltán színesztétikai világától nem állt távol, de azt magánízlése tárgyakként kezelte.

Surányi Dezső

A Biblia nyomában

A Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaság 18 tagú csapata 2017 nyarán kiránduláson vett részt a reformáció 500 éves évfordulója alkalmából. Első utunk *Debrecen*-be vezetett, ahol meglátogattuk a református templomot, valamint a Református Kollégium kiállításait.

A *Debreceni Református Nagytemplom* a város legjellegzetesebb épülete, 1500 m²-es alapterületével az ország legnagyobb református temploma. A Magyarországi Református Egyház jelképe, miatta nevezik Debrecen gyakran „*kálvinista Rómának*”. 1805 és 1824 között épült, klasszicista stílusban, a Kossuth tér és a Kálvin tér közt áll, a belvárosban. Tervezője Péchy Mihály. Kossuth széke a mai napig megtekinthető a templomban. Egyes kiállítások a jobb oldali toronyban vannak elhelyezve, ahol lifttel fel lehet menni a tetőtérbe, a IX. emeleten pedig a csodálatos kilátóba. A templom tornyaiban két ha-

talmas méretű harang lakik: közülük a Rákóczi-harang, a nyugati (szemből nézve bal) toronyban függ, Magyarország legnagyobb református és egyben legnagyobb protestáns harangja. Súlya 3800 kg. Az ötödik legnagyobb harang Magyarországon. A megyében pedig a legnagyobb.

Innen átmertünk a templom mögött lévő *Református Kollégiumba*. 1538 óta áll a mostani helyén. Falai között kezdettől fogva a legalacsonyabb foktól, az óvodától, a legmagasabb szintig, az egyetemig folyt az oktató és a nevelő munka. A reformáció, belső lényegéből fakadóan, létszükségletnek tekintette az iskolákat, s hangsúlyozta a törvényes hatóság ezirányú köteleességét: „Az akadémiákat és iskolákat, melyek az ige veteményeskertei, az ország közjövedelméből gondozzák” – olvashatjuk az 1562-ben Melius Juhász Péter és Szege-di Gergely által szerkesztett *Debreceni Hitvallás*ban. Melius 1558-ban érkezett Debrecenbe. Befolyása egyre fokozódott az egyházi és iskolai életben, prédikációiban gyakran ostromozta azokat, akik a szekularizált egyházi javakat nem „az iskolák és tanítók szükségére” adják. Melius Juhász Péter 1566-ban Váradon János Zsigmondtól házat kapott birtokul, hogy az ideköltözött Hoffhalter nyomdáját „egyháza érdekében minél inkább igénybe vehesse”. Az 1567-es debreceni zsinat XL. és LXV. kánonaiban már behatóan és részletesen foglalkozott az iskolaüggyel. A zsinat mindenekelőtt megjelölte az iskolák célját: „az iskolákból is előállíthatja az Úr a lelképásztorokat, tanítókat, az egyház oktatóit...” Diákjai, tanulmányaik végeztével, vagy sokszor évekig tartó külföldi tanulmányútjuk után visszatérve, a falvakban és mezővárosokban kamatoztatták szellemi kincseiket. Munkájuk nyomán falusi iskolák száza létesültek. Magyar nyomdák keltek életre, templomokkal népesült be a magyar Alföld, és magyar nyelven szólalt meg Isten igéje. Múzeumának állandó kiállításai a következők.

Kálvinista Róma, Keresztyén Respublika, Magyar Genf, Miért éppen Debrecen? A kiállítás arra a kérdésre keresi a választ, hogy miért éppen Debrecen válhatott a magyar reformátusság egyik legfontosabb (egyreségekben egyetlen) támaszává. A legnehezebb időkben Debrecennek és kollégiumának volt köszönhető, hogy a történelmi Magyarország 1200 református egyházközségének népe nem maradt lelki és szellemi vezető nélkül. Debrecen történelmi szerepét joggal hasonlították Kálvin városához. A „magyar Genf” főként nyomdája és iskolája által vált véleményformáló hatalommá.

Az ország iskolája, Iskolatörténeti kiállítás. A városi jegyzőkönyvek „a mi iskolánknak”, azaz „Schola Nostra”-nak nevezték a kollégiumot, amelynek még iskolai törvényei is a főbíró aláírásával jelentek meg. Debrecen egykor a maga 2000 főnél is több diákjából évi 60–70 rektort küldött 584 partikulájába, fiókiskolájába, az ország legtávolibb részeibe is, így valóban országos feladatot teljesített.

Nemzeti emlékhely, Oratórium. A kollégiumot közel ötszáz év alatt történelmünk nagyjainak egész sora látogatta, köztük erdélyi fejedelmek, Habsburg uralkodók, a reformkor szellemi vezetői, Széchenyi és társai. A kollégium falai között – az imatermében, az Oratóriumban – tartotta a Magyar Országgyűlés Képviselőháza üléseit 1849. január 9-étől 1849. május 31-éig.

Nagykönyvtár. A hatszázezer kötetes Egyházkerületi Nagykönyvtár nem véletlenül szerepel *A világ legszebb könyvtárai* című kötetben. A legrégebbi ismert köteteink a bennük olvasható feljegyzések szerint az 1600-as évek második felében már a kollégiumban voltak. Az első jegyzékszerű könyvtári katalógus 1706-ból maradt ránk, ezután kisebb szünetekkel folyamatosan nyomon követhetjük a könyvtár gyarapodását egészen napjainkig. Ma közel 560 ezer dokumentum és 200 különböző folyóirat között válogathat a beiratkozott olvasó. Sajnos, ezt nem tudtuk megnézni, mert éppen filmezték benne.

Egyházművészeti kiállítás. A bölcsőtől a koporsóig tartó út református szertartásait templomi tárgyak, és rendeltetésüket is megvilágító filmek elevenítik meg. Nagyon szépek az itt elhelyezett kazettás mennyezetek.

Kirándulásunk következő állomása *Sárospatak* volt. Előző megbeszélés alapján már várt minket dr. Kiss Endre József ny. lelképásztor, a Református Kollégium könyvtárának volt igazgatója, a Kazinczy Ferenc Társaság titkára. Tagja a mi egyesületünknek. Számos látnivalóval várt minket a város.

A sárospataki vár vagy más néven *Rákóczi-vár* a magyarországi késő reneszánsz építészet legértékesebb alkotása, Sárospatak legjelentősebb műemléke. A mai várkastélyt és a hozzákapcsolódó város erődítéseit eredeti alakjukban 1534 és 1542 között Perényi Péter építtette. 1605-ben Bocskai hatalmába került, majd 1608-ban Lorántffy Mihály lányai vették örökségükként birtokukba az uradalmat. 1616-ban Lorántffy Zsuzsanna hozománya-ként lett Patak Rákóczi-birtok. Férjével, I. Rákóczi Györggyel együtt jelentős építkezésbe kezdett: 1617–18-ban a várkastély keleti szárnyára emeletet húztak, 1628-ban elkészült az új-bástya, s megerősítették a templom északi falát is. 1642-től a kastély déli szárnyára is emeletet építettek, 1647-ben pedig elkészült a Lorántffy-loggia. 1656-ban a Vörös-toronyra ágyúállással új szintet emeltek magas gúlatetővel, sarkain négy őrtornyocskával. 1670-ben Patakon robbant ki a Wesselényi-összeesküvés felkelése, amelynek leverése után császári katonaság szállta meg a várat. 1683-ban Thököly kurucái felszabadították a várost, de 1685-ben a császáriak ostrommal ismét elfoglalták. 1694-ben II. Rákóczi Ferenc feleségével ide költözött, majd 1697-ben rövid időre Tokaji Ferenc felkelőinek kezére került az erősség. 1702-ben a császáriak a külső várat felrobbantották és a Vörös-torony egyes részeit megromgálták. 1703-ban foglalták el Patakot Rákóczi kurucái, és ekkor leégett a fényes várkastély. A vezérlő fejedelem 1708-ban ide hívatta össze az országgyűlést. A Rákóczi-szabadságharc leverése után osztrák–német eredetű birtokosok tulajdona lett, akik a várkastélyt a XVIII–XIX. században jelentősen átépítették.

Társaságunk a Rákócziak dicső múltjával ismerkedett meg.

A *Sárospataki Református Kollégium* az ország egyik legrégebben fennálló oktatási intézménye. 1531-ben, a reformáció szellemében alapította Perényi Péter. I. Rákóczi György törvényeket hozott létre, amelyek szabályozták az iskola életét. Lorántffy Zsuzsanna férje utolsó akaratának tekintette a kollégiummal való fokozott törődést. Patakra költözött, s felügyelte a várban és az iskolában folyó munkálatokat. Elhívta Comenius Amos Jánost, a híres magyar származású cseh–morva pedagógust, aki – saját szavaival élve – mindent vállalt „*ennek a Rákóczi-Atheneumnak a jobbá tétele*” érdekében. A kollégium diákjaiból kerültek ki a szabadságharc legkeményebb irányítói. Az iskola továbbá híres volt a magas műveltségű tanáraitól, és azok európai szintű tanításáról. Az évszázadok során hazánk számos nagy alakja töltötte itt diákéveit, az ország legnevesebb iskolái között számon tartott Sárospataki Református Kollégiumban.

A *Sárospataki Református Kollégium Nagykönyvtára* közel 400 ezer kötetes könyvanyagát kézirat- és folyóirattár, térképtár, kottatár, iskolai értesítők és gyászjelentés-gyűjtemény, filmtár, hanglemeztár és az elektronikus dokumentumok gyűjteményei egészítik ki, amelyekkel együtt az állománya jóval meghaladja a félmillió könyvtári egységet. A raktározás gondját az 1986-ban Makovecz Imre tervei szerint épült Repositorium épülete segít megoldani. A nyomtatott anyag elsősorban teológiai, bölcseleti, történeti, néprajzi, társadalomtudományi, nyelvészeti kötetekkel gyarapszik, de a számos hagyatéki könyvtárnak köszönhetően tekintélyes a szépirodalmi anyagainak a száma. Az egykori Jogakadémia könyvtára mai jogi szakirodalommal bővül és jelentős az orvosi könyvek gyűjteménye. A

könyvtárakban 7 kódexet, 18 kódextöredéket vagy kódexbe kötött könyvet, 33 ősnymtatványt, s 1430 régi magyar könyvet őriznek, közöttük számos ritkasággal, unikummal. A rongált nyomtatványok restaurálásával saját műhelyük foglalkozik. A kollégiumi könyvtár története egyidős az iskoláéval. Feltehetően az 1520-as esztendőök második felében, a lutheránus iskola indulásával kezdődött ez a történet, ami szerint a református iskola 1531-től indult, 1549-től kollégium, 1566-tól pedig már kálvinista lelkészképző akadémia.

A *Fejedelmi könyvtár* azért emlegethetjük, mert 1658 után a kollégiumi könyvtárak kiegészült a Rákóczi-család könyvtárával. Abban az időben, amikor Medgyesi Pál udvari lelképásztor ezt a gyűjteményt a Magyar Királyság és az Erdélyi Fejedelemség leghíresebb könyvtárának mondja, kétségkívül a nemzeti könyvtár szerepét töltötte be. A könyvtár virágkoraként emlegethetjük ezt az időszakot, hiszen a fenntartói a fejedelmi család tagjai, akiknek szívügyük a könyvgyűjtés, de a könyvkiadás ugyanúgy és mint legjelentősebb támogatói, akartak, s tudtak áldozni rá. Már azelőtt is évente támogatták az iskolai könyvtárat pénzzel és könyvekkel, hogy (III.) Rákóczi Zsigmond a kollégiumra hagyta volna ezt a gyűjteményt, amivel az iskolának európai szintű könyvtára lett. Korábban I. Rákóczi György külön termet építtetett a kollégiumi könyveknek. Nem véletlen az, hogy Sárospatakot a tanulni vágyó nemes ifjak látogatták elsősorban. A külföldi egyetemeket járó diákok pedig megteremtették azt a századokon át érvényesülő modellt, amely szerint megbízatásra vagy személyes felajánlasként, hazatérve könyveket hoztak régi iskolájuknak. A könyvtár az utolsó erdélyi fejedelem, II. Rákóczi Ferenc oltalomlevelének köszönheti az újraindulását és könyvtárának nagy részének a visszaszolgáltatását 1705-ben, az ellenreformációs üldözések első hulláma után. A XIX. századi Nagykollégium klasszicista teremkönyvtárba 1834-ben szállították át a könyveket. Nagy részük mára az 1986-ban épült Repositorium épületében került elhelyezésre.

A kollégium *Tudományos Gyűjteményének* része napjainkban a Nagykönyvtár, a Levéltár, az Adattár és a Múzeum intézményeivel együtt. A kutatók mind a négy intézményben egyszerre is kutathatnak, ha szükséges.

Az elmúlt századok alatt a kollégium a város életének meghatározó tényezőjévé vált. A magyar írók tollán – mint a klasszikus műveltség fellelője – „*Bodrog-parti Athén*”-nek nevezik; Csokonai a „*Múzsák székhelye*”-nek mondja, s később, az angol nyelven megszerezhető és érvényesíthető diplomájának köszönhetően érdemli ki a „*magyar Cambridge*” elnevezést.

Büszkén mondhatjuk, hogy 2004 óta, amikor először voltunk Sárospatakon, az általunk kiadott könyvek is megtalálhatók a Nagykönyvtár állományában.

Este meglátogatott minket Kiss Endre József, hozta az új könyveket és egy kaniszer finom bort, amelyet vacsora után a társaság elfogyasztott a bentlakás parkjában.

Sárospatakról átmertünk Sátoraljaújhelyre, ahol a Kazinczy Múzeumnál már várt minket annak nyugalmazott igazgatója, dr. Fehér József, a Kazinczy Ferenc Társaság elnöke. Tagja a mi egyesületünknek. Átadott egy sor új könyvet, mi is az általunk kiadottakból. Ettől kezdve ebédig velünk volt.

Első utunk a szlovákiai Borsíba vezetett. Itt található a *Rákóczi-vár*. A Bodrog jobb partján álló várkastély történelmi emlékhely, hiszen itt született II. Rákóczi Ferenc, a hagyomány szerint az emeleti sarokszobában, ahol látható bölcsőjének a másolata is. A XVI–XVII. században épült reneszánsz várkastély mocsaras területen állt, vizesárok vette körül. A XIX. században romossá vált. Az 1940-es évek elején helyreállították, benne helyezték el Zemplén vármegye múzeumát, amelyet 1945 után elszállítottak a szlovákok. Az 1990-es években kezdődött meg a romossá vált épület helyreállítása. Ebben nagy szerepe volt

Hajdú Jenőnek, az itteni Rákóczi Ferenc Egyesület elnökének. Az ő meghívására 2002-ben jártunk először Borsiban. 2004. március 28-án nagy ünnepséget szerveztünk itt a fejedelem születésnapja alkalmából. Váradról több mint negyven lorántffys diákot hoztam ide. 2006. március 25-én felavattuk, a Magyar Szent Korona Szövetség tagságával, az általuk rendbetett emlékszobát, amelyben a nagy fejedelem született. Előadást tartottam a kultúrházban *II. Rákóczi Ferenc kapcsolata a Partiummal és Erdéllyel* címen. 2010. április 10-én, Hajdú Jenő elnök felkérésére, Sátoraljaújhely polgármesterével együtt emléktáblát avattam fel a várkastély bejáratában.

Már várt minket a várkastély előtt régi ismerősünk, Kázmér István gondnok. Megkoszorúztuk a nagyságos fejedelem szobrát, majd elénekeltük a magyar és a *székely Himnuszt*. Miután közös fényképet készítettünk, meglátogattuk a fejedelem emlékszobáját.

A kirándulók Borsiban II. Rákóczi Ferenc szobra előtt

Következő állomásunk *Széphalom* volt, a 2008-ban elkészült *Magyar Nyelv Múzeumá*-nak impozáns épülete. Először meglátogattuk *Kazinczy Ferenc mauzóleumát*. A mauzóleumot újrifestették, a festményeket, képeket restaurálták. E hatalmas munka Fehér József érdeme. Ezután elmentünk Kazinczy sírjához, amelyet szintén felújítottak. Dovin Irma és alulírott koszorúzott és utána elénekeltük a Himnuszt. Visszamentünk a múzeumba, ahol a társaság megnézte a különböző tárlatokat. A nagy hőséget enyhítve házigazdánk hűs tokaji borral traktált minket, ebéd előtt és ebéd után is.

Délután 4 órakor *Gönc*-re értünk. Először megnéztük a református templomot. Oldalánál található az első Károlyi Gáspár-szobor. 1890-ben avatták fel a templomkertben, amely zarándokhelye lett a magyar nyelv szerelmeseinek. A templomkert túloldalán áll a Károlyi Gáspár Múzeum és Bibliakiállítás. 1590-ben itt készült el Károlyi Gáspár református prédi-

kátor jóvoltából az első teljes magyar bibliafordítás. A földszinten található a helytörténeti terem. Múltban és jelenben a református gyülekezet és a város számára a reformatori örökség, Károlyi Gáspár a bibliafordító prédikátor emléke, maga a *Szentírás*, formáló és megtartó erőként hatott, és munkál ma is. A Gönc városának helytörténetét bemutató teremben, a bejárattal szemben áll a bibliafordító Károlyi Gáspár szobra, Deák Árpád alkotása.

Károlyi Gáspár az 1580-as években megszervezi a magyar protestánsok régi vágyának megvalósulását, a teljes *Biblia* magyar nyelvre fordítását és kiadását. A reformáció egyik alaptétele a „*sola scriptura*” (egyedül az írás) elve, eszerint az élet egyedüli zsínórmértéke a *Biblia*, amelynek ismerete minden hívő számára kötelező. Ehhez azonban nemzeti nyelvű fordítások kellenek, nekünk azonban mindaddig csak részfordításaink voltak (Pesti Gábor, Heltai János, Sylvester János, Tövisi Mátyás, Eszéki Szigeti Imre). Károlyi munkaközösséget szervezett a környékbeli prédikátorokból és iskolamesterekből, akik segítőtársai voltak a munkában. Valószínűleg részekre osztották a *Szentírást* és mindenkinek magának kellett megbirkóznia a rá osztott bibliai könyvvel. A fordítás az 1580-as évek vége felé készül el, ekkor a nyomdai munkák előtt Károlyi nézi át és látja el a fejezeteket címekkel és lapszéli jegyzetekkel. A kész mű kinyomtatásához igénybe veszi Mágóchy Gáspár és András, később Rákóczi Zsigmond anyagi és erkölcsi támogatását. A *Biblia* nyomtatására Vizsolyban került sor, ahol Rákóczi átengedte a nyomda részére a házát. A nyomdász, Mantskovits Bálint 1589-ben kezdett neki a nyomtatásnak 4 sajtóval, német és lengyel papírral és több nyomdászsegéddel. Mihelyt Károlyi elkészült a korrektúrával, a gönci diákok – köztük Szenczi Molnár Albert – vitték azt a nyomdába. Az utómunkálatok és a nyomtatás körülbelül 3 évet vett igénybe. A *vizsolyi biblia* (amiből ma az egész világon 52, ebből Magyarországon 24 található) 1590-ben készült el.

A *Biblia* magyar fordítását azóta számtalanszor kiadták, szövegét javították, de a *Károlyi Biblia* hatása a magyar irodalom- és művelődéstörténetre, az irodalmi nyelv alakulására felmérhetetlen. Éppen ezért különösen fontos, hogy keletkezésének városában Biblia-kiállításon mutassák be az idelátogatóknak a *Biblia* történetét a kódextől a számítógépig, ezért jött létre a múzeum Biblia-terme, ahol nemcsak kronológiai sorrendben, hanem különböző nyelvek szerint is csoportosítva vannak a Biblia-fordítások – köztük természetesen a magyar nyelvűek is.

Utolsó állomásunk *Vizsoly*, a „*református Betlehem*” volt. Már várt minket Kovács Zsolt Levente lelkipásztor, akivel egy hónappal ezelőtt Váradon találkoztunk. Első utunk a XIII. századi templomba vezetett, ahol megismerhettük a település és a templom történetét. A Hernád menti falut, Vizsolyt, amely az Árpád-korban a „királyné németjei” ispánságának központja volt, manapság kevesebb, mint ezren lakják. Első írásos említése 1215-ből származik Egyházaszviszoly néven. Valószínűleg II. Géza király alapította mint királynéi ispánsági birtokot Eufrozina királyné javára. A német telepesek elmagyarosodtak és a reformáció korára, 1575-ben Mágóchy Gáspár református földesúr birtokába került, aki igehírdetőként a bibliatudós lelkipásztort, Czeglédi Jánost állította a vizsolyi prédikálószték szolgálatába.

A település főútja mentén emelkedik a kőfallal övezett Árpád-kori eredetű református templom. A félköríves, alacsony, román stílusú, XIII. századi szentély szélesebb szentélynégyezeti részben folytatódik, gótikus tetőzettel, de a félköríves ablakok alapján eredeti-

A vizsolyi biblia címlapja

leg egyértelműen román stílusú volt. Majd az ennél jóval magasabb hajótér tömege tűnik fel. A templomhajó déli oldalán egy befalazott gótikus ajtónyílás látható, eszerint maga a hajó gótikus bővítvény. A nyugati homlokzathoz hozzáépítve – kevéssel a gótikus hajó tetőgerince fölé – magasodik a vaskos templomtorony. A XIV. századi torony alatt nyílik a templom mai bejárata. A hajó síkmennyezete új. A XIII. századtól a XVI. század elejéig folyamatosan díszítették a templomot falképekkel, feliratokkal. Eredetileg mind a külső, mind a belső fal festve volt. A szentély freskói nagyrészt XIII. századiak. A kisebb hajószakasz festése 1400 körül készült, a nagyobb hajószakaszt a XV. század első felében festették ki. A ma látható középkori faliképek (freskórészletek) a több mint hat évtized alatt, három fázisban folyó restaurálás során, a vakolat alól kerültek elő. Az apszis képei Krisztus születésével kapcsolatos jeleneteket ábrázolnak. A szentély falain Krisztus mennybemenetele, a Szent Kereszt megtalálása, Szent György harca a sárkánnyal látható. A diadalív hajó felé néző oldalán három sorban sorakoznak a falképek. Belépve a templomi térbe, az egyszerű karzat alatt tekinthető meg az 1590-ben itt, Vizsolyban nyomtatott első magyar nyelvű teljes *Biblia* egyik eredeti példánya.

A vizsolyi nyomda

ez áll: „Visolban kezdetetett böyt elsőszombaton, az az 18. napián böyt elő hauának 1589. esztendőben. Es el vegeztetett Istennec kegyelmességéből, 20 napián szent Iacab hauának, Christus Wrunk születése után ennyi esztendőben 1590. Kiből diczértesséc az Wrunk áldandó szent Neue mind öröckön öröcké, Amen.”

A teremben a korabeli nyomda legfontosabb kellékei láthatók, rekonstrukció formájában. Fából készült sajtó, amelyen a könyveket nyomtatták és a szedőszekrény, amelyben a nyomdabetűket tárolták. Hogy minél hitelesebb legyen, közülünk beöltöztették nyomdászruhába Voiticsek Árpádot – aki maga is nyomdász – és kipróbálták a nyomdát, ki nyomtatva egy ívet.

E rendkívüli látványok nyomán fáradtan, de rendkívül feltöltődve indultunk haza. Tudtuk, e hatalmas mennyiségű információ feldolgozásához hosszú idő szükséges. Rengeteget tanultunk. A reformáció kezdetei és a *Biblia* nyomában jártunk.

Dukrét Géza

A Székely Kapuk Napja

(Máréfalva, 2017. október. 13.)

A Székelyudvarhely tövében fekvő Máréfalva székely kapuinak számával és azok művészi értékével kiemelkedik az erdélyi települések közül. Gondolom, azt senki nem vitatja, hogy a székely kapunak Székelyföld a szülőhazája. A székelyek legfőbb büszkeségeinek egyike, a kopjafák és a rovásírás mellett, az idők folyamán a monumentalitás rangjára emelkedett népi alkotás. *„A székely ház mértékadó dísze és koronája a székely kapu, melyet valósággal családtagjának tekint a gazda, mert az a székely kapu tényleg él, és részt vesz mindennapi küzdelmes életének vérkeringésében, élővé válik azáltal, hogy a székely a lelkét is leheli bele, amikor kifaragja, és az Isten nevét vési rá szelíd és áhítatos betűkkel...”* (Nyíró József)

Máréfalva néprajzi nevezetessége tehát a galambdúcós székely kapu. Az eredeti helyén élő közel 100 sima kötött kapu és a 97 faragott kapu népi építészeti örökséget képvisel, a fafaragó népművészet igazi remeke, a székely ember fába vésett oklevele. Itt 25 műemlék-kapuért érez felelőséget a közösség, amelyek bár egyéni tulajdonban vannak, közösségi értéket képviselnek. Közülük a legrégibb álló kapu 1858-ban készült.

A székely kapuk állítása és felújítása révén való megőrzése a székely ember önbecsülésének bizonyítéka. Ezt a folyamatot csak segítette, bátorította a különböző kiadványok megjelenése, konferenciák szervezése

Kovács Piroska *Székelykapuk Máréfalván* című könyve a Kriza János Néprajzi Társaság Könyvtára sorozatban jelent meg és ezzel bemutatta és elismertette a helyi közösséggel, az egész magyar nyelvterülettel, sőt, egész Európával az erdélyi székelység talán legreprezentatívabb alkotását. A szerző nem csupán felmutatta néprajzi igényességgel ezeket a rendkívüli értékeket, hanem szakmailag is irányította a gyakorló kapufaragókat és végül elérte, hogy Székelyföld illetékes közintézményei anyagilag is támogassák a legrégebbi kapuk felújítását. Csak a 2017-es esztendőben magyarországi támogatással újabb 13 kaput mentettek meg az enyészettől Székelyföldön.

Piroska néni – ahogy meleg szeretettel emlegették nevét – több évtizedes, áldozatos, elkötelezett munkája elismerésül számos székelyföldi magas kitüntetésben részesült, végül pedig 2012-ben Lisszabonban átvehette az *Europa Nostra* Díjat.

A szeretett és köztiszteletnek örvendő tanárnő élete végéig alázattal szolgálta azt az ügyet, amelyet önként vállalt fel. 2016. október 13-án hunyt el a székelyszentléleki tájháznál, ahol az ottani felújított székely kaput adták át a használatnak. A kapuk védelmében mondott beszéde közben érte a halál. Az elhívatott pedagógus, a székely kapuk legjobb ismerője és védőjeként ismert és elismert tanárnő halála napja lett *A Székely Kapuk Napja*.

Máréfalván ez alkalomból konferenciát szerveztek, amelyen elhatározták, hogy emlékére minden évben,

Kovács Piroska

ezen a napon fogják megtartani a kapunapokat. A rendezvény rangját bizonyítja, hogy vezető politikusokon kívül tekintélyes szakemberek is megtisztelték jelenlétükkel, mint dr. Bereczki Ibolya, a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum főigazgató-helyettese, dr. Pozsony Ferenc, az MTA kültestületi tagja és mások.

A résztvevők több előadást hallgathattak meg, amelyek közül Mihály Ferenc farestaurátor előadását kísérte a legnagyobb érdeklődés, a székely kapuk helyreállításának módszertanáról.

Az előadó azt részletezte, hogy a székely kapuk szerkezeti elemei külön-külön milyen mértékben károsodnak, illetve eltérő az élettartamuk. Például a keményfából készült galambdúc alatti rész a legvédettebb, míg a kapuláb van a leggyorsabb károsodásnak kitéve ahol a talajjal találkozik. Legrövidebb életű a fenyődeszkából készült kapu nyílója, emiatt gyakrabban kell cserélni. A károsodás legfőbb tényezői az UV-sugárzás és a nedvesség. Megfelelő természetes védőszerekkel, főleg a nedvességtől lehet megvédeni a kaput, olyan szerekkel, amelyek nem képeznek filmréteget, a fához hasonló módon viselkednek és így hosszú távon biztosítják a fa védelmét annak fogyása nélkül. A felületek kezelésére a szakember szerint legjobban bevált a méhviasz használata, amely nem köt meg, hanem akár 50 év múlva is rugalmas marad. Ehhez olyan ásványi olajat kell keverni, amely nem szárad, majd kevés lenolajat kell hozzátenni. Ez a keverék aztán felmelegítés után felkenhető a fára, amely a tapasztalat szerint magába szívja, impregnálja. Ezt a műveletet, amennyiben 5–10 évenként megismételjük, hosszú távon tartósítjuk a fát felülete csökkenése nélkül.

Ezek voltak a kapufelújítás gyakorlati vetületei, de emellett igen fontos volna mihamarabb kidolgozni egy olyan módszertani szabályozást, amely meghatározná azt, hogy miként lehet megelőzni, vagy legalábbis lassítani a károsodás folyamatát, amely a felújítás elméleti kérdéseit is hivatott tisztázni, a gyakorlatival összhangban és biztosítani képes azokat a feltételeket, amelyeket a kutatók joggal elvárnak, hogy a megóvás igazából minden szempontnak megfelelhessen.

A konferencia második felében a jelenlevők kegyeletüket rótták le a máréfalvi temetőben Kovács Piroska sírjánál, majd koszorúzás és gyertyagyújtás következett a székelyszentléleki tájháznál, azon a helyen, ahol hivatásának teljesítése közben hunyt el.

Szatmári Ferenc

Honismeret, helytörténet Jász-Nagykun-Szolnok megyében

Összegzésre vállalkoztak nemrégiben Jász-Nagykun-Szolnok megye kutatói. November 3-án, a Magyar Tudomány Ünnepe alkalmából Kunmadarason tanácskozássra gyűltek össze a megyében tevékenykedő kutatók, egyetemi hallgatók és tanáraik, hogy számot adjanak legújabb kutatási eredményeikről, akiket népes közönség hallgatott. Gulyás Katalin a megyében született honismereti pályázatok összegzését mutatta be. Fodor István Ferenc a megye legrégebbi honismereti szakkörének alakulásáról emlékezett meg. A házigazda, Laczkó Tóth Bertalanné pedig a néhány éve alakult és eddig szép példát mutató Kunmadarasi Honismereti Egyesület tevékenységét villantotta fel. Fodorné Hámori Ágnes a Tisza-füred környéki helyismereti kutatók identitást segítő munkáját ismertette, míg Ari Ilona

a megyében működő családkutató-közösségekkel ismertette meg a hallgatóságot. Barna Gábor és Jordán Ágnes a Tiszazugban folyó kutatásokról és kiadványokról beszélt. Szót kapott Besnyi Károly helytörténeti kutató is, aki a Bácskában folyó helytörténet-kutatást és -írást mutatta be és az ott megjelent könyvek címlapjait villantotta fel egy-egy diakép erejéig. Ebből érzékelhető volt, hogy a Kunságból kitelepült magyar református falvakban identitáserősítő szerepe van a honismereti munkának. Bathó Edit a Jász Múzeum arculatát meghatározó honismereti és hagyományörző szerepvállalást érzékletesen mutatta be vetített képek kíséretében. Örsi Julianna a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Egyesület könyvkiadói és konferenciaszervező tevékenységéről szólt. Bartha Júlia mintegy példaként a *Jáskunság* évkönyv legújabb kötetét ajánlotta az olvasók figyelmébe. Az előadásokból kiderült, hogy milyen céltudatos, kemény munka folyik a megyében a honismereti mozgalom keretében, amely hozzájárul a lokális történelmi tudat erősítéséhez, a történelmi ismeretek gazdagításához és a kulturális hagyományok ápolásához.

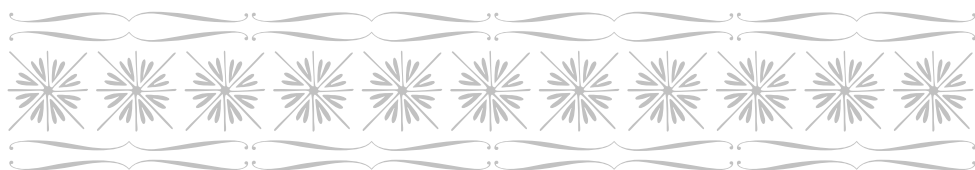
Pásztor István áttekintést adott a hon- és népismeret oktatásának múltjáról és jelenéről. Két egyetemi oktató (Pásztor István és Bárh M. János) és négy fiatal: Koszna Nikolett, Vásárhelyi-Varga Míra, Csikós Dávid egyetemi hallgatók és Jász Erzsébet doktorandusz a Nagykunságban végzett kutatásaikról számoltak be. A hanganyaggal és vetített képekkel illusztrált előadások bizonyították, hogy eredményes munka folyik a generációk együttműködésével a Nagykunságban. Reális alapja van annak, hogy a közös munkák könyv alakban is megjelenjen és széles olvasótáboruk lesz.

A községházán megtartott rendezvényt köszöntőjükben üdvözlötték Kovács Sándor, a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Közgyűlés elnöke és Guba László polgármester. A programot színesítette a kisújszállási Iris Mazsorettcsoport nyitótáncával. Mindenkit meghatott Kállai Erzsébet énekművész előadásában a *kun miatyánk*. A helyi honismereti kör leprellői kiválóan mutatták nemzeti értékmegőrzésben vállalt szerepük eredményeit, a vendéglátás pedig a helyi termékek gazdagságát. A konferencia zárásaként a református templom ódon falai között Laczkó Tóth Bertalanné a helyi történelmi és irodalmi emlékekre hívta fel a figyelmet.

A szervezők, rendezők (Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Egyesület, Túrkevei Kulturális Egyesület, Kunmadarasi Honismereti Egyesület, Kunmadaras Nagyközség Önkormányzata) ezúttal jelesen vizsgáztak az együttműködésből: a honismeret kutatói, aktivistái eredményes konferenciát szerveztek, amelynek előadásait a jövő évi *Jáskunság* évkönyvben olvashatják a téma iránt érdeklődők, most pedig a rendezvényről hazavihették emlékeztetőül az előadások szinopszisát tartalmazó füzetet.

A rendezvény nem jöhetett volna létre támogatók nélkül. A megvalósítást segítették: Emberi Erőforrások Minisztériuma, Nemzeti Kulturális Alap, Nemzeti Együttműködési Alap, Magyar Művészeti Akadémia, Jász-Nagykun-Szolnok Megye Önkormányzata, Nagykun Hagyományörző Társulás, Kunmadaras Nagyközség Önkormányzata.

Örsi Julianna

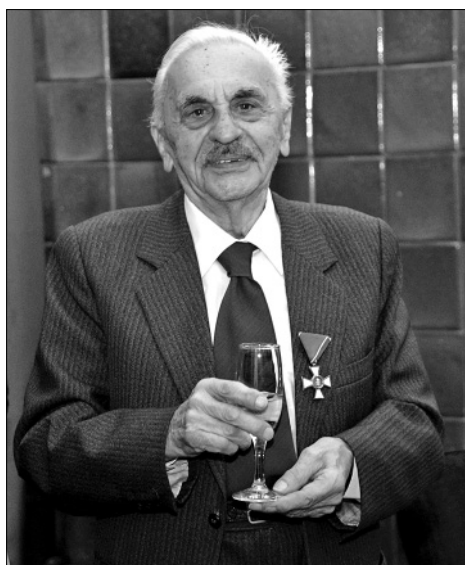

Dánielisz Endre laudációja*

Nagyra Becsült Egyházi Méltóságok!
Tisztelt Főkonzul Úr, Elnök Urak, Polgármester Úr!
Mélyen Tisztelt Dánielisz Endre Tanár Úr!
Kedves Hölgyeim és Uraim!

Köztudott, hogy Arany János a toll, a szó erejével óhajtott részt venni az 1848–1849-es szabadságharcban. Ahogy ő maga mondta: „*Kedvenc eszmém költői hatást gyakorolni a népre.*”

Ide illő ez a párhuzam egy olyan békés, filantróp, sokoldalú irodalmár esetében, mint Dánielisz Endre, akitől távol áll minden felforgató gondolat. Hogy miért? Mert példamutató, ahogy az a konok erő megmutatkozik békés kitartásában, amelyet irodalmi és civil törekvéseinek céltudatosságában, szándékainak tisztaságában és következetességében találhatunk meg. Mert példamutató, amit kulturális és szellemi értékeink megtartása, felmutatása, támogatása és fejlesztése érdekében tesz. Mert példamutató, ahogy régióink (és nemcsak) magyar nemzetiségű közösségének olyan lelki és szellemi táplálékot nyújt, amely művelődést, erőt, kitartást és nem utolsósorban kikapcsolódást is jelent. Mert példamutató, ahogy minél erőszakosabb és alattomosabb kihívások érték a múltban, annál elevebb lett benne az ellenállás szelleme, az ellentmondás ereje, mert példamutató tanári, emberi, baráti milyensége. Dolgozott csendben, céltudatosan a legnehezebb évtizedekben is. Nyújtott és nyújt odafigyelést és szeretetet a lehetetlen helyzetekben is. Honnan meríti ezt a magabiztos erőt?

Dánielisz Endre a díjátadó ünnepségen
(Szenkó Melinda felvétele)

Úgy vélem, magyarázatot nyerünk, ha megismerkedünk eddigi életútjának azon meghatározó állomásaival, amelyek sorsát alakították, jellemét formálták: azaz az irodalom iránti szeretetét, szerénységét és mások megértésének ma már oly ritka képességét.

Őseinek ősei lengyelországi németek voltak. Az első, Nagyszalontára érkezett Dánielisz a nagypapa volt, aki Békéscsabáról jött, és ahol több Dánielisz is élt, valamennyi fésűs kisiparosként.

Dánielisz Endre, mindannyiunk Tanár Ura Nagyszalontán született 1925. április 6-án. Szülőhelyén végezte a középiskolát, tanító volt Köröstarékban, majd a Babeş–Bolyai Tudományegyetemen szerezte meg pedagógia–lélektan szakos tanári diplomáját. Középiskolai tanár Aradon; a nagyszalontai Arany János Emlékmúzeum igazgatója, majd ugyanitt iskolapszichológus és tanár. Több hazai és magyarországi kiadványban közölt,

* Elhangzott 2017. szeptember 21-én a nagyszalontai Magyar Házban a magyar állam által adományozott kitüntetés, A Magyar Érdemrend Lovagkeresztje átadása alkalmából

románul a *Familia* című nagyváradi folyóiratban. Szerkesztett és előszókat írt, tevékeny szerepet töltött be Nagyszalonta irodalmi életében: a helytörténet, iskolatörténet, irodalmi folklórkutatás művelője. A nagyszalontai Arany János Irodalmi Kör szervezője és előadója volt, az újjáalakított körnek pedig tiszteletbeli örökös elnöke és aktív résztvevője.

De Endre Bátyánk diplomás fésűsségéd is, orosz-, francia-, latintanár, bábszínházat tanító, majd mesekört vezető, diákként múzeumi idegenvezető, és (tudták?) barlangvezető...

Hatalmas a publikációs listája, szinte kimeríthetetlen a repertóriuma, irodalmi és helytörténeti, etnográfiai, nyelvészeti publikációinak se szeri se száma. Saját összegzése szerint 1951 óta 33 önálló művet publikált, 14 kötetet szerkesztett, 2150 tanulmányt és cikket írt, évente átlag 10–10 előadást tartott hazai és külföldi egyesületekben, az Ő meghívására több mint száz jeles hazai és külföldi személyiség látogatott el Nagyszalontára. Dánielisz Endre 92 esztendő és jelenleg is dolgozik, alkot!

Egyik legfontosabb célkitűzése így szól: *„Egyéni képességeim minél teljesebb kifejlesztésével hasznára lenni az emberiségnek, főként annak a társadalmi közösségnek, amelyben munkálkodnom adatott.”* Ez alapján cselekszik a mai napig, és így épül be az elkövetkező nemzedékek tudatába, ami majd tovább visszhangzik évszázadokon át (akkor is, amikor alkotójának minden tárgyi emlékét elfedte a változó idő).

Tisztelt Egybegyűltek, Kedves Tanár Úr!

Azt olvastam Önről, hogy Arany Jánossal 16 éves korában jegyezte el magát, amikor is önkéntesként kezdett el dolgozni a múzeumban, és azt gondolom, ahogy Arany János, úgy Ön is örökké jelen van és lesz közösségünkben. Kevés embernek adatott az meg, hogy már életében halhatatlan legyen, de Ön, Nagyszalonta irodalmi életének és az Arany-relikviák őrzőjének kiemelkedő bástyájaként, túl a kilencvenen, mind a mai napig Bihar megye egyik legtermékenyebb közírójaként az lett! Ön nemcsak értékeket ápol és őriz, hanem TEREMT is!

Azt szokták mondani, hogy egy-egy kitüntetés, díj értékét az mutatja, hogy kik azok, és milyen színvonalat képviselnek, akiknek odaítélik. Úgy gondolom, hogy *A Magyar Érdemrend Lovagkeresztje* kitüntetés értéke is növekedett azáltal, hogy mátol Dánielisz Endre is eme kitüntetés birtokosa. Nagyszalonta közössége is gazdagabbá lett e kitüntetés által. Szívből gratulálok a kitüntetéshez és kívánom, hogy az a lelkesedés, tűz, amely Önben él, minél több embert érintsen meg, hagyjon nyomot, ösztönözzön cselekvésre bennünket.

Adjon az Isten látó szemeket és halló füleket számunkra, hogy megismerjük és megértjük az Ön munkáit és bölcsességet ahhoz, hogy értékeljük és kövessük az Ön példamutató, értékteremtő, a közösségnek minden körülmények között adni tudó életútját.

Adjon az Isten erőt, egészséget mindannyiunk Tanár Urának, Dánielisz Endrének, hogy folytathassa még sok éven át alkotó munkáját és gyarapíthassa magyar kultúránk panteonját!

Biró Rozália

Kájoni János-díjasok a XVI. Moldvai Csángó Napon

(Csíkszereda, 2017. november 12.)

A harmadik évezred elején határozta el néhány jeles és a csángók iránt felelősséget érző ember Csíkszeredában, hogy minden esztendőben megrendezik a Moldvai Csángó Napját, amikor ünnepi rendezvényekkel, kiállításokkal, művelődési műsorokkal hívják fel a társadalom figyelmét nehéz sorsukra, történelmük tanulságaira, kulturális értékeikre. Ilyenkor „*értük szól a harang*” az ünnepi szentmisén, őket köszöntik a velük foglalkozó méltatások, a különböző témájú előadások, esténként velük vigadnak a Csángó táncházban a szeredai fiatalok. Esetenként egy-egy moldvai csángó településről érkezettek voltak a Csángó Nap vendégei, máskor valamilyen kiemelt téma köré rendeződött az ünnepség programja.

2017-ben a Magyar Nyelv Napjára került a XVI. Csángó Nap, ami minden szempontból szerencsés döntés volt, hiszen ők őrizték és őrzik mindmáig a magyar nyelv archaikus formáját, a moldvai csángó tájnyelvet. S amiként őrizték magyar anyanyelvüket, úgy őrzik meg anyanyelvük – anyai tájnyelvük – őket, a Kárpátokon túlra kerülteket a nyelvileg, vallásilag, politikailag idegen környezetben – magyarnak. „*A nyelv ma néktek végső menedéktek...*” – írta Reményik Sándor, s ez érvényes minden kisebbségi sorban élő népre, népcsoportra, különösképpen a szórványban élő, sorsuk miatt hiányos nemzettudattal rendelkező, kiszolgáltatott helyzetben lévő moldvai magyarokra.

Október 12-én délelőtt Csíkszereda egyik építészeti ékességében, a Makovecz Imre által tervezett Millenniumi Templomban a csángókért, a csángók megmaradásáért imádkoztak a hívek, őket bátorította a prédikáció, a szentmisén pedig a Csángó Továbbtanulók Közösségének diákjai működtek közre.

A délutáni programra a Csíki Játékszín Hunyadi László Kamaratermében került sor. Ferencz Angéla, a fő szervező Hargita Megyei Kulturális Központ igazgatója, dr. Csige Sándor, a Magyar Köztársaság csíkszeredai főkonzulja és Rácz Árpád gyimesi iskolaigazgató, megyei tanácsos köszöntötte a résztvevőket. A *Jelentés a nyelvi határról* című ünnepi műsorban közreműködött Fülöp Zoltán, a Csíki Játékszín művésze, továbbá László Albert, Katona Eduárd, Kánya Tamás és Polcovnicu Cselina csángó diák. Közben Ádám Gyula fotóművész, a Hargita Megyei Kulturális Központ munkatársa fotóiból láthattunk a háttérre vetített képeket. Majd átadták a Hargita Megye Tanács által alapított Kájoni János-díjat, amely – az alapító okirat szerint – olyan személyeknek adományozható, akik „*a kulturális élet, az irodalom, a művészetek (zene, tánc, színház, képző- és iparművészet, építőművészet, népművészet, film- és fotóművészet) terén kiemelkedő művészi színvonalú alkotó tevékenységet, valamint a közművelődésben hosszú időn keresztül maradandó értékeket teremtő, kiemelkedő munkát végeztek*”.

A szép kitüntetést ebben az esztendőben a következők kapták meg.

Borbáth Erzsébet, a József Attila Iskola nyugalmazott igazgatója, a továbbtanuló csángó diákokat anyagilag támogató Domokos Pál Péter Alapítvány elnöke, aki Sarány István laudációja szerint „*nem többet és nem kevesebbet tett, mint értelmiséget nevelt a moldvai magyaroknak... Tanítványainak igazgatója, tanára, s mikor kellett, anyjuk helyett anyjuk volt, és sok-sok többletmunkával behozta tanítványainak a magyar óvoda és a magyar elemi isko-*

la miatti hiányos nyelvismeretből adódó hátrányát.” A támogatáshoz „partnereket keresett és talált elkötelezett egyháziak, pedagógusok, civilek, hivatalnokok, vállalkozók személyében, annak érdekében, hogy tanítványai magyarul folytathassák a középiskolát és az egyetemet, s majd diplomás emberként térhessenek vissza abba a közösségbe, ahonnan jöttek.” Nem rajta múlik, hogy ez a célkitűzés csak részben sikerül.

Ferencz Gabriella munkásságát a csíkszeredai Csángó Továbbtanulók Közösségének vezetőjét ugyancsak Sarány István méltatta. Évente 40–50 csángó diák van a keze alatt, akik Csíkszereda középiskolaiba járnak, köztük olyanok, akik „érdeklődést és hajlandóságot mutatnak felsőfokú tanulmányok végzésére is. A Csíkszeredában tanul, bennlakásban [kollégiumban] élő moldvai magyar fiatalok ugyanolyan körülmények között tanulnak, mint idevaló társaik, de az otthon melegét, az anya gondoskodó szeretetét, az apa féltő szigorát” Ferencz Gabi pótolja számukra. Így „... féltő anyjuk, megértő barátnőjük, vagy atyai szigorral fellépő nevelőjük, tanítójuk, lelki bajokban segítőkük.” Igyekszik pótolni azt a nevelői hatást, amiben az iskolai oktatás során nem részesülnek.

Dr. Nyisztor Tinka abban a moldvai magyar faluban született és ott él ma is, amelynek templomát a régióban egyedülálló módon sikerült megőrizniük Szent István magyar király oltalmában. Ez pedig erőt ad és kötelességet jelent annak a közülük való értelmiséginek, akit – mint Magyar Lajos írta volt – „feldobott magából a nép”. Nem véletlen tehát – Mirk Szidónia-Kata laudációja szerint –, „hogy küldetési harcát akkor is folytatta, mikor Sepsiszentgyörgyre került, ahol egyik alapítója lett a Moldvai Csángómagyarok Szövetségének, elindítója a Csángó Újságnak [ma Moldvai Magyarság], aláírásokat gyűjtött az anyanyelvű vallásgyakorlat lehetőségéért, jászvásári püspökségre, bukaresti nunciushoz, Vatikánba vezette faluja katolikusainak képviselőit.” Közben néprajzi diplomát szerzett Budapesten, „rátalálva fő kutatási területére, a moldvai magyarok hagyományos táplálkozásának témájára, amiből a csángómagyarok közül elsőként szerzett néprajzi doktorátust”. Talán legnagyobb teljesítménye, hogy mindezek után visszatért szülőfalujába, ahol részt vesz a magyar nyelvű oktatási programban, létrehozta a Szent István Egyesületet, majd a Szent István

Négyen a Kájoni János-díjasok közül. Balról jobbra: Halász Péter, Ferencz Gabriella, Duma-István András és Borbáth Erzsébet (Ádám Gyula felvétele)

gyermekei imacsoportot, emlékművet állított a falu alapításának évfordulójára, házáat tájházzá alakította, ahol előadásokat tart a helyi kultúráról. Mindezt fizetés nélkül, a moldvai magyarság ügyének önzetlen szolgálatával.

Duma-István András a Szeret-Klészse Alapítvány megteremtője, a klézsei Magyar Ház megálmodója, megvalósítója és működtetője. Román nyelvű iskolába járt, kétkezi munkásként, felnőtt fejjel tanulta a magyar irodalmi nyelven való verselést. *„Olyanok a versei – írja méltatásában Gáspár Izabella-Enikő –, mint a szívroham előtti migrén, a végveszélybe került, elpusztításra ítélt anyanyelv szűkülő jajszavai.”* Az ezredforduló óta három kötetet jelent meg: *Csángó mitológia* (2005), *Csánglia* (2010) és a *Csángók világa* (2015) címmel. *„Duma-István András a magyar nyelv oktatásáért folyó moldvai küzdelem egyik kezdeményezője, az általa létesített klézsei Magyar Házban anyanyelven folyik a gyermekek iskolán kívüli oktatása, közművelődési foglalkoztatása, furulyára, kobozra, énekszóra, táncra oktatása.”* Itt működik a Petrás Incze János Tájmúzeum, ahol a település neves plébánosának, hagyományos műveltsége első feltárójának emlékét ápolják.

Ugyancsak Mirk Szidónia-Kata, a *Moldvai Magyarság* folyóirat felelős szerkesztője méltatta Halász Péter néprajzkutató munkásságát, *„aki az 1960-as évektől folyamatosan jár Moldvába, s érdeklődésének középpontjában a moldvai magyarság néprajzi hagyománya, tárgyi kultúrája áll. Változatos tárgyú tanulmányai, hiánypótló tematikus monográfiái (A moldvai csángó magyarok hiedelmei, A moldvai magyarok hagyományos állattartása, A hagyományos szántóföldi növénytermesztés a moldvai csángó magyaroknál, Növények a moldvai magyarok hagyományában és mindennapjaiban) ma már megkerülhetetlenek a szakirodalomban. A terepmunka és a tudományos kutatás mellett fontosnak tartja, hogy krónikásként tudósítson az identitásuk, nyelvük megőrzéséért folytatott harcukról. Számos, a moldvai magyarság életével foglalkozó ismeretterjesztő filmnek volt szakértője és riportere, nevéhez kapcsolódik a moldvai magyarok első bibliográfiája és az első csángó kutatástörténeti összefoglaló (Eredmények és feladatok a moldvai csángók néprajzi kutatásában) megírása is. Irányító és szervezői tevékenysége nélkül nem működhetett volna olyan sikeresen évtizedeken keresztül a magyarországi önkéntes néprajzi és a honismereti mozgalom, nem jöhetett létre a Lakatos Demeter Kulturális Egyesület. 2010-ben családjával Gyimesbe költözött, hogy minden idejét és energiáját fő életcéljának, a moldvai magyarok kultúrája feltárásának és bemutatásának szentelje.”*

Az úgynevezett Csángó Bennlakás moldvai diákjai csokorba szedtek, s a kulturális műsor keretében felsoroltak pár tucat olyan tájszót, amelyek közösségeikben használatosak és jellegzetesen *moldvai magyarnak* tekinthetők. Ami persze nem az önálló „csángó nyelv” létrejöde, hanem arra, hogy milyen gazdag a moldvai magyar tájnyelv. Ilyeneket hallhatunk többek között: *bingó* (bimbó), *cenke* (kutyakölyök), *cinka* (leányka), *geluska* (tőtike), *ispotály* (kórház), *katrincásgém* (gólya), *kendező* (törülköző), *kukul* (alszik), *pisleny* (csirke), *sérik* (fáj)... stb. Egyikben-másikban a nem nyelvészek is felismerhetik régi magyar nyelvünk emlékeit, a hozzáértők pedig azt is tudják, hogy esetenként eltérő szavakat használnak a mezősegi és a székelly eredetű moldvai magyarok.

A Magyar Nyelv Napján megtartott Csángó Napot moldvai táncház zárta, amelynek a Hargita Megyei Kulturális Központ adott otthont, ahol a Csíkszeredai Gyermekek Háza Serke táncosai és a Borsika tánccsoport tanította a résztvevőket, a muzsikát pedig Ádám Rebeka, Farkas Endre, Nagy István és Katona Eduárd szolgáltatta.

H. P.

In memoriam

Emlékezés Huszár Jánosra

(1924–2017)

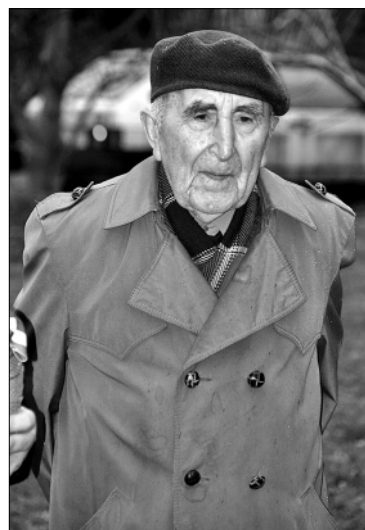
Egy néptanító- és helytörténéskutató-nemzedék XX. századi emblemikus alakja távozott el tőlünk, aki közismert személyiség volt nem csak Veszprém megyében, hanem az ország más tájain élő „honismeretese” körében is. Olyan neves megyei helytörténet-kutatók kortársa volt, mint Benke László, Zákonyi Ferenc, Süle Sándor, Hadnagy László, Pacsu Gergelyné, Veress D. Csaba, H. Szabó Lajos, akik a XX. század utolsó harminc-negyven évében Veszprém megyében megalapozói és jeles művelői voltak a népszerűsítő és szaktudományos helytörténet-kutatásnak és -írásnak.

Huszár János mobilitása szinte lenyűgöző volt. Szülővárosában, Pápán, s másutt szerte az országban aligha volt olyan honismerettel kapcsolatos rendezvény, amelyről távol maradt volna. Szervezőmunkája is szinte példa nélküli: számos, egykor nagy hírű egyesületet alapított újra (például Pápán a még XIX. századi Jócai Kör), újtárá indította a *Szűkebb pátriánk* nevű városi diák honismereti tanfolyamot, egyik alapítója lett a Veszprém Megyei Honismereti Egyesületnek, a Veszprém Megyei Neveléstörténeti Társaságnak, egy időszakban igazgatótanácsi tagja volt a Magyar Történelmi Társulatnak és résztvevője több más olyan helyi és megyei körnek, egyesületnek, amelyben a honismeret/ helytörténet érdekében szólhatott, tevékenykedhetett.

Pályáját református tanítóként kezdte, majd lett később megbízott iskolaigazgató, magyar–történelem szakos tanár és Veszprém megye vezető pedagógus szakfelügyelője. Életútja Pápától Pápig tartott: itt született, mindvégig itteni iskolákban tanított és itt fejezte be földi pályáját.

A hét évtizeden át tartott munkásságának örökségei az általa szervezett, irányított (nemegyszer: életben tartott) egyesületek, amelyekben az ő és az ország minden tájáról meghívott helytörténészek, szak tudósok előadásai nem csak kvalitásukban, hanem népszerűségükben is olyan jelentősek lettek, hogy mintaként szolgáltak más városok és megyék hasonló törekvéseihez. Szellemi örökségeként tarthatjuk számon a több mint félezer írásművét, közöttük könyveit és az általa szerkesztett tanulmányköteteket. Ezekben foglalkozott a helyi iskolák és kiemelkedő pedagógus-személyiségek történetével, Pápa ipara múltjával, egyesületek, az 1848–49-es évek és a két világháború helyi eseményeivel, s élete utolsó két évtizedében különös előszerezettel (mint ennek az alakulatnak a tagja) a pápai ejtőernyős ezred II. világháború alatti katonatörténetével. Számos emléktábla, emlékjel, sírfelújítás is fűződik a nevéhez, s mindezekhez kapcsolódóan egyike volt azoknak a Veszprém megyei helytörténet-kutatóknak, akik a legtöbb megemlékezést tartották.

Pedagógiai munkáját áthatotta a helyi események megjelenítése a tanítási óráin, de fontosnak tartotta, hogy a történelemtanárok továbbképzésében is szerepeljenek helytörténeti

Huszár János

vonatközlású előadások. Számos írása, s bennük többek között főképpen a tanulók számára készített *Múltidéző történetek Pápáról* és a pápai *Honismereti olvasókönyv* a példái annak az elkötelezettségének, amely évtizedeken át tartóan érdeklődési körében tartotta a tanulókkal történő foglalkozást, a helytörténet-kutatást és -írást.

Számos könyve közül a jelentősebbek (az előbbiek mellett): *A Pápai Jócai Kör emlékönyve*; *Pápa város első világháborús emlékönyve*; *Honvéd ejtőernyősök Pápán 1939–1945*; *Iskola a viharban*; *A pápai repülőtér létrejötte*. Írásai a megyei lapok, folyóiratok mellett többek között a *Köznevelésben*, a *Századokban*, a *Honismeretben* és külföldi periodikákban jelentek meg.

Munkásságát számos kitüntetéssel ismerték el: *Vajda Péter művelődési díj*, *Apáczai Cse-re János-díj*, *Pápa Városért Érdemérem*, *Bél Mátyás-díj*, *Veszprém Megye Érdemrendje*, *Pápa Város Díszoklevele*, a *Veszprém Megyei Honismereti Egyesület Emlékplakettje*.

Életében számos írásban méltatták munkásságát, amelyekben tanári, helytörténet-kutatói, szakírói, szerkesztői, lektori, előadói tevékenysége mellett ezek szerzői mindig kiemelték személyisége közvetlenségét, a tanítás iránti alázatát, segítőkészségét, amelyek egyrészt a szülői ház nevelésének, másrészt a néptanítói hivatásából adódó kötelességtudásának voltak köszönhetők.

Munkássága (még életében) két kiadványban volt olvasható (*Huszár János. Veszprém megyei pedagógiai bibliográfiák* 7. 1995; *Huszár János pedagógiai és közéleti munkássága*, 2009), s készül róla egy újabb, terjedelmes mű is, amely *A pedagógia jeles személyiségei Veszprém megyében* című kötet sorozatban jelenik meg 2018-ban.

Tölgyesi József

Dr. Mészáros István emlékezete

Amikor e sorok írója 1958-ban, az akkor még Veszprém megyei Keszthelyen munkába állt mint patológus konziliárius, kapcsolatba került a tapolcai kórházon kívül a 40 ágyas sü-

Dr. Mészáros István

megi járási kórházzal is. Ott két idős orvos működött: az egyikük (dr. Aczél Elemér), a sebész volt a kórházigazgató, a másik (dr. Belák Imre), a B-listázott egykori megyei tisztfőorvos pedig a „segédocorvos”. 1959-ben került közéjük az 1953-ban diplomázott dr. Mészáros István, aki előzőleg a veszprémi kórházban dolgozott, majd Bazsiban volt körzeti orvos, és közben belgyógyászatból szakvizsgát tett. Dr. Aczél és munkatársa nyugdíjazása után 1961-től 1971-ig dr. Vattay Gyula sebész-főorvos volt a kórházigazgató, majd egészen 1995-ig dr. Mészáros töltötte be ezt a tisztséget.

Ő szoros, baráti kapcsolatokat épített ki nem csak a város párt- és állami vezetőivel, hanem az onnan elszármazott, befolyásos állami vezetőkkel (a megyében úgy mondogatták, hogy a sümegi sümegiekkal és a pesti sümegiekkal), a környező építőipari vállalatok és bányák igazgatóival, a tsz-elnökökkel is. Az utóbbiak segítségével rábírta a bányászokat és a tsz-dolgozókat arra, hogy egy

napi jövedelmüket és élő munkájukat ajánlják fel a kórház fejlesztésére. A kampány sikeréről személyesen tudósította az egészségügyi minisztert.

Még Bazsiban ismerkedett meg Simon István költő, országgyűlési képviselővel, aki a kórház ügyében harcostársa lett. A megyei főorvos, dr. Rupert Róbert, aki 1968 és 1974 között töltötte be ezt az állást, Sümegen volt diák, óhidi körzeti orvos kollégája volt dr. Mészárosnak, 1959-től 1961-ig sümegi járási főorvosként dolgozott, így nem lehet csodálkozni, hogy támogatta a kórházat.

1961-ben felavatták a mentőállomást. 1962-re sikerült az ágyszámot 82-re növelni, és az addig osztatlan kórházat 42 sebészeti és 40 belgyógyászati ágygal két osztályra választani. 1967-ben a megyei tanács az Eü. Bizottság elnökévé lett Mészáros dr. javaslatára elfogadta, hogy a tervezett megyei elmeosztályt Sümegre telepítsék. (A megye más kórházai vonatkoztak ennek elvállalásától, mondván, hogy *„elmebetegek ne szaladgáljanak szabadon a városban”*. Egyes kórházigazgatók azért félték a fejlesztésektől, mert attól tartottak, hogy nagyobb kórházban választaniuk kell az igazgatóság és az osztályvezetőség között, holott mindkettőt meg akarták tartani.) A 180 ágyas elmeosztály építése 1968-tól 1971-ig tartott. 1972-ben Mészáros dr. javaslatára, a tbc-s betegek számának csökkenése miatt, a dobai tüdőgyógyintézetet elme-munkaterápiás-rehabilitációs intézeté alakították át. A szanatórium dr. Bérces Anna igazgatása alatt élte virágkorát. Kerámiaműhely, könyvkötészet, műanyag és textilműhely gondoskodott a betegek foglalkoztatásáról. Utána, önállóságát megszüntetve, osztályként a veszprémi kórházhoz csatolták. Ezzel a fogással papírforma szerint elérték, hogy a megye kórházainak sokat kifogásolt nagy száma csökkenjen, a megyei kórház pedig ráfordítás nélkül nyerjen egy osztályt.

A sümegi belgyógyászatot már 1968-ban 80 ágyasra bővítették azzal az indoklással, hogy az elmeosztálynak háttérintézményre lesz szüksége. Az osztály olyan jó hírű lett, hogy egyes neves személyiségek, művészek Pestről is ide jártak magukat kezelteni. Ugyanebben az évben dr. Mészáros megszerezte a kórház számára a sümegi járási pártbizottság épületét, amely a járások megszüntetése miatt megüresedett, és ott 35 ágyas szülészeti osztályt alakított ki, A fejlesztést dr. Stark Elek megyei főorvos is melegen támogatta. Később az osztály vezetését pályázat útján dr. Stark Elek nyerte el. A szülészeti az ő 1978-ban történt nyugdíjazásáig működött. A volt járásbíróság épületében megnyílt a rendelőintézet. Megépült a konyha, étterem, központi kazánház. Megoldották a mosoda kérdését, létesült radiológiai osztály, klinikai laboratórium, orvosi könyvtár, orvosszálló, nővérszálló, számos garázs és műhely. Három, tudományos fokozattal rendelkező vezető dolgozott az intézményben. Csupán a klinikai laboratórium 17 munkatársat foglalkoztatott. 1971-ben – tehát 12 évvel dr. Mészáros színre lépése után – a hajdani 40 ágyas sümegi kórháznak az elmeosztállyal együtt már 360 ágya volt és mint Megyei Kórház II. működött 1976-ig. A fejlődést – amelynek nagy része a hivatalos tervekben nem is szerepelt – a megye többi egészségügyi intézményében, ahol passzívan várták, míg a minisztérium, ill. a megye juttat nekik valamit, megdöbbenéssel figyelték. Mészáros dr. eredményeit ismerve az ajkai városi tanács 1971-ben kinevezte őt – bár pártonkívüli volt – a megnyitás előtt álló új, 555 ágyas ajkai kórház igazgatójává. Amikor ezt Pap János, a megyei pártbizottság első titkára, a megye rettegett kiskirálya megtudta, visszavonatta a kinevezést, és párttag vadászcimboráját nevezte ki igazgatónak.

Dr. Mészáros egyéni elképzeléseinek megvalósulásában egyes párt- és állami vezetők – különösen Pap János – a szocialista tervgazdálkodás felborítását látták. Mészáros dr. aktivitásának más útra való terelésére 1976-ban a megye úgy döntött, hogy az ő igazgatása alatt egyesíti a sümegi és a tapolcai kórházat Tapolcai Városi Tanács Egyesített Egészségügyi In-

tézménye néven. A két kórház igazgatása, a két belgyógyászati osztály vezetése és az ezzel járó napi ingázás nagy megterhelést jelentett Mészáros dr. számára. Ennek ellenére 1976-ban megírta kandidátusi értekezését. Tapolcán megkezdődött az új 80 ágyas belgyógyászati pavilon építése, korszerűsítették a szülészeti és sebészeti osztályt, a klinikai laboratóriumot és a tüdőgyógyászati rendelőt. Függetlenített barlangterápiás osztályt szerveztek, megnyitották a kórházi könyvtárat. Fellendült a tudományos tevékenység is, a gyűlésekre neves vendégelőadókat hívtak meg.

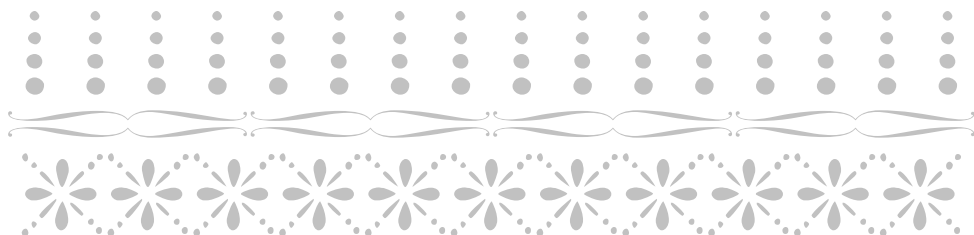
1993-ban ismét szétválasztották az egyesített intézményt. Dr. Mészáros lemondott a tapolcai kórház igazgatásáról. 1994-ben sümegi megbízatása is lejárt, de ott még két évig belgyógyász főorvosként dolgozott. 1997-ben, életművét részben lerombolva, a sümegi belgyógyászatot megszüntették és krónikus, elfekvő osztállyá alakították át. Ezáltal az aktív belgyógyászat Sümegen megszűnt. A sajtóközlemények természetesen megindokolták, hogy ez mennyire előnyös a lakosságnak. 2008-ban a sümegi kórház a megyei kórház pszichiátriai részlege lett. El lehetett híresztelni, hogy a veszprémi kórház ismét bővült egy osztállyal.

A történetek jól példázzak a demokrácia korlátait. Annak ellenére, hogy a különböző „tanácsok”, „bizottságok”, „önkormányzatok” határozataikat kollektíven, szavazással hozzák, a valóságban többnyire egy-egy szakmai vagy politikai tekintély, vagy éppen egy jó szónok akarata érvényesül, a döntésért viselt egyéni felelősség pedig elmosódik. Sümegnek és Tapolcának szerencsésük volt, hogy átmenetileg egy kiváló szervező irányította az eseményeket. Visszavonulásával sok minden megváltozott.

Örülök, hogy a fentiekben említett, nem mindennapi embereket személyesen ismerhettem és barátjuknak mondhattam magamat. Dr. Mészáros István rendkívül szuggesztív egyéniség volt. Nem kért tanácsot, mindig újabb és újabb, kész tervekkel jött és érvelésének nem lehetett ellenállni. Csodáltuk hihetetlen munkabírást, de szinte féltünk ötleteitől, amelyek tőlünk is többletmunkát igényeltek. Professzoromra, dr. Romhányi Györgyre emlékeztetett, aki már másnap követelte az előző napon megbeszélt kísérletek eredményeit. Egy kissé Osztap Benderhez, Ilf és Petrov regényeinek főhőséhez is hasonlítható, ahogyan ujjja köré csavarta a Kádár-rendszer döntéshozóit.

Sümeg és Tapolca jótevője Csabrendeken 2017. május 18-án halt meg 88 éves korában. Kedves falujában, Bazziban temették el. Ez a néhány sor is őrizze emlékét.*

Krutsay Miklós

* A megemlékezés megírásához Mészáros István *A gyógyítás szolgálatában* (Sümegi Fórum Alapítvány, Sümeg, 2009) című művét használtam fel. K. M.

KÖNYVESPOLC

FOLIA COLLECTA. A SÁROSPATAKI RÓMAI KATOLIKUS EGYHÁZI GYŰJTEMÉNY KÖNYVSOROZATA

A Római Katolikus Egyházi Gyűjtemény (Sárospatak), amely egyben múzeum, könyvtár és levéltár, *Folia Collecta – Összegyűjtött Lapok* címmel könyvsorozatot indított. A könyvsorozat célja a számvetés, a gyűjtemény gazdagítása, sokszínűségének bemutatása, a szellemi értékek megismertetése. „A *Folia Collecta* könyvsorozat folytatása az elődök gyűjtőmunkájának. Betakarítás. Az eddigi termés számbavétele és egyben megosztása, hogy az itt őrzött és itt születő szellemi javak közkinccsé váljanak és százszoros termést hozzanak.” (Dr. Szabó Irén gyűjteményvezető, sorozatszerkesztő) Elsőként – a jelzete szerint – a könyvsorozat második kötete jelent meg 2014 decemberében. Az eddig megjelent könyvek bemutatásánál az időrendet követjük.

A *Folia Collecta* sorozat első kötete (jelzete: II.) a 2013. október 3–4-én Sárospatakon rendezett *Katolikus megújulás Északkelet-Magyarországon* című konferencia anyagát tartalmazza. A művelődéstörténeti konferenciát a jezsuita rend sárospataki megtelepedésének 350. évfordulója alkalmából a Sárospataki Római Katolikus Egyház, a Római Katolikus Egyházi Gyűjtemény, a Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya, a Magyar Nemzeti Múzeum Rákóczi Múzeuma (Sárospatak) közösen szervezték meg.

A kötet szerzői, több új kutatási eredmény ismertetésével, hozzájárulnak Északkelet-Magyarország, ezen belül Sárospatak XVII. századi és a jelenkorának jobb megismeréséhez, megértéséhez. A történelmi események feltárásával adnak változó és sokszínű képet olyan eddig kevésbé is-

mert területekről, mint például az iskolai színjátszás, a jezsuiták küzdelme a magyar provincia megalapítása érdekében, a jezsuiták integráló, szervező tevékenysége Tokaj-Hegyalján, a rend gyógyító és gyógyszerkészítési tevékenysége, társadalmi kapcsolatrendszerük gyakorlata avagy a hegyaljai szőlőbirtoklás kérdése.

A kötetet dr. Szabó Irén etnográfus-történész, gyűjteményvezető, mint a kötet és sorozat szerkesztőjének és felelős kiadójának előszava vezeti be. A kiadvány első oldalain olvashatjuk Mons. Ternyák Csaba egri érsek előadását, a konferencia üdvözlését. Ezt követi P. Forrai Tamás Gergely SJ provinciális és Kecskés Attila sárospataki plébános, főesperes köszöntője.

A kötetben a következő tizenegy tanulmány található. † R. Várkonyi Ágnes professor emerita (ELTE): *Magyarország a változások idején*; Mihalik Béla Vilmos PhD levéltárigazgató (Jezsuita Levéltár): *Katolikus megújulás az egri egyházmegyében (1649–1699)*; Kónya Péter PhD egyetemi tanár (Eperjesi Egyetem): *Jezsuiták Eperjesen (1673–1773)*; H. Németh István PhD főlevéltáros (MNL): *A kassai rekatolizáció városi polgárságot érintő kérdései*; Gyulai Éva PhD egyetemi docens (Miskolci Egyetem): *A sárospataki jezsuiták és a hegyaljai plébániák a XVII. század második felében*; Kilián István professor emeritus (Miskolci Egyetem): *Jezsuita iskola és színjátszás Sárospatakon*; Kilián István professor emeritus (Miskolci Egyetem): *Az Annuae Litterae adatai a sárospataki jezsuita iskola színjátszásáról*; Dr. Löffler Erzsébet igazgató (Érseki Vagyongkezelő Központ, Könyvtár, Múzeum és Levéltár Eger): *Jezsuita patikák Észak-Magyarországon – a jezsuiták egri gyógyszerháza*; Véghseő Tamás PhD egyháztörténész (Szent Atanáz Görög-katolikus Hittudományi Főiskola Nyír-

egyháza): *Jezsuiták és görög katolikusok Északkelet-Magyarországon a XVII. század második felében*; Maczák Ibolya PhD kutató (MTA–PPKE) *Északkelet-magyarországi jezsuita irodalom a XVII. század második felében – Jezsuiták Báthory Zsófia környezetében*; Nagy Kornél PhD tudományos munkatárs (MTA): *A jezsuita rendházak Tokaj-hegyaljai szőlőbirtoklása a XVII. század végén*. Minden egyes tanulmány végén irodalomjegyzék, magyar és angol nyelvű összefoglalók találhatók.

A sorozat második kötete az *Éveim – Demeter István önéletírása* című könyv jelzete szerint a sorozat első tagjaként 2015 júniusában jelent meg. A római katolikus pap, költő, író és képzőművész, Demeter István könyve a 100. születésnapjára történt emlékezések befejezésekor került az érdeklődés középpontjába. Demeter István 1914-ben született Jászapáti környékén. Nagyon korán árvaságra jutott, édesapja az orosz fronton halhatott meg, édesanyját négyévesen veszítette el. Három testvérével a nagyszülők pártfogása alá került.

Az elemi iskolát és a gimnázium első négy osztályát Jászapátián végezte. 1929-től Egerben a papi kisseminárium tanulója. 1938-ban szentelték pappá. Teológiai tanulmányai ideje alatt verseket és könyvkritikákat írt, amelyek az *Újkor* és a *Vigilia* folyóiratokban közölték. Jászapátiról teológus hallgatóként készített szociográfiai tanulmányt, amellyel országos második díjat nyert. Elmétkedéskötete 1944-ben *Föl, a hegyekre!* címmel jelent meg. Papi állomáshelyei: Keresztespüspöki, Mezőkeresztes, Kisvárd, Jászárokszállás, Kunszentmárton, Tiszafüred, Újszentmargita, Heves. 1959-től haláláig (1977) Sajószentpéter plébánosa. 1942–1943-ban tábori lelkészként szolgált Ukrajnában. Papi tevékenysége mellett állomáshelyein irodalmi esteket, zenei és irodalmi műsorokat szerkesztett, misztériumjátékokat rendezett.

Elsősorban költőként és íróként emlegetik. Mint képzőművész kevésbé isme-

retes, annak ellenére, hogy életének utolsó évtizedeit a festőművészetnek szentelte. Autodidaktaként 1961-ben, 47 évesen kezdett el festeni és 16 éven keresztül, korai haláláig, amely 63 éves korában következett be, számtalan képet alkotott. A sajószentpéteri parókián egy komoly szellemi műhely alakult ki. A vendégek között találjuk Feledy Gyula, Csohány Kálmán, Kass János és Kondor Béla képzőművészeket, az utóbb említett művésszel együtt festette ki a sajószentpéteri templomot. Kondor Béla, korának egyik legnagyobb művésze így vélekedett Demeter István művészetéről: „Nagyobb tehetség, mint én. Az a baj, hogy pap.” Más alkalommal: „Pista bácsi, te művész vagy, én csak mesterember.” Életművéből, a közel húszezer darabból álló kollekciójából mintegy hatezer (!) darab ismert, ebből a sárospataki egyházi gyűjtemény ötezret őriz. Művei vegyes technikával készültek, nagyságukat tekintve kisebbek és nagyobbak, tulajdonképpen minden keze ügyébe került papírosra rajzolgatott.

Első önálló kiállítása 1971-ben volt a Miskolci Galériában. Ezt követően munkáival több városban, településen is bemutatkozott (Eger, Budapest stb.). Miután idős korában összezsomagolta képeit, közismert kellemes humorát meg nem hazudtolva, a csomagra a következőt írta: „vagy muzeológusoknak, vagy az egereknek”.

Demeter István rendkívüli személyiséggé vált meg papi hivatását. Kortársai, lelkületét ismerve, szellemiségének szuggesztív kisugárzását érezve, életében profétának nevezték el. 1968-ban fesztiváldíjas film készült Demeter Istvánról *Elnevezték profétának* címmel. Véleményét sokszor nagyon kritikusan fogalmazta meg. Az 1950-es években a hatóságok pert is indítottak ellene. Egyháza sem kedvelte szókimondó őszinteségét, ezért hiába volt elhivatottsága, rendkívüli tehetsége és kiváló lelkipásztori tevékenysége, mint a modern katolikus értékrend képviselőjét, munkásságát előljárói nem értékelték.

Irodalmi és képzőművészeti tevékenysége mellett érdeklődéssel fordult a különböző tudományágak felé. Behatóan foglalkozott filozófiával, pszichológiával, asztrokarakterológiával és grafológiával. Jártas volt a gyógynövények ismeretében és hasznosításában, ez irányú ismereteit feltehetően idős nagyszüleitől örökölte. A testnek és a léleknek egyaránt gyógyítója volt.

Önéletírása nem könnyű olvasmány, lapozgatva, elmélkedve ajánlott olvasni. A napló tanulmányozása során tömör, sokszor változó téma és hang mellett, vissza-visszatérő gondolatokkal, filozofikus, meditációra hajlamos, érzelmdús, esetenként el-el kalandozó részekkel találkozhatunk. Írásának hangulatát szinte végigkíséri saját belső vívódása. Az önéletírása során felhasználta a korábban *Mozaik* címmel vezetett naplóját is.

A kötethez dr. Ternyák Csaba egri érsek írt köszöntő ajánlást. A könyvsorozathoz előszót Szabó Irén sorozatszerkesztő írt, *Demeter István önéletírásához* címmel pedig Barna Gábor etnográfus, egyetemi tanár készített egy rövid tanulmányt.

Demeter István 1943 végén tisztázta, véglegesítette és írta le életének addigi történetét, a kötetben az életrajza 1942 augusztusával fejeződik be. Kisvárdai szolgálati helyéről 1942 szeptemberében hívják be katonai szolgálatra, a megszállt Ukrajna területére vonul be és ott lesz tábori lelkész.

Az önéletírás 13 fejezetben foglalja össze élete történetét, történéseit születésétől a katonai behívó parancs megérkezéséig.

Az első négy fejezet a gyermekkori élményeket, átélt eseményeket, merengést a múltó idő fölött, tartalmazza. Az ötödik-hatodik fejezetben a középiskolás éveit, a jászapáti kis gimnázium szín jeles bizonyítványát, az 1932/33-as tanévben a Ciszterci Rend Egri Szent Bernát Gimnáziumban 59 érettségiző diák közül hetedmagával „*kitűnően érett*” diákot ismerhetjük meg, valamint a kalandosnak mondható megérkezését az egri szemináriumba. A hetedik fejezetben

a teológián töltött első éveivel ismerkedhetünk. A nyolcadiktól a tizedik fejezetekben a kápláni évek szépsége, nehézségei, örömei, gondjai jelennek meg. A tizenegyedik fejezetben érkezik első alkalommal Sajószentpéterre, most még káplánként. Az utolsó fejezet a kisvárdai időt mutatja be, amelynek végső sora: „*Tábori lelkész vagyok már, hadinaplómé a szó.*” Számunkra ez már nem egy új fejezet, hanem a könyvsorozatnak egy újabb műve.

Demeter István önéletírása az eredeti tartalommal és terjedelemben jelent meg, fényképekkel és egyéb dokumentumokkal illusztrált. A könyv végén irodalomjegyzék és munkásságának (önálló kötetei, megjelent versei, tárcái, halála után megjelent kötetek, grafikái, egyéni kiállítások, művek közgyűjteményekben, irodalom róla és film) felsorolása, bemutatása található.

A könyvsorozat harmadik kötete, *Éveim – Demeter István önéletírása 2. rész; A tábori lelkész hadinaplója 1942–1943* 2017. május elején jelent meg.

Demeter Istvánt a felszentelését követő öt-éves szolgálata után, mint a kisvárdai egyház hitoktatóját hívták be katonai szolgálatra. A hadinapló első bejegyzése 1942. szeptember 7. Az utolsó 1943. október 21. (a fronton), illetve 27. (már itthon). 1943. október 22-én Egerben szerelt le. A naplóírást leszerelését követően egy rövid ideig még folytatja és végül 1944. január 27. az utolsó bejegyzés.

A tábori lelkészek szolgálata három hónaptól akár több évig is eltarthatott. Demeter István szolgálata átlagosnak tekinthető. Szolgálatukat általában az egészségügyi helyeken, annak körzetében teljesítették. A szentmisék és prédikációk mellett a legnagyobb feladatot a gyakori temetések jelentették. A tábori lelkészek emlékezete szerint a fronton harcoló katonák igényelték a papok szolgálatát. Érthetően, hiszen az állandó életveszélynek kitett emberek egyedül csak Isten segítségével bízhattak.

Apja elvesztését soha nem tudta feldolgozni. Nem akarta elhinni, hogy az első

világháborúban az orosz fronton meghalt. Remélte, hogy Ukrajnában nyomára bukkant, ezért ahol lehetősége volt, apja nyomát kereste. Feladatát képezte a katonák leveleinek ellenőrzése is. Mint egy néprajzos elemzi a levelek nehézkes, olykor furcsa fogalmazásait. 1943. július 4-én a m. kir. honvéd vezérkar főnöke okirati dicsérő elismerésben részesítette.

A könyvhöz Bíró László katonai ordinárius, tábori püspök írt ajánlást. Barna Gábor a hadinapló előtt ismerteti Demeter István életrajzát, bemutatja a tábori lelkészetet és a lelkészeket, Demeter István mindennapi szolgálatát, leszerelését követően helyét a civil életben és a papi szolgálatban. A technikai szerkesztői megjegyzéseket az irodalomjegyzék zárja. Ezt követően Szakály Sándor történész, a MTA doktora rövid tanulmánya olvasható. A könyvében a tábori lelkései naplót követően versek és képek, Demeter István fotóalbumából történt válogatás található. A könyv végén névmutató és földrajzinév-mutató, valamint a *Demeter István tábori lelkész szolgálati tevékenységének színterei a keleti fronton* című térképek segítik eligazodni az olvasót.

Várhelyi Gyula

GONDOLATOK KUNKOVÁCS LÁSZLÓ ÚJ KÖNYVÉRŐL

Egy ültő helyben mikor olvastunk végig egy könyvet? Ki gondolná, hogy a *Világjelek* című csodaszép, testes kötet nem engedi letenni magát, teljes belemerüléssel, belefeledkezéssel ajándékoz meg. Ebbe nem lehet csak úgy itt-ott belelapozni – magával ragad.

Alkotója Endrődről (ma: Gyomaendrőd) indult. Tanulmányai közben és után „szakadatlan falujárásba”, majd országról országra járásba kezdett Kelet- és Délkelet-Európától Ázsia messzi tájaiig, sok nép,

köztük rokon és rokon lelkű népek felkeresésével. Az Ural–Tien–San–Altaj–Jakutföld hatalmas térségben tizennyolc nép körében folytatta kutató-felfedező-fotóművészi-etnográfusi, leletmentő munkásságát. A kör a világmindenség jele – az ő kutatókörei is egyre nagyobb íveket írtak le. Tizenkét expedícióján az ösgondolkodás máig élő, megmaradt lenyomatait lefényképezve, több tudományterület számára talált és örökített meg kincseket.

Ázsiában egy évtizeden át kereste fel a mi civilizációnktól „kevésbé háborgatott népek-nél”, a kazakoknál, baskíroknál kirgizeknél, altajiaknál, hakaszoknál, tuvaiaknál, jakutoknál, mongoloknál az ember kőbe vésett, és emlékezetben, élőszóban megőrzött jeleit, évezredes üzeneteit. Megörökítette a sziklavéseteket, amelyek az eredet- és mítoszvilághoz is kapcsolódnak, a legrégebbi időkől a bronzkoron át a népvándorlás koráig vezetik vissza a történelmet, régészt, etnográfust. Nagyon sokat ad a világnak, ha kis lélekszámú, de nagy műveltségű népeket keres fel a kutató. Tudunk valamit is például itt Európában a hakaszokról?

Nézzük meg a *Napszimbólum egy idős hakasz asszony kezén* című képet! Lapozzuk fel az ábrákkal, jelekkel telerótt sztléle képét, mellette *Az altaji pusztákban remeteként élő telengit asszony* szembenéző, szálegyenes tartású, egész alakos fotóját. Elgondolkodhatunk (etnográfusként beleborzongok magam is), a világ bármelyik táján mi minden nincs még felgyűjtve, feltárva a hagyományos kultúrák megőrzőitől, élő képviselőitől! A világ lenne kevesebb, ha ez a kép nem készült volna el, ha nem vehetnénk kézbe ezt a fotóalbumnál sokkal többet jelentő könyvet. De szerencsénkre Kunkovács elment több tízezer kilométer messzeségbe, megismerte ezt az asszonyt. Kutatótársával beszélt vele, elkészítette a fotót – és letette a világ asztalára.

Elmerülhetünk a kővésetek, petroglifák világában. A sziklarajzok sok mindent sűrítenek magukba, és nagy idők üzeneteit kül-

dik felénk, ha van, aki olvassa és megörökíti őket. Szerencsénkre ismét – van! *Világjelek*. Telitalálat a cím is. *Kossuth-díjas* fotóművész, néprajzkutatónk hetedik könyve: fotóalbum, régészeti és néprajzi szakmunka, kutatástörténeti beszámoló, látvány és olvasmány három nyelven – mindez egyszerre és egységben.

A szerző munkásságát épp e hármasság – fotóművész, etnográfus, író – avatja kivételessé. Korunkban, amikor szűkebb szakmai területünk eredményeinek követése sem könnyű, rendkívülinek tekinthető ez a teljességigény. Azon ritka esetekben, amikor az alkotó több tudomány érintkezési mezsgyéjén áll – létrejöhet olyan mű, amely átlépi a szaktudományok merev határait, és a megszokottnál nagyobb léptékben képes megragadni a világot.

Nem vagyunk hozzászokva az alkotóhoz hasonló léptékben látni és gondolkodni. Ily módon a *Világjeleket* sajátos olvasókönyv-tanulmánykönyvünknek is tekinthetjük, mert túllép szokásos nézőpontjainkon. Mindezt igényesen, elmélyülten teszi, nem engedve a mai, legtöbbször csak látványos hatásra irányuló világdivatnak és közgondolkodásnak. Segítség a szerző eleven, az előszót szépirodalmi igénnyel megszólaltató kérdező, mesélő, tűnődő, áradó írói stílusa. Nagy kérdéseket taglal, ugyanakkor a könyv szövege sodró, érdekes azáltal is, hogy beavat a felfedezés-kutatás folyamatába, egész történetébe. A szerző a szó legnemesebb értelmében elmeséli, hogyan jutott el az adott népcsoporthoz, hogyan találta meg a legősibb tudást hordozó embereket, akik kultúrájuk hiteles képviselőiként igazi kapcsolatba kerültek vele. Autentikus kultúra – autentikus emberi jelenléttel.

Bizonyítékot kapunk arra is, hogy írott és írott kultúra előtti kincsek egyenrangúak lehetnek. Megkerülhetetlen annak a konstataciója, hogy az ősi fennmaradt folklórkincsek az írott kultúra tejtestvérei. Arany János 200 éves évfordulóján irodalmárok és folkloristák tanúsítják, ahogy az

Arany-balladák a világköltészet csúcsai, úgy a klasszikus népballadák is ide sorolhatók. A könyvtárak mélye nem egyedüli helye a szellemi értékeknek! A könyvtudás és írás előtti tudás kiegészítik egymást. A folklóralkotások teszik teljessé kultúráképünket.

A fejezetcímek igen beszédesek. Például *Meglepetések az Altaj hegységben, Régészeti paradicsom Dél-Szibériában, A Szaján hegység sziklafalain, Szarvasos kövek*. A térképek is segítik az olvasót az ismeretlen helyekkel való találkozásban.

A képek legtöbbször sziklavéseteket látnak. Állatok, emberek, rituális cselekvések, égitestek, a napi élet tárgyai, eseményei szerepelnek gyakran rajtuk. A petroglifákat készítői, olvasói egyaránt *képirásnak* tekintik. Oroszul *piszanyica* (piszaty: 'írni'), a kisebb nyelveken is *írás* a nevük. Írások – az írás előtti évszázadokból, évezredekben. Ugyanakkor vannak, léteznek XX. századi kővésetek is, Kunkovács László ezeket is fényképezi.

A sziklavésetek megfejtése nem egyszerű. Sok véset visszavezet az eredetmítoszokig. E kapcsolatok feltárása – a képek által is – rendkívül izgalmas.

Nagyon rokonszenves a szerző alapállása az értelmezésben. Nagy körültekintéssel tesz megállapításokat a jelekről, és nem tartja magát mindentudónak. Gondolati közelítést ad, bevon minket tűnődéseibe. Szavai, töprengései inspirációt adnak a jövő kutatóinak.

Belefeledkezve a képekbe, nyilvánvalóvá válik számunkra, hogy Kunkovács László műve mégis több, mint tudományos tényfeltárás, és több, mint egy művészi album. Komplexitásában látom magával ragadó erejét.

Hogy is lehetne válogatni egy megkomponált, remekbe szerkesztett könyv fotóiból? Kitérő nélkül az emlékezetünkben *A sugaras fejű szellem* visszatérő motívuma, az *Altaji regös* nem feledhető arca, kazakisztáni, hakaszföldi petroglifák; az ősi és még 1998-ban is élő áldozóhely, a Nagy

Szalbik kurgán, a Bojári-sziklák, az „Etetett” sziklahasadék. A rítusokat megörökítő, a napi életet „leíró” kőfaragások sokat mondanak kutatónak és érdeklődő olvasónak egyaránt. Például hun típusú füles üstben főznek az egyik kőrajzon, a mellette lévő pedig a megfutamodást színlelő és hótalpon (!) hátrafelé nyilazó ősi harcmodor páratlan bizonyítékát látjuk. Eleink „telehintik” a sziklákat létük, életük, világlátásuk üzeneteivel. „Az ifjával szarvast üldöző lovas mint-ha a mi csodaszarvas regénk illusztrációja lenne.” Mindenek között a legelső: Tangali sziklafalán ott van a „Világmindenség-ábra: kör, s a középén a szálkereszt. A világ négy égtájai, de akár egy emberalak kitárt karokkal. A kerek világ, és ahogy beléje illeszkedünk.” Sorolhatnánk az életfaábrázolásokat, a sámánszertartások véseteinek fotóit. A Napba iramló szarvasok Mörön vidékéről (Mongólia) képsora torkunkra forrasztja a szót, mert helyettünk Arany János *Buda halála* VI. éneke szólhat csak méltóan.

A *Világjelek* című utolsó fejezet a könyv megkoronázása. Régtől egyetemen kellett volna tanítania a szerzőnek az összehasonlító néprajzot... A szimbólumok bevéssé váltak a kőbe, de fába is, az életfa ott van az Endrődön gyűjtött mángorlón, a világjeleket rárótták az ácsolt kelengyeladára, megjelennek a felvidéki lakodalmi menyasszonykalácson. Az ösgondolkodás, a népi kultúra egységben látja a világot, a térbeli-időbeli rétegek folyamatosan egymásra írják magukat. A népművészet több, mint a díszítőművészet. Jelüzenet manak, holnapnak, utódoknak, világképet közvetít a későbbi idők embereinek is – ezt megértve közelebb jutunk önmagunkhoz.

Művész, felfedező a szerző, és jó a tolla is. Tudós (pl. a régész) és nem tudós (a pásztorfiú) segítették munkáját. „Több jelenet (sziklarajz) megfejtésén évek óta morfondírozom”: abszolút kutatói hozzáállás, példaértékű néprajzos és történész palántáknak egyaránt.

A hetes számnak nagy jelentősége van, a szerző szülei hetedik gyermekeként született, a *Világjelek* a hetedik könyve. Az ösgondolkodás máig ható világegész-látásának nyomait keresve e könyv, szerintem, Kunkovács eddigi pályájának betetőzése. Az utóbbi évtizedekből nem tudunk hasonló léptékű, átfogó alkotásról.

A háromnyelvű (magyar, angol, orosz) kötet Németh János könyvtervező varázslatos munkája; angol fordítás: dr. Liptai Sára, orosz: Avar Ludmilla, a kötet rezüméjét Avar Ákos fordította mongolra, Mészáros Csaba jakutra, Somfai Kara Dávid pedig baskír, kazak, kirgiz, altaji, hakasz és tuvai nyelvre.

(Kunkovács László: *Világjelek*. Magyar Fotóművészek Szövetsége, Budapest, 2016. 228 oldal)

Kissné Kovács Adrienne

KÓKA ROZÁLIA ÚJ MESEKÖNYVE

A 940 esztendeje megkoronázott és 825 esztendeje szentté avatott László királyunk ugyancsak otthonos a Gyimes völgyében, ismeri őt szinte minden itt élő csángómagyar. 'Szög' nevű lova – talán *szögsárga* lehetett a színe? – patkójának kőbe merevedett nyoma, s a ló nyomán elkeresztelt vizek – *Szépvíz*, *Szeret* – neve emlékeztet a szent király viselt dolgaira. Ismeretes kővé vált pénzeinek, betegséget gyógyító fűvének, a nevét hordozó virágoskertnek is az emléke, s hol máshol találkozhattak volna a somlyói búcsúba igyekvő moldvai csángók a csíki székelyekkel, mint a pogányhavasi Szent László-kápolnánál? Amit – ezt minden gyerek tudja Gyimesben – maga Szent László király alapított, amikor a történelem előtti időkben, a mondák világában erre járva – lova lába és az ő szentséges feneke – nyomot hagyott a hegyen az akkor még lágy kőben. Bár az is igaz – miként Magyar Zoltán barátomnak 1997 nyarán a Ciherekpatakában megsúgta egy idős csángó asszony –, hogy

László királyunk „*mostanában nem járt erre*”.

Vagy talán mégis...? Hiszen ez év májusában Kóka Rozália mesemondó és Nagyalaci Hajni, a Dani Gergely Általános Iskola igazgatója és tanárai által már sokadszorra megszervezett gyimesi mesemondó vetélkedőnek Szent László volt a fő témája. Az egész gyimesi térségből összegyűlt több mint másfélszáz gyermek egy része Szent László királyunkról szóló mesével vett részt a vetélkedőn, de az ennél számosabb hallgatóság is „naprakészen” felújíthatta a szent királyra vonatkozó ismereteit. Különösen a szereplő gyermekek, akik kézhez kapták Kóka Rozália új, Szent Lászlóról szóló Gyimes-völgyi meséket, mondákat, legendákat tartalmazó könyvét.

Meg is érdemlik a gyimesiek, és megérdemli a nagy király emléke is. Hiszen – bár Szent István vétette fel a magyarsággal a kereszténységet –, Szent László volt az, aki a hitet megerősítette bennünk, és a pogány kunok, besenyők – vagy miként a nép emlékezetében él: a tatárok – támadásaitól megvédte országunkat. Emlékét az egész Kárpát-medencében őrzik az ő korában épült templomok, és azok falára festett freskóképek, amelyek ábrázolják, amint a kun vitéz elrabolja a magyar királylányt, de László utána vág, megküzd vele és legyőzi. Ezeken a falképeken a jó és a rossz küzdelmét láthatjuk, ahol természetesen László képviseli a jót, a fényt, a világosságot, a kereszténységet. A nevét viselő templomok az egész Kárpát-medencében megtalálhatók, szám szerint csaknem ötvenet ismerünk, de Erdélyben van a legtöbb, hiszen László apja, I. Béla halála után, ide vonult vissza, s mint királyfi, elsősorban itt harcolt a keletről fenyegető pogányok ellen. Gyimesben ugyan Szent László idejében még nem telepedtek meg az emberek, hatalmas őserdők zúgtak itt a szélben, s csak alig háromszáz esztendeje kezdett bujdosó székelekkel benépesülni a Tatros völgye. Akik magukkal hozták a Szent Lászlóról szóló

meséket, mondákat, legendákat, Felcsíkból, meg ahonnan még jöttek. Évszázadokon át őrizték ezeket, apáról fiúra, anyáról leányára, nagyanyától unokákra, dédunokákra adták, amíg aztán az utóbbi évtizedekben néprajzkutatók, folkloristák összegyűjtötték, magnetofonra vették, könyvekbe írták a gyimesi szájhagyományban élő történelmi emlékeket.

Ezekből szedte össze, dolgozta fel a legrszebbeket Kóka Rozália ebben a könyvben. Nem kívülálló kézzel nyúlt hozzájuk, hiszen ő maga is székel: édesapja Bukovinából való, ugyanaz a történelmi tragédia üzte őseiket Moldvába, onnan Bukovinába, majd vissza Belső-Magyarországra, ami valamikor a gyimesi csángókat kihajtotta Csíkból a Gyimesekbe. Példamutató, ahogy az általuk őrzött és tőlük összegyűjtött folklóralkotásokat most gyermekeiken keresztül igyekszik visszajutatni műveltségük gazdagítására, identitásuk erősítésére, amire olyan nagy szükségük van, mint egy falat kenyérre.

Megtudjuk ezekből a mesés történetekből, hogy mit művelt – művelhetett – Szent László Gyimesben a Bagolykőn, mit beszélt a lovával, hogyan igazította az anyaszentegyházzal a húshagyat időpontját, s miként segítette még halála után is – szobor képében –, amikor a csíki székeltek Moldvában „*verekedtek valami más nemzetvel*”.

De nemcsak Szent Lászlóról szóló mondák vannak ebben a könyvben, hanem más természetűek is, de mindcsak Gyimesből valók. Olyanokat is találunk köztük, amik még Szent Lászlónál is régebbi időkről szólnak, s ha megtörténtek, annak már bizony, csaknem kétezer esztendeje. Akkortól való, amikor Krisztus urunk ezen a földön járt, mégpedig Szent Péter társaságában, aki ha utóbb szent is lett, azért a nép képzetében Jézus Krisztushoz képest gyakran tökéletlenkedett. Mindig a saját feje után ment volna, s nem hallgatott Krisztusra, amíg – tanulságos módon – egyszer-egyszer pórul nem járt.

SZERETETTEL PARASZT ŐSEINK EMLÉKÉRE

Sokszor elgondolkozom azon, hogy vajon igazak-e ezek a mesék? Hiszen milyen régen történtek, s mennyi ember adta azóta szájról szájra, ki tudja mennyit vettek el belőle, toldottak hozzá... Bizony, lehet, hogy nem is úgy történtek, ahogy elmesélik, ahogy leírták. De mindegyik igazságot hordoz, mindegyik igazságot mond. És ez az igazság mindig győzedelmeskedik a gonoszság, a hamisság, vagy legalábbis a gyalogság fölött. Kedvencem az a történet, amikor Jézus Krisztus és Szent Péter talál-
nak egy lópatkót az úton. – Vedd föl Péter – mondja az Úr –, jó lesz valamire! De Péter bizony lusta volt lehajolni érte, Jézus azonban fölvette. Egy kovácsnál eladta, az árából cseresznyét vett, s mentében potyogtatta az útra. Péter pedig szedegette s eszegette szorgalmasan. Végül megkérdezte Krisztus urunk: – Péter fiam, hányszor hajoltál le a cseresznyéért? – Nem tudom uram, de sokszor. – Látod-e? Én csak egyszer hajoltam le a patkéért, s az áráért vettem a cseresznyét. Azóta mondják, hogy a rest többet fárad, a fősvény többet költ!

Lelki szemeimmel látom, amint a gyimesi csángó nagyanyók ebből az emlékezetüket frissítő könyvből olvasgatnak majd unokáiknak, vagy az unokák olvasnak föl – lehet írástudatlan – nagyanyójuknak, esetleg a nagyobb testvér a kisebbeknek. S a könyvet díszítő szép illusztrációk (Főcze Alpár munkái) is azt a célt szolgálják, hogy a gyimesiek már gyermekkorukban megszeressék, s ne feledjék népük hagyományos kultúráját. Ezekről a meséktől ugyanis jobban nemesedik a lelkük, mint ha a televízió előtt ülnek. Krisztus urunk, Szent László történetei, s a többi monda és legenda gyermekeink és a magunk javára szolgál. Erre pedig igen nagy szükségünk van, nemcsak Gyimesben, de az egész Kárpát-medencében, s szerte a nagyvilágban is.

(Kóka Rozália: Szent László Gyimesben. Gyimes-völgyi mesék, mondák, legendák. Fekete Sas Kiadó, Budapest, 2017. 169 oldal)

Halász Péter

Gyoma városa a 2017. esztendőben kettős évfordulót ült: első írásos említésének 685., újratelepítésének pedig a kerek 300. évfordulóját. Ez alkalomból bocsátotta útjára a város Bethlen Gábor erdélyi fejedelemről elnevezett Alapítványa a *Gyoma múltjáról, jelenidőben* című impozáns kötetet. Szerzője, Cs. Szabó István néprajzkutató maga is Gyomán látta meg a napvilágot 1938-ban. Édesapja törzsökös gyomai református gázdacsaládból származó állatorvos, édesanyja polgári iskolát végzett „főhivatású” édesanya volt. A középiskola elvégzése után, – mint osztályidegen – nem gondolhatott továbbtanulásra. Felsőfokú tanulmányait család és munka mellett, felnőtt fejjel folytatta. 1977-ben Szarvason üzemmérnöki, 1992-ben a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen néprajzi diplomát kapott. Két házasságából négy gyermeke született. A mezőgazdaságban és a közigazgatásban végzett munkák után 1985-től nyugdíjazásáig a békéscsabai Gabonamúzeum vezetőjeként tevékenykedett. Ismeretterjesztő írásai a megyei napilapok, folyóiratok mellett a gyomaendrődi *Városunkban*, valamint a *Gyomaendrődi Híradóban*, és az újkígyósi Ipolyi Arnold Népfőiskola gondozásában kiadott *Keresztény Nap* című időszakos kiadványban jelentek meg, tudományos igényű munkáit leginkább *A Békés Megyei Múzeumok Közleményeiben* adta közre. A most ismertetett kötet előtt három önálló könyve jelent meg: az első 1992-ben a Kossuth Lajos Tudományegyetem Folklór és Etnográfia sorozatában *Sertéstartás a békési Sárréten és peremvidékén* címmel, Ujváry Zoltán szerkesztésében. Ezt a Tevan Kiadó által jegyzett, *A békéscsabai református egyház története* követte 1994-ben, a harmadik pedig hosszas gyűjtési időszak összegzéseként *Református temetők, temetés, sírjelek a Körösök és a Berettyó vidékén* címmel a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeum

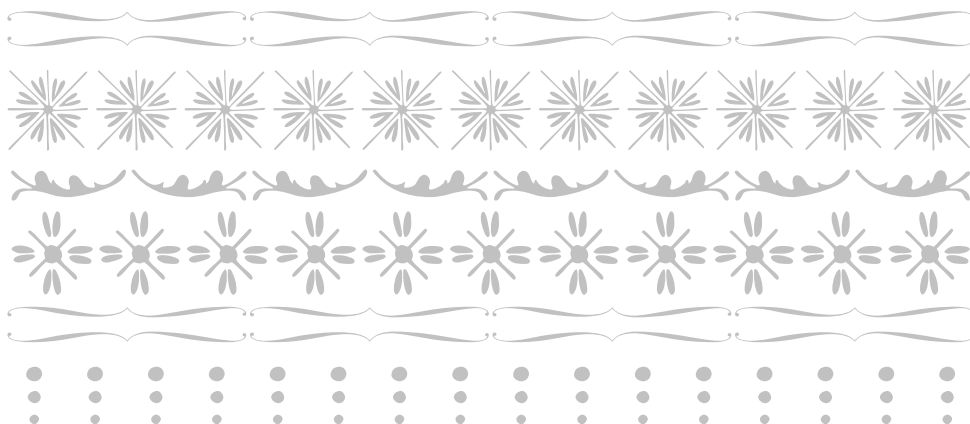
Chronica Bekesiensis sorozatának 2. kötetként 2008-ban.

Cs. Szabó István és két szerzőtársa, Babos László és Gubucz József az általános felől haladnak az általuk szülőföldként tisztelt és szeretett település, Gyoma felé. Az első fejezetek népük helyét és szerepét, majd Békés megye történetét vázolják föl, ezután a helytörténeti munkák esetében szokott kronologikus sorrendben, a kezdetektől a török hódoltság végéig, majd az újraterelítéssel kapcsolatos küzdelmekről olvashatunk. Ezt a vallási, felekezeti élet és tagozódás és az oktatás ügyének bemutatása követi, majd a gyomai kirajzások és a település demográfiai helyzetének forrásadatainak alapos elemzésén nyugvó összegzése következik. Természetes, hogy jelentős terjedelmet követel magának a város XX. századi történetének egyik legmeghatározóbb eseménye a szomszédos – ám jelentős gazdasági, kulturális, vallási és néprajzi különbséget mutató – Endrőddel 1982. január 1-jén történt, Gyomaendrőd néven megvalósult közigazgatási egyesítés. Az „új” település kezdetben nagyközségi státust kapott, majd a Magyar Népköztársaság Ellenőri Tanácsa 16/1989 sz. határozatával 1989. március 1-jén városi rangra emelte. A kötet anyagát gondosan válogatott kép- és térképanyag teszi teljessé.

Végezetül, ismét végiglapozva az impozáns kötetet, tegyük fel a kérdést: melyek is a helytörténet, azon belül Gyoma múltjával foglalkozó kötet sajátos vonásai? Mindenekelőtt az, hogy speciálisan az adott közösség értékeihez, küzdelmeihez, életéhez kapcsolódik, helyi szóbeli hagyományok, a helyi tárgyi és írott források alapján tárulkozik fel, s kevesen ismerik mélyebben, részletesebben, mint a kötet szerzői. A helytörténeten keresztül jobban érzékelhetők, közelebb hozhatók a nagyobb, tágabb történelmi folyamatok, jelenségek, összefüggések. A helytörténet elemei, tényezői, emlékei mindig körülöttünk vannak, szembetűnnek, jelen vannak a környezetünkben. A *Gyoma múltjáról, jelenidőben* című kötetben ott rejtőzik egyfajta, a közösséget összekötő erő is, hiszen azt minden gyomai ember saját sorsa részének tekintheti. A globalizáció időszakában kapaszkodót jelent az itt élő emberek számára, mert szűkebb szülőföldünk viselt dolgai, őseink létért vívott küzdelmei, s ezeken keresztül a hely szelleme valami olyan dolog, ami csak a miénk ezen a földön!

(Cs. Szabó István: Gyoma múltjáról, jelenidőben. Bethlen Gábor Alapítvány. Gyomaendrőd, 2017. 208 oldal)

Harangozó Imre

HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA

Amikor a himnusz énekelték. Visszaemlékezések az 1956. október 27-i tiszakécskei sortűzre. R riportokat készítette és szerk.: *Tóth Gézáné Hajagos Mária*. Kiadja a Tiszakécskei Honismeret Tiszakécskei Kör. Tiszakécske 2016. 105 old. – *Tajti Erzsébet*: Tiszakécske története; *Székelyné Kőrösi Ilona*: Tisztelt Olvasó!; *Tóth Gézáné Hajagos Mária*: Túl a hallgatáson; Valami fájdalom hajtotta őket (*Zvekán Ferenc*); Magyar lőtte a magyart (*Lovas László*); Mintha háborúból érkezünk volna haza (Rózsa Andrásné Gachal Irén); Segítetek, testvérek! (*Zoboki Balázs-né Sánta Anna*); Felszabadultunk egy kicsit (*Szarvas Károlyné Antal Terézia*); Kegyetlen bosszút álltak (*Kovács Miklós*); Ránk küldték a repülőt (*Csikós László*); Nem látták? (*Ádám Imréné Csikós Zsuzsanna*); Egy más mellé temették a két testvért (*Vörös Józsefné Varga Rozália*); Borzasztó volt látni (*Pauk Józsefné*); Gyakran okoz szaggató fájdalmat (*Hanyecz Lajos*); Elindultunk menekülni (*Fehér Béláné Pálina Júlianna*); Na komám, itt halunk meg! (*Korvin Lászlóné Békési Lídia*); Százötvenkilencedik voltam (*Darabos Imre*); Ma is félve nézek föl az égbe (*Juhász Istvánné Aranyosmaróti Klára*); Nem hagyott engem ott a téren (*Tóth Lajosné Anka Erzsébet*); Ami fehér, azt vigyék (*Bagi Gyula*); A ruhából szakítottam egy darabot (*Bagi Imréné Bali Erzsébet*); Negyedrendű vádlott voltam (*Somodi László*); Először nagy csönd volt (*dr. Hanusz Béláné Demény Lilián*); Sok emlék köt ide (*Bagó Imre*); Fejlesztve rohantunk (*Sipos József*); Ne menjetek oda! (*Tóth Dezső*); Maga meg vérzik! (*Pusztai Béla*); Rólam folyt a szó (*Bognár Józsefné Kapás Anna*); Felugrottam, futottam (*Békési Bálint*); Az én uram nem válaszolt (*Kengyel Józsefné Bakos Franciska*); Kifutott, hogy segítsen (*Matúz Dezső*); Hajszálon múlt az életünk (*Bárany Lajos*); Vigyázz, jönnék! (*Terecskei József*); Tizenhét halott feküdt ott letakarva (*Patkós Tiborné Mészáros Ilona*); Pontosan 12 óra 26 perc volt (*vitéz Bogár Ferenc*); Az emberek szívébe, lelkébe félelmet égettek (*dr. Batka Attila*); Hegednek a sebek, száradnak a könnyek (*Gémes Mihály*).

Antal Erzsébet: Hittel élni csángó szívvel. Verbum. Kolozsvár 2017. 319 old.

Antal Erzsébet: Igaz mesék. Történetek, életképek. Szerzői kiadás. Gyimesbükk 2017. 190 old.

Antall József és az állambiztonság. Szerk., bev.: *Tóth Eszter Zsófia*. Veritas Történetkutató Intézet–Magyar Napló. Bp. 2016.

„...álma megvalósult”. A Büki Mentőállomás története. Szerk.: *Lendvai Rezső – Kenyeres Ferenc*. Szülőföld Kiadó. h. n. 2015. 112 old.

Babucs Zoltán: Csíkszereda és Kézdivásárhely hazatérése – 1940. Tortoma Könyvkiadó. 2017.

Balassagyarmati Honismereti Híradó – A Madách Imre Városi Könyvtár Évkönyve. Szerk.: *Ács Zsuzsanna – Vas Ágnes*. Kiadja a Madách Imre Városi Könyvtár. Balassagyarmat 2017. 318 old. – A tartalomról: *Skuczai Nándor*: A Madách-ünnepség köszöntése; *Vas Ágnes*: Meghalt a király! 1916 – a gyász és a koronázás balassagyarmati ünnepségei; *Sipos Lajos*: Jobbágy Károly Felkelt a nép című verses naplójáról; *Czemniczky Zoltán*: Horváth Endre; *Arató János*: Emlékezés Kovalcsik Andrásra; *Vagyóczky Károly*: Horváth Endre grafikusművész a magyar művészettörténetben; *Czegezi Tamásné*: Aki miniatűrben monumentális alkotott – Horváth Endre, a bélyegtervező; *Deák Ottó*: A balassagyarmatiak budapesti találkozójának története; *Vágvölgyi Károly*: Életemről, mesterségemről; *Daróczi Klára*: Emlékezés édesapámra, dr. Daróczi Gusztáv ügyvédre; *Csath Gábor*: A belváros rekonstrukciója folytatódik; *Ács Zsuzsanna*: Az 1956-os forradalom új balassagyarmati emlékhelye; *Nagy László*: Új emléktábla a dr. Kenessey Albert Kórház Rendelőintézetben.

Balassa Iván: Tájak, eszközök, hagyományok. Néprajzi tanulmányok. Szerk.: *Kováts Dániel – Viga Gyula*. Kazinczy Ferenc Társaság. Sárospatak 2017. 688 old. – Balassa Iván születésének századik évfordulójára kiadott kötetben az ünnepelt 44 tanulmánya mellett olvasható *Balassa M. Iván*: Bárántól Sepsiszentgyörgyön át Budapestig; *Csoma Zsigmond*: Balassa Iván íróasztalánál; *Viga Gyula*: Balassa Iván tájtörténeti kutatásai Északkelet-Magyarországon; *Bodó Sándor*: A muzeológus Balassa Iván; *Balázs Géza*: Balassa Iván nyelvészeti munkássága; *Kováts Dániel*: Balassa Iván, a műszókincs és a névtan kutatója; Balassa Iván publikációi; *Kováts Dániel – Viga Gyula*: A szerkesztők utószava.

Balázs Géza – H. Varga Gyula (szerk.): Sajtónyelv – médianyelv. Kutatás, elemzés, dokumentumok. Hungarovox. Bp. 2017.

Balázs Géza – Takács Róbert: Körbejárta Föld. Kulturális utazások a napsütötte sávban. ASZ, MNYKNT, INTER. Bp. 2017. 260 old.

Barabás László: Az otthonosság gyökerei. Népismereti írások, néprajzi tanulmányok. Mentor Könyvek. Marosvásárhely 2015. 316 old.

Bartha Dénes (szerk.): Az Őrségi Nemzeti Park I-II. Szülőföld Kiadó. Szombathely 2016. 980 old.

Bánszki István: Iskolám, bölcs inspirátorom! Válogatás az 1806-ban alapított Nyíregyházi Evangélikus Kossuth Lajos Gimnázium tanárainak és diákjainak tudományos, szépirodalmi és közéleti műveiből. Nyíregyháza 2016. 105 old.

Báráth János: Oszdola, az őrfalu. „Falu” és „Megye”, vagyis székei kommunitás és egyházközség Oszdolan a XVIII–XIX. században. Kiadja Báráth János. Kecskemét 2015. 304 old.

Benkő József: Az egykori Dacia Mediterraneának mondott a világ előtt még nem eléggé ismert Erdély vagy Erdélyi Nagyjedelemség. Székely Nemzeti Múzeum – Tortoma Könyvkiadó. Sepsiszentgyörgy – Barót. 2014. 876 old.

Bereczki Ibolya – Pozsony Ferenc: Üzenet a frontról. Ferenc tüzér levelei 1914–1918. Szabadtéri Néprajzi Múzeum. Szentendre 2016. 441 old.

Berta Péter: Fogyasztás, hírnév, politika. Az erdélyi gábor román presztizsgazdasága. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont. Bp. 2014. 728 old.

Bécsi Napló. Az ausztriai magyarok lapja. Főszerk.: *Deák Ernő*. Bécs 2017. 3. 12 old. – A tartalomról: *dr. Bordás Sándor:* Történelmi traumáink lelki vonatkozásai; *Tápay Miklós dr.:* Korabeli államférfiak a trianoni békediktátumról; *Németh István:* Az Osztrák-Magyar Monarchia születése – 1867; *Fiziker Róbert:* A Kiegyezés 150 éve; NYEOMSZZSZ [Nyugat-Európai Országos Magyar Szervezetek Szövetsége] közgyűlés az összetartás jegyében; *dr. Szili Katalin:* A Magyarság Házából; *Csinta Samu:* Nem megy még kormányra az RMDSZ; *Varga Sándor:* Regionális választások előtt Szlovákiában; *Fonyad Pál:* Az első nyomtatott magyar Luther-biblia; *Neszméri Tünde:* Mérföldkövek a helytörténet-kutatásban [a felvidéki Pro Patria Honismereti Szövetség konferencia]; *Csámpai Ágnes:* Magyar nyelvoktatás Csehországban; *Ráduly Ferenc:* Emlékezzünk Dzsidá Jenőre; *Deák Ernő:* Bécs emigráns magyar szemmel.

Bécsi Napló. Az ausztriai magyarok lapja. Főszerk.: *Deák Ernő*. Bécs 2017. 4. 12 old. – A tartalomról: *Martos Péter:* V4-es valóságérzet Közép-Európában; *Pannonicus:* 46. Nemzetközi Kultúratörténeti Szimpózium Magersdorf; *Radics Éva:* 35 éves az Alsóőri Magyar Színjátszó Egyesület; *Duray Miklós:* Augusztus huszadika, de miért?; *dr. Petrasovits Anna:* Távirányított rendszerváltás; *Unger László:* Ötszáz éves a protestantizmus; *dr. Bordás Sándor:* Történelmi traumáink lelki vonatkozásai; *Tamás Ágnes:* „Arrogáns délszlávok – paprika – sör”; *Csernicskó István:* Határtalanítás a magyar nyelvészetben: nyelvek és kultúrák találkozása; *Fehér Márta:* Szerbiai minden napok; *as:* Konferencia az őshonos európai kisebbségekről; *Benyák Mária:* Gombaszög a sokszínűség jegyében; *Kunkelné Fényes Ildikó:* Magyarok Venezuélában: múlt, jelen, jövő; *Dabizs Mercédesz:* Hollandiai magyar cserkész és iskolák; *Monok István:* A mai Burgenland 16-17. századi könyvtárai; *Deák Ernő:* Bécs emigráns magyar szemmel; *Deák:* Arképvázlat Sárközi Mátyásról; *Czellár Judit:* Nekünk csak egy Aranyunk van; *Szabó Ferenc László:* 75 éve szü-

letett Hajnóczy Péter; *Szakály Sándor:* Családtörténet és háborús emlékezet.

Bécsi Napló. Az ausztriai magyarok lapja. Főszerk.: *Deák Ernő*. Bécs 2017. 5. 12 old. – A tartalomról: *Tyran, Petar:* Az ausztriai választások elé – A népcsoportok követelése; *Martos Péter:* Ukránul áll a magyar nyelv; *Baker Monika:* Az angliai magyarok jövője a BREXIT után; *dr. Bordás Sándor:* Történelmi traumáink lelki vonatkozásai III.; *Csernicskó István:* Határtalanítás a magyar nyelvészetben: nyelvek és kultúrák találkozása; *Halász Péter:* A száz esztendeje született Mikecs László és a moldvai magyarok; *Kárpátalja 1956; Kozma Huba:* Világ csodája ’56.

Bécsi Napló. Az ausztriai magyarok lapja. Főszerk.: *Deák Ernő*. Bécs 2017. 6. 12 old. – A tartalomról: *dr. Szili Katalin:* Minority Safepack – Kisebbségvédelmi kezdeményezés; *Cseh Csaba:* 1956-os megemlékezés a Pázmáneumban; *Unger László:* Reformáció és ellenreformáció Magyarországon; *dr. Bordás Sándor:* Történelmi traumáink lelki vonatkozásai; A Magyar Diaszpóra Tanács VII. ülés – Zárónyilatkozat; *Baker Mónika:* Hogyan látják az angliai magyarok a jövőjüket az EU-ból való kiválás után?; *Fehér Márta:* Szerbia: törvény(ek) és gyakorlat(ok); *Varga Sándor:* Szlovákiai változások; *Ugri Mihály:* 1956. november 4-re való megemlékezés kultúrájáról; *Krenn, Martin:* Szent Istvántól Szent Mártonig – Burgenland nemzeti ünnepei; *Ádám Ágnes:* Együtt élünk a múlttal; *Deák Ernő:* Oktatás-nevelés a jövőnk – beszélgetés Kovács-Németh Máriával.

Bélfenyéri Tamás: A váradi püspökség koldulórendi kolostora a középkorban. Szerk.: *Dukrét Géza.* Partiumi és Bánsági Múemlékvédő és Emlékhely Társaság. Nagyvárad 2016. 129 old

Bicsok Zoltán – Orbán Zsolt: „Isten segedelmével udvaromat megépíttettem...” Történelmi családok kastélyai Erdélyben. Gutenberg Kiadó. Csíkszereda 2015.

Bíró Friderika – Sári Zsolt: A Nyugat-Dunántúl az Őrségtől Göcsejig. *Épület és tájegység monográfiák* 3. Szabadtéri Néprajzi Múzeum. Szentendre 2016. 250 old.

Blos-Jáni Melinda: A családi filmezés genealógiája. Erdélyi amatőr médiagyakorlatok a fotózástól a mozgóképig. Erdélyi Múzeum Egyesület. Kolozsvár 2016. 232 old.

A Civil Akadémiák története 1999–2016. Szerk.: *Dukrét Géza.* Partiumi és Bánsági Múemlékvédő és Emlékhely Társaság, Magyar Kollégium, Varadinum Script Kiadó. Nagyvárad 2017. 175 old. – Kárpát-medencei civil közművelődési szervezetek évenként máshol megrendezett, szakmai képzést és barátságot erősítő találkozásai, *Romhányi András* Bevezetőjével.

Összeállította: *Halász Péter*

MAGYAR EMLÉKEKÉRT A VILÁGBAN KÖZHASZNÚ EGYESÜLET

SOCIETY FOR HUNGARIAN MEMORIALS WORLDWIDE
ASSOCIATION POUR LE PATRIMOINE HONGROIS DANS LE MONDE

„Bennünket a világeseeményekből legfőképpen az érdekel, mi lesz az úgynevezett kis nemzetekkel, főleg pedig: hogyan élhetjük a jövőben szabadon a magunk életét, s betölthetjük-e a magunk hivatását itt, Európa szívében.”

(Bajcsy Zsilinszky Endre, elhangzott 1943. december 9-én az Országgyűlésben)

„A szél kihívásaira a fa a gyökereivel válaszol” (Illyés Gyula)

Magyar Emlékekért a Világban Egyesület (MEVE) rendezvényei 2018. év I. félévében:

A 20 éve Kutatókörként, 2001 óta Közhasznú Egyesületként működő szervezet a határon túli magyarság, Európa és a nagyvilág magyar vonatkozású emlékeit, emlékhelyeit, más népekkel közös emlék-örökséget kutatja és ismer-teti. Szervezetünk kutatásaival, s egyre bővülő adattára, felvételei segítségével 2012-től részt vállalt a Julianus (Nemzeti Adattár) programban. Estjeink hallgatósága az elmúlt évek előadásain már „bejárta” a megjelölt – és a felkutatott, de még jelöletlen – európai magyar emlékhelyek jó részét, s bemutatásra kerültek tengerentúli emlékek is. Az Egyesület Alapító Okirata szellemében új kiállításokkal, kiadványokkal kívánja elősegíteni emlékhelyeink méltó megbecsülését, a különban élők jobb magyarságismeretét. 2018. év I. félévi programjában továbbra is az aktuális évfordulók játszanak meghatározó szerepet, de folytatódnak a tematikus és földrajzi alapon megkezdett előadás-sorozatok is. **A következő, II. félévben több magyar természettudós és feltaláló évfordulóját is ünnepe-lhetjük.** Az Egyesület munkájának célja, hogy tanulságos művelődéstörténeti előadások, tárlatok keretében egyre szélesebb körben tegye ismertté emlékeinket, azaz a külhoni magyar emlékhely-kutatás ügyét. Az előadásokra – az elmúlt évhez hasonlóan – az ifjúság, a diákság bevonásával, így jeles magyarok nevét viselő középiskolák rész-vételével kerül sor. Estjeinkre Családtagjaival – belépődíj nélkül – szeretettel várjuk!

Előadásaink helyszíne: a Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt. Székházának Előadóterme

1016 Budapest, Gellérthegy u. 30-32. szám alatt (volt VATI székház)

Esetenként az eltérő helyszínt külön jelöljük!

JANUÁR

16. (kedd) 18.00 Hunyadi Mátyás emlékei nyomában (I.) Mi történt 560 éve – 1458 januárjában – a Duna jegén? Mátyás trónra emelése, uralkodásának fényes palotái és néhány európai emléke. *Dr. Buzás Gergely* történész, az MNM Mátyás király Múzeuma igazgatójának vetített előadása, *Egyesületünk* legújabb hazai és külhoni felvételeivel. Meghívott vendégeink, közreműködők: a budapesti Hunyadi Mátyás Általános Iskola di-ákjai, életrajzi- és levélrészletekkel. / **Az előadásra – kivételesen – a MORUS TAMÁS teremben (XII. kerület Kékgolyó-u. 16/a.) kerül sor!** /

FEBRUÁR

6. (kedd) 18.00 Magyarok Lengyelországban (VII.) A „Magyar emlékek Lengyelországban” címmel megje-lent kötetet bemutatják a szerzők: *dr. Kovács István* író, volt krakkói konzul és *Mitrovits Miklós* történész vetített előadásával – külön kitérve Mátyás korának lengyelországi vonatkozásaira. Köszöntőt mond: *Dr. Erdélyi Rudolf* a BGA Zrt. vezérigazgatója és Jerzy Snopek a Lengyel Köztársaság nagykövete. Közreműködnek: a Lengyel Nemzetiségi iskola diákjai.

20. (kedd) 18.00 Magyar emlékek Itáliában (IV.) Velence magyar emlékei nyomában. Velence és a Magyar Királyság kapcsolata – különös tekintettel Mátyás korára. *Dr. Terplán Zoltán* történész vetített előadása. Meghí-vott vendégünk: *Massimo Rustico* az Olasz Köztársaság budapesti nagykövete. Közreműködnek a Szent László Gimnázium olaszos diákjai.

MÁRCIUS

6. (kedd) 18.00 Az Orient expresszel Európában (I.) Egy európai luxusvonat története, a világ hasonlóan híres vasúti vonalai – magyar vonatkozásokkal. *Szendrey András* a MÁV Nostalgie Kft. volt igazgatója előa-dása. „Utazás Londontól- Isztambulig” Magyar érdekességek az „utazás” állomásain (A 48-as emigráció néhány európai emlékénel). A kezdődő előadás-sorozathoz felvezetőt mond: *dr. Messik Miklós* egyesületi elnök és *Gás-pár János*, az MKKA elnöke. Meghívott vendégeink: a Vasúttörténeti park vezetősége, a MÁV Baross Gábor Oktatási Központ hallgatói.

20.(kedd) 18.00 Magyarok Törökországban (VI.) „Magyar emlékek Törökországban” c. könyv bemutatása. (Különös tekintettel a Corvinákra és a 48-as emigráció emlékeire) *dr. Hóvári János* volt ankarai nagykövet és *Pintér Tamás* építész, grafikus előadása. Meghívott vendégeink: *Yakup Gül* a Yunus Emre Budapesti Török Kulturális Központ igazgatója, az Magyar Török Baráti Társaság elnöksége, a Rodostó Alapítvány és az ELTE török szakos hallgatói.

ÁPRILIS

3. (kedd) 18.00 Magyarok nyomában Föld körül (V.) Egy szinte érintetlen része Földünknek: egy kis királyság Ázsiában: Bhután, a boldog emberek országa. „*Álmomban Bhutánban ébredtem!*” Vendég előadónk: *Valcsicsák Zoltán* a Magyar Bhutáni Baráti Társaság elnökének könyvbemutatója és vetített előadása. Bhután, Tibet és Nepál néhány magyar emléke, egy magyar erdőmérnök Bhutánban.

17. (kedd) 18.00: Magyar nemzeti és történeti emlékhelyek (II.) 777 éve történt: királyi székértábor a Sajónál, a tatár áradattal szemben. A Muhi-csata és megújuló emlékműve. „*Muhi 777*” címmel *Kismarty-Lechner Csaba* a NÖRI stratégiai igazgatójának vetített előadása. Közreműködnek a IV. Béla Iskola diákjai.

MÁJUS

8. (kedd): Katalónia és Aragónia története – magyar vonatkozásokkal. Magyar emlékhelyek Katalóniában. IV. Béla féltestvére – Jolánta- útja Esztergomtól Huesca-ig. Magyarországi Jolánta emlékei, magyar világhírási és olimpiai sikerek Barcelonában. Felvezetőt mond: *Harmat Árpád* történész, az egyesület vetített képeivel.

15. (kedd) A 170 éve kezdődött 1848/49-es szabadságharc emlékeinél (I.) A tavaszi hadjárat nagy sikere: Buda visszafoglalása. 200 éve született a budai hadműveletek irányítója: Görgei Artúr. *Dr. Kedves Gyula* történész előadása. Az életút emlékei Toporctól – Prágáig. A kémikus Görgei. *Dr. Chikány Gábor* tag, vegyészmérnök előadása, a tagok felvidéki és prágai felvételeivel, a Görgei Artúr Iskola közreműködésével.

JÚNIUS

5. (kedd) A magyar zeneművészet emlékei itthon és a világban (IV.) 175 éve született meg a Szózat zenéje Egressy Béni alkotása, 125 éve hunyt el a Himnusz megzenésítője Erkel Ferenc, nemzeti operánk megteremtője. *Dr.Szakál Róbert* előadása, az Egyesület képeivel, az Erkel Zeneiskola közreműködésével.

19. (kedd) Magyarok nyomában a Föld körül (VI.) Magyar utazók Örményországban és a Kaukázusban, örmények Erdélyben. „Utazás” Ani-ig, az ősi fővárosig. *Gondos Béla* egyesületi. tag és *Horváth Gábor* tag, tanár előadása. Házigazda: Benyik Béla tiszteletbeli elnökségi tag. Meghívottak: az Örmény szervezetek vezetői, tagjai.

(2018. I. félévben tervezett hazai és külhoni kiállításaink tematikája és meghívásainak listája külön szórólapunkon – és januártól rendszeresen – honlapunkon is látható!)

LEGÚJABB KIADVÁNYAINK, KISFILMJEINK:

„Széchenyi-emlékek nyomában, Európában” (2017-ben ismét megjelent az Egyesület Széchenyi-gyűjtését összefoglaló könyve amint az „Az elindultam szép hazámból...” és a „Mit adott a magyar reneszánsz a világnak” c. kötetünk). 2017. évi újranyomatát mellett több kiadványban is szerepeltek munkáink (Magyar Földrajzi Múzeumi Értesítő, Zrínyi tanulmány – Napút 2016/6. szám, Szent Márton Almanach – Napút folyóirat, 2016) néhány kötet előkészületben. A korábban megjelent kiadványaink, kiállításaink és kisfilmjeink rövid leírása honlapunkon is megtekinthető!

EMLÉKTÁBLA-ÁLLÍTÁSAINK:

2009-ben: Aranyosgyéresen *John Paget János* emlékére, Isztambulban a Hétoronyban: a „*Magyar Rabok*” emlékére, 2010. szeptemberében: a *Jendrassik-sír* felújítása és kétnyelvű, vésett emléklap elhelyezése a londoni Streatham Park temetőben, 2014. márciusában: Jobbágyiban *Gubányi Károly*, a mandzsúriai vasút magyar építőjének emlékére közös táblaállítás az MKKA-val, 2015. év októberében *Jókai Mór* emléktáblánk elhelyezésre került Felsőőr (Oberwart) két tannyelvű iskolájában, valamint 2016. évben Kárpátalján, Csapon a Széchenyi Iskolában *Szűcs Sándor*, a bátor 1956-os MÁV-vezető emlékére.

Köszönet a támogatóknak:

Az Egyesület köszönetét fejezi ki **az elmúlt félévben meghívott előadóknak** és a támogató **Bethlen Gábor Zrt.-nek, az SZJA 1% -a felajánlóinak, a Bérés Zrt.-nek, minden egyéni támogatóknak és pártoló tagunknak, az Óbudai Egyetem Bánki Donát Karának** Széchenyi-kiállításunk megjelenéséhez nyújtott támogatásáért. Köszönet az elmúlt félévben *dr.Egyed István* pártolónk önzetlen támogatásáért, *Deák Nóra, dr. Deák Piroska, Békássy Csaba, Győző Miklós, Hermány Miklós, dr. Horváth Sándor, Lőrinc Katalin, Tari Tamás* egyesületi tagok és *Lukács Miklós* (fordítói) közreműködéséért, *ifj.dr Bérés József* és a pártoló tagok eszköz-támogatásáért.

Előadásainkra szeretettel várjuk! Javaslatait, ötleteit, bármilyen támogatását, így távoli emlékeinkről készült felvételeit – a készítő nevével – köszönettel fogadjuk!

Az előadások helyszínét a Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt. biztosítja!

(a félévi program felelős szerkesztője: dr. Messik Miklós egyesületi elnök)

MEVE, Iroda: H-1016 Budapest, Gellérthegy u. 30-32.

Bethlen Gábor Alapkezelő Székháza

+ 36-20-476-9718 www.magya remlekekert.hu promeh@hotmail.com

HÍREK

Ismét megnyílt Pécs patikamúzeuma. Pécs első „apotékáját”, a Szerecsen patikát Seitz Nepomuk János alapította 1697-ben a mai Apáca utcában. Az épület a gyógyszerertári funkció mellett 1990-ben rekonstrukcióval vált alkalmassá gyógyszerészeti és orvoslástörténeti kiállítás berendezésére. A patika 2009-ben bezárt, később egy helyi termékeket kínáló üzlet nyílt, de hosszabb távon nem tudott működni, így a kiállítás sem volt látogatható. Az érdeklődők a 2017-ben újranyílt, egyedülálló neobarokk berendezésű múzeumban több száz tárgyat, köztük különleges, mives megmunkálású gyógyszerkiadó üvegcséket, fából, fémből, kerámiából készült patikaedényeket, régi gyógyászati eszközöket, gyógyírrecepteket, mérlegeket és egy kézi tekerésű tablettázógépet is megtekinthetnek. A patikamúzeum egyedülálló értékeket őriz, amelyek folyamatos bemutatását a város a Janus Pannonius Múzeumon keresztül immár hosszú távon biztosíthatja. Őri László, Pécs alpolgármestere javasolta a pécsi értéktárbizottságnak, hogy a patikamúzeumot vegye fel a védendő értékek közé. (Magyar Idők, 2017. aug. 4. 18. old.)

Folytatódik Szulejmán sírkomplexumának feltárása. A Szigetvár–turbéki szőlőhegyen felfedezett Szulejmán-sírkomplexum feltárása szeptemberben a türbe és a dzsámi mellett a derviskolostor régészeti kutatásával és az erődítmény további vizsgálatával folytatódott. Csaknem 300 négyzetméternyi területen zajlott a munka. Magyarországon a Szigetvár–turbéki lehet az első, teljes egészében feltárt derviskolostor. Onnan eddig a többi között a derviséltre utaló tárgyak, köztük különféle dobókockák és pipák kerültek elő. A nyáron megjelent egyik kormányhatározat csaknem 145 millió forintot nyújt a teljes körű feltárással és védelemre. Az érintett ingatlanokat állami tulajdonba veszik, egyúttal gondoskodnak a lelőhely tudományos kutatásának folytatásáról, amelynek koordinációjával a Magyar Alkotóművészeti Közhatal Nonprofit Kft.-t bízták meg. A hosszú távú elképzelések között szerepel a türbét és környezetét bemutató, kulturális-turisztikai emlékhely kialakítása. (MTI)

Megrendelőlap

Megrendelem a Honismeret című folyóiratot példányban.

Az előfizetési csekket az alábbi címre kérem:

Név: irányítószám:

Cím:

Az előfizetés díja egy évre: 1980,-Ft

A megrendelőlapot kérjük a Honismeret Szövetség címére visszaküldeni:

1370 Budapest, Pf. 364. Tel./fax:327-77-61

Dátum:

.....

aláírás

*Kováts Zoltán által nemesített kakastaréjok, a háttérben tuják (fent)
(Surányi Dezső felvétele)*

„Falfestés” Kováts Zoltán virágfajtaiból (lent) (Szabó Mária felvétele)

*A „hazajárók” csapata a Liptói-havasokban, a Rohácsi-tavaknál (fent),
valamint a Borzsa-havason (lent) (Moys Zoltán felvételei, Zika Klára cikkéhez)*